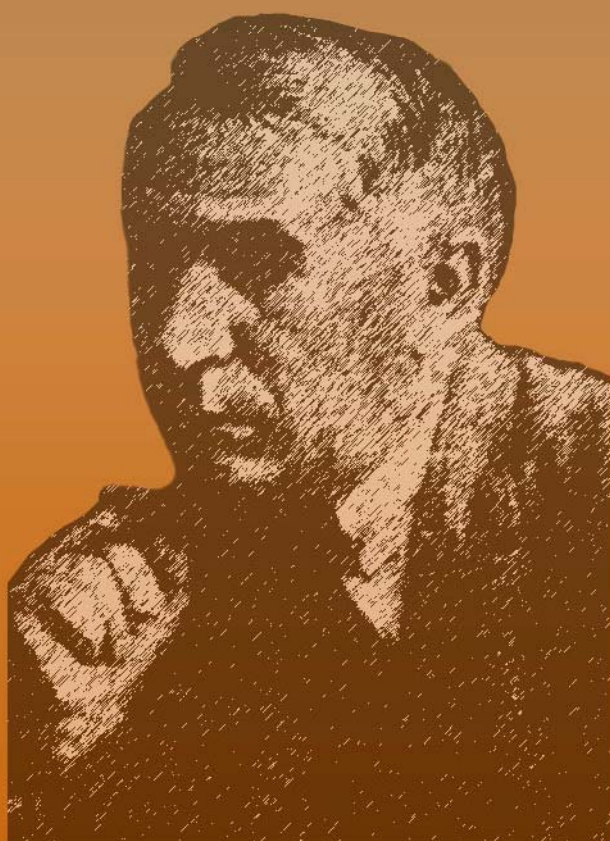

Móra Ferenc
Aranykoporsó

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra értékeinek ápolása érdekében az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió.

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 7062 71 8

© Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

MÓRA FERENC

ARANYKOPORSÓ

TARTALOM

I. ANTIOCHIA VAGY A POLITIKA KÖNYVE	4
II. ALEXANDRIA VAGY A HIT KÖNYVE	158
III. BAJAE VAGY A SZERELEM KÖNYVE	187
IV. RÓMA VAGY A VÉR KÖNYVE	248
V. NIKOMÉDIA VAGY A VÉGZET KÖNYVE	286
VI. SALONA VAGY A VIGASZTALÁS KÖNYVE	304

I. ANTIOCHIA VAGY A POLITIKA KÖNYVE

I.

Még a császári palota márványfalai is szinte beleizzadtak a szíriai délbe. A kapuőrséget elnyomta az álom, a szédítő hőségben nem kellett tartani talpra ugrasztó látogatástól. Hárman, ciprióták, hanyatt dőlve horkoltak az oszlopok megrövidült árnyékában. Két lándzsás arab guggolva bóbiskolt, ahogy gyermekkorában a sivatagban megszokta.

A palotával szemben számár rágcsálta a Juno templomát körülvevő liget mirtuszainak kergét. A számárhoz tartozó ember a palota legalsó lépcsőjén szundikált, nekivette hátát egy zsák dinnyének. Egyéb ruhája nem volt a válltól térdig érő bőrkötőnél, amelyet leeresztett izzadó, legyektől ellepett, szőrös mellére. Néha közéjük vakart, s melléről poros, piszkos arcára zavarta őket. Falusi paraszt lehetett, aki csöndes helyet keresett a Kelet lármás fővárosában. Nyilván nem is tudta, hol heveredett le.

Fönt a kapunyílásban, az örök mögött megjelent egy kiterjesztett szárnyú páva. Juno szent madara szomjas volt, és szétnyitott csőrrel tekingetett a víz után. Megpróbált felrepülni Janus kulcsos szobrára, amelyen verebek tollázkodtak. Aztán befelé tipegett a porticus porfír-oszlopai közt.

Ájult csöndet ért mindenütt, csak az apródok tanulószobájából hallott hangot. Ott megállt figyelve.

Az apadt hasú Nonnus, a császári nagyiroda legszorgalmasabb notariusa tartotta az órát az újan felvett apródoknak. Az apródnevelés az udvarmesteri hivatalra tartozott, de ott most nagy volt a felfordulás. Az udvar nagyobb része a székvárosban maradt, Nikomédiában, a császárral, Antiochiába csak néhány száz főnyi személyzet jött el a császárnéval, még a tavaszon. Akkor úgy volt, hogy a császár is hamarosan megérkezik a birodalmi titkostonács, a szent consistorium ülésére. De a császár útja hónapról hónapra késett, s ebbe az udvarmester is belebetegedett már Nikomédiában, meg a helyettese is Antiochiában. A személyzet megosztottsága mindenkit kivert éliből, úgyhogy a szárnyas-feldarabolónak kellett odaállni a tálalóban a disznósült mellé is. A hivatalok kénytelenek voltak embereiket csereberélni, s így kellett átvennie ideiglenesen a notariusnak az apródoktatást. Igaz, hogy jobb kézbe nem is kerülhetett volna. Bár a kérvényezési ügyosztály tisztje volt, kívülről megtanulta a szertartáskönyvet. Nemcsak oktan szenvedélyből, hanem okos előrelátásból is. Számított rá, hogy tudománya egyszer besegíti az udvarmesteri hivatalba s talán valami palotakormányzó állásba is.

Nonnus a címeket és rangokat magyarázta az ásózó ministrálisoknak, szírtorokhangon fordítván görögre a ceremóniálét. Diocletianus hiába tette az egész birodalom hivatalos nyelvén a latint, az imperium keleti felének a görög esett könnyebbségére.

- Tehát foglaljuk össze még egyszer az udvari tökéletesség szabályait. Te, Ferox, mit tökéletlenkedsz ott? Azt hiszed, most is a bölények közt vagy Germaniában? Akinek az apja oly szerencsés, hogy az isteni szentség vadászebeinek főfelügyelője lehet, annak tudni kell annyit, hogy az udvari ember nem két manccsal vakarózik, mint a barbárok, hanem csak a bal keze mutatóujjának utolsó ízével nyúl a haja közé. Így ni!

A suhancok szeméből halk kuncogás verte ki az álmodást. A notariusnak egy szál haja se volt.

Nonnus meglegedetten bólogatott.

- Így, így, ezt szeretem, az udvari ember csak a szája szélével nevet. Nos, hol hagytuk abba, Pyrargus?

A huncut szemű görög siheder összeráncolt homlokkal válaszolt.

- Súlyosságod hajánál.

Most már nyílt kacagás viharzott végig a fiúkon. Az összeszáradt, sovány kis ember felháborodva csapta össze a két kezét:

- Ostoba vagy, mint egy boeotiai. Ha visszatérünk Nikomédiába, javasolni fogom ökomolyságának, a protector domesticusnak, hogy téged kergessen haza disznót makkoltatni. Hát még most sem tudsz annyit, hogy súlyosságodnak az alkamrásokat kell nevezni? Figyelmeztetlek benneteket, hogy a címeket és rangokat a szentséges Dominus maga állapította meg, tehát aki azokat elhibázza, az felségsértést követ el, és megvesszőzéssel bűnhődik.

Csönd lett a teremben. Nonnus elégedetten vetette magát hátra a katedrán, és tovább fejtegette az új római alkotmányt.

- Nos, hadd hallom, micsoda megszólítás illet engem a Notitia Dignitatum szerint?

Az apródok karban kiáltottak:

- Okosságod!

A notarius megbékülten biccentette meg madárfejét, és fölemelte bal keze hüvelykujját.

- Tovább megyünk. Megvizsgáljuk a tekintélyek rendszerét, amely alapja a római birodalomnak. Először van a legszentebb szentséges Úr.

Nyakát előrenyújtotta, lehajtotta, és pillanatnyi szünetet tartott.

- Az isteni Cajus Aurelius Valerius Diocletianus neveztetik Joviusnak, vagyis jupiterinek is. Először azért, mert eredetét az istenek atyjától vette, másodszor, mert úgy uralkodik a halandók, mint Jupiter a halhatatlanok felett. Ő a főcsászár, az első augustus, röviden az Úr, a Dominus. Aztán jön a második augustus, Marcus Aurelius Valerius Maximianus őszentsége, aki Herculus nevet is visel. Mert az isteni heros sarjadéka, s ahol Diocletianus az ész, ott ő a kar; amit Jupiter kigondol, azt Hercules hajtja végre.

A második augustust a madárfejnek egy hajszállal kevésbé mély meghajtása és egy lehelettel rövidebb szünet tisztelte meg.

- A két augustus segítő társul választotta magának a két Caesart. Maximianus augustus...

A notarius ijedten nézett körül bűne tudatában. Nem vette észre senki, hogy eltévesztette a sorrendet. Ügyesen végrehajtott köhögés után folytatta:

- Diocletianus augustus az imperium keleti felét Cajus Valerius Galerius caesarral osztotta meg, míg Maximianus, a nyugati birodalom augustusa Flavius Valerius Constantiust választotta maga mellé caesarnak. A caesarok az augustusok fogadott fiai és vejei, azért ők is sacrosanctusoknak szólítandók, családjuk isteni tagjai pedig nobilissimusok és nobilissimák. Az adoratio, vagyis a térdre borulással való köszöntés csak ő istenségét, a Dominust illeti, azonban véghetetlen kegyelmessége nem tekinti bűnnek, ha megadatik az társainak is, akik részesei az ő istenségének. A legmagasabb rendelet szerint azonban háromszoros főhajtással és a jobb kar felemelésével kell üdvözölni a többi szentségeseket azoknak, akiket az istenek boldoggá tesznek azzal, hogy színük elé kerülhetnek. Ellenben csak kétszeres megalázkodással kell tisztelni a nobilissimusokat, ami pedig a nobilissimákat illeti...

Ezen az órán nem tudódott ki, hogy mi illeti a nobilissimákat. A tévelygő páva ijedt rikácsolással szaladt be az ajtón. Ragyogó farka-tollaiba egy tipegő, szőke hajú kis lánygyerek kapaszkodott a fél kezével; a másikban pogácsát tartott, amelyről sárga méz csordogált. Az arany szandálkákra és a bíbor szegésű bissus-tunikára, amely a gömbölyű kis karokat takaratlan hagyta, látnivaló volt, hogy a gyerek a szentségesek családjához tartozik. A páva azonban, vagy azért, mert ő is az istenekhez tartozónak tudta magát, vagy mert farkát veszélyben érezte, szemtelen volt és vakmerő. Nemcsak kirántotta magát a csöpp nobilissima kezéből, hanem a pogácsát is elkapta tőle, és továbbszaladt vele. A gyerek letottyant a földre, és ijedten visítani kezdett.

- Mammea, Mammea! - fente mézes kezeckéit divatosan pirosra mázolt, telt kis arcához.

A notarius odafutott hozzá, s meglepedve a nobilissimáknak kijáró üdvözlésről, megpróbálta felsegíteni. A gyerek azonban rugdalózva tiltakozott.

- Minina, Minina!

Nonnus zavarodottan dörzsölgette hegyes állát. Képzeletében hirtelen átfutotta az udvari szertartáskönyvet, s szégyenkezve vallotta be magának, hogy az mégse tökéletes alkotás. Nincs benne szabályozva, hogyan kell bánni egy hároméves nobilissimával, akinek dajkára volna sürgős szüksége.

- Minervina! Minervina! - kezdett el ő is süvölteni.

Már akkor futott is az oleander fasorok közül a dajka. Övé aranycsat jelezte, hogy Maximianus augustus udvarához tartozik. Kipirult arcú, begyes fiatal lány volt. A fölelevenedett apródok nagy lábcsozogatással és torokköszörüléssel fogadták.

- Ez már nem is nobilissima, hanem dignissima - csettentett a görög fiú a szomszédjának. - Úgy értem, méltó arra, hogy istennőt ringasson.

A szomszéd, hirtelenszöke thrák fiú elvigyorodott.

- Cserébe esik, mert a dajkát meg egy isten ringatja bölcső nélkül.

- No?

- Constantinus, a princeps. Én már láttam őket együtt.

- Láthattad, abban nincs semmi. Hiszen a baba menyasszonya a princepsnek, azt mindenki tudja. Úgy házasodnak ezek összevissza egymással, mint az istenek.

- No hallod? Tán te nem vállalnád menyasszonyodnak a kis fattyút a dajkájáért? Fogadsz velem egy dupla sestertiusba, hogy mindjárt itt lesz a princeps?

A görög visszacihegett.

- Apja vére az. Az is leereszkedett a halandókhoz, mikor ekkora volt. Annak is valami cselédféle volt az első felesége Naissusban vagy hol. Az, akit el kellett neki kergetni, mikor a Dominus ráparancsolt, hogy vegye el a Maximianus lányát.

A thrák halkabbra fogta a sugdosódást.

- Azt én jobban tudom, te, mert én is naissusi vagyok. Nekem földim Flavia Helena. Pincérlány volt, az öregem is kerülgette valamikor.

- Szép volt?

- Szép az még most is.

- Hát él még?

- Mitől ne élne? Ott lakik most is Naissusban, úgy hívják, hogy a „fehér asszony”. Ha a haja hófehér nem volna, ma is szép Helenának hívhatnák.

- Te, milyen furcsa, hogy ő a fehér asszony, az ura meg a fehér caesar. Constantius *Chlorus*.

- Igen, az utolsó éjszaka fehéredett meg mindkettőjük haja, mikor a Dominus szétparancsolta őket.

Ferox a két fecsegő közé dugta torzonborz fejét.

- Mit jár a szátok ilyen dolgokról? Tudjátok, hogy Galerius caesar felesége mért oszlatta föl az udvartartását? Azért, mert a caesar három udvarhölgyet vízbe fojtatott, aki azt suttogta, hogy sírni látta a feleségét.

- Az más! - legyintett Pyrargus. - Constantius a fehér caesar, Galerius meg a vörös caesar.

De azért ő is jobbnak látta elhallgatni, bár senki se figyelt rájuk. Mindenki a szegény Minervina küzdelmét nézte az egyre jobban megvaduló gyerekekkel. A nobilissima egész közönséges poronty módjára vágta végig magát a padlón, új foglalkozást találva magának a pávafark-szaggasztás helyett. Az aranyszándalokat szerette volna lecibálni ég felé hányt lábacskaírói.

- Nem bilom, nem bilom! - ordította kétségbeesetten.

Az előtte térdelő dajka kifogyott a béketűrésből, fölkapta a kapálózó gyereket és rákiáltott, maga is majdnem sírva a méregtől.

- Fausta! Nem hallgatsz mindjárt! Kis béka!

Nonnus összerezsent a negyven tanú előtt elkövetett nyilvánvaló felségsértésre. Talán tettelegesség is követte volna, ha az oleanderek közül föl nem csendül egy meleg férfihang.

- Faustella! Babácska!

A gyerek, mintha elvágták volna a sírását, tátva maradt szájjal nézett az ajtóra. Magas, karcsú, de vállas fiatalember lépett be rajta a hadi tribunusok egyszerű viseletében. Csak arany nyaklánc, középen a császár nagy medálionjával mutatta, hogy ez a katonatiszt is a felségek közül való.

Constantinus volt. Constantius Chlorus és az elűzött Helena fia. Nonnus és tanítványai megadták neki a nobilissimusoknak kijáró tiszteletet, amit a princeps barátságos fejbólintással viszonzott.

- Jobb volna most az Orontészben lubickolni - mondta nevetve. - Mért nem viszed vízre a csirkéidet, öreg kotlós?

Szájával a meggömbülve maradt Nonnusra nevetett, de szemével a dajkára, akinek karjából a baba odarepesett hozzá.

- Csecse, bátyus, csecse! - kapkodott az aranylánchoz. - Mégý bátyushoz, mégý!

- Gyerünk, menyasszonykám, gyerünk - mondta lágyan a princeps, s úgy vette át a gyereket, hogy karja végigsimította a dajkát.

- Melyiknek mondta? - vihogott oda a görög a thrákhhoz.

A fiúk mind az övükkel csörögtek. Hora, a palota toronyőre delet kiáltott, s léptek kopogtak, ruhák suhogtak mindenfelé a folyosókon. Nonnus azonban már megint fönt ült a katedrán.

- A mai penzumot be fogjuk fejezni - kántálta tikkadtan.

Tudta, hogy senki se hallgat rá, de vétkellette volna, ha a fiatalság nem látja elég serénynek a világ egyensúlyát biztosító udvari harmónia szolgálatában.

- Tehát négyen vannak az uralkodók, mint a négy évszak vagy a négy világtáj vagy a négy világrész vagy a nap, hold, hajnalcsillag és esthajnali csillag vagy a négy isteni ló Apollo quadrigájában. A hét bolygóhoz hasonlóan heten vannak az illusztrisek, vagyis nagyméltóságúak: éspedig első helyen a főkamárás, a praepositus sacri cubiculi, vagyis a császári szent hálószoba őre; aztán helyettese, a primicerius magister officiorum, a belső ügyek minisztere; a questor sacri palatii, a kancellár; a comes sacrorum largitionum, azaz a pénzügyminiszter, s végül a lovasság és gyalogság főparancsnokai. Ezek mind tagjai a szent consistoriumnak, és széles bíborszegélyt viselnek fehér tógájukon, továbbá fekete cipőt ezüst félholdakkal. Spectabilisek, vagyis nagytekintélyűek a patríciusok és a tartományi kormányzók, ugyanolyan cipőkkel, de keskeny bíborral. Honorátusok, azaz tiszteletre méltók az állami főpapok és clarissimusok, vagyis nagyhírűek a senatorok. A bírók perfectissimusok, vagyis tapasztaltak, a kamarások egregiusok, kitűnőek, akár az irodában ülnek, akár az udvartartásban serénykednek; legalól vannak a vidéki decuriók, akik mióta az adóvégrehajtás is az ő tisztük, respectabilisek.

Ezután felsorolta még ökössága a legfontosabb megszólításokat; lelkükre kötve a haladni akaróknak, hogy mindig inkább kettővel följebb, mint eggyel lejjebb, de legjobb össze nem cserélni a törvény által megszabott titulusokat. Akinek „amplitudo tua” dukál, vagyis „Terjedelmességed”, az esetleg nem haragszik meg érte, ha „celsitudo tua”-nak szólítják, azaz „Magasságod”-nak. De már akinek „gravitas” jár, vagyis „Súlyosságod”, az az orrába veszi, ha „levitas”-nak, vagyis „Könnyűséged”-nek találják tisztelni.

- Az isteni Diocletianus ugyan leigázta a föld minden nemzeteit, de azért örök érdeme mégis az marad, hogy a címek és rangok rendezésével kivezette a római birodalmat azokból az évszázados zavarokból, amelyek abból keletkeztek, hogy senkinek sem volt biztos címe, és így minden tekintély megingott.

A kapu felől tompa bögés hallatszott, s ezért a többi törvényes tekintély tárgyalására nem került sor. Nonnus azt hitte, megérkeztek a taurusi medvék, amelyeket külön futárral rendelt meg a Sirmiumból érkezendő Galerius caesar, hogy győzhetetlen karja erejét kipróbálja rajtuk. A notarius ugyan nem volt hadiember, de szeretett biztonságban borzongani. Hirtelen befejezte az előadást, és az apródoktól körülzibongva megindult a kapu felé.

Nonnust megcsalta a füle. A medvebögés közelről csak számárorordítás volt. A felébredt kapuőrök elzavarták a parasztot, aki piszkos testét hozzá merte dörzsölni a szent palota lépcsőihöz, és most a paraszt ütötte, vágta a szamarát, ahol érte.

- Te szentségtörő dög! - ordította - te megrágod az istennő mirtuszát, és nem törödsz vele, hogy énrajtam fog bosszút állni! Esedezem, szüléseket igazgató Lucina, hogy ne a feleségem vessen ikreket, hanem ez az istentelen szörnyeteg. Neked mindegy, vajúdók védője, én meg jobban járok vele!

A kegyeletes szándékú számárverésnek az vetett véget; hogy egy fél dinnye orron találta a bőrkötényes embert. Az apródok elkobozták a zsákot, nekiestek a dinnyének, aztán egymásnak estek neki a dinnyehéjál.

- Vigyázz, atyus! - vette célba Pyrargus egy elnyomorodott dinnyével a paraszt bozontos fejét - itt vannak a perzsák!

A rongyos embernek elfutotta a vér a szemét.

- A harpiák vágják ki a szemeteket, naplopók! - rikácsolta - rosszabbak vagytok az isauri rablóknál!

Újabb parittyázás és újabb átkozódás következett. Ferox fölkapta az egyik kapuőr lándzsáját, és azzal célzott. Nonnus odáblökte.

- Ne bögessétek ezt az állatot! Ha behallatszik az augusta tricliniumába, baj lesz. Nesze, te disznó, takarodj vele!

Néhány rézpénzt dobott le a parasztnak, aki a csörrenésre térdre vágta magát, és karjait szétvetve hálálkodott.

- Plútosz ezerannyit adjon helyette!

Összemarkolászta a kis rezekeket, és eljajdította magát.

- Mindössze öt siliquia, öt zsákkötőtűt se kapok érte! Öt gyerekem van, uram, könyörülj meg rajtam!

Nonnus a város felé mutatott, ahonnan néha becsapódott a piac lármája.

- Ott a forumon az ármegállapító tábla. Arról megtudhatod, hogy hitvány dinnyéd még ennyit se ért.

A paraszt felugrott, és ő is a piac felé nézett, de az öklét rázva.

- Meg, ugye? Hát azt honnan tudom meg, hogy hová bújt azóta a gyapjú meg a bőr meg a szög és a kasza, mióta ez az új rend van? Veszett volna meg azzal együtt, aki kitalálta!

Nonnust kiverte az izgalom verejtéke. Tudta, milyen szigorúan veszi a császár az ármaximálást, amely némely vidékeken forrongást is okozott. Nemcsak annak a fülét szegeztette a hirdetőoszlophoz, aki vétett ellene, eladóét, vevőét, hanem azt is megostoroztatta, aki zúgolódott miatta.

- Kire értetted? - ágaskodott lábujjhegyre, megmarkolva a paraszt vállát. - A Dominusra?

- Mit tudom én, ki az a Dominus - hökkent meg a paraszt.

- Nem tudod, ki a császár? - hápogott a notarius, és szájon ütötte a rongyos embert.

Erre az megveszedett. Fölvágott fejével ordította:

- Engem nem etet, hát mért tudnám! Én etetem őt a kullancsaival együtt. Te is az vagy?

Nonnus a torkához kapott, úgy érezte, mindjárt megfullad.

- Szaladjatok a forumra stationariusért! - fordult az apródokhoz, ahogy magához tért.

Pyrargus lódult volna rendőrt keresni, de a kapu felől rákiáltottak.

- Megállj, fiú!

Két öregember lépett ki az oszlopok közül, meg egy fiatal. A fiatal, apród korú, vállára omló szőke hajjal, övén ezüst kulcsverettel, a szent palota titkárainak jelvényével, megállt a felső lépcsőn. A két sötét lebernyeges öreg leballagott. A sötét lebernyeget tudósok hordták. Egyikük, szürke szakállú, tömpe orrú, Szokratész-arcú ember, száz ránc közül mosolygó, barna szemmel, kicsit lomhán mozgott. Ez Bion volt, a matematikus. Ebben a korban így hívták az igazságkeresőket azt a fajtáját, amelyet a korábbi századok hol grammatikusnak, hol filozófusnak neveztek. Olykor ügyes csalók, máskor igazán tanult és jóhiszemű emberek, akik csak annyiban nagyképűsködtek, amennyiben a kor megkívánta tőlük. Bion mindent tudott, amit a könyvek megadhatnak, és okos kémlelője volt az életnek. Száz évvel azelőtt, a filozófus császárok korában talán császári könyvtáros lett volna. Diocletianusnak azonban nem volt könyvtára, s Bion csillagjosa volt a császárnak.

A másik tudós, ritkás, fekete szakállú, ideges, sovány, barna arcú és villogó, fekete szemű ember, Lactantius volt, a retor. A két tudós barátsága még iskolai eredetű volt, mind a kettő az alexandriai Arnobiustól tanulta a szónoklatot mint a tudományok összességét, ami mindenre képesített. Pályájuk azonban az élet küzdelmeiben hamar elhajlott egymástól, mint a parabola két szára, hogy aztán a császári udvar végtelenségében összefusson.

Bion előbb került oda. Az egyiptomi hadjáratban. Alexandria ostrománál vonta magára a császár figyelmét. Csavargó természete mindig oda vitte, ahol valami látnivaló volt, s akkor mint csillagjós keveredett abba az elegy-belegy népbe, amely a táborokat mindig kísérni szokta. Az ostrom soká tartott, s idegessé tette a császárt. Egyszer dühében megesküdt rá, hogy ha beveszi a lázadó várost, szabad gyilkolást enged a katonáknak, addig, míg lova térdig jár a vérben. Bion hallotta a kifakadást, és bátorságot vett magának arra, hogy biztosítsa a császárt a győzelemről. Ő kiolvasta azt a csillagokból.

- Jó - mondta a császár -, de kezesnek itt maradsz mellettem. Ha teljesedik a jóslatod, az udvaromba veszek. Ha nem teljesedik, megégettetlek mint csalót.

A város kétségbeesett küzdelem után csakugyan megadta magát. A császár mint győztes vonult be vezérkara élén, de lova a kapun belül megcsúszott, és térdre esett egy holttest vértócsájában. A balesetből mindenki rosszat jövendőlt, de Bion sietett odafurakodni a császárhoz.

- Uram, lovad térdig járt a vérben, tehát esküdnék eleget tettél. Az istenek így adták tudtadra, hogy nem kívánják Alexandria népének halálát.

A császársban ugyan tombolt a győztes kegyetlen ösztöne, a felbiztatott katonáknak is szeretett volna eleget tenni, de az istenekkel nem mert ellenkezni. S így Bion megmentette a várost, amelyet ifjúkori emlékei kedvéssé tettek előtte. Együttal megszerezte magának Diocletianus bizalmát is, már amennyiben ő megbízott valakiben. Udvarába vette a matematikust, s hálóterme közelében jelölte ki szobáját, hogy mindig kéznél legyen, ha fontos ügyek szükségessé tették a csillagok megkérdezését. Sőt annyi jóindulattal volt hozzá, hogy nemcsak ellátásáról, hanem lelkikenyeréről is gondoskodott. Parancsot adott ki, hogy ha bárhol a hadizsákmányba könyvek is kerülnek, azokat nem szabad katonaszokás szerint feltüzelní, hanem be kell szolgáltatni a matematikusnak.

Így került egyszer Bion kezébe valami Cicero-kommentár, amelynek kolofonjából kiderült, hogy annak szerzője Lactantius. Erre kinyomozta, hogy az ifjúkori barát az afrikai Siccában, szülővárosában ügyvédkedik, meglehetősen sanyarú viszonyok között. Mivel ismerte barátja tehetségét, meghívatta a császárral Nikomédiába, a székvárosba a retor-iskola igazgatójának. Ez félig-meddig állami megbízás volt, de nem éppen fényesen fizetett. Az igazi jövedelmet a hallgatók adták volna, azoknak a száma azonban egyre fogyott. A mindjobban kiépülő és megerősödő abszolutizmus alatt teljesen elhalt a közélet, s bealkonyodott a szavak művészetének. A nagy nyilvános viták ideje s a tömegeket megmozgató szónokok kora lejárt; csak a rendszert lehetett magasztalni egy-egy ünnepi

alkalommal, s erre minden provinciában elég volt egy-egy ide-oda kirendelt hivatalos szónok.

Lactantius ilyenformán, mivel az ő hivatala nem adott alkalmat jövedelempótló mellékületekre, inkább önérzetben gyarapodott, mint földi javakban. A császár színe elé ugyan csak évekkal ezelőtt, az első bemutatkozáskor került, de azért az udvarnak nagyon ismert alakja volt. Míg a sok mindenbe beavatott Bion lehetőleg elhúzódott az emberektől, a rhetor, délszaki temperamentumához képest, szeretett mindenben benne lenni.

Most is ő volt az, aki megállította Pyrgost, és megkérdezte a notariust: - Mi van itt, Nonnus?

A notarius őszintén gyűlölt mindenkit, aki egy ranggal megelőzte, de elég józan volt ahhoz, hogy udvarias legyen mindenkire, akiből kinézett valamit. Se a rhetor, se a csillagász nem volt ugyan rangosztályba sorozva, de az kétségtelen volt, hogy a császár tudott róluk. Nonnus nem remélt ilyen szerencsét; de ha már maga nem juthatott a Dominus közelébe, legalább igyekezett azokhoz dörgölőzni, akik a császárhoz dörgölőzhettek.

- Ez a barom felségsértést követett el - mutatott megvetéssel a parasztra.
- Tévedsz - kötözködött a rhetor, mint akinek hivatalával járt a szórszálhasogatás.
- A barom csak barmot sérthet meg, nem a felséget.
- Hadd futni - szólalt meg a matematikus is -, látom, úgyis megkapta már a magát.

A paraszt, aki kedvező fordulat reményében kedvtelve szopogatta a bajuszáról lecsurgó dinnyelevet, hadonászva tiltakozott.

- Mindössze öt rongyos siliquiát kaptam. Egy ezüst denariusért térden állva kérek bocsánatot mindannyiuktól.

A matematikus végigtapogatta az övét.

- Otthon felejtettem az erszényem - mosolygott Lactantiusra.

A rhetor fanyalogva felelt.

- Én már nem is tartok erszényt. Nincs a birodalomban olyan kis bursa, amelyik az én számomra nagy ne volna.

Bion fölkiáltott a titkárra.

- Gyere csak, Quintipor! Van nálad pénz?

A fiú leszaladt a lépcsőkön, három fokot ugorva egyszerre. Átnyújtotta kis gömbölyű bőrszényét. A matematikus elfűttenyentette magát.

- Fortuna szarujára, fiú! Neked már az aprópénzed is aranyból van, mint a császároknak? Mindegy no, lássunk egyszer boldog embert is.

Odadobott a parasztnak egy kis aureust.

- Takarodj vele! De ne hálálkodj, mert akkor nemcsak az aranyat nem viszed haza, hanem a szamarad se!

A paraszt eltátotta a száját.

- Arany? - makogta hitetlenkedve.

Csak hallomásból ismerte az aranypénzt, amely már az ő gyerekkorában kiveszett a forgalomból. A zűrzavaros időkben, amikor egyre jobban elhitványodott a pénz, az se mutogatta, akinek volt. A gazdagok elásták vagy beolvasztották nemcsak az aranyat, hanem a régi ezüstöt is. Aki a piacra ment vásárolni, zsákokban vitette maga után a rossz pénzt, amit éppen ezért a zsákról neveztek *follis*nak.

- Szagold meg - nevetett Bion.

A paraszt két ujja közt morzsolgatta az aureust, hogy nem jön-e le róla az arany, mint az új sestertiusokról az ezüst. Aztán ráharapott; s megbocsátóan vigyorogva még Nonnusra is, megveregette a számár lapockáját.

- Meg se ismernének otthon, ha magamban állítanék be. Én mindig másodmaggal járok - mondta köszönet helyett.

Mikor pár lépést elhaladt, a rhetor utána kiáltott:

- Hé, nem vagy te keresztény?

A paraszt arcán látszott az őszinte megbotrátkozás.

- Mért sértegetsz, uram? Hát zsidónak látszom én?

S megmutatni, hogy nem olyan semmi ember ő, mint amilyennek látszik, nem a földre köpött, hanem a számár nyakára.

II.

- Csakugyan, miből gondoltad? - kérdezte Bion a rhetort, ahogy a paraszt eltűnt a sarkon.

- Mit? Hogy ez a küklpsz az istentelenek utálatos fajából való? Hát nem érezted, milyen rossz szagú volt? Ezt a bűzt csak az orratlan istenük bírhatja el.

- Orratlan?

- Ha teste nincs, akkor orra sem lehet. Márpedig az övékének se szeme, se füle, se keze, se lába, se semmije, ami a halhatatlan isteneket tökéletesebbé teszi nálunk. Én ugyan elképzelni se tudok olyan istent, de a püspökük azt mondja, éppen azért különb az ő istenük a mieinknél. Ismered a püspöküket?

- Nem - rázta Bion a fejét -, nem is vagyok rá kíváncsi.

- Biztosan tudod? Ő nagyon érdeklődik teutánad. Mnesternek hívják, azt mondja, barátod volt valamikor Alexandriában.

- A Dioszkuroszokra, csak nem? Nem, nem lehet az. Az én Mnesterem Serapis papja volt, józan és tudós ember. De mikor utoljára jártam Egyiptomban, úgy hallottam, belefűlt a Nílusba.

- Rosszabb sors érte, beleőrült a halálfélelembe. Ő ugyan úgy mondja, akkor kapta meg az égi világosságot. Amikor már elmerülőben volt, egy óriás közeledett felé a Nílusban, aki egy gyereket vitt a vállán, s úgy gázolta a vizet, mint a fűvet. Mnester azt hitte, hogy talán Memnón, Éosz fia, és meg is kérdezte tőle, miért szállt le talapzatáról. „Én Christophorus vagyok, és a jövődöt hordozom” - mondta az óriás. Mnester fohászkodott hozzá, hogy vegye fel őt is a karjára, az óriás fel is kapta, átlábolta vele a folyót, és letette a sivatagban, ahol az elhomályosult elméjű istentelenek laknak, akikről bizonyosan hallottál már.

- Azokra gondolsz, akik gyökéren élnek, amelyeket körmükkel ásnak ki a sziklából, és véteknek tartják a mosdást?

- Igen, és a barátod ezek közt élt tíz esztendeig. Onnan hozták el püspöküknek az antiochiai istentelenek.

- Szeretnék vele beszélni.

- Vigyázz, Bionom! Meg fog téged mártani az Orontészben, és rád haragítja az isteneket.

- Engem ne félts - mosolygott Bion -, mert én minden istennel ki tudok egyezni. Te nagyobb veszedelemben forogsz, barátom.

- Miért?

- Oly dühös kereszténygyűlölő vagy, Lactantiusom, hogy belőled még dühös keresztény lesz valamikor.

Nevetgélve mentek föl a lépcsőkön, búcsút intve Nonnusnak, aki nem tudott elindulni addig, amíg az apródok sarukötő szíjat nem kerítenek neki. Az övé

elszakadt, amikor a felsőbbbsége tekintélyének védelmében lábujjhegyre ágaskodott.

A két tudós tudósok módjára beszélgetett. Sokat megállva és se látva, se hallva maguk körül.

- Kész a beszéded? - kérdezte a matematikus a rhetort.

- Háromszor befejeztem, és most negyedszer kezdem újra. Nem is tudom, miért énrám bízta a város az augustusok üdvözlését. A helytartó dolga lett volna az vagy valamelyik consularisé.

- Ne szerénykedj, Lactantiusom. Mindenki tudja, hogy te adod a mintát a jövő rhetor-nemzedéknek.

- Az más, Bion. Nem azt mondom, hogy én nem értem a mesterségemet, ha magam választhatok témát. De most nem arról van szó, hogy milyen gyászbeszédet mondhatott volna Nagy Sándor Darius holtteste felett, vagy mivel lelkesíthette volna Titus a légiókat a zsidók fővárosának ostromára. A létező dolgokról beszélni nem művészet, és semmi esetre sem az én tehetségemhez méltó feladat.

- Nem féltetek, Lactantius. Hiszen most sem azokról a dolgokról kell beszélned, amelyek vannak, hanem amelyek lehetnének.

A rhetor idegesen sodorgatta a szakála hegyét.

- Azt hallottam, hogy mikor Maximianust a gall parasztforradalom leverése után Mediolanumban az ünnepi szónok Hannibalhoz hasonlította, őistensége azt kérdezte, ki volt az a Hannibal.

- Lehetséges - vont vállat a matematikus -, de az ilyesmi ne nyugtalanítson. Maximianus van annyira művelt ember, hogy csak a főeunuchjának adta fel a kérdést, mikor azt este magához rendelte. Egész bizonyos, hogy nem zavarta a szónokot, hanem figyelmesen végighallgatta, és aranylánccal tüntette ki.

Már a felső lépcsőkön jártak, a rhetor fejéhez kapott.

- Miért jöttem én fel, amikor másfelé visz az utam?

- Tarts velünk, Lactantius. Ebédem éppoly fényűző, mint a Dominusé, sajt és szilva. De annyival különb, hogy mikor a szilvamagot kiköpöm, akkor nem tartanak a szám elé aranytányért. Velünk jössz?

- Nem tehetem. Máshova vagyok híva.

- Mért mondod ezt ilyen zavartan? A császár fejére, neked még vannak titkaid?

- Ki fogsz nevetni - fordult vissza a rhetor. - Mnesterhez megyek ebédre. Mindjárt frissebbnek érzem magam, ha egy kicsit elveszekedhetek vele.

Bion csak most vette észre, hogy a fiú elmaradt tőlük. A lépcsők közepe táján állt, háttal a palotának.

- Quintipor! Hát azért vágtam el magamtól a köldökszínórodat, hogy így elhagyj engem?

A fiú nevetve szaladt föl.

- Olyan furcsán érzem magam, Bion, mióta úr vagyok.

Gyerekes kevélységgel simította meg övét az ezüstkulcsot. A matematikus belekarolt.

- Legalább te ebédelj velem. Tudod, gyerek, hogy az étel se esik jól, mióta nem egy kenyéren vagyunk? Úgy megszoktalak két esztendő alatt, mint a lyukas fogamat. Azzal is sok bajom volt kezdetben, de most már nagyon rosszul esne, ha nem találnék bele a nyelvemmel.

- Hát énvelem bajod volt? - szomorodott el a fiú. - Minek mondtad meg? Sohase éreztetted velem.

- Csak akkor félttem tőled, mikor a kezem alá adott a császár. Azt kérdezte tőlem, tudok-e medvét szelídíteni. Meghökkenstem, mert sok mindent próbáltam már az életben, de ezt még nem. Emlékszel rá, hogy mikor bementem érted a falutokba, majd megharaptál? Apád kötéllel akart rákötni az öszvér hátára. Gonosz kis bestiának ígérkeztél, Quintipor.

- Nem voltam már akkor kicsi, Bion. Haragudtam az apámra, hogy rabszolgának adott.

- A császár rabszolgájának, fiú! Tudta az öreg Quintus, mit csinál! Ha fiatal korában fél szemét odaadta a császáért, öreg korára rábízta a másikat is, hogy viselje gondját. Azt hiszem, nem panaszkodhatsz, gyerek. A címeden szólítanálak már, de jóformán még nem is tudom.

Quintipor kifeszítette a mellét.

- Magister sanctae memoriae!

- A szent emlékezet mestere! Zeus homlokára mondom, kevés halandó vitte még ennyire tizennyolc éves korára! A császár nálad tartja az emlékezetét! S az a jó, hogy száznegyvenketten vagytok, kevés esik belőle egyre.

Beértek a császári lakosztály oszlopcsarnokába. Quintipor megállt.

- Te, Bion, milyen ember a császár? Ugye nem választ el azért tőled, hogy ide parancsolt bennünket?

A matematikus a szakállába dörögött.

- Most már nem a magunk urai vagyunk, hé! Tanuld már meg, hogy a császár nem ember, hanem isten. Tehozzád eddig jóisten volt. S hogy elválaszt-e tőlem? Honnan tudjam én azt, fiam? Rabszolgája vagy, azt tesz veled, amit akar. Ha megharagszik rád, kétfelé fűrészeltet. De dalmatiai kormányzónak is megtehet, ha ahhoz lesz kedve. Nem hiszem, hogy rossz szándéka volna veled. Legalább amit eddig tett, nem úgy mutatja. Látod, már arannyal is kibéleltetett, pedig az neki nem szokása. A rhetornak majd kiesett a száján a feje, mikor a bursád megcsörrent.

Bion mosolygott. A fiú félénken nézett rá.

- Nem kérdezhetnéd meg a csillagokat?

A matematikus most már elkomolyodott.

- Quintipor, ha nekem fiam volna, soha annak a csillagát meg nem nézném. Senkiét, akit szeretek. S nekem rajtad kívül nincs kit szeretnem.

- Csak temiattad, Bion - ugrott a nyakába a fiú. - Hogy el ne kelljen válnom tőled. Én se szeretek senkit a világon, csak téged.

- És az anyád? Meg az apád?

- Nekik nem kellettem, Bion. Rabszolgának adtak.

A matematikus megrázta a fiú fülét.

- Mégiscsak éretlen gyerek vagy, magister. Hát jobban szeretnél salátát kapálni, mint ebben a szép ruhában pávaskodni? Igaz, hát az öreg Quintus elismer-e úrnak?

- Udvari légyfogónak hív - mosolyodott el Quintipor. - Ma reggel is locsoltatott velem.

- No látod, mégse adott egészen rabszolgának. És Saprícia anyó?

A fiú elpirult.

- Képzeld, szemverés ellen való füvet varrt a ruhámba. Nem tudom, kitől féltene itt.

A matematikus megütögette a fiú derekát, és betaszította az ajtón.

- Milyen jó, hogy Korinthoszban meg Athénben nem volt ott Saprícia, mi?

Quintipor szétvetette karjait a napfényben.

- Bionom, milyen jó élni!

Bion a küszöbön állva egy percreg komolyan nézett maga elé. Aztán elmosolyodott. Az öreg tudós bölcsességével, aki élvezet és lázadás nélkül szereti az életet.

III.

A szent consistorium ülése, amelyre Antiochia a világ négy urát várta, nemcsak a császárok, hanem a császári családok találkozásának is készült. Bár a négy család tulajdonképpen csak egy volt: a császáré. Mint ahogy a tetrarchikus kormányrendszer se volt más, mint egy akaratnak, a Diocletianusénak megnégyszereződése.

Az alatt a száz év alatt, amely Diocletianus imperiumát megelőzte, harminchárom császára volt a birodalomnak, s azok közül harminc vére bíborával fizetett a császári bíborért. Sokan nemcsak maguk, hanem minden ivadékuk vérével is. Aki felvette a bíbort, az a halál árnyékába lépett. Mert ha a keleti légiók egy tábornokukat kikiáltották császárrá, arra a nyugati légiók ellencsászárral feleltek. Akit a Danubius menti zsoldosok emeltek fel, az ellen az afrikai zsoldosok ütöttek pártot. Róma senatusa egyformán kész volt porban csúszni mindenki előtt, aki lábát a nyakára tudta tenni. Mióta a bíboradományozás jogát a régi császárok praetorianus gárdája elbitorolta tőle, nem látott benne különbséget, hogy a római helyőrségtől kap-e imperatort, vagy a barbárokból toborzott légióktól. Maga a gárda is hasat eresztett, elpuhult, megöregedett, polgári életet élt. Minden császárt vállalt, aki ellátta zsolddal, ruhával, ingyen gabonával és cirkuszi játékokkal, születésnapján pedig bőven osztogatta az ajándékokat. Legfeljebb olyan császárt kívánt volna az istenektől, akinek több születésnapja van egy esztendőben. De hálás volt nekik olyan megoldásért is, hogy minden három hónapban új császár tékozolta a pénzt a fórumon és a vért az arénában.

A határoktól messze volt az út Rómaig, és nem minden császár jutott el a bevonulásig. Nemcsak az ellencsászárok hadai állhatták útját, hanem a saját zsoldosai is. Ugyanazok, akik pajzsaikra emelték, pajzsaik alá is temethették három hónap, három hét vagy három nap múlva. Aszerint, hogy mikor akadt egy másik nagyratörő tábornok, talán a császár legmeghittebb barátja, aki több zsoldot vagy szebb bakancsokat ígért. Néha még ez se kellett hozzá. Elég volt, ha a megvesztegetett haruspexek és augurok, akik minden hadsereggel vele jártak, rossz ómeneket kaptak az istenektől. A császár belebukhatott abba, ha a szentelt csírkék kedvetlenül szedegették az eléjük szórt szemet. Ha egy kótyagos altiszt reggeli kenyerezés közben azt beszélte, hogy álmában a hadi zászlórudak végéről elszálltak a bronz-sasok, este a lemenő nap vérével a császáré is elfolyhatott. A zsoldosok kapzsiságával mindig számot kellett vetni, de szeszélyeiket sohasem lehetett kiszámítani. A zsoldba vett barbárok urai lettek bérlőjüknek, a birodalomnak, s közvetlenebb veszedelmét jelentették, mint a határokon túl éhesen leskelődő testvéreik.

Az előregedés minden nyavalyája kikezdte a római világot, de legnagyobb baja mégis az uralom bizonytalansága volt. A világ urává lenni nem volt nehéz, de megmaradni annak csak Diocletianus tudott a kalandor-császárok közül.

Éremvésői hízeltetés nélkül nevezhették „restitutor orbis”-nak. Uralma biztosításával megmentője lett a birodalomnak.

A dalmata rabszolgasarjadék már túl volt a negyvenen, amikor trónra került, szintén lázadó katonák kegyelméből, két elvérzett vetélytárs holttestén keresztül. A bíborral együtt a Jovius nevet is fölvette, talán homályos származása eltakarására is, s a világ hamar meggyőződhetett róla, hogy nem méltatlan rá. Az a hadi sanyarúságban nevelkedett tábornok, akinek a nevével se voltak egészen tisztában, valóban többnek mutatkozott a szerencse kegyeltjénél. El lehetett neki hinni, hogy az istenek atyja megosztotta vele világkormányzó bölcsességét. Az alá vetett világ legalább, amely annyi esztelenséget látott uralkodni maga felett, nem vonakodott istent látni nyugalma visszaadójában. Pedig aztán csak bölcs paraszt volt, nyílt eszű és becsületes szándékú, annyira nyers, amennyire mérsékelt, hogy rendet tudjon csinálni azon az elvadult birtokon, amely a Thamesistől az Euphratészig s a borostyántermő Északi-tengertől a gyöngytermő Vörös-tengerig ért.

Azon kezdte, hogy székhelyét provinciális városban rendezte be, Európa és Ázsia határán, abban a Nikomédiában, amelynek falai közt fejezte be életét a bujdosó Hannibal. Rómába a lábát se tette be, a mendemonda szerint azért, mert tartott tőle, hogy a patríciusok gögje s a plebs szemtelensége gúnyverseket firkál szobrai alá, ha kitudódik az isteni császárról, hogy kardhoz szokott kezének nehéz az íronád. S némelyek még emlékeztek rá, hogy valahol a Via Nomentanán lakott az az Anulinus szenátor, akinek házában az irodalmi nevelésben nem részesült császár apja az irodalomnak élt. (Tudniillik ott írkokoskodott mint névtelen, csak számmal megkülönböztetett rabszolga.) A császár mindenesetre beírta azzal, hogy kikiáltásáról levélben értesítette a senatust anélkül, hogy jóváhagyását kérte volna. S amikor a senatus üdvözlő küldöttsége célzást tett arra, hogy a szent város várja haza az imperatort, azt felelte, hogy ő nem egy városnak, hanem az egész birodalomnak császára.

Róma úgy érezte, ilyen megszegyenyítés nem érte akkor se, mikor forumán a gallusok tábornützei égtek. S ha Rómában lettek volna még férfiak, akkor ledöntögették volna a forumon a rabszolga fiának szobrait. Így azonban Róma beírta óvatos mormogással s azzal a biztos reménnyel, hogy a légiók majd gondoskodnak ellencsászárról, aki a világ fővárosának megadja az elégtételt.

Róma megcsalódott. Diocletianus nem lett szolgája a légióknak, amelyek úrrá tették, s ellencsászárait legyőzte, mielőtt kikiáltották volna őket.

Tábornokai közt legtöbb oka volt tartani földijétől, a szintén illír Maximianustól, aki éppoly alacsony sorból verekedte föl magát, mint ő. Jó hadvezér volt, vakmerő katona, de korlátolt és hiú ember. Ellenségnek veszedelmes lett volna, mint barátot hasznosítani lehetett. Az új császár azt mondta neki:

- A római birodalom olyan naggyá nőtt, hogy egy úr többé el nem kormányozhatja, és olyan beteg, hogy egy orvos meg nem gyógyíthatja. Nekem segítő kéz kell, olyan, amelyik fölér az enyémmel. Egyedül téged találalak alkalmasnak arra, hogy megosszam veled bíborom gondját és dicsőségét. Vedd ezt magadra mint a birodalom nyugati augustusa, és indulj légióiddal a fellázadt gall parasztok ellen. Vezéreljenek el az istenek abban a díszben, amelyet én adok neked, és hozzanak vissza abban a dicsőségben, amelyet magad szerzel magadnak.

Maximianus boldogan hajtotta meg térdét, és elment legyőzni a gall parasztok forradalmát. Öröme sokkal nagyobb volt, semhogy érezte volna, hogy parancsot teljesít, amikor lázadás elől viszi lázadók ellen katonáit.

Amikor visszatért arra számítván, hogy mint triumfator tapsoltatja meg magát Rómával, Diocletianus hálálkodva fogadta, s többel jutalmazta, mint amennyit várt.

- Ha én Jovius vagyok, légy te Herculus. Oltárokon szenteltessék meg a te neved mindenütt, ahol isteni ősid tisztelt az emberek között.

Egy új istent nem talált olyan veszedelmesnek Diocletianus, mint egy hadvezért, aki diadalmas hadseregre támaszkodik. Hatalmát gyöngíteni kellett, mielőtt kísérletet tett volna megnygítására.

- A parthusok Mezopotámiában rabolnak, a perzsák megszállották Armeniát, s a blemmiek csordája fenyegeti Egyiptomot. Tudom, hogy rád most nem számíthatok, mert a te országaidban is reng a föld. Az Oceanus partjait a brit kalózok fosztogatják. Hispaniában a hegyi törzsek gyújtogatnak, s a gótok lándzsái, miután erőt vettek a burgundokon, vandálokon és gepidákon, ellened vannak fordítva. Nem gondolod-e, hogy mindkettőnknek egy-egy fiatal segítőtársat kellene magunk mellé venni, s két kéz helyett négygel forgatni a kardot?

A második augustusnak a gondolkodás nem volt kenye, s illendőnek se találta volna gondolkozni azon, amit az első augustus akart. Amint az Galerius, ő Constantius tábornokot vette maga mellé caesarnak, ami ha nem kimondottan is, olyan trónörökös-félét jelentett. A két fiatal megkapta védelemre és igazgatásra a birodalom egy-egy negyedét. S hogy hűségökre ne csak a feljebbvaló, hanem a családfő jogán is számíthassanak, mind a két augustus adoptálta a caesarját, s hozzáadta feleségül a lányát.

A tetrarchia rendszere ilyen művészettel kiépítve, biztosította Diocletianus uralmát és vele a birodalom belső békéjét.

Kicsoda, ki ellen, miért ütött volna itt pártot? Lázadásnak se célja, se értelme nem lehetett. Négy kivont kard állandóan segítette, igaz, ellenőrizte is egymást. Némi súrlódás kezdetben volt is köztük, de Diocletianus okossága mindig elejét tudta venni az összecsapásnak.

Maximianus Rómából akarta igazgatni a maga országait, Italiát, Rhaetiát és a két Noricumot. Diocletianus félt attól, hogy a rövidlátó embert hiúsága szarvánál fogva valami oktalanságba vezetik bele a megbántott patriciusok és

praetorianusok. Székhelyéül tehát Mediolanumot jelölte ki, megértetvén vele, hogy az Alpesek tövéből könnyebb szemmel tartani az északi barbárokat. Maximianus erre legalább serdülő fiát, Maxentiust akarta Rómában lakatni, ott palotát, Bajaeben pedig villát építtetvén neki. Diocletianus ebben is megérezte a veszélyt. Azt a megtisztelő ajánlatot tette császártársának, hogy fiát udvarába veszi, Constantius caesar fiával, Constantinussal együtt, és személyes felügyelete alatt nevelteti. Ezt ugyan túszerzésnek is lehetett volna magyarázni, s talán nem is alap nélkül, de Maximianus csak tisztességet látott benne, s a császár barátságának újabb bizonyosságát. A társ-császár szabados életű ember volt, s nem nagyon bánta, hogy nyiladozó szemű fia nem fog neki lábatlankodni. Constantius caesar már sokkal nehezebb szívvel vált meg fiától, de ő is könnyebbülésnek érezte, hogy az elűzött első feleség képmása nem lesz mindig a másodiknak szeme előtt.

A két caesar közt is volt valami egyenetlenkedés, amit Diocletianus már a perzsa háborúskodás alatt észrevett. A carrhaei csata előtt összeszólalkozott a két hadvezér, úgy, amint az katonák szokása, s attól fogva Galerius, bár nem mutatott haragot, nem volt éppen jóindulattal a nyugati caesar iránt. Diocletianus hallatlanná tette a fullánkös megjegyzéseket, egyszer azonban talált köztük olyant, ami gondba ejtette. Galerius azt pletykázta neki, hogy Constantius nem tud tekintélyt tartani. Nem alattvalók, hanem barátok gyanánt érintkezik a megszállt területek barbár törzsfőnökeivel. Díszkíséret nélkül jár velük vadászni, s fakupával köszönt vissza az áldomásíváson.

- Nincs benne annyi méltóság, mint egy toborzó campidoctorban, s nemcsak a maga tekintélyét ássa alá, hanem a birodalomét is.

A császár, aki természettől emberséges és szokásaiban egyszerű volt, mint uralkodó sokat bevérezte a kezét, és az emberek előtt sohase mutatkozott másképp, mint tetőtől talpig drágakövekbe és gyöngyökbe öltözve. Uralma elvi zsarnokság volt, nem ösztönös, hanem hidegen átgondolt, nem szeszélyes őrzöngés, hanem jóhiszemű rendszer. Alattvalóiban nem látott római polgárokat, csak elaljasodott, megbízhatatlan, az önállóságtól rég elszokott rabszolgákat. Elgondolása szerint a birodalmat csak az menthette meg, ha tökéletes rabszolgákká teszi azokat, akiknek semmi képességük nem volt már arra, hogy szabad emberekké válhassanak. Tudatosan tette egész rendszerét rabszolganevelő iskolává, amelyben nem tanítanak mást, mint vak engedelmisséget egy isteni akarattal szemben, amely villámokba öltözve ragyog és öl.

Ezért ütődött meg a császár a nyugati caesar kormányzói módszerén, s ezért íratott neki intő levelet.

- Abban a hiszemben ruháztunk fel a bíborral, hogy tudod méltóképpen viselni. Sajnálkozva halljuk, hogy nem tanultál meg uralkodni, mert alattvalóid előtt nem mutatod magad a méltóság pompájában. Pedig a halandók megkínájk az istenektől, hogy elkápráztassák őket. Ki tisztelné Jupitert, ha bocskorban járna az emberek között, és fakupával töltetné magának Ganümedésszel a halhatatlanság italát?

A caesar szerényen csak annyit felelt, hogy öt olyan barbárok közé küldte az augustusok kegyelme, akik fából faragnak maguknak Jupitert.

- Igen, de aranykarikát akasztanak a nyakába - írta vissza a császár. - Ne felejtsd el, hogy fiatal korunkat magunk is nagyrészt barbárok között töltöttük, s tudjuk, hogy a szegénység az ő szemükben is szégyenletes és megvetendő. Körülbelül ez az egyetlen dolog, amiben megegyeznek a művelt emberekkel. Elvárjuk tőled, hogy megtanulsz meggazdagodni, s követed Galerius caesar példáját, aki nemcsak karja erejével, hanem megjelenése pompájával is hódít. Mikor a carpusok aranyos páncéljában és bíbortakarós lován meglátták a csatasor élén, fegyvereiket eldobálták, mondván, hogy isten ellen nem harcolnak.

Constantius most már megbizonyosodott arról, hogy Galerius keze van a dologban, de sokkal jobban tisztelte a császárt, semhogy válaszában erre célzást tett volna. Engedelmisséget ígért, és javulást fogadott.

Egy év múlva, éppen mikor a római birodalom legészakibb vonalán visszaverte a piktek és skótok támadását, arról kapott hírt, hogy rövidesen látogatásra érkezik Galerius. Hazasietett székvárosába, a belgák földjén levő Augusta Trevirorumba, amelyet nem sokkal azelőtt, a nagy anarchia idején romboltak le a germánok. Constantius mindjárt uralkodása kezdetén új várost emelt a romokon. Már fölépültek a bazilikák, a cirkusz, a forum, a fürdők, s a törzsek főnökei azt hitték, a keleti caesar városavatásra érkezik. Constantius, akinek halvány arcát a harag pirossága gyújtotta ki, lehűtötte őket.

- Galerius azt akarja megtudni, megtanultam-e már uralkodni, s meggazdagodtam-e a ti elszegényítésekből.

Szokott őszinteségével elmondta barbár barátainak az előzményeket. Az eredmény az lett, hogy ami arany és ezüst ékesség található volt a Rhenus és a Sequana közt, azt a barbár előkelőségek vetekedve hordták össze uruk udvarába. Galerius túlzott pompával érkezett meg, mégis olyan zavarba ejtette, amit látott, hogy alig tudta köszöntőjét elmondani. Constantius bíbor baldachinum alatt, gyöngyök és drágakövek szikráiban fogadta. S háromszáz személyre terítettett arannyal a lakomán, amelyen a barbárok régi patrícusok méltóságával éltették Rómát. Diocletianus egyszerre kapta Galerius jelentését és Constantius levelét, aki őszinte vallomást tett az imperátornak.

- Constantius caesar megtanult uralkodni - írta Galerius, s hozzáfűzte azt, amit legalkalmasabbnak vélt az imperator gyanújának felkeltésére. - Szinte félelmetesen meggazdagodott.

Constantius levele így végződött:

- Vakmerő színleléssel nem követedet akartam rászédni, mindnyájunk legszentségesebb ura. Téged akartalak meggyőzni arról, hogy alattvalóim hűsége nagyobb erőssége birodalmadnak, mint az én gazdagságom volna. Palotám ma megint szegény és üres, s én ma már újra tábori fakupámból oltottam szomjamat. De amely pillanatban parancsod és a birodalom érdeke kívánja, Gallia és Britannia önként felajánlja neked minden kincsét.

Diocletianusban volt annyi józanság, hogy többé nem ellenezte Constantius kormányzási módszerét. Azóta hosszú idő telt el, s a világ négy ura közt semmi se zavarta az összhangot; amiben része lehetett annak is, hogy az uralkodók nemigen találkoztak egymással. Székhelyeiket óriási távolságok választották el, s hosszú időre nem hagyhatták gazda nélkül országaikat. Kemény katonák is voltak valamennyien, s komolyan vett országos gondjaik közt nemigen jutott eszükbe egymás után sóvárogni. Most azonban, uralkodása tizennyolcadik évében Diocletianus szükségét érezte a személyes összejövetelnek, amelynek színhelyéül Antiochiát jelölte ki, mert nikomédiai palotáját kicsinek találta, a salonai óriás palota pedig még csak épülőben volt.

Feleségét, Priscát hónapokkal előbb odaküldte a két caesar-fiúval s az udvar egy részével. Alkalmat akart neki adni arra, hogy huzamosabban együtt lehessen lányával, Valeriával, akit maga a császár nem kedvelt. Vonakodott feleségül menni Galeriushoz, s Diocletianus saját gyermekének még kevésbé tudott megbocsátani az akaratával való szembeszállását, mint másnak, Valeria mostohalányával, Maximillával érkezett, Theodora pedig, Constantius felesége, aki az Oceanus partjáról indult Mediolanumnak kerülve, a kis Faustát hozta magával, mostohahúgát, aki pár hónappal azelőtt jutott árvaságra. Az anya halála igen rövid tartamú gyászba borította Maximianust, aki már negyedik feleségét juttatta az istenek közé.

A négy uralkodó közül elsőnek a legmesszebből jött Constantius érkezett meg, aki hajón tette meg az utat. Antiochia kikötőjében, Seleuciában szállott partra, szokott egyszerű, fehér tógájában, kicsiny kísérettel. Jólesett neki, hogy várták. Constantinus már előző este kilovagolt elé a jó félnapos útra vexilliferével, Minervianussal.

- Megnőttél, fiam - csillant föl az apa szeme, ahogy összeölelkeztek -, magasabb vagy, mint én, és milyen piros az arcod! Nem énhozzám hasonlítasz.

Azt akarta mondani, hogy a princeps az anyjára hasonlít, de nem szerette volna saját szívén a sebet felszaggatni, és remélte, hogy a fia se teszi azt. Hiszen egész piciny gyerek volt, mikor anyjától elszakították, és az udvari élet rég elmoshatta szívében a gyerekszív pillangószárnyú emlékeit.

Mire a lovakat kivezették a hajóból, akkorára csődület vette körül őket. A kikötői targoncások, halárusok, vízhordók, lóto-futó, szegény szolgálomberek valamelyike - ezek közt sok volt a keresztény - felismerte a princepsét, akiről azt rebesgették, hogy jó szívvel van az egyistenhívőkhöz. Azt is tudták, hogy a világ urai összeülnek Antiochiában, s a fiáról kitalálták az apját.

- Menjünk a búzaföldek közt - javasolta a princeps. - Por lesz, de szájtátók nem előzgetnek.

Ők ketten előrelovagoltak a dűlőutakon, a szántóföldek közt, amelyeken már csak a kalászuk-nyesett, hosszú szárú szalmatarlókat ringatta a szél. Szorosan egymás mellett haladtak, s a caesar át-átkapott fiához, hol az arcát, hol a karját cirógatva meg.

- Jó hozzád a Dominus? Szeret az augusta? Minek hívnak a katonáid? Milyen szépen beforrott az a sebed, amit Daciában kaptál! Hát ez itt a combodon? Te, hiszen ez medveharapás! Hogy nem írtál erről soha?

Constantinus nem szívesen beszélt a dologról. Egyszer látogatóban volt Galeriusnál, s az valamiért leküldte a kertbe, ahol megrohanták a caesar medvéi. A rabszolgákat, akik nyitva felejtették a ketrecajtót, a bestiák elé dobatta a caesar. Pedig nem történt semmi baj. Azt a medvét, amelyik a combjába harapott, leszúrta törével, a másikat pedig kézzel megfojtotta.

- És mikor a sarmata gladiátorokkal megrohantatott? - sötétedett el a caesar arca.

- Azt is mástól kellett megtudnom, te nem írtál róla.

- Elmúlt dolgok ezek, apám - vont vállat a princeps. - S lehet, hogy nem is volt bennük szándékosság. Mi oka volna Galeriusnak arra, hogy életemre leselkedjék?

A caesar az udvari életéről kérdezősködött.

Constantinus csöndesen, rövid szóval felelgetett mindenre. Aztán hirtelen ő fordult kérdéssel az apjához.

- Hogy van anyám?

A caesar simogató keze lecsúszott a fiú válláról.

- Azt neked kell tudni. Hiszen már hat hete, hogy ideérkezett. Nem szoktad meglátogatni?

- Én nem a feleségedet kérdeztem, hanem az anyámat. A feleségednél mindennap tisztelgek. Jó asszony, és nagyon szeret téged. Jó anya, és nagyon szereti a gyerekeit. De én nem az ő gyereke vagyok. Én az én anyámat tudakoltam. Az elűzöttet.

A caesar sokáig nem szólt. Mikor megszólalt, a szava olyan vontatott volt, amilyen sürgető a fiúé.

- Naissusban él.

- Beszéltél vele? Mondd, apám, emlékszik még rám? Ó, én még most is mindig úgy alszom el, hogy a karja alá fúrom a fejemet. S reggel mindig az ő hangjára ébredek fel. Kérdezősködött rólam, apám?

- Nem beszéltem vele, hiszen hajón jöttem. A naissusi keresztény presbitert küldte elébem, mikor Thessalonikában kikötöttünk. Levéllel és üzenettel.

- Nincs baja? Nem bántja senki?

- Ki bántaná? Helenának nagy hatalmat adott a keresztények istene. A presbiter azt mondja, a halottakat is fel tudja támasztani.

- És mit írt? Mondd, apám. Sohase láttam még az írását.

A caesar lehajtotta a fejét.

- Elégettem a levelét. Ő kért rá.

- Rólam nem írt?

- Neked üzent. Nemsokára meg fog látogatni itt Antiochiában. Szoktál vele találkozni?

- Álmomban, apám.

- Azért kérdelem, mert többet tud rólad, mint én. Írását, azt mondod, még sohase láttad. Üzengettek tán egymásnak? Vannak keresztény barátaid?

Most a princeps késett a válasszal. Mereven nézte a lova nyakát.

- Nekem megmondhatod, fiam. Az én udvaromban is vannak keresztények. A praefectusom is az, és szeretem hallgatni, mikor az istenükről beszél. Nagyon hatalmas isten lehet az, és nem rossz indulatú. Lehet, hogy én is beveszem a szobrát házi kápolnámba a többi isten közé.

A princeps arcát elöntötte a vér.

- Az a lány is a keresztények istenét imádja, akit szeretek.

- A kis Fausta? - csodálkozott a caesar. - Én azt hittem, az még egész kis gyerek.

- Nem róla beszélek. A dajkáját szeretem.

- Azért vagy fiatal, fiam - nevette el magát a caesar. - Ezt aztán a te korodban igazán nem kell szégyelleni. Az öreg Maximianusnak már egy szál fekete sincs a szakállában, mégis minden héten új ágyast cipeltet magához.

A fiú szembefordult az apával.

- Nem értettél meg, apám. Nekem nem ágyasom van, hanem menyasszonyom.

- A te menyasszonyod a császár akaratából Fausta.

- Az én menyasszonyom az én akaratomból Minervina.

- A rablány?

- Az anyja már szabados volt, mikor őt szülte. Az apja az az altiszt, aki itt lovagol mögöttünk. Minervianusnak hívják, a leghűbb emberem. Ő is keresztény.

- Ha szolgálád, akkor még könnyebben megveheted a lányát.

- Mondom, apám, hogy keresztény. Én csak feleségül kaphatom meg Minervinát.

Kis szünetet tartott. Aztán kimondta bátran:

- Feleségül is veszem, ahogy te feleségül vetted az anyámat.

Hallgatva ügettek egymás mellett. A caesar csak akkor szólalt meg, mikor a dülőút felkapaszkodott a széles kőútra, amely a hegyek nyúlványait átvágva egyenesen vitt a városba az Orontész partján. A vízben kevesen lubickoltak, de a füzések, a virágos szakadékok hangosak voltak a sípszótól és a mezítelen körtáncosok sikoltozásaitól. Maiuma istennő nagy ünnepét tartották, s az ő tiszteletére a szent hetérák már reggel kezdték az éjszakát.

- Én akkor csak ismeretlen centurió voltam - mondta csöndesen a caesar. - Nem törődött velem senki, és nem tartoztam számadással senkinek. Te princeps vagy, akit a császár Fausta völgegyének rendelt ki már a kislány születésekor. Mostohádtól tudom, hogy Maximianus már rá is festette eljegyzésteket aquileai palotája ebédülőjének falára. Te is ott térdelsz a gyermek előtt, aki a császár

karján ül, pávatollas aranysisakot nyújt feléd. Érdemes ezt a jövőt kockára tenned egy... egy piros szájért?

Azt akarta mondani, hogy „egy dajkáért”. De félt, hogy a fia azzal vág vissza: „amikor te az anyámat elvetted, az pincérlány volt egy csárdában.”

Levette fejéről a keskeny karimájú, könnyű úti pileust, és szemébe szabadult hófehér haját a fia felé fordította.

- Ezt akarod? - kérdezte szomorúan.

A princepsnek tele szaladt a szeme könnyel.

- Te akarod, apám.

A dombon épült Pantheon aranyteteje hirtelen fellobogott előttük. A caesar fél karját a szeme elé kapta.

- Én nem teszek boldogtalanná, fiam. Áldjanak meg az istenek azzal is, amit tőlem elvettek.

A princeps széttárta a két karját. Szerette volna megölelni az apját. De már elérték a Stavrion-hegy lábát, a város délkeleti bástyáit. Csak nagy, sugárzó kék szemével borult a caesar nyakába.

- Köszönöm, uram. Mással nem törődöm.

- De más törődni fog veled - sóhajtott Constantius.

A császár makacs, és mindent összetör, ami akaratával szembeszegül. Jó hozzád a császár?

- Eddig mindig engedelmes voltam hozzá.

- Szerelmed az életedbe kerülhet.

- Ha lemondok róla, az biztos halál.

- El fogják tőled venni a lányt, s a lánytól az életét.

A princeps arcát fény öntötte el.

- Anyám hatalma visszaadja azt neki. Te mondtad, hogy föl tudja támasztani a halottakat. De az istenek kegyelme velünk lesz, apám. Tudod, mit gondoltam? Ha anyám eljön, magával fogja vinni Minervinát Naissusba. A császár nem fog megtudni semmit.

- És Fausta?

- Ó, apám, ő még sokáig babával fog játszani! S ki tudja, mire felnő, mit határoz akkorra felőlünk Tükhé?

- Tükhé? - nézett a caesar meglepetve a fiára. - Te is tisztelője vagy a sors vak istennőjének? Elutazásom előtt adtam ki a rendeletet, hogy azokra az érmekre, amiket most bocsátok ki, az ő képét tegyék az éremverők.

Constantinus széthúzta nyakán a palliumot.

- Látod, apám? - mutatta vékony aranyláncon fityegő talizmánját.

A szárnys sors-istennőnek kis aranyszobra volt az.

Elhaladtak a Pantheon előtt, amelynek semmi nesztől nem zavart mélyéből előfehérlett Juno, Jupiter és Minerva szobra, és befordultak a Singon utcába. Egy szerény bazilika előtt sötét ruhás emberek tömege álldogált. Mire odaértek, párosával egymás mögé sorakozva megindultak a bazilika körül, és ruhájukat derékig leeresztve, különös, fájdalmas énekszó mellett korbácsolni kezdték a hátukat.

- Isis-papok? - kérdezte a caesar.

- Nem tudom - felelte a princeps. - Csak azok lehetnek. Még sohase láttam őket, de hallottam, hogy őrvölgéssel szokták tisztelni az istennőt. Várjuk meg, míg megvadulnak.

Megálltak, és kíváncsian nézték a körmenetet. A kíséret beérte őket, és az is megállt. Minervianus, az altiszt térdre ereszkedett.

- Kit köszöntesz? - kérdezte a princeps.

- Isten szentjeit - vetett keresztet az altiszt, és meghajtotta fejét a sötétruhások előtt.

- Keresztények? - bámult el a caesar. - Mért ostromozzák magukat?

- Engesztelik az istent azok vétkéért, akik Maiuma ünnepén a Sátánt tisztelik.

IV.

A matematikus a szent palotának egyik zugában régi papyruslapokat és pergamentekercseket talált. Az egész világról elfelejtkezve vette be magát közéjük, és mohón bontogatta egyiket a másik után. Reszketett a keze az örömtől, amikor az egyikben Menaechmusnak a kúpszeletekről szóló értekezését ismerte fel, amelyet régen elveszettnek gondoltak. De amint szétnyitotta a göngyöleget, elfacsarodott a szíve. A papyrust helyenként kirágta a moly, s az írást sok helyen elfakította az idő. Leöntötte a chartát cédrusolajjal, és bekente sáfránnyal, amitől láthatóbbakká váltak a betűk. Hozzáfogott a másoláshoz, amikor Lactantius bezuhant az ajtón.

- Hallottad? Igaz?

- Igaz - nyalábolgatta le Bion a padról a poros tekercseket, hogy helyet csináljon a barátjának. - Megtaláltam.

- Micsodát?

- Menaechmust. Ide nézz!

A rhetor idegesen odáblökte a kincset.

- Én azt kérdeztem, hogy a hír igaz-e?

- Rám nézve nem, mert én nem hallottam - hajolt munkája fölé a nem méltányolt fölfedező bosszúságával Bion.

- Nagy a nyugalanság a városban, hogy a jázigok betörték Valeriába, a Danubiuson túlra.

- És mi közöd neked a Danubiushoz itt Antiochiában, mikor te különben is numidiai vagy?

A Galerius alá tartozó Pannonia, amelynek keleti részét feleségéről nevezte el a caesar, hogy hízelegjen vele apósának, csakugyan messze volt ahhoz, hogy Antiochiában nyugtalankodjanak miatta. A szíriai tehéhajcsár semmivel sem tudott róla többet, mint a pannon szőlősgazda Tripolitaniáról, vagy a cordubai marhatenyésztő Palmyráról. A római birodalom - világnak világ, de többé nem haza - akkora erdő volt, hogy sohase lehetett égés nélkül. A barbárok hol egyik, hol másik sarkába dobtak üszköt, de a füstjétől csak az törölgette a szemét, aki közéről kapta. Ahová csak a híre jutott el, ott nem izgultak miatta. A nagy háborúk, ha sokáig tartották elzárva a határokat, okozhattak ingerültséget. Elakadt a gabonaszállítás, és mindent megdrágítottak a kereskedők, akik csak életük kockáztatásával szerezhettek árukat, mert a katonák kémeket láttak bennük. De a kis rablótörzsekkel való csetepaték nem változtatták meg az élet képét, s ezért nem is igen érdekelték mást, csak a rabszolgakereskedőket, akik ilyenkor frissítették fel árukészletüket. Különben az augustusok és caesarok dolga az egész. Ők gyarapszanak egy-két sávval, ha győznek, ők kisebbednek, ha vesztenek.

Ez esetben azonban csakugyan nyugtalankodott Antiochia. A jazig betörés otthon foghatta Galeriuszt, s megakadályozhatta az uralkodók találkoztóját, amire pedig már fél év óta készült a világváros. A kereskedők nagy forgalmat, a hivatalos emberek előléptetéseket és kitüntetések, az éhesek és rongyosak gabona- és ruhaosztogatást, és mindnyájan ünnepeket, multságokat, néznivalókat vártak tőle. Csak a helyi hatóságok éreztek titokban megkönnyebbülést. Nemcsak az uralkodók, hanem embereik vendégül látása is a municipiumokat terhelte, s volt olyan város, amelyet évekre koldussá tettek a kényszerű vendégeskedések.

A rhetor azok közé tartozott, akik úgy érezték, hogy a barbár hordák az ő kezéből ütötték ki a pecsenyét. Nemcsak azt sajnálta, hogy hiába tanulta be nagy beszédét, amelytől a császár elaludt figyelmének fölébredését és hathatósabb támogatását remélte. A rhetor nem volt különösebben önző ember, s legtöbb pályatársával ellentétben tudott is lelkesedni azokért az eszmékért, amelyekből élt. Volt egy ötlete, amellyel az istenek érdekét kívánta szolgálni, s ennek megvalósulását a császárlátogatástól remélte. Mnester, a püspök nemhiába volt tanult és tudós ember Serapis isten szolgálatában. Amit pogányul tanult, annak keresztényül is hasznát tudta venni. Lactantiusszal való vitái során nemegyszer Ciceróval bizonyította, hogy már a régi Róma tisztultabb elméi is megsejtették az egy istent, mielőtt Krisztus kinyilatkoztathatta volna az igazságot. A rhetor tisztában volt vele, hogy Cicero a rombolásnak legveszedelmesebb csákánya lesz az istentelenek kezében, ha a csőcselék meghódítása után a művelt társadalomra is rávetik magukat. S azt gondolta ki, hogy egy titkos császári ediktummal elejét lehet venni ennek a veszedelemnek. Cicero régi kiadásait ki kell vonni a nyilvános könyvtárakból, s beszolgáltatni a könyvkereskedőkkel is. Kellő felügyelet mellett megtisztított Cicerókat kell forgalomba hozni, a rosszhiszeműek által istenkáromlásra forgatható tételek kihagyásával.

Bion türelmesen végighallgatta barátját, aztán elkezdett turkálni a penészes lomok közt.

- Megállj csak, mindjárt meglesz, az imént láttam. Tessék, itt van, Lactantiusom. Cicero könyve az istenek természetéről. Parancsolt a scalpellumot is, ha azt hiszed, hogy egy kis vakarással meg lehet menteni az isteneket. De azt nem ajánlom, hogy vallásfilozófiára tanítgasd a császárt. Diocletianus nem Marcus Aurelius, barátom, s egy jó adójavaslatért odaadja Cicerót Senecástól, s ráadásul az isteni Platón is. Mi baj, Quintipor?

A „szent emlékezet magistere” tétován állt az ajtóban.

- A nobilissimust keresem.

- Melyiket?

- A princepszet.

- Ej, ej, hát nem tudod, hogy kettő van?

- Maxentiust.

Bion felhúzta a szemöldökét.

- Itt, könyvek közt, tudósok közt? Ez a nobilissimus sokkal nobilisabb körökben található, fiam. Venus térdére mondom, ha tíz esztendővel fiatalabb volnék, segítenék neked megkeresni.

- Üzenetet kellene neki átadnom a praepositustól. Azt mondta, hogy bizonyosan a nobilissimánál találom meg.

- Hát hiszen én is olyasfélét gondoltam - köhécselt pajzánkodva a matematikus.

- Hát azt mondták, Titanillánál keresd?

- Más nevét mondták - gondolkozott el a fiú.

- Maximillát, mi? Az a neve, de arra nem ért. Az apja Titanillának nevezte el, mert ez is bizonyosság arra, hogy ő titán. Ha Diocletianus Jupiterrel formáltat magához papai jogokat, Maximianust pedig Hercules nemzette, akkor Galeriusnak legalábbis titánnak kell lenni. S a lánya nem lehet más, mint Titanilla. Titánka pendelyben. De úgy mondják, el is bánik három legénnyel is egyszerre. Mit gondolsz, Lactantius, mit írna az öreg Cicero az istenek természetéről, ha a mi halhatatlanjainkat ismerné?

A rhetor lógatta az orrát.

- Ha a császárok nem jönnek meg, úgy járok, mint Midas király. Lemegyek az Orontész-partra, és a nádasoknak mondom el a beszédem.

- A császárok megjönnek, uram - fordult Quintipor a rhetor felé. - Éppen erről szól az üzenet. A jazigok visszafordultak, mert hátba támadták őket a marcomannok. A Dominus már elindult Nikomédiából Maximianus augustusszal, Galerius caesar pedig tán már ma vagy holnap megérkezik.

- Az istenek hírnöke vagy, fiú! - lelkenedett a rhetor, s összecsókolván a magistert és Biont, elszaladt.

- Ezt boldoggá tetted - nevetett Bion. - Nem tudom, a nobilissimusnak viszel-e ilyen örömet.

Quintipor elfintorította az arcát.

- Nem vállalnád magadra az üzenet átadását, Bion?

- Hogy gondolod ezt? Ilyen roskadt inú öreget nem is fogadna a nobilissima. Tudja azt a praepositus, kit küldjön oda.

- A járást se tudom.

- Elkísérlek odáig. Ha összetesszük az eszünket, majd csak odatalálunk.

Az antiochiai császári palota különböző korú és rendeltetésű épületek fallal körükerített tömege volt, óriási területen elszórva, platánligetekkel elválasztva egymástól, és ciprusfasorokkal összekötve. Ötszáz év óta, a városalapító Szeleukosz Nikatortól kezdve a Kelet minden ura rontott vagy szépített rajta a kor divata és saját egyéni passziója szerint. Augustus templomot építtetett benne Apollónak, Nero olyan labdázóterrel látta el, amelybe csak leáldozása percében süttött be az égető szíriai nap. Hadrianus szökőkutakkal, Aurelianus és Diocletianus pénzverő műhelyekkel bővítette ki.

- Úgy látom, ez őtitársága - mutatott a matematikus egy sárga márvány-villára. Tornácán magas talapzaton Galerius életnagyságú bronzszobra állt, Agasziasz vívóját utánozva. Jobbról Fortuna a bőségszarúval, balján az aranyfonalat eresztő három Párka csoportja.

A nyugatnak néző erkélyről, amelyet bíborponyva védett a napsütéstől, kacagás hallatszott. Quintipornak az az érzése volt, hogy aranygolyót dobna ezüsttálba.

- A galambot hallom - bólintott Bion -, a karvaly se lehet messze. Persze hogy ott van, mégpedig párosan. Az a ferde vállú, a smaragd nyaklánc idevillog, az a te Maxentiusod. Arról híres, hogy vékony aranykarikát visel minden ujján. Azt mondja, a vastag pecsétgyűrű nem való ilyen melegbe, ő azt csak télen bírja el. Ha az a tarka köpenyű, nyáron is süveges barbár ki lehet? Tudom már. A perzsa király bujdosó fia. Annak is csak olyan köszöntés jár, mint a princepsnek, mert az is felülről húzza a fűrészt. Most aztán vágj neki bátran! Nézlek, rendben vagy-e?

Megigazította a borsózöld ruhán a cseresznyepiros övét, és gyöngéden rátaszította a fiút a csillámlapokkal kirakott útra, amely rozmaring-szegély közt vezetett a villa oldalbejáratáig.

Szerencsére éppen azon folyosóra talált rá, amely két kanyarodóval az erkélybe torkolt. Az egyik kanyarodónál a hárfás bronz-szoborban ráismert a múzsavezető Apollóra. A másik előtt - Szapphó rózsaszín márvány-hermája volt - megállt, és olvasni kezdte a szoborba vésett, aranyozott fölírást.

*Életemet, szerelem, teneked kéretlen ajánlom,
Mert a halált te legyőzöd...*

Tovább nem tudta olvasni, mert megint csengett az ezüstserlegbe dobott aranygolyó. Összerezcent, és dobogó szívvel húzta szét az ajtónyílás selymelumait. De csak egyet lépett, aztán gyökeret vert a lába.

Az erkély közepén elefántcsont-lábú, magas pamtagon, skarláttakaró alatt feküdt valaki. Nő volt, csak a feje látszott ki, tornyosan fésült, fekete haj s vérpiros szája keskeny, fehér áll felett. A széles, arany homlokszalag lehúzva a szemre és az orra, mint mikor bújócskázó gyerekek nagyon lekötik a hunyó szemét. A smaragd nyakláncos fiatalember is gyerekmódra hadonászott.

- Látsz, látsz! A császár életére mondom, látsz, Titanilla!

A fiatalembernek vörös, szeplős lófeje volt, szétálló füle és nyerítő hangja.

- Esküszöm, hogy nem látok! - kacagott a nobilissima. - Hidd el, kedves Maxentius, behunynám a szemem, ha nyitva volna is, hogy ne lássalak.

- Várj, kis vipera, majd elhallgatsz te mindjárt! - legyintette meg a princeps tenyere a lánynak a takaró alatt kirajzolódó tomporát. - Na halljuk, ki fogta most be a sziszegőd?

Odább taszította a mosolygó másik ifjút, s a lány arca fölé hajolva, futó csókkal érintette a piros száját.

- Varanes! - nevetett a lány.

- Vesztettél! - tapsolt Maxentius, s a falon függő viaszos táblácskára egy vesszőt húzott az ezüst stilussal.

A hegyes süvegű lecsúsztatta válláról a tarka köpönyeget, s most látszott, hogy a bal karja hiányzik. Mély lélegzetet vett, és térdre ereszkedve száját erősen rászorította a lányéra, akinek az arca nevetőre gödrösödött. S közben fél kezét lassan a válla alá csúsztatta.

- Megfojtasz, Maxentius - húzta oldalra a fejét a nobilissima.

Aztán elnevette magát.

- Nem, ez is Varanes volt!

A princeps mérgesen toppantott.

- Csalás, csalás! Varanes megszorította a válladat, arról ismertél rá! Így szoktátok, mi? Nemcsak játékból, ugye?

- Már megint kezdted, princeps? - most hidegen csendült meg a lány hangja, míg kis fehér keze a köteléssel vesződött. - Oldd meg ezt a csomót Varanes! Köszönöm, már megvan.

Ledobta a padlóra az eltépett szalagot, és oldalra fordulva felkönyökölt a pamlagon. Válláról lecsúszott az eperszín selyemkhiton, fehér bőrén ott vöröslöttek a szorítás csíkjai.

- Elhiszed, Varanes, hogy a szajkómnak több esze van, mint a barátodnak?

Csókra csucsorított szájjal cuppantott föl a tarka madárra, amely aranykalitkában gubbasztott az ajtónyílás fölött.

- Hát te ki vagy? - látta meg Quintiort.

A magister, aki eddig se elszaladni nem mert, se előrelépni, letérdelt, és fölemelt karjával végigsúrolta homlokát. A köszöntés jelével letörölte róla a zavar verejtékét.

- A császár rabszolgája, nobilissima.

- Ki küldött? - kerekedett rá a lány mandulavágású, sötét szeme.

- Az illustris praepositus üzent a nobilissimusnak és a nobilissimának.

A lány szeme fölsiklott a madárra, tovább cuppogott neki. A princeps előbbre lépett, rövidlátó szemét ráhunyorogta a fiúra.

- Na, mit akar a vén eunuch? Megint csípett nekünk valami takaros kis fürjet a rabszolgapiacon? Fiút vagy lányt?

- Őistenségeik, a Dominus és atyád, az augustus...

Maxentius előregörnyedt, és megcsippentette a fiú állát.

- A gráciákra, hiszen te lány vagy! Hercules nagyapámra mondom, kis gézengúz, hogy engem még a fiús hangoddal se csaphatsz be.

Kezét tovább akarta csúsztatni a fiú nyakán, de az felugrott, és akkorát lökött rajta, hogy a pamlagig tántorodott. Titanilla nevetve kapta meg a két vállát.

- Hercules Omphalé lábainál! Mit szólsz hozzá, Varanes?

A perzsa feleletül hátat fordított, és kihajolt az erkélyen. A lány megrázta a nobilissimus vállát.

- Esküszöm, hogy ilyen ügyesen csak az én princepsem tud esni! Te kedves, te! Hát hogy nézhetted nőnek? Hiszen tudod, hogy neked minden nő biztatás nélkül a nyakadba ugrik.

Magához szorította a löfejet, és addig cirógatta, míg a princeps megbékülten emelkedett fel. Tréfásan mellbe ütötte a mereven álló, halálsápadt magistert.

- Nem szégyenlesz ilyen gladiátor-kart viselni ehhez a hajadon-ábrázathoz? Vagy az antiochiai ambubáják így jobb szeretnek? No, mit üzent az öreg?

Quintipor megtette a jelentést. Maxentius derűs arccal hallgatott, de a kétségbeesés csinált fintorával fordult a lányhoz.

- Ilyen a te szerencséd, gyönyörűm. Megfogadtam magamban, hogy szakállánál fogva húzom ide a jazigok királyát, és neked adom eunuchnak, s látod, erre békét kér a nyomorult.

- Bizonyosan téled ijedt meg - incselkedett a lány. - Ne búsulj, princeps, beérem én teveled is.

Kezét hozzáérintette a nobilissimus laposra kent kóchájához, de mindjárt vissza is kapta.

- Hol veszi a borbélyod ezt az utálatos kenőcsöt?

- Arábiai nárdus - mentegetőzött Maxentius, és hozzákente fejét a lány nyakához.

Az utálkozva intett az elbocsátásra váró Quintipornak.

- Hozd ide azt a törőkendőt! Azt a fehér selymet az asztalról!

Megtörölte a nyakát, s csomóba gyűrve a selymet, arcába dobta a princepsnek.

- Ha én neked volnék, levágnám a borbély kezét mint szentségtörőt.

Varanes megszólalt, komoly arcán csúfolódó mosollyal.

- Hogy is hívják azt az isteneteket, aki egyszer az Olümposzon aranyhálót kovácsolt Venus fölé, mikor Mars istennel aludt? Vulcanus, igen? Szólhatnál neki, Maxentius, hogy itt is találna munkát. Ott a kútnál, nézd csak! A galambház előtt!

A galambház előtt bronz nimfa két melle csurgatta a vizet egy fekete kőmedencébe. Párkányán ült Constantinus, eltűnődő arccal nézve az alkonyodó napba. Észre se vette, hogy az előtte térdelő Minervina borostyán koszorút illesztett a fejére.

- Ohó, a sógorka máris imperatort játszik! - zöldült el Maxentius arca. - Gyere, kívánjunk neki szerencsét.

Vonszolni kezdte a perzsát, de aztán a homlokára ütött. Főlkapta a viaszos táblát, és odatartotta a nobilissima elé.

- Az aranyamat, drágám! Először nem Varanes csókolt meg, hanem én.

- Hát most csókold meg te, és töröld le a tartozásom - ásított a nobilissima.

- Nem lehet. Aki ügyetlen volt, fizessen!

- Álom-solidusokkal? - fordította kifelé a lány mind a két tenyerét. - Azok nem neked valók, s nekem egyéb vagyonom nincs. Tudod, hogy én vagyok a császári ház koldus- királykisasszonya.

- Akkor minek játszottál? Tudod, hogy én meg annak a Maximianusnak a fia vagyok, akinek hóhér a végrehajtója.

Fölkapta a lány pávatoll-legyezőjét, és bárd gyanánt tette a torkára.

Az újra ásított, és kelletlen arccal mondta:

- Borzasztóan megijesztettél, princeps. Az én apám meg maga a hóhér. Majd ő megadja az aranyadat, ha megjön.

- Jó. De ezt elviszem zálognak.

Lekapta a skarlátlepedőt a lányról, aki egy pillanatra födetlen maradt felgyűrődött khitonában. A magistert meglepte, milyen vékony és kicsi volt. Inkább látszott driádok, mint titánok sarjadékának.

- Menjetek, hagyj aludni - csavargatta maga köré a torus végére dobott ezüst fátylat, s már le is hunyta a szemét.

Maxentius odadobta a skarlátot Quintipornak:

- Ezt hozd utánunk!

Azután belekarolt Varanesba.

- Venust aranyhálóval kellett megfogni. Dajkának ez is jó.

Alig érték el a folyosó első kanyarodóját, a nobilissima az erkély párkányára ugrott. Figyelmeztetni akarta a szerelmeseket, de a kút körül már nem volt senki.

Ott maradt a párkányra dülve, és mikor Maxentius kiért a házból, csípősen kiáltott le rá.

- Ezzel is úgy jártál, mint a jazig királlyal. Az ellenség harc nélkül elfutott előled.

A princeps fölfenyegetett az ujjával.

- De egyszerre kiment a szemedből az álom!

- Veled együtt! - öltötte ki a nyelve hegyét a nobilissima.

Akkor lépett ki az udvarra Quintipor, szemmel láthatólag olyan erővel szorítva magához a könnyű skarlátot, mintha ólomból volna.

A nobilissima elmosolyodott, és újra lekiáltott a tétovázó Maxentiusra.

- Küldd vissza a leplemet!

- Vigyem én magam?

- Azt mondtam, küldd vissza. Az hozza föl, aki levitte. Hiszen nekem még át se adta az üzenetet a rabszolga.

Maxentius már indult is a lepellet. A nobilissima hangja parancsoló lett.

- Elég volt belőled mára, princeps. A rabszolgát akarom!

A nobilissimus dühösen dobta oda a takarót a magisternek, és fölkiáltott az erkélyre.

- A többieket nem parancsolod? Ha akarod, a lovászmát is felküldhetem.

A lány ezt már nem hallotta. Kerek ezüsttükréből a haját igazgatta, a száját pirosította, az arcát fehérítette, s egy ólomrudacskával egy csöppet hosszabbra vette a szemöldökét.

V.

Mire Quintipor fölért, a nobilissima fátylába burkolózva, maga alá szedett lábbal, keleti divat szerint ült a pamlagon.

- Te sohase vittél még asszonyholmit? - nyúlt mosolyogva a skarlát után.
- Nem az a mesterségem, nobilissima - vörösödött el Quintipor.
- Ó, hát mi vagy te? Kulcsár? Mért hordod ezt a kulcsot?
- Titkár a scrinium memoriaeben.
- Bánom is én. Azért az ilyesmit is meg kell tanulnod. Ezt így kell csinálni, ide nézz!

Kirázta a leplet, összehajtogatta, és visszanyújtotta a fiúnak.

- Most pedig bontsd szét, és takard rám. A nyakamon jól összefogd, itt nagyon szűnyogosak az esték. Reszket a kezed, fázol? Várj csak!

Ledobott két heverő-vánkost a pamlagról.

- Ülj le, és ide hallgass! Tudod, hogy az életeddel tartozol nekem? Nem vetted észre, hogy az elébb én mentettelek meg?
- Mitől, nobilissima?
- Hogy merészelted megütni a princepsot? Ha én meg nem békítem, agyonvágott volna.

Quintipor elmosolyodott. A caesarlány hangja fölcsattant.

- Mi nevetnivalód ezen? Rabszolga!

Quintipor lehajtotta a fejét. Ha az volt is, eddig senki se korbácsolta meg ezzel a szóval.

- Felelj, mit neveltél?
- Azt, hogy hát én addig mit csináltam volna, míg a nobilissimus agyonvág.

A lány hangosan kacagott.

- Bátor fiú vagy. Persze, láttam, erős lehetsz. Nézem a karodat. Szoktál vadászni, lovat hajtani?
- Nem szoktam, nobilissima.
- Igaz, mindig elfelejtem, ki vagy. De azért a princeps keresztre feszíttethetett volna. Vad, kegyetlen és alattomos, mint a farkaskölyök. Én is mindig félek tőle, hogy megharap.

Pajkosan mosolygott, és elandalodott egy kicsit.

- A perzsa királyfi más. Szelíd, csendes, és még szebb meséket tud, mint a dajkám. Kár, hogy fél karját lecsapatta a bolondos. Tudod, mért vágatta le?

Quintipor ámulva hallgatott. Mire meg tudott volna szólalni, a lány tovább hadart.

- Már helytartó volt, hol is csak? Mindig elfelejtem ezeket a barbár neveket, mindegy, satrapa volt már, és beárulták az apjának, hogy összeesküdött ellene. Amint ezt Varanes meghallotta, levágatta a karját, és elküldte az apjának hűsége jeléül. Mert nagyon szerette az apját, és még most is szereti, pedig bujdosnia kell miatta. Milyen különös apák és milyen különös fiúk vannak a világon! Hallottál már ilyent? Te meg tudnád-e tenni? Le tudnád vágatni azt az erős karodat? Nini, az öved olyan piros, mint a szám. Nem? Mért nem felelsz?

- Igen - sütötte le Quintipor a szemét.

- Jaj, de értelmes fiú vagy! Hadd hallom, mire mondtad, hogy igen? Az övedre, a számra vagy a karodra. Le tudnád valamiért vágatni a karodat?

A hangok hamarabb meghalnak, mint a színek és illatok, de sokkal tovább kísértenek. A magister még halála órájában is hallotta ezt a kérdést, de sohase tudta magának megmagyarázni, mi történt vele, amikor először hallotta. A barnuló alkonyatban felrőzsállott előtte a költőasszony szelíd és komoly márványfeje, és neki az aranybetűs felírással kellett felelni:

*Életemet, szerelem, teneked kéretlen ajánlom,
Mert a halált te legyőzöd...*

Elakadt a lélegzete. Hirtelen ráeszmélt, hogy most nagyobb vakmerőséget követett el, mint mikor egy istenfit megütött.

Nem ért rá tovább gondolni a gondolatot. A lány végigrúgta magát a pamlagon, és szinte sikoltva mondta:

- Ez igaz? Nem álmodom? Igazán mondod? A Szapphó-verset? Tudtad, vagy itt tanultad? Kicsoda vagy te? Itt csak katonák vannak meg rabszolgák. Ugye, te valami álruhás isten vagy? Milyen szép volna az, ha csak nekem mondanád meg, ki vagy! Jönnél-mennél a világban, az emberek azt hinnék, olyan vagy, mint ők, és csak én tudnám, kit takar a zöld ruhád. Vagy csináltatnék neked egy oltárt, azon állnál egész nap, szobornak, nem törődnél az emberekkel, akik áldozatot raknak elébed, csak néznéd a felhőket, hallgatnád a szeleket és a madarakat, és mikor a csillagok feljönnek, akkor leszálnál az oltárról, és verset mondanál nekem a felhőkről, a szelekről és a madarokról.

Az árnyék egyre mélyebb lett, a hang halk, messziről jött. A lány most magának beszélt, s mikor elhallgatott, a fiú is magának mondta:

- Rabszolgá vagyok. Az apám rabszolgája.

A nobilissima körülnézett, mint aki álomból ébred.

- Hát nem a császár rabszolgája vagy? Hogy lehetsz az apád rabszolgája?

- Az apám tett rabszolgává. Nekiadott a császárnak.

- Mindenki rabszolgá - pattant föl nevetve a nobilissima. - Engem is előbb-utóbb rabnőnek fog eladni az apám. Pedig ő caesar. A te apád kicsoda?

- Quintus, a kertész. Itt az udvarnál.

- Van itt kertész? Nem láttam még. Téged se vettelek észre eddig. Ti is Nikomédiából jöttetek?

- Az apámék onnan jöttek. Engem csak most hozott ide Bion.
- Ki az a Bion?
- A császár matematikusa.
- Varanes ismeri. Az az, aki a csillagokban olvas?
- Bion mindent tud, nobilissima. Athénében ki akarták kiáltani istennek, mikor a nagy földrengést előre megmondta. De Bion istenkáromlóknak mondta azokat, akik az embert istennek teszik meg, és erre meg akartak bennünket kövezni.
- Téged is? Te mit csináltál ott? Szolgája voltál?
- Engem mindenfelé magával vitt. A Dominus rendelte így. Vele neveltetett.
- Jaj, ne mondj ilyent, mert akkor én szégyellem magam. Engem senki sem neveltetett. Én csak úgy felnőttem, mint a vad olajfa. Hányódtam, vetődtem, amerre az apám járt a katonáival. Nem hallottad még, hogy engem a vad nobilissimának hívnak? Hát téged hogy is hívnak?
- Quintipor.
- Furcsa név - kacagott megint a lány. - Ez ugye, Quintus puer? Ötödik gyereke vagy az apádnak?
- Nem, egyetlen gyereke. Az én nevem azt jelenti, hogy Quintus fia vagyok. Quinti puer.
- Bocsáss meg, azért mégis furcsa név. Nem olyan szép, mint a Maxentiusé. Az azt jelenti, hogy még a legnagyobbnál is nagyobb. Az én igazi nevem is Maximilla. „Legnagyobbacska” vagyok. Mit, azt hiszed, sokkal kisebb vagyok nálad?
- Leugrott a pamlagról, a fiú zavartan egyenesedett fel. De a lány már akkorra elfelejtette a mérekezést. A holdra mutatott, amelynek felső karaja átparázslott már a Silpius szabályos kúpjának könnyű fátylain.
- Nézd, Diana már felvette bíbor fejékét.
- Quintipor térdet hajtott. Azt hitte, el van bocsátva. Mehetnékje akkora volt, mint a maradhatnékja.
- Mit akarsz? - nézett rá komolyan a lány. - A princepsnek azt parancsoltam, hogy menjen el, mert már untam. Neked azt parancsolom, hogy maradj, mert még nem unlak. Különben még azt se mondtad el, mi üzenetet hoztál nekem.
- A főkamrás azt a jelentést kapta, hogy Galerius caesar öszentsége már csak pár napi járóföldre van Antiochiához.
- A lány nem felelt. Az erkélyt körülfutó klematiszok fehér bóbítáit fujkálta bele a piros fénybe, amit a lucernariusok fáklyái vetettek. A négy világító rabszolga egyszerre helyezkedett el a villa bejáróinál. Valamerről harangszó hallatszott s a Daphné ligetébe hajtott áldozati barmok bőgése.
- A nobilissima hirtelen megfordult.
- El is felejtettem, hogy itt vagy, Quintus fia. Hazagondoltam Romula nagymamához, akinél kislány koromban laktam. Az én nagymamám - de ez titok,

hallod, családi titok, hogy mondjam el neked? Tudsz valami családi titkot adni érte cserébe? Ó, de jó neked, hogy nincs családi titkod? Ha te is atyafiságban volnál az istenekkel, mint mink, akkor a te bölcsődbe is beledugtak volna egy titkot.

Hátat fordított az emelkedő holdnak.

- A te Bionod engem is istenkáromlónak mondana. Elhiszed, hogy én is az Olümposzról pottyantam ide?

- El, nobilissima - felelte a magister nagyon hirtelen és nagyon őszintén.

- Ne hazudj. Én nem hiszem. Azt csak az apám tudja, hogy őt az öreg Romula magától Mars istentől foganta, mint Romulust Rhea Silvia. Lehet, hogy Mars isten is tudja. Csak az én drága öreg nagyanyám nem tud róla semmit. Azt hiszem, végigeresztené a seprőnyelet a fián, ha meghallaná, hogy ilyen rossz hírbe keverte.

Elnevette magát, és a vállára ütött Quintipornak.

- Kitaláljam, mit gondoltál? Az én apámat háta mögött úgy hívják, hogy a „Csordás”. Ugye, ezt gondolod?

- Nem, nobilissima. Mért gondoltam volna?

- Mert mindenki annak hívja. Az „Armentarius”-nak. Majd te is úgy hívod, ha megmelegszel az udvarnál.

Legyintett a fiú fejrázására.

- Tőlem ugyan hívhatod, én nem haragszom érte. Nagyanyó ma is minden reggel gerlicét áldoz Vestának, amiért szentséges úr lett az ő csordáslegény fiából. Mondjak neked valamit? Én a csordás vérét érzem magamban, nem az istenét. Én csak akkor lennék boldog, ha visszaeresztenének a faluba Romula nagyanyó mellé, és tyúkot ültethetnék, kaprot vethetnék, borjút nevelhetnék, mint ő. Még tipegni is úgy szeretnék, mint ő, mikor a kányát kergeti.

Meghajtotta a hátát, és apró lépésekkel csoszogva, marokra fogta térde alatt a skarlátot és meghimbálta.

- Huss te, huss te!

Hirtelen kiegyenesedett, és hátravetette a fejét.

- Sok bolondot beszélek, Quintipor. A kolompszó tette meg a hold. Hanem most már beszélj te is. Mondd el már végre azt az üzenetet.

- Már elmondtam, nobilissima. Atyád rövidesen megérkezik.

- Mondtad már? Nem is hallottam. Tudod, ez nekem már nem újság. Én már tegnap megkaptam az üzenetet az apámtól. Mást is kaptam. Megmutassam?

Elsuhant az erkélyről. Quintipor zúgó halántékkal kapaszkodott meg a párkányban. Hát ilyen bolondosak a nobilissimák? Az Athéné-lányok, akikkel néha elácsorgott a Piraeusban, nem ilyenek voltak. A korinthusi költőnő se, akivel együtt koszorúzták meg Aphrodité sarukötő szobrát. De szépek szebb azoknál. Megindult vele az erkély, szédülten hunyta le a szemét. Láta a nobilissima fehér vállát és rajta a perzsa ujjainak égő csíkjait. A perzsára rosszabb volt gondolni,

mint a lófejűre. Egy denevér suhanása érte a homlokát, kinyitotta a szemét. Tovább forgott körülötte az épületek és ligetek homályos csoportja, az élesen kirajzolódó Silpius és fölötte a hold ezüst paténája.

Apró csörgők és csengők muzsikájára riadt föl. Különös szabású, nagy ráncokban földig omló, sárga selyem palástban táncolt eléje a nobilissima. Fején ezüst turbán, nyakában gyöngyökből és aranygolyócskákból fűzött lánc, mely leért a drágakövekkel kirakott, lazán kötött, violaszín övig, karjain és bokáin parányi harangocskákkal beszegített aranypercek.

Quintipor úgy nézte, mintha álmot látna. A lány félrebillentette a fejét.

- Nem imádsz engem, rabszolga? Maxentius és Varanes azt mondták, sohase láttak még olyan imádni valónak, mint ebben. Valami régi zsidó királynőe lehetett, a judeai helytartó ajándékozta az apámnak, hogy öltöztesse bele a feleségét. De az apám nekem küldte, hogy szép legyek benne, mire megjön. De hát kinek legyek én szép, Quintipor?

Kacéran megrázta magát, minden csörgője megszólalt bele.

- A te szépségedre csak magad vagy méltó a világon, nobilissima - hebegte a fiú.

- Egész belejössz már, Quintipor - mulatott a lány. - Ki tudja, talán annak is azt mondták valaha, akinek készült a ruha. Talán az éppen az én anyám volt. Az apám azt mondja, már nem nagyon emlékszik rá, el is hiszem neki, cesareai legatus volt akkor, de Trulla - ez a dajkám, tudod, megesküszik Hekatéra, mert ő is olyan vén, mint Hekaté, és csak ő tud nekem lepenyit sütni, majd egyszer megkóstoltatom teveled is... Jaj, mit is akartam mondani? Hamar, Quintipor! Neked ezután mindig el kell találni, mit gondolok. Ha kitaláltad azt a verset is, ami az eszemben járt, akkor segíts most is.

- Az anyádról szóltál, nobilissima.

- Igen, igen. Én nem ismertem az anyámat, még egyéves se voltam, mikor belehalt abba, hogy az apám elhagyta. Trulla azt mondja, valami zsidó királylány volt. Nem veszed észre a szememen, Quintipor, hogy az zsidószem? Csak kifelé van nyitva, be nem látni rajta.

Eddig feketének tudta Quintipor a nobilissima szemét. Most amint pillantás nélkül rátágult a holdra, amely fehér csillámokat tört benne, határozottan kéknek látta.

- Olyan színe van, nobilissima, mint az érett szőlőnek.

A lány nyilván egy szót se hallott. Kinyújtotta karját a hold felé, kimondhatatlan szomorúsággal az arcán, a szája keskeny, remegő gyűrűvé nyílt.

- Nobilissima - szólította a fiú ijedten.

Lépések csoszogtak. Egy borotvált fejű egyiptomi rabszolga magas ezüstkandelábert hozott, amelynek horgain három csónakidomú bronzlámpa csüngött, finom olaj illatát árasztva. A mécszhordó mögött gyík szemű kis öregasszony totyogott, két karján fekete ládikával.

- Nilla, nézd, mit küldött neked a princeps! Kibontsam, madaram?

Letette a lábát az asztalkára, és simogatni kezdte arcát, vállát, csókolgatni a kezét.

- Megint rajtad a rontás, gyönyörűségem? Hát nem felelsz az öreg dadusnak? Visszaűzzük a gonoszokat a holdba?

Kitipegett, bronzláncon csüngő, kerek füstölővel tért vissza, s körülfüstölte vele a lányt, érthetetlen neveket mormolva.

A nobilissima megrázkódott, ernyedten hullatta le a karjait, és kábultan kérdezte:

- Te vagy, Trulla? Mit akarsz?

- A princeps küldött neked valami szépet. Megnézed?

Titanilla durcásan vállat vont.

- Nem kell. Menjetek. A lámpa maradjon.

Quintipor is megindult.

- Neked nem mondtam, hogy mehetsz. Hozd ide a lábát. Ki tudod nyitni?

- Nincs bezárva - billentette föl a magister a láda tetejét, és kihullatta mind a két kezéből. A padlóra esett lábából egy véres kézfej gördült ki.

A lány odaugrott a megtántorodó fiúhoz, és a hajába markolt. Csodálkozva kiáltott rá:

- Milyen puha hajad van neked! Puhább az enyémnél, próbáld csak! Mi az, Quintipor?

A fiú borzongva mutatott le a padlóra.

- Ott... nobilissima... az...!

- Látom - rúgta odább a lány a kézfejet az aranyszandálja orrával. - Az az ostoba csakugyan levágatta a borbély a kezét. Még jó, hogy nem a nyakát találtam mondani. Ettől ijedtél meg? És te azt mondd, meg tudnád tenni, amit Varanes? Mehetsz, Quintipor.

A fiú meghajtotta a térdét, és elhagyta az erkélyt. Nem háttal kifelé, ahogy előírás szerint kellett volna, hanem arccal előre.

Rohant lefelé, végig a kristálylucernával világított folyosón, borzongva egész testében. A lépcső aljában a nobilissima várta, eléje kerülve valamelyik oszlopsoron. Arca, szeme nyugodtan mosolygott a fiúra.

- Nézd csak ezt a gemmát.

A vésett ametiszt-csiszolon egy nimfa kínálta oda keblét egy öreg szatírnak. A kő nem volt nagy, de a vésés finomsága meglepő volt. A sculptor bizonyosan új divat szerint nagyítót használt, vízzel telt üveggolyót.

Quintipornak arcába szaladt a vér.

- Láttam ezt már szoborban is. Cyprusban.

- Azt mondd meg, megér-e fél kezet?

- Nem tudom, nobilissima - mondta dadogva.

Érezte, illene azt mondani, hogy ő két kezét is odaadná érte a nobilissimának, ha kívánná, de nem merte. Megint megképzett előtte a földön heverő, véres kéz.

- Talán Bion tudja. Próbáljátok meg valamelyik ékszerésznek eladni - egy-két aranyat tán ad érte. S azt juttasd el ahhoz a rabszolgához, tudod, a kezéért. De az ablakán dobod be, hadd higgye, hogy valamelyik isten könyörült meg rajta.

Quintipor félénken előhúzta az erszényét, és megcsörrentette benne az aranyakat. A lány elnevette magát.

- Mondom én, hogy álrúhás isten vagy.

Két aranyat kivett az erszényből.

- Jobb lesz, ha én játszom istennőt. Nem szeretném, ha téged látna meg a princeps a szállása körül. Ha engem meglát, az nem lesz neki feltűnő.

Quintipor úgy érezte, mintha megmarkolták volna a szívét. Pedig csak a kezét szorította meg a nobilissima. A gemmát csúsztatta bele.

- Ez most már a tied. Megvetted. De azért majd csak akkor viseld, ha megint Hellaszban élsz.

Körülnézett, magához kapta a fiú fejét, és a fülébe súgta:

- Örülök neked, Quintus fia, mert tehozzád nem kell feleségül mennem. Aludj jól.

De Quintus fia nem aludt jól. Sokára is ért haza, a vacsoraidőt elkószálta az elhagyott fasorokban, a szelíd, csöndes csillagok alatt. Úgy érezte, mintha valamelyik a fejére zuhant volna.

Bion szobája mellett lábujjhegyen suhant el. Most először nem volt kedve beszélgetni a matematikussal, aki mécsese mellett írására hajolva háttal ült a nyitott ajtónak. A vacsora még érintetlenül állt előtte, bizonyosan őt várta vele. De eszébe jutott az a mosoly, amellyel Bion beszélt a pendelyes Titanilláról, és nem tudott jó szívvel gondolni öreg barátjára.

Már hajnalodott, mikor kavargó gondolatai álomba zsibbadtak. Utolsó gondolata az volt, hogy ez a nap a hét harmadik napja volt. Dies Martis.

Nem a rózsaszín istennőé, akinek kagylókocsiját galambok húzzák, hanem a vörös képű istené, aki vérrel töltözik.

VI.

Ha a császárt csak isteni díszében pillanthatták meg a halandók, felesége, Domina Prisca még jobban hasonlított az istenekhez. Annyiban, hogy őt egyáltalán nem lehetett látni. Tudták, hogy van, mert a köztereken szobrai voltak felállítva, s azok előtt minden évben be kellett mutatni az előírt napon a hivatalos tömjén-áldozatot. De ezek a szobrok Ceresnek mutatták, derült és kegyes vonásokkal, s a birodalom első matronáját csak ilyennek lehetett elképzelni. Beszélték, hogy ilyen is volt abban az időben, mikor sugárzó szépségben a trónra került, csak hogy későbbi szobrai mind az elsőről készültek, nem magáról a Domináról, aki idővel csakúgy megöregedett, mint más asszonyok. Némelyek úgy tudták, hogy valami elrútító betegség tette emberkerülővé, mások lelki betegségről suttoztak. Szállongott olyan hír is, hogy a Dominát örütséggel verték meg az istenek, s ezért vette körül katonai csapat azt a hintót, amelyben Nikomédiából Antiochiába megérkezett. Néhány tanúja a megérkezésnek megesküdtött rá, hogy akit leplekbe és fátyolokba takargatva kivettek a zárt kocsiból, az nem lehetett más, csak gyermek.

Biztosat senki se tudott. Az udvari méltóságok maguk se, mert a császárné palotájába nekik is tilos volt belépni. A régi udvari emberek pedig, akik az első években szolgálták a szentségeseket, elhalogattak már, vagy nyugalomba küldte őket a császár. Udvarhölgyei az utóbbi években már nem voltak a Dominának csak ápolónői, s azok vele együtt elzárkózva éltek a világtól. Rajtuk és az orvosokon kívül csak a császári család s egy-két meghittjük tudta az igazat.

Domina Prisca nem volt se örült, se embergyűlölő, csak időnként valami különös démon hatalmába került, ahogy az orvosok megállapították. Szomorúnak mindig szomorú volt és hallgatag, de mikor a császár meglátogatta, földerült. Sőt volt úgy is, hogy magához kérte vacsorára a Dominust. Sokat kínozták azonban szörnyű fejfájások, s ezek jelentették a démon közeledését. Ilyenkor napokon keresztül nem nyúlt ételhez, nem tudott aludni, csak járt-kelt a szobák során keresztül magába merülve, és nem véve észre, hogy ápolónők kísérik. Az első napokban hangtalanul járkált, aztán mosolygó arccal suttozni kezdett maga elé. Majd halkan dalolni gyermekaltatókat, boldog fiatal anyák hangján, karjai, feje, dereka ringatásával kísérve a dallamot. Hirtelen leguggolt, és úgy vonszolta magát előre, mintha tipegő gyereket vezetne, akit gügyögve tanít jární. A vége mindig az volt, hogy felsikoltott, s addig rohangált jajveszékelve, míg el nem zuhant, s csöndes zokogással álomba nem sírta magát. Az volt a különös, hogy ez az álom, mely néha csak két nap múlva végződött kínos, kiabálás, haját tépő és arcot összemarcangoló felébredéssel, ijesztően mély volt. Mikor először érte a császárnét, halottnak gondolták, mert szemgolyója üvegesen megmeredt. De szíve rendesen vert, és lélegzetvétele is olyan volt, mint az alvó emberé. Se kiáltozásra, se rázásra nem mozdult, s amelyik oldalára fordították, azon maradt. Később, mikor az orvosok gyanúba vették a démont, megállapodtak abban is,

hogy ha azt egyszer sikerülne elűzni, többet nem térne vissza. Mindent elkövettek az elűzésére. Meghintették a beteget a birodalom legtávolabbi részéről hozott, szent forrásvizekkel. Szétfeszített fogsora közé arábiai csípős fűvek nedvét csepegtették, mint annak a máktejnek az ellenszerét, amellyel Somnus isten megkeni az alvók száját. Megfüstölték a szent Apis bika száraz ganéjával, amelyet Egyiptomból hoztak. Karját, vállát olyan csalánnal seprőzték meg, amely nem árnyékban nőtt, tehát nem Hekaté istenasszony vetette el a magját, hanem az ébresztő Aurora. De ez se használt. A füst ugyan megköhögte a beteget, s a csalán fölmarta bőrét, de föl nem ébresztette egyik se. Még az se segített rajta, hogy a flamenek legősibb varázsigéiket mormogták el felette; pedig azok hatását annál inkább biztosra vették, mert legnagyobb részüket már maguk se értették.

- Ez a legerősebb démon, akit eddig ismerünk - csóválták a fejüket az orvosok -, ez a démonok közt az archon.

A nevét is kitalálták a démonok archonának. Megállapodtak benne, hogy Thiuthabaothnak hívják, s ettől sokat vártak, mert a démonok mindjárt szófogadóbbak lettek, ha nevükön tudták őket szólítani. Thiuthabaothot azonban hiába szólították föl, hogy távozzon. Csak akkor hagyta el a beteget, mikor neki tetszett, tizennyolc órával később, s ijesztő hatalmát ez alkalommal még jobban kimutatta, mint azelőtt. A császárné úgy hánytá-vetette magát az ágyban, hogy őt ápolónő alig bírta lefogni. Világos volt, hogy a beteg elcsigázott testében nem lehetett ennyi erő. A démon ezzel jelentette ki, hogy haragszik a zaklatások miatt, s áldozatát nem hajlandó kiengedni körmei közül.

Sincellus, az udvari főorvos erre azt tanácsolta, hogy forduljanak magához a főgyógyító istenhez, Aesculapiushoz, akinek pergamumi szentélyét személyesen kellett felkeresni a betegeknek. A templom kincstárában felhalmozott aranyszívek, onix-szemek, elefántcsontból faragott kezek és lábak tanúskodtak mellette, hogy ott már sok gazdag beteg talált orvosságot szívfájására, szembájára vagy tagjai bénulására. Azért csak gazdag betegek, mert a gyógyulást keresőnek bent kellett hálni az isten szobra előtt, s a szegények nem bírták megfizetni az ágyazás költségeit meg az altató italokat. Az isten maga természetesen ingyen gyógyított. Mégpedig olyformán, hogy a betegnek megmondta álmában, mitől várhatja nyomorúsága enyhülését és sorsa jobbrafordulását.

A császárné nehezen szánta rá magát a hosszú útra, de úgy látszik, nemhiába feküdt az isten lábai elé. Ő ugyan nem emlékezett rá, hogy álmódott volna valamit a szentélyben, de a papok hallották, hogy hangosan nevetett álmában. Ez olyan jel volt, amely világosan mutatta az isten jóakarátát.

- Egy nagy öröm fogja meggyógyítani az augusta Dominát - magyarázták a papok -, mert az örömtől megtelik a szív fényességgel. Az ártó démonok pedig, akik sötétségből vannak teremtvé, kerülnek a fényességet, mert abban meg kell nekik halni.

A pergamumi istenlátogatás nem sokkal az antiochiai út előtt történt, s azóta a császárné minden új reményen kapkodó lelke eltengődött ebből a biztatásból. Most azonban, éppen mikor a szent palota megtelt az uralkodók várásának

izgalmaival, a beteg lélek megint elernyed. A démon a szokott fejszaggyal jelezte jövetelét, s a Domina most a szívét is fájlalta. Arról azonban, hogy lefeküdjön, hallani se akart, de végre mégis engedett leánya, Valeria könnyörgésének.

A beárnyékolt hálósobában a császárné finom, sápadt, éremprofilú arcával, fején a hidegvizes pergamen-tömlővel, amely bekarikásodott szemeit is eltakarta, fiatalabbnak látszott a lányánál. A keserű arcú, hosszú, csontos fiatalasszony, ahogy az ágy szélén ült, sötét tunikájában matrónább volt, mint a beteg.

A császárné lehuny szemeiből csöndesen szivárogtak a könnyek.

- Engem biztatnak örömmel? - tördelte átlátszó kezeit. - Mi örömet adhatnának nekem az életben az istenek a halálon kívül?

- Hagyd el már, anyám - fogta meg a kezét a fiatalasszony. - Te magad betegíted meg magadat ezzel az örökös önmarcangolással.

A türelmetlen hang megszeppentette az augustát, aki ahhoz volt szokva, hogy mindent ráhagyjanak. Egy kicsit elhallgatott, aztán gyerekesen lepittyesztett szájjal kérdezte:

- Mért bántasz engem, Valeria?

- Én bántalak? Mivel bántottalak, anyám? Azzal, hogy türelemre kértelek?

- Nem sajnálsz.

- Hát engem ki sajnál?

- Te még fiatal vagy, lányom.

- Az. Fiatal vagyok, császár lánya, caesar felesége, s nem ér annyit az életem, mint egy halottmosogató rabnőnek.

- Mért haragszanak miránk az istenek? - nyögött a beteg. - Mért vették el az én örömet, mikor én soha senkit meg nem szomorítottam?

- Nem tudom, anyám! - kapta föl Valeria hevesen a kezét. - Az én örömet bizonyosan elvették, mikor Galeriuszhoz adtad!

- Én nem, én nem! - sírt föl hangosan az anya. - Én nem is tudtam magamról, mikor elvittek, lányom.

- Nem, mert mindig vak és süket voltál a magad fájdalmában. A földön csúsztam előtted, térdedet átöleltem, de te csak a fiadért jajgatál.

- Apollinaris! Apollinaris! - sikoltott az anya, és fölvetette magát az ágyban.

Valeria visszanyomta a vánkosokra, és két tenyere közt maga felé fordította az arcát.

- Mit siratsz azon, aki nincs? Lehet egy gyerek árnyát siratni, akit Hádész magával vitt, mielőtt megtanult volna járni a földön? És meddig fogsz még érte jajgatni? Déméter csak ősztől tavaszig gyászolta Perszephonét. Neked, anyám, tizenhat esztendő se volt elég, hogy elállítsa a könnyedet.

A császárné jóanyás szeme fájdalmasan mélyedett a fiatalasszonyéba.

- Ó, lányom, lányom, óvjanak meg az istenek attól, hogy valamikor te is úgy tudd meg, mint én, mit tesz anyának lenni!

Valeria visítva kacagott.

- Én? Két kezemmel fojtánám meg azt a gyereket, akit az én méhem szülne! De ne félj attól, augusta, hogy az unokád gyilkosa leszek! Hát nem tudod, hogy a lányod, aki anya nélkül ment férjhez, sohase lesz anya? Nekem nincs férjem, csak uram. Tudod, mit tett akkor, mikor regillába öltöztetve fáklafénynél, fuvalaszó mellett a házába vezettek a nyoszolyó lányok? Fölvágatta egyik teherbe ejtett rabnője hasát, és maga vette ki belőle a magzatot, hogy annak a beleiből mondasson jövődőt. És azokkal a véres kezekkel akarta az én övemét megoldani! Anyám, anyám, azóta mindig vérszagát érzem annak, akit ti fiatoknak fogadtatok.

Most már ő is sírt, rároskadva az anyjára. Az fél karjával magához szorította, a másikkal simogatta.

- A császár... az apád...

- Nem apám, anyám, nem apám, mert ő csak császár. Ha az nem volna, talán lánya volnék. Így csak császár, akinek birodalma van.

- A legbölcsebb ember a világon.

- Anyám, nekem nem bölcsesség kellene, hanem egy csöpp szeretet.

- Szóljál neki. Vagy akarod, hogy én térdeljek elé?

- Félek tőle, anyám. Te nem tudod, hogy fordult el tőlem, mikor nem akartam Galeriushoz menni. Egyszer láttam azóta, s akkor se volt egy nyájas szava se hozzám.

- Azt hiszi, boldog vagy.

- Semmit sem hisz, anyám. Föläldozott, mint Agamemnón Iphigeneiát, s többet nem gondolt velem.

Odakint ünnepélyes kürtszó harsant fel. A classicum, amellyel az uralkodókat fogadni szokták. Valeria fölugrott, és kinézett az atriumba. Vértelen arccal jött vissza.

- Galerius jön, anyám. Kérlek az istenekre, felejts el mindent. Félek, látod.

Mutatta lúdbőrös karját, eligazította a beteget az ágyban, könnyeit felitatta a takaróval, s fölemelte az érkező előtt az ajtó függönyét.

A Kelet caesarja kíséret nélkül jött, lányával a balján. Kicsit elhízott már, rengeteg teste alatt döngött a föld. De gömbölyű arca csattanó piros volt, és göndör szakálla fekete. Kerek vadmacskaszemében még mindig megvolt a hegyi pásztor szilajsága, akinek egyformán mestersége a nyájörzés és nyájrablás.

Valeria szótlán meghajlással köszöntötte. Nyers fejbőlintással viszonzta az üdvözlést, aztán fölemelte jobbját, és dörgő hangon szólalt meg.

- Az istenek áldása rajtad és házadon, Domina augusta. Nem haragszol, hogy nem hajtom meg a térdemet, de aztán nehéz volna kiegyenesíteni. Vénülök, augusta, vénülök, de ez nem baj, csak az asszonyok fiatalok maradjanak.

A császárné erőt vett magán. Reszkető szájszájlel, de nyájasan kérdezte meg a caesart, hogy utazott.

- Jól, anyám. Csak egy kicsit soká tartott az út. Késleltettek az istentelenek.

Dühösen fújt egyet. Mivel a matronák nem fúzták tovább a szót, Titanilla okosnak hitte érdeklődést mutatni.

- A jazigok, ugye? Mi is hallottunk róluk. Maxentius nagyon készült rájuk.

Galerius elnevette magát.

- Maxentius derék fiú, mi? De én nem a jazigokról beszéltem, hanem az istentelenekről. A jazigok tisztességes rablók, nincs velük semmi baj. Egyet-kettőt felkötött belőlük az ember a határon, s míg azoknak a bűzéből tart, addig csönd van. De az istentelenek rosszabbak az ellenségnél.

- A keresztényekre gondolsz?

- Azok az istentelenek. A jazignak csak barom kell, meg menyecske és rabszolga. De a keresztények az isteneket akarják kiverni a templomokból. Három helyen is panaszt tettek útközben a papok, hogy ezek az elvetemedettek összetörték az oltárokat. Összefogattam belőlük egy csordára valót, és istenük sorsára juttattam őket. De a legdühítőbb az volt, hogy az egyik centurióm eldobta a lándzsáját. Azt mondta, ő nem ont keresztény vért. No, én ontottam. Saját lándzsájával szúrta le az őrlőt, pedig a bíbor is rajtam volt, úgy, ahogy látjátok. Megálljatok, a vérét is megmutathatom, mert idefröccsent valahova a tógámra.

A császárné és a caesarné egyszerre sikoltott fel. Ez a falnak zuhant neki, amannak a feje csúszott le a vánkosról. Titanilla rémülten futott egyiktől a másikhoz.

A caesar nagy szemet meresztett.

- Hát ezeket mi lelte?

- Megrémítetted őket, uram. A véres bíboroddal.

A caesar elkacagta magát.

- Nem a mi fajtánk, mi? Hova akarsz menni?

- Orvost hívok, ha megengeded, uram - futott ki a nobilissima.

Az apja, vállán hátra vetve a bíbort, lomhán döngött utána. A palotának ez a része elhagyatott volt, de a fasorok közt már találkozott emberekkel. Nemcsak mezítlábás rabszolgákkal, hanem olyanokkal is, akik ezüsthéldas cipőt viseltek. Valamennyi térdgömbítéssel köszöntötte a bíbort, a caesar azonban nem vett tudomást senkiről. Csak akkor fordult meg meglepődve, mikor egy szőrcsuhás férfi meghajlással köszöntötte. A rabszolga, aki előtte ment, fehér hajú öregember, arcára borult, és reszketve emelkedett fel, amint a caesar továbbment.

- Uram - mondta ijedten -, ez a szentséges caesar volt.
 - Tudom - mosolygott a szőrcsuhás -, mért figyelmeztetsz rá?
 - Mert nem adtad meg neki a köszöntést.
 - Megadtam, barátom, ami neki jár. Térdelni csak az Isten előtt szabad.
- Istent mondott, és nem isteneket. Az öreg rabszolga szeme fölcsillant.
- Te is közénk tartozol, uram?

Hüvelykujjával a kereszt jelét tette a homlokára. A szőrcsuhás viszonzta a jeladást.

- Pantaleonnak hívnak, orvos vagyok.

Az öregember megint arcra vágta magát, mint az előbb a caesar előtt.

- Mit csinálsz? - szólt rá szigorúan a másik. - Hát nem vagy keresztény?
- Az vagyok, uram, s most már emlékszem is rá, hogy láttalak a gyülekezetben. Te vagy az, nagy mágus, aki halottakat támasztasz a mi istenünk nevében. Boldog vagyok, hogy én mutathatom neked az utat.

Pantaleon csakugyan keresztény orvos volt, s Isten maga vezette őt az igazság útjára. Már sok évig gyógyította Antiochia gazdag betegeit, és nagy vagyont szerzett, amikor egy haldokló ágyánál összeismerkedett Mnesterrel, a püspökkel. Az orvos először kuruzslónak gondolta a püspököt, de aztán egy-két elejtett szavából észrevette, hogy nemcsak jámbor, hanem tudós ember is, s elcsodálkozott rajta, hogy mégis keresztény. Ezt meg is mondta a püspöknek, aki azt felelte, ő meg azon csodálkozik, hogy az orvos nem keresztény. Minden orvosnak kereszténynek kellene lenni, mert gyógyítani csak a Krisztus nevében lehet. Ajánlotta is Pantaleonnak, mert azután többször is találkoztak, hogy tegyen egyszer próbát. Azonban Pantaleon, noha tanulékony ember volt, idegenkedett a keresztények orvosi tudományától. Akkoriban választották meg archiaterre, vagyis az antiochiai orvosi kollégium fejévé, s nem akarta jó hírnevét kockáztatni, és magát kollégái gúnyolódásainak kitenni. Sokat forgatta azonban fejében a dolgot, s még séta közben is Krisztus csodatételein töprengett, amelyekről a püspök minden találkozásuk alkalmával olyan lángoló lelkesedéssel beszélt. Egyszer, amikor éppen hazafelé tartott sétájáról, a szegénynegyed egyik viskójából nagy jajveszékelést hallott. Mivel csödület is volt az udvaron, bement, és elmondatta magának, mi történt. A játszótéren, ahol a serdülő fiúk gyakorolni szokták magukat a testedzésben, a legügyesebb diszkoszdobót kereszténynek kezdték csúfolni a többiek. Ebből aztán verekedés lett, ami azzal végződött, hogy a fiút a pajtásai agyonrugdosták. Most már fél napja kiterítve feküdt az udvaron, s mivel az anyja, egy gyapjúszövő özvegye, sirató-asszonyt nem bírt fogadni, maga jajveszékelte el a szokásos gyászdalokat, közben az istenek minden átkát kérvén a keresztényekre.

- Hiszen nem a keresztények ölték meg gyermekedet - ütközött meg Pantaleon az asszony kifakadásain.
- Igen, de azért ölték meg, mert azt hitték, keresztény.

Az orvos gondolkodóba esett, illetve folytatta azokat a gondolatokat, amelyek már séta közben is foglalkoztatták. Íme ezen a szegény halotton meg lehetne tenni azt a próbát, amire a püspök biztatta. Igaz, hogy a fiú nem volt keresztény, de annál tiszteletreméltóbb lesz a keresztények istene, ha mégis kimutatja rajta hatalmát. S ha a halott nem támad fel, akkor csak a keresztények istene szégyenül meg, de ő maga nem, mert ez a szedett-vedett nép nem tudja róla, hogy kicsoda.

Odalépett tehát a szövőszék-lécekből összetákolta, szegényes ravatalhoz, keresztet vetett a gyerek homlokára, és kezét megfogván, rákiáltott:

- A Krisztus nevében parancsolom neked, hogy állj fel!

A gyerek erre felnyitotta a szemét, körülnézett, és olyan elevenen pattant fel, hogy a ravatal összedűlt alatta.

Így vezette rá Isten az igazság útjára Pantaleont, aki rögtön a püspökhöz sietett, és felvette a katechumenek fehér ingét. Miután pedig megkapta a keresztséget, szőrcsuhát vett fel vezeklésül hitetlen múltjáért. Archiateri tisztjéről is lemondott, hogy annál több ideje legyen a szegényeket gyógyítani, akik közt vagyonát elosztogatta.

S éppen azért, mert előkelő betegek már nem voltak, nagyon elcsodálkozott azon, hogy most őt hívták a császárnéhoz.

- Biztosan érterem küldtek, leányom? - kérdezte a cselédet, aki a parancsot vitte.

- Nekem úrnőm, a nobilissima azt parancsolta, hogy azonnal hívjam az első orvost, akit találok. A piacon megszólítottam egy öregasszonyt, s az ide utasított tehozzád, mert azt mondta, te az ő halott fiát is életre hoztad. Kövess tehát engem!

Pantaleon az Isten kezét látta ebben a találkozásban, s megindult a cseléd után. A forum tolongásában azonban valahogy elvesztette szem elől. Azért a szent palotában az öreg rabszolgát kérte meg, aki éppen útjába vetődött, hogy legyen kalauza.

- Innen az Isten legyen kalauzod, uram - állt meg a szolga a peristylum első oszlopánál -, nekem tilos ide belépni.

Nem állta útját senki. Az ápolónők olyankor, amikor a lánya volt a császárnőnél, elhúzódtak trécselni.

Az orvos megállt és hallgatózott. Halk sírás csordogált a fülébe, az után indult.

Két egymásra borult asszonyt látott. Lépéseire fölriadtak.

- Ki vagy? - kérdezte a fiatalabb.

- Az orvos vagyok.

- Ki hívott?

- Az Isten küldött.

A másik asszony eljajdult.

- Van még olyan isten, aki énvelem törődik?

- Az én istenem mindenkivel törődik, aki szenved.

Valeria csak most nézte meg jobban a különös ruhájú orvost.

- Neked külön istened van?

- Mindenkinek istene, aki hisz benne. Higgyetek, és nektek is istenetek lesz.

- Hogy hívják a te istenedet?

- Csak úgy, hogy Isten. Neki nem kell más név, mert ő egyedülvaló. Egyszülött fia, aki meghalt értünk, a Jézus Krisztus.

A császárné felsírt.

- Én is szültem egy istent. Hova lett az, kiért halt meg?

Az orvos derült arccal fordult oda.

- Mária is így sírt a keresztnél.

- Kicsoda az a Mária?

- Az Úr Krisztus anyja. Az ő fia is meghalt, de visszatért. Ő minden anyát meg tud gyógyítani.

A császárné pillantás nélkül meredt az orvos sugárzó arcára.

Most Valeria sírt fel.

- Hát engem ki gyógyít meg? Melyik isten?

- Az, aki engem ideküldött. A ti isteneitek nem tudnak vigasztalni, mert nem tudnak szenvedni. Ők csak örülni tudnak, s mit adhat az öröm azoknak, akik szomorúak? Az én istenem az egész világot meg tudja vigasztalni, mert szenvedett az egész világért.

Hátranyúlt a szőrcsuha csuklyájába, és ujnyi hosszú keresztet húzott ki belőle.

- Ezt itt hagyom nektek, hogy vigyázzon rátok, és vigasztaljon benneteket. Tegyétek a fejetek alá, mikor alusztok, és ő elűzi tőletek a gonosz álmokat. Vegyétek elő, ha könnyes lesz a szemetek, és ő mosolygásba öltözteti a szíveteket.

Mosolyogni még nem tudtak, de a könnyük már kezdett csöndesedni. Ez az orvos nem úgy beszélt, mint a többiek.

- Hogy hívnak téged? - kérdezte a császárné, aki soha egy udvari méltóságnak a nevét nem tudakolta még meg.

- Pantaleonnak hívnak, ebben a városban a szegények orvosának. Legyen veletek az Isten, ti szegények.

A keresztet a takarón hagyta, Valeria a kezébe vette.

- Hiszen ez csak fa - mondta csalódva.

- Fa? - kérdezte a császárné nehezedő pillákkal. - Nem vagy álmos, lányom?

- Elesett vagyok, anyám.

- Akarsz idebújni hozzám? Nézd, én olyan kis helyen megférek.

- Jó vagy, anyám - lágyult el Valeria, s végignyúlva az ágy szélén, átölelte az anyját. - Ugye, most már megint a kislányod vagyok, s ezután mindig az maradok?

- Kislányom, kislányom - simogatta a haját a császárné. - Eltetted?

- A keresztet? A vánkos alá dugtam, anyám. Mind a kettőnknek a feje alatt van.

Hamar elaludtak, s álmuk mély lehetett. Nem hallottak belőle semmit, hogy Quintus, a kertész láncos álló-létrájával végigcsörömpöli az atriumot. Az oszlopok virágdíszzeit rendezgette, munkára fogva Quintipor is, aki délután benézett hozzájuk.

- Gyere, ne mondhasa a gazdád, hogy ingyen eszed a kenyerét, mint a többi léhűtő.

Neki adogatta le azokat a függő kosarakat, amelyekben cserélni kellett a virágot.

- Ebbe a colchicumokat rakd bele - nyújtott le egy gömbölyű kosárkát. - Azokat a tölcséres lilákat.

De nem vette el tőle senki a kosarat. Türelmetlenül kiáltott le, anélkül hogy megfordult volna.

- No, nagyot hallasz, mióta nagy úr lettél?

Mivel a félszemére nem látott, egészen hátra kellett csavarni a fejét. Úgyse találta a fiát sehol. Dörmögve cihelődött le a létráról.

Mire leért, már hallotta a magister lépteit.

Kívülről jött, hosszú narancsgallyakat lógatva a kezében, amelyeken fehér virágcsillagok közt mosolyogtak az apró aranyalmák.

- Hát te holdas vagy? Hol jártál azokkal a gallyakkal? Majd ezt az oszlopfejet fűzzük körül velük.

- Vízet akartam rájuk permetezni. Egy kicsit bágyadtak.

- Hol kerested a vizet?

- Láttam itt valahol egy kutat.

- Láttál? Azt nem veszed észre, hogy itt a víz az orrod előtt, az udvar közepén az impluviumban? No már látom, hogy ha lánynézőbe mégy, nem ereszthetlek magadat. Artemisz köldökére, hát ez melyik grácia?

Titanilla jött be a kapun. Egyenesen nekik tartott, s már messziről nyújtotta mind a két kezét.

- Mért szaladtál vissza, Quintipor, a virággal? Nem nekem szántad? Vagy nem láttál? Hiszen integettem is feléd. Varanesszel ültünk a lugasban. Igazán nekem adod? Ó, milyen nehezek ezek a gallyak! Gyere hozd fel őket!

Quintus pattintott az ujjával.

- És én még lánynézőbe kínálkoztam ennek az alamuszinak! Jó gusztusod van, fiú. De neked is, amaticula! Hát kellene, szép fiú, szép virág? A fiút nem bánom,

legyen a tied, szaladj vele. De a virágot csak tedd le szépen, az nem ilyen fitos orr számára termett, ezzel eredj mentát szagolni!

Meg akarta fricskázni a nobilissima orrát, de Quintipor, aki hasztalan integetett neki a lány háta mögül, még idejében megkapta a karját.

- Quintus, hát nem tudod, kivel beszélsz? A caesar lánya, a nobilissima...

Quintus puttyantott a szájával.

- Kis úrnőm, látod, félszemű vagyok, a császárnak meg az öreg Sapriciának így is jó voltam eddig. De most már te felelj nekik azért, hogy a te szépséged a maradék szemem világát is elvette.

A nobilissima megsimogatta az öreg állát, és ránevetett a fiúra.

- Látod, Quintipor? Mikor tudsz te így bánni a nőekkel?

VII.

A császári gyorsposta Nikomédiából Antiochiába nem egészen tíz nap alatt tette meg az ezerkilométeres utat. A császárnak, akit testőrgárdáján, a joviusokon kívül udvara nagy része is kísért, majdnem ennyi hét kellett rá. A tengeri út gyorsabb és kényelmesebb lett volna, de Diocletianusnak volt oka a szárazföldet választani. A maga szemével akarta látni, mennyit hihet a tartományi helytartók jelentéseinek. Igaz, hogy az új közigazgatási rendszer alapjává a bizalmatlanságot tette, s ez nagyjában üdvösnek bizonyult. Minden állami hivatalnok ellenőre volt a másiknak, a helytartóra a vicarius leleselkedett, a legatusok és procuratorok egymást tartották szemmel, s a legutolsó írnról is föl lehetett tenni, hogy ő az udvar titkos levelezője. A rendszeresített hivatalos kémszolgálatot a postaágensek végezték, akik a birodalom minden részébe elvitték a hivatalos leveleket, s mindenütt összeszedték a nem hivatalos szóbeszédet. Ők voltak a császár szemei és fülei, s közülük a legelőkelőbbek, akiket *curiosusoknak* neveztek, nemcsak hatalmasok, hanem gazdagabbak is, mint akárhány magas rangú tisztviselő. A tisztviselők nagy részét az állam természetben fizette, a kisebbeket élelemmel és ruhával látván el, a nagyobbakat hivatali tekintélyüknek megfelelően, ezüst asztalneművel és ágyasokkal is. A curiosusok azonban jelentékeny fizetést is húztak, nem az államtól, hanem a községektől. Minden község törvénnyel szabályozott díjat tartozott nekik fizetni azért, ha örömhírt hirdettek ki benne. Valami győzelemről, valami új ünnep elrendeléséről, az uralkodók családtagjainak évfordulójáról vagy a császár jó egészségéről.

A curiosusok most is mindenütt előrenyargaltak a szentségesek érkezésének örömhírével. Diocletianus meggyőződhetett róla, hogy a római birodalomnak nem volt még olyan szeretett uralkodója, mint ő. Ahol csak megjelent a városokban és falvakban, az udvarmesteri hivatal által előre megállapított menetrend szerint, mindenütt úgy fogadták, mint a földre leszállt Jupitert. Ugyanazokkal a szertartásokkal és ugyanazokkal a beszédekkel. A fórumon felállított szobra előtt ugyanazzal az áhítattal hódoltak a polgárok, az iskolák s az egyetek és céhek küldöttségei. Ugyanazzal az alázattal borultak elébe városokban a decemprimusok, élükön a praefectus urbisszal, falukban pedig a decuriók. Mögöttük az ünneplőbe öltözött szabad parasztok és kisbérők, akik zsellér gyanánt művelték a császári birtokokat meg az óriási latifundiumokat.

A császár némán hallgatta végig az egy kaptafára készült üdvözlőbeszégeket, de arcán látszott a megelégedés. Ez abban is megnyilvánult, hogy bőven osztogatta a kegyelem aprópénzeit, amelyek nem apasztják a kincstárt, de egész életre boldoggá teszik azokat, akik kapják őket. Különösen, ha nemcsak ellenségeiknek, de barátaiknak sem jut belőlük. Assessorokat és praesesekeket nevezett ki, sőt néhány comest is, ami a legmagasabb kitüntetés volt. Az ilyen szerencsés embernek joga volt a császár kísérlőjének nevezni magát, bár kísérlétét a császár soha nem vette igénybe. Viszont kötelessége volt háláját azzal fejezni ki, hogy

vagy nyilvános oszlopcsarnokot emeltetett, vagy díszkutat építtetett valamelyik téren, vagy vállalta a legközelebbi cirkuszi játékok rendezését.

Mindjárt az út kezdetén, Dorylaeumban egy kis kellemetlenség is történt a kitüntetések miatt. Egynapi járóföldre a városon túl a császár arról értesült a curiosusoktól, hogy a praetor a négy assessor címet nem azoknak juttatta, akiket a legatus kinevezésre beterjesztett, hanem a kinevezési táblán az üresen hagyott helyekre más neveket írt be. Olyanokét, akik megvesztegették. Mivel a legszentebb akarat meghamisítása nyilvánvaló felségsértés volt, a császár a törvényes eljárás mellőzésével maga mondott ítéletet. Elrendelte, hogy az igazi kitüntetettek által rendezendő játékokon a megvesztegetett főtisztviselőt is, a vesztegetőket is vadállatok elé vessék.

Más baj is történt, annál bosszantóbb, mert nem lehetett érte felelőssé tenni senkit. A császár maga követte el a hibát. Senki se számított rá, hogy alattvalói közül szóba áll valakivel, mert ez nem volt szokása. Valahogy megszólított egy decuriót. Azt kérdezte meg tőle, hogy falujában rendesen befolytak-e az adók. Az adókat ugyanis az új törvények szerint ők tartoznak behajtani, mint a községi képviselőtestület leggazdagabbjai, s a maguk vagyonával feleltek a be nem hajtott adókért. A decurio biztosította róla a császárt, hogy alattvalói boldogan tesznek eleget kötelességüknek, s ezzel nagy örömet szerzett neki.

Megveregette a földbirtokos vállát, és kegyesen megkérdezte tőle, hogy mikor volt katona.

- Soha, szentséges úr - dadogott a decurio -, ez császári tartomány, és mentes a katonáskodástól.

- Azt hittem, valamelyik csatában kaptad ezt a sebet az arcodon. Nem az armeniai fronton?

A decuriót megzavarta, hogy a császár háta mögött összevissza integettek az előkelőségek. Némelyek azt intették, hogy hagyja rá a dolgot a szentséges úrra, mások azt akarták vele megértetni, hogy ha az nemet mondott, akkor neki nem szabad igent mondani. Kínjában megvallotta, hogy akkor kapta a sebeit, mikor a tartományi quaestorok mint adóbiztosok megparancsolták a lictoroknak, hogy ólmos korbáccsal serkentsék az adók szigorúbb behajtására.

A császár hátat fordított, és elhatározta, hogy útja további részén senkit sem tüntet ki megszólításával. Egy másik faluban azonban úgy történt, hogy mikor a hivatalos szónok befejezte előírt vallomását az alattvalók boldogságáról, az egyik térdelő zsellér hason csúszva a császár elé vonszolta magát, és megcsókolta poros úti saruit.

- Istenséged könyörüljön rajtam, mert a többi nem tud segíteni.

A császár faarccal nézett rá.

- Ne káromold az isteneket. Beszélj!

A jobbágy elmondta, hogy ő, aki császári birtokon szolgál, elvette egy szomszéd nagybirtokos parasztjának a lányát. De ez még húsz esztendővel ezelőtt volt, amikor a zsellér gazdát változtathatott, ha a sorsa úgy kívánta. Jött azonban az új

törvény, amely eltörölte a szabad költözködés jogát. Addig ugyanis, míg a háborúk állandóak voltak, olcsón lehetett rabszolgát venni, s a nagybirtok el volt látva munkaerővel. Mióta a császár állandósította a békét, a nagybirtok nem kapott rabszolgapótlást, s kénytelen volt kisbérlőkkel dolgozni. Ezek addig túrták a földet, míg össze nem kapartak annyit, amiből legalább mint szabad parasztok próbálhattak szerencsét. Így évről évre nagyobb területek maradtak vetetlenül, s a nagybirtok megmentésére a császárnak kellett közbelépnie. Elrendelte, hogy a zsellér nem válthatja meg magát, se ki nem költözhet a bérletből, hanem minden ivadéka ugyanazt a földesurat és annak ivadékait tartozik szolgálni.

- Mármost - panaszkolt a jobbágy a császár lábainak - a feleségem földesura a maga jussát követeli. A család felét, amennyi az asszony után jár. Hát te jóváhagyod azt, szentséges úr, hogy a gyerekeimet is elfelezík velem, mint a malacokat meg a borjúkat?

A császár egy pillanatra lehunyta a szemét.

- Hány gyereked van?

- Egy fiú meg egy lány. A fiút akarják tőlem elvenni. Most már emberszámot tesz.

- Föltszabadítalak téged is, meg a feleséged is. Mehettek, ahová akartok.

Nemcsak az emberek lassították az utat, hanem az istenek is. Minduntalan megállította a menetet egy-egy régi istenszobor, egy-egy dűledező kápolna, egy különös alakú, útszéli szikla, amelynek tövébe mélyedés volt vágva az italáldozat befogadására vagy egy odvas fa, amelynek ágairól tarka szalagok lógtak. Ebben a korban majdnem annyi istene volt már a római birodalomnak, amennyi polgára. A napfényes Olümposz befogadta magába a barbárok ködös, néha komor isteneit, a régi halhatatlanok összekeveredtek az újakkal, és sorsuk körülbelül az lett, ami halandó alattvalóiké. Róma népe már csak névben volt meg. Évszázados polgárháborúkkal, proskripciókkal, uralkodók szabadjára eresztett őrgöngyészével kiirtotta a maga legjobbjait, s a selejtes maradék beleveszett az imperium néptengerébe. Arra még elég erősen, hogy római színűre fesse az elegy-belegy tömeget, de arra már képtelenül, hogy rómaivá tegye. Az ős természetisteneket is így borították el misztikus déli és keleti kultuszok buja folyondárai, amelyek ismeretlen mélységekből kúsztak zavaros magasságokba. Zeusz ambroziás fejére, Apolló ezüst húrú nyílára, Aphrodité ágyékára esküdtek még Hercules oszlopaitól a Paropamisusig, de csak szájjal és nem szívvel. Templomaik fényesebbek voltak, mint valaha, de ők maguk kiköltöztek belőlük az új ígéret hozó, jövevény istenek elől, akiktől a halandók olyan titkok megfejtését sóvárogták, amelyek meg se voltak addig, míg az olümposziak igazán uralkodtak. A régi nagy istenek, akik olyan szép harmóniában bírták az eget és a földet, elkeseredésükben széthullottak olyan apró törmelékekre, mint amilyenekből összeépítették őket a dór harcosok, az attikai földművesek, az ioniai halászok és a latin pásztorok. A csillagoktól a Tartaroszig mindenütt démonok nyüzsögtek, jók és rosszak, egyformán örökös rettegésben tartván az emberi nyájukat. Démonok laktak a fában, a vizekben, a szelekben, a sziklában, az állatokban. Ha valaki megütötte a könyökét, vagy elvesztette a lovát, vagy kincset talált szántás

közben, az csakúgy a démonok műve volt, mint az aszály vagy a jégeső, a döghalál vagy a bő termés. A rabszolgává aljasodott világ, amelytől urát, a császárt udvara zárta el, az isteneket is császároknak tette meg, s közéjük s maga közé rakta a démonok hatalmas táborát, akiknek még jobban kedvében kell járni, mint azoknak, akik fölöttük vannak. Az istenek, ha elefántcsont trónuson ülnek, ha kecskelábon bicegnek, nem törődnek vele, hogy az emberek jók-e, rosszak-e, csalók-e, hazugok-e, paráznák-e vagy tiszták és igazak. Még azzal se, hogy milyen viszonyban vannak a másik istennel. Ők csak azt nézik, hogy nekik megadják-e az emberek a magukét áldozatok füstjében, amelyeknek minden ceremóniája, és imádságokban, amelyeknek minden szava meg van szabva. Köztük és a halandók közt szigorúan szabályozott üzleti viszony van. Aki nekik kedvüket keresi, annak ők is kezére játszanak, támogatják vállalkozásaiban, és segítik ellenségeivel szemben. Még akkor is, ha azok nem emberek, hanem istenek. Aki őket elhanyagolja vagy megsérti, még ha véletlenül is, azon irgalmatlan bosszút állnak. Trójának azért kellett elpusztulni, mert Eriszt nem hívták meg Péleusz és Thetisz lakodalmára, s Diana Agamemnóntól azért kívánta leánya életét, mert vadászás közben véletlenül az istennő aranyszarvasát nyilazta meg.

A különböző filozófiai iskolák destrukciója ugyan nem kímélte az isteneket sem, de sok kárt nem tett bennük, mert e filozófusok többnyire szegény éhenkórászok voltak. S talán még ennél is kilátástalanabbá tette küzdelmüket az, hogy ahelyett, amit el akartak pusztítani, nem tudtak olyan tetőt emelni, amelyiknek minden ember aláfér. Mindössze annyit értek el, hogy zavart világosságot nyújtottak néhány fejben, a mérhetetlen tömegekében mozdulatlan maradt az a sötétség, amelyben biztos halhatatlanságra számítva bújhattak meg a démonok. Az istenek annyira biztonságban érezhették magukat, hogy még különös bosszúra se méltatták a filozófusokat. Volt ugyan, akivel halálos bürökpoharat itattak, volt, akit megköveztek, de voltak köztük olyanok is, akiket csak azzal büntettek, hogy hosszú életet adtak neki.

Diocletianus azonban nem filozófus volt, s nem is igen tudta, mifajta emberek üzik ezt a mesterséget. Larariumában ugyan ott tartotta Marcus Aurelius szobrát is, de nem azért, mert ennek az a bogara volt, hogy írt és olvasott, mikor nem tudott aludni. Mint nagy és szerencsés császárt választotta mintaképének, akit követni akart, sőt felülmúlni uralkodói tökéletességben. Ez az elődje készen kapott egy virágzó birodalmat, neki építeni kellett azt. Nem a romokból, mert azzal tisztában volt, hogy a khaosz száz éve nemcsak széthányta a régi római birodalmat, hanem meg is örölte a romokat, mint szű a kivágott erdőt. Ő a romok fölé akarta építeni imperiumát, új kövekből a régi mintájára. És ha a kövek összeillesztése nem mindig úgy sikerült is, amint ő szeretne volna, az óriási mű mégiscsak elkészült, s Diocletianus joggal érezhette magát Jupiter helyettesítőjének a földön. S ha volt a világbirodalomban valaki, akinek hite őszinte volt az istenekben, maga a császár volt az. Természetüket soha nem kutatta, mert nem merülhetett fel benne kétség azokkal szemben, akiknek kegyét uralkodása kezdete óta minden tettében-vettében érezte. Nemcsak cselekedeteiben, hanem szándékaiban is. Nem

gondolhatott ki olyant, amire az istenek jóváhagyásukat nem adták volna már első kézmozdulatánál. Igaz, hogy sokáig késett az istenek kegyelme. A nyomorúság verméből ugyan, amelyben született, hamar kiszabadították, de az egykori rabszolga fia, ha soha meg nem állt is a sikerek útján, csak lassan jutott el az utolsó kapuig. S ott is sokáig váratták az istenek, mintha maguk se volnának biztosak benne, ő-e az, aki méltó arra, hogy befogadják örökkévalóságukba. Nem az a fájdalmas, ha az embernek forrásvízen kell élnie, hanem az, ha ugyanakkor az ő szeme láttára nála hitványabbak nektárt vedelnek. S neki sokáig kellett türtőztetnie magát, míg az istenek, elfordulva a méltatlanoktól, őt ültették asztalukhoz, megparancsolva pohárnokuknak, hogy kárpótlásul az átszomjazott esztendőkért, serlegét egy pillanatra se hagyja üresen.

Pessinushoz közeledett a menet, Galateia gazdag városához, ahol az útiterv szerint csatlakozni kellett Maximianusnak is, hogy aztán a két augustus együtt érkezzen meg Antiochiába. Hírnökök már az északi kapunál jelentették, hogy a nyugati imperátor még az este megérkezett. Diocletianus azonban nem ment be a városba, hanem elkerült a déli oldalra, ott a Dyndimus-hegy lejtőin meleg források kábító párja kavargott. Ahol meleg források voltak, amelyeknek gőze extázisba szédítette a föléje hajlót, oda csak ügyes papok kellettek, s valamelyik isten mindjárt jelentkezett állandó lakosul. Pessinust már az ősidők homályában maga Cybele, a nagy istenanyja választotta ki jósdájának. A Magna Matert, aki anyja volt magának Jupiternek is, de gyermeket is szült neki, nagy titokzatosság vette körül, Papnőitől nem követelt szüzességet, de csak herélt papokat tűrt maga körül, s bikaáldozatokban lelte fő örömét. Valószínűleg éppen különös misztériumainak köszönhette, hogy az olümposziak közül ő őrizte meg legcsorbíthatatlanabbul népszerűségét a felkapott új istennel szemben. A római állam neki szentelte az év legnagyobb ünnepeit, az egy hétig tartó megalesiákat, s pessinusi templomához, amelyet papjai szerint még Midas király építtetett, Hispaniából csakúgy sereglettek a zarándokok, mint Germania széleiről.

A császár, amint a templomot elérték, kiszállott hordozó székéből, s kíséret nélkül, egyszerű zarándok módjára lépkedett fel az elkoptatott lépcsőkön, hogy bemutassa hódolatát a Nagy Anyának, aki erről a helyről indította őt el azon az úton, amely a világ trónusához vezetett.

Fiataltiszt volt még akkor Diocletianus, amikor először járt itt minden sejtelme nélkül a jövőnek. Tiszta szívvel, de szerény zsoldjához mért áldozattal lépett az oltárhoz. Vadászatról jött, s az illatos füstőlön kívül csak a zsákmányul ejtett vadkant ajánlhatta fel égő áldozatul Cybelének, aki márványból kifaragva oroszlánoktól húzott kocsiján mint méltóságos matróna trónolt szentélyében. Az egyik papnő - a császár még most is látta lobogó szemét az ősz haját borító rituális fátyol alatt, s jobb vállára vetve a kétágú korbácsot mint az önsanyargatás eszközét - rákiáltott a fiatal katonára.

- Te centurio, tőled többet érdemelt volna a Magna Mater!

Ez már nem az oltárnál történt, hanem kint az előcsarnokban. Az ifjú katona nem talált benne semmi tiszteletlenséget, ha mosolyogva, üres tenyerét kifordítva válaszol.

- Most nincs miből, tisztelendő anya. Majd ha császár leszek, kipótolom.

A papnő olyan pillantást nyilazott a centurióra, hogy annak be kellett hunyni a szemét.

- Ha elejted az igazi vadkant, akkor császár leszel, és ha az akarsz maradni, ne felejtkezzél el az istenekről!

Ettől fogva a dalmata zsoldos katona megváltozott. Azelőtt, ha egyáltalán gondolt a jövőre, legmerészebb álmában is csak a dioceleiai faluházán látta magát, ahol mint szegődött éveit kiszolgált veterán katonát becsületből beültetik a tanácsba. Ezentúl azonban állandóan foglalkoztatta a bíbor. Nem álmodott róla, hanem számolt vele és készült rá. Világépítő forradalmát aztán azért tudta megcsinálni alig másfél évtized alatt, mert terveit már kidolgozva vitte a trónra. Nem tudta, mikor érik meg az aranyalma, de tudta, hogy le fogja szakítani. Nem azért, mert előtte mások is megtették már, akiknél nem érezte alacsonyabbnak magát. Pertinax egy szénégető fia volt, a thrák Maximianus favágó, az arab Philippus pedig tevehajcsár és Septimius Severus átlukasztott fülű rabszolga. Diocletianus nem tartotta szükségesnek, hogy összemérje magát velük. Neki császárrá kellett lenni, mert Pessinusban arra jelölték ki az istenek. A kor olyan volt, hogy mindenre jeleket kértek a földiek az égiektől. A hajós nem indult el azok nélkül útjára, a paraszt nem fogott az aratásba, a hadvezér nem kezdte meg az ütközetet, és a férj nem lépett ágyasházába, hogy nevének örökösét támasszon. Diocletianus kéretlenül kapta a jóslatot, az istenek halálos megsértése lett volna, ha szavukban kételkedik.

Természetesen senkinek sem szólt arról, hogy mire van kijelölve, fecsegéssel az istenek bizalma ellen vétkezett volna. Maradt tovább is az a kötelességtudó és lelkiismeretes katona, aki addig volt. Tisztársai csak annyi változást találtak benne, hogy vadászatokon ettől kezdve sohasem fogta lándzsáját más vadra, csak vadkanra. Először csodálkoztak rajta és kinevették, később megszokták, és nem beszéltek róla. Minden vadászembernek van valami babonája, az övének ezt ismerték.

Az egyetlen, akit beavatott a jövő titkába, az az elszegényedett patricius-árva volt, akit feleségül vett. Állítólag a Scipiók ivadéka. Annak nászajándékuul merte adni az ígéretet:

- Császár anyjává foglak tenni.

Az évek azonban teltek-múltak, de Prisca csak egy leánygyermek anyjává lett. S bár Diocletianus moesia helytartóságra emelkedett, s a consularisi rangot is megkapta, semmi jel nem mutatta, hogy közeledik a trónhoz. Pedig tömérdek vadkant elejtett, s a bíbor majd minden évben gazdát cserélt.

Prisca néhányszor kötődött is vele.

- Mindig elejtet a vadkant, és mindig más lakik jól a húzával.

Diocletianus hitét nem lehetett megingatni.

- Lehet, hogy nem lesz fogam, mire az igazi vadkant elejtem. De az istenek előbb-utóbb meg fogják adni, amit ígértek.

Mint a testőrgárda parancsnoka kapta a hírt a perzsa frontra, hogy Priscának házasságuk tizedik évében fia született. Ösztöne azt súgta neki, hogy ezzel az örömhírrrel az istenek az ígért óra közeledtét tudatják vele.

Az ösztön nem is csalta meg. Amint a frontról visszavonulóban voltak - a légiók rossz ómenek miatt nem akartak tovább harcolni -, rejtélyes körülmények között meghalt Numerianus, az ifjú császár. Azt rebesgették, hogy tulajdon apósa és vezérkari főnöke, Aper mérgezte meg, nem lehetett tudni, mi okból. A légiók vizsgálatot rendeltek el, s a haditörvényszék Chalcedonnál az egész hadsereg színe előtt összeült. A vizsgálatot Diocletianusnak kellett volna vezetni, mint a gyanúsított után legtekintélyesebb tábornoknak.

- Aper! - kezdte meg a kihallgatást, s amint a nevet kimondta, sugallata támadt.

- Aper! Vadkan! - súgta fülébe egy másnak hallhatatlan hang. - Végzeted vadkanja!

Eddig soha nem gondolt rá, hogy a fővezér azt a fatális nevet viseli, amelyhez a pessinusi jóslat az ő sorsát kötötte. Most ráeszmélt, hogy az istenek elhozták az ő óráját. Kirántotta a kardját, és átszúrta vele Apert, mielőtt az csak a száját is kinyithatta volna védelmére.

- Esküszöm - emelte magasra a vértől csepegő fegyvert -, hogy ez volt császáruk gyilkosa!

A katonák a pillanat ígérete alatt jóváhagyták a váratlan ítéletet. Valaki elkiáltotta magát: *Ave, imperator!* a körülállók utána harsogták, s pár pillanat múlva ötvenezer torokból visszhangzott az új császár neve.

Az istenek beváltották ígéretüket, s természetes, hogy az a hit, amelyet így jutalmaztak, ezentúl még kevésbé rendülhetett meg. Nemcsak most, hanem néhány hónappal később is, mikor Numerianus testvérét, a nyugati légiókra támaszkodó hitvány Carinust kellett eltaposni, érezte Diocletianus, hogy az istenek oltalma alatt áll. S ha eddig pártfogóit remélte bennök, ezentúl szövetségeseinek tudta őket, akiknek hálával és kötelességgel tartozott. Ezért nem mulasztott el soha semmi szertartást, s ezért találta minden levélrezdülésben, minden váratlanul megszólalt madárhangban, minden csillagsugárban, amely fényesebbnek vagy halványabbnak látszott a rendesnél, az ő akaratuk megnyilvánulását. S tudósait azért tartotta, hogy megmagyarázzák neki ezeket a jeleket.

A fényes gyülekezetben, amely a város tanácsházában várta a császárt, senki se sejtette, milyen belső meghatottság vett azon erőt. Legkevesbé Maximianus, a vénasszony-képű, puffadt, öreg katona, akinek peckes tartása meg akarta hazudtolni ráncait. A társcsászár lóháton tette meg a hosszú utat Mediolanumtól Ázsiáig, testőrei, a herculeusok élén. Gyaloghintót ugyan kettőt is hozott magával,

de azok egyikéből egy lefejeztetett római szenátor fiatal özvegye kukucskált ki, a másiktól egy vörös hajú kvád királylány.

A két szentséges úr megölelte, megcsókolta egymást. A vöröshajú királylány nem tudta idejében visszakapni a fejét, Maximianus észrevette, hogy a császár szeme megakadt rajta.

- Állami érdek - magyarázta kacskintva. - A túszt szem előtt kell tartani. Emennek az ura után meg én örököltem. Illő, hogy én ruházzam szegény özvegyet.

Diocletianus mindig tiszta életű ember volt. Törvényeket is adott ki a családi élet védelmére, s azokat uralkodótársai is aláírták. Máskor nyilván eszébe juttatta volna ezt a kollégájának, mostani hangulatában igyekezett érdeklődő arcot vágni az öreg bajtárs léha fecsegéséhez.

Az előkelőségek, akik a császár fogadására összegyülekeztek, illő távolban tiszteletteljes hódolattal várták, míg a világ urai kifejtik első eszmecseréjüket a birodalom helyzetéről. Minden alattvalót megnyugtathatott az az elégedett derű, amely a szentséges arcokról sugárzott.

A hódolók gyűrűje azonban hirtelen kettévált. Utat kellett engedni Tagesnek, az udvari főpapnak, aki augurjai és haruspexei élén közeledett. A drágaköves mitrát és arannyal szőtt szalagokat viselő, pohos ember egy bíborkendővel letakart, ezüst csészét tartott a két tenyerén.

- Legszentebb imperatorok - térdelt az augustusok elé - a Magna Mater szent városában ezzel a csodával üdvözlnek benneteket az istenek.

Az egyik augur leemelte a kendőt a csészéről. Egy bíborszínű lúdtojás volt benne. A Jupiter Capitolinus templomában tartott szent ludak egyike tojta aznap reggelre.

- Mit jelent ez, Tages? - nézte a császár tisztelettel a tojást.

- Azt, hogy az isteneknek öröme telik bíborotokban - emelte a főpap behízott szemeit a császárra.

- Milyen könnyű! - kapta fel Maximianus a tojást.

Tages elkomorodva, de méltóságos arccal adta meg a magyarázatot.

- Mint ahogy az istenek kegyelméből ti is könnyen viselitek bíborotok nehéz terhét.

Az egyik gyaloghintó felől halk köhécselés hallatszott. A túszer királylány szerette volna közelebbről megnézni a csodát.

- Viszem! - mosolyodott oda a szerelmes öreggyerek.

EI is indult, de erre a másik gyaloghintóból hallatszott sziszegés. Az özvegy gyűrűs, karpereces fehér karja kinyúlt a könnyű selyemfüggönyök mögül, és türelmetlen mozdulatot tett. Az asszony előbb akarta látni a csodát, mint a másik, aki csak lány, ha királylány is.

- Viszem! - fordult oda is Maximianus, s legyintett is a kezével.

A legyintő kézről kicsúszott a tojás, s mire Tages odaugrott, már szét is zúzódott a mozaikon.

- Rossz jell! - futott végig az ijedt mormogás az egész társaságon.

Maximianus csodálkozva fordult Diocletianushoz.

- A tojás üres volt!

Tages nagy gonddal szedegetett bele a csészébe minden héjdarabkát. Közben megtalálta a lélekjelenlétét.

- A csoda ezzel teljes. A bíborháj magába szívta a tojás belsejét. Az istenek akarata az, hogy az egész birodalom a ti bíborotok szolgálatára legyen.

A magyarázat megnyugtató volt, de azért Diocletianus gondolkodóba esett. A bíbornak vérszíne van, s a bíbortojás háborút is jelenthetett. Nem szerette volna pedig, ha uralkodása vérben áldozik le. Élete nagyobb része a harctereken telt el, s mint császár se irtózott a vértől. Meggyőződése volt, hogy a hatalomnak az a legjobb ragasztószere, és soha egy pillanatnyi kétség se akasztotta meg a kezét, ha halálos ítéletet kellett aláírni. Most valami magának is megmagyarázhatatlan változást érzett magában. Ma az alkonyati pirosságot se szerette nézni, mert a vére emlékeztette.

Futárt küldött vissza Dorylaeumba. Megkegyelmezett az arénára szánt bűnösöknek. A praetort bányamunkára, a vesztegetőket számkivetésre ítélte. Mikor a rendeletet aláírta, arra gondolt, hogy életében ez az első kegyelmi ténye. Azután rájött, hogy volt már egy, az is ezen az úton. Mikor a zsellért felszabadította. Ha az apától engedte volna elvenni a fiát, az fölért volna egy halálos ítélettel. Maga is elcsodálkozott rajta, honnan támadt ilyen gondolata. Nem mintha rossz embernek tudta volna magát, de eddig sohase érezte, mintha köze volna más emberhez. Császár volt, ura a világnak, s mint ahogy Zeusz sohase olvasta még meg a fűszálakat, ő se vetett ügyet az emberi fűszálakra, amelyeken lába taposott. Úgy látszik, az öregség hozza magával ezeket a változásokat. Az ember lefelé megy a dombról, a szemhatára összeszűkül, s míg a messziségek homályba vesznek, a közel apróságok megnőnek. Diocletianus, amennyire utána tudott számítani az életének, amelynek kezdetét senki se tartotta nyilván, ötvenhetedik évében járt.

Amikor a világ egyik ura hirtelen csömört kezdett érezni a vérnek még a gondolatától is, a másik patakokban zuhogtatta azt eléje. Maximianus szóbeszéd közben azt kérdezte tőle, ismeri-e a thébai légió hiteles történetét. Mint mondta, az juttatta az eszébe a dolgot, hogy az út egy helyen égő erdő mellett vezetett el. Forgószél szaladt végig a kavargó szikrákkal a száraz mezők felett, s amerre elhaladt, mindenütt tűzszalagok lobogtak. Nem, Diocletianus nem emlékezett rá, hogy hallott volna az esetről. A nyugati augustus elmondta neki bőbeszédűen, dicsekedően, a maga gyönyörűségére, mint egy régi vadászkalandot, amelynek emléke mindig jólesik.

A dolog Helvetiában történt, mikor a gall parasztok lázadását kellett leverni. A rongy népben sok volt a krisztushívő istentelen, s a gyalogság főparancsnoka azt jelentette Maximianusnak, hogy a thébai légió összeszűri velük a levét. Valami titkos jelük lehet, amiről megismerik egymást, mert ha szembekerülnek, a

levegőbe nyilaznak; ha pedig üldözésre kerül a sor, a thébaiak sohase hoznak levágott fejeket, holott azokat beváltja a hadikincstár. Maximianus hitte is, nem is a dolgot, de hogy minden kétségét kivesse, próbára tette a gyanús légiót. Octodurumnál körülzáratta a többi légióval, s elrendelte, hogy minden thébai Mars oltára előtt újítsa meg az engedelmességi esküt. Secundus, a légió parancsnoka erre előlépett, s nyíltan megvallotta, hogy ők keresztény vért nem ontanak. A lázadó kínpadon vérzett el, Mauricius, akit helyébe léptetett az imperator, szintén. Miután a többi tiszteket is kivégezték, fölszólította a közkatonákat, ki hajlandó átvenni a parancsnoki botot, engedelmességet fogadva és engedelmességre kényszerítve a többit is. Előállt egy öreg katona, és valamennyiük nevében ezt mondta:

- Mi a zsoldért életünket ígértük, az a tiétek, elvehetitek tőlünk. De arra egyikünket se lehet kényszeríteni, hogy mi vegyük el testvéreinktől az istenajándékozta életet.

Maximianus erre kiadta a parancsot a lázadó légió megtizedelésére. Hatezerhatszáz ember halálos csöndben olvasott ki maga közül hatszázhatvanat, azokat egy csoportba terelve agyonnyilazták.

Az augustus még most is el volt ragadtatva a nagyszerű látványtól.

- Herculesre mondom, érdekesebb volt akármilyen cirkusznál. Még most is látom az öreg szószólót, akit csodálatosan elkerültek a nyilak, úgyhogy külön kellett kivégeztetni, szöveget verettem a halántékába. Akkor kiabálta azt, hogy mentől jobban szétverik a szikrát, annál több tűz lesz belőle.

Aztán mesélte tovább, hogy a megtizedelt légiót szétszórták a többiek közt, s addig tizedelték őket tovább, míg egy ember se maradt a hatezerhatszából. Diocletianus ezt már nem nagyon hallotta. Tudta, hogy uralkodótársa azt tette, ami kötelessége volt, ő is azt cselekedte volna a helyében, mégis úgy érezte, nem bírja tovább hallgatni. Hátrahúzódtott a gyaloghintóban, és aludni próbált.

Már közel jártak Antiochiához, valami Apate nevű falucskán mentek keresztül. A curiosusok, akik itt is előrenyargaltak, hogy a kiválasztottak szájába adják a szót, zavarodottan tértek vissza, és félrehívták az udvarmesteri hivatal vezetőjét. Arra kérték, ezt a falut kerülje el, van Antiochiának más útja is. Ókegyelmessége megbotránkozva tiltakozott. A leghatározottabban kijelentette, hogy az előre megállapított útirány megváltoztatásáról szó sem lehet. Ez beleütközne a legszentebb rendtartásba. A császárnak se alkalmatlankodjanak a kéréssel, mert az tudja, hogy rend az alapja mindennek, s csak felfingerelnék vele, ha a felforgató szándékot előterjesztenék.

Így aztán bementek a faluba. Már a községházát is elhaladták, de se emberrel, se semmiféle lelkes állattal nem találkoztak. A császárnak feltűnt a dolog, de senki se tudott neki magyarázatot adni.

Mikor elérték a falu déli szélét, a legszegényesebb vályogházakat, az egyikből kutyaugatást hallottak. A császár parancsot adott, hogy kutassák ki a viskót. A testőrök vagy húsz rongyos embert, férfit, asszonyt hajtottak ki belőle. Reszketve

hulltak porba a fényes urak előtt, de nyilván tudták róluk, kicsodák. Egy hajlott hátú, kopasz öregember, akinek fehér szakálla több helyen le volt perzselve, megszólalt.

- Bocsásd meg, szentséges úr, hogy elbújtunk előled. Nincs tisztességes ruhánk, nem mertünk szemed elé kerülni.

- Ki vagy te? - nézett rá csodálkozva a császár. - Nem Quintusnak hívnak? Nagyon hasonlítasz a kertészemhez.

- Az a bátyám, szentséges úr. Én Anthimus vagyok, az olajütő. Ezek meg a rokonaim. Testvéreim a Krisztusban. Én pásztoruk vagyok.

Maximianus ráförmedt.

- Tehát istentelen vagy? Meg a többiek is?

Az öregember alázatosan, de határozottan válaszolt.

- Bocsáss meg, szentséges úr, csak most tudtam meg haragos szavadról, hogy te vagy a császár. De nem vagyunk istentelenek. Egyebünk sincs, mint az istenünk.

- Hogy égett meg a szakállad? - kérdezte Diocletianus.

- Az adószedéskor égették le, szentséges úr. Először elvették az olajütőmet, azután leszedték rólam a ruhát, aztán a szakállamat próbálták, hogy elég kemény volna-e kefének. De csak tréfából tették, szentséges úr.

- Hát a többiek hol vannak a faluból?

- Mindnyájan elszökdöstek az adók elől. Elmentek koldusnak a városba. Azt mondták, ott nem kínozzák őket, és ingyen gabonát kapnak. Nem tudom, igaz-e, de abban bíznak, hogy húst is kapnak az oltárokról.

- És hová lettek az előljáróitok? A decuriók?

- Félték, hogy őket az állami adószedők kínozzák meg úgy, mint ők minket. Úgy beszéltek, hogy a barbárokhoz szöknek át.

- És ti? - húzta össze a szemöldökét a császár. - Ti mért nem szöktetek el?

- Mert mi megadjuk a császárnak, ami a császáré.

- Azt mondtátok, semmitek sincs, csak az istenetek.

- Őhöz imádkozunk a császárárt.

Maximianus megsuhogtatta a vesszejét.

- Nekem azt beszéltek, hogy a keresztényeknek mindenütt vannak kincseik, mert nekik az istenük nem kerül semmibe.

Az öregember hátrakiabált valamit egy rendesebben öltözött, fiatalos asszonynak. Annak halk utasítására két rongyos asszony meg három rongyos ember, akik az utolsó sorban térdeltek, előbbre kúszott. Fölemelték az arcukat. Gyulladt, kelésses szemhéjuk alól világtalan, merev szemgolyók néztek a császárokra.

- Ezek a vakok a mi kincseink - mutatott rájuk Anthimus. - Isten ránk bízta őket, hogy viseljük gondjukat, s mi megosztjuk velük gyökérkenyerünket, hogy Isten részeltessen bennünket az örök élet kenyerében.

- Nem rossz üzlet - nevette el magát Maximianus.

Diocletianus hátrafordult a kamarások csoportjához.

- Dorotheus, Gorgonius! Lássátok el ezeket ennivalóval és ruhával!

Aztán indulást parancsolt a kocsihordóknak. Maximianus körülnézett, asszonyainak kocsiját keresve. Aztán meglepetve fordult a császárhoz.

- A te két kamarásod is istentelen?

- Hogyhogy?

- A kopasz keresztet vetett rájuk, ők meg a kopaszra.

Diocletianus vállat vont.

- Lehet, az ő dolguk. Leghívebb szolgálaim.

VIII.

Az antiochiai medicusok céhét nagyon fölkaparta Sincellusnak, az udvari orvosnak az a bejelentése, hogy Pantaleon kuruzslással gyógyítja a császárnét. Annak mindenki örült titokban, hogy Sincellusnak kitelt a becsülete. Kapzsi és erőszakos ember volt, amilyen más is lett volna az ő helyében. Sógora volt Tagesnek, a fő-augurnak, s természetes, hogy az istenek tekintettel voltak erre a rokoni összeköttetésre. Ha az előkelő betegek a főpap útján tanácsot kértek tőlük, ők mindig Sincellust jelölték meg mint Aesculapius különös kegyeltjét. Ideje volt, hogy az istenek most már mást karoljanak fel. Viszont minden szakember képtelenségnek tartotta, hogy a szent palotát a keresztény varázslat ejtse hatalmába. Az ellen senki se zúgolódott, hogy Pantaleon az ő külön istene nevében gyógyítsa a szegényeket, akik úgyis az istenekre bízta a fizetést. Annak azonban nyilvánvaló volt a veszedelme, hogy a Domina a szegények orvosára bízta magát. Előre lehetett látni, hogy az udvar előkelőségei mind kötelességüknek fogják tartani e példa követését, s a város polgári gazdagjai is sietve fognak alkalmazkodni az udvari méltóságok divatjához.

Egyelőre azonban semmit se lehet tenni az istentelenekhez szegődött orvos ellen. A Domina augustához se felvilágosítással, se megfélemlítéssel nem lehet közeledni. Várázó álláspontra kellett helyezkedni. Ha Pantaleon kudarcot vall, akkor istene se menti meg attól, hogy az ő sorsára ne jusson. Ha azonban a varázslat sikerül, akkor megfontolás tárgyává kell tenni a dolgot. Esetleg tekintélyesebb orvosokból kiküldendő bizottságnak kellene eldönteni, nem volna-e érdemes Pantaleon istenét befogadni a többi gyógyító istenek közé. Más idegen istenek is azért nyertek behonosítást nemcsak a társadalom, hanem az állam részéről is, mert nem lehetett tagadni, hogy a régi istenek egyben-másban eltehetetlenedtek, s kétségtelen jeleiket mutatták az aggkori gyöngeségnek.

Hamarosan kiderült, hogy Pantaleon valóban nagy mágus, s olyan hatalmas istennel van összeköttetésben, aki erősebbnek látszott még a császárné démonánál is. Szájról szájra jártak a városban a meglepő hírek. A Domina elhagyta betegágyát, sőt hálósobáját is. A Domina kiült az atriumba, és elbeszélgetett Quintusszal, az öreg kertésszel, aki a császár fiatal koráról fecsegett neki. Hallották, hogy a császárné egyszer hangosan nevetett. Pár nap múlva már azt is hírlették, hogy a Domina egy óra hosszágig sétált a szent palota kertjében a nobilessimákra támaszkodva, Valériára és Titanillára. Egy Quintipor nevű titkár engedelmet kért tőle, hogy elvezethesse a hosszú őszben másodszor virágzó gránátalmafához. A virágok dúsak, tömöttek voltak, de nem vérvörösek, hanem halványrózsaszínűek. A császárné megsimogatta őket, és azt mondta, olyan színük van, mint a kisgyermek szájának. A magisternek megparancsolta, hogy míg a virágban tart, minden reggel vigyen neki néhány gallyat, hogy felkeléskor áldozatul mutathassa be őket Vesta oltárán.

Hogy ezek a mendemondák igazak lehettek, arról mindenki meggyőződhetett az augustusok bevonulása napján. A fórum nyugati oldalát bezáró praefectura lapos tetejére már délelőtt bíborponyva-mennyezetet feszítettek, s az alá üléseket készítettek. Alkonyat előtt egy órával ezeken helyezkedett el a császári család. Középen a Domina kis alakja, beleveszve a díszruhákba, körülötte a két caesar a princepssekkel és nobilissimákkal. Hátul a magister állt, karján vállra való leplekkel és lábtartókkal. Az őszi alkonyat meleg volt ugyan, de számítani kellett rá, hogy a fogadtatás esetleg a hűvös estébe is belenyúlik.

Csakugyan az ég peremére szállott már a nap, mikor a tubák harsogása és a tympanumok pörgése jelentette a menet közeledését. Aedilisek jelentek meg a lictorok élén, a forum oszlopcsarnokai alá szorítani a tömeget, és praecok hirdették ki, hogy a hivatalos tisztelgések után mindenkinek szabad a szentségek lába elé borulni, addig azonban az áhítat csöndjével tisztelendő.

A menet háromezer joviusnak és háromezer herculusnak, az augustusok díszruhás testőreinek felvonulásával kezdődött. Pajzsaikon halálos biztosságú parittyák ólomgolyóit csörgetve meneteltek át a forumon. Utánuk ötszáz cataphractarius következett, pikkelyes páncélú lovasok, körülzárva Diocletianus gyaloghintáját és a lovon ülő Maximianust. Mire félkörben felsorakoztak a forum közepén felépített lépcsőzetes emelvény mögött, akkorára már ráborult a térre az este. A nappali világosságnak mégse volt híja, mert a főtérrre torkolló utcák tűzfolyókat öntöttek magukból, a fáklyások légióit.

- A császár megöregedett!

Galerius száján szaladt ki a szó, amint a fáklyák fénye elöntötte az uralkodóknak már akkor az emelvény elefántcsont-selláin ülő alakját. Nem kérdezte senki, melyiket értette a két főuralkodó közül. Maximianus peckesen kifeszítette magát, s igyekezett istent mutatni a tábori ruhában is. Diocletianus megroskadva, előregörnyedt vállal ült székében, fel se pillantva. Nem lehetett tudni, alszik-e, vagy csak nem tartja érdemesnek ébrenlétét mutatni az előtte csúszómászó halandók tiszteletére. Egymás után mutatták be adorációikat a papok, az állami és városi hatóságok, a főrangúak és polgárok s végül a kereskedők és iparosok céhei. Hódolatuk néma volt, mindnyájuk érzésének tolmácsául Lactantius szolgált, az ékesszólás hivatalos mestere.

A császár csak akkor kapta föl fejét, mikor a rhetor hangja fölszendült az emelvényen szemben álló, de sokkal alacsonyabb pódiumon.

- Szentséges urak, testvérei az istennek és atyái a birodalomnak! - kezdte az üdvözlést, és karját fölemelve, fejét pár pillanatra eltakarta tógájával, mintha az istenek oltára előtt állana.

A telihold a keleti oldal palotái fölé emelkedett, és elöntötte fényével a praefectura tetejét. Titanilla összeborzongott.

- Takarót! - szólt hátra halkan.

Quintipor előrelépett, és könnyű leplet eresztett a nobilissima vállára.

- Gránátvirág! - súgta a lány, és szeme sarkával nézte a fiúnak a lepellet babráló kezét.

Válla fölött egy pillanatra megjelent a fiú feje.

- Parancsolsz, nobilissima? - suttopta.

- A nevedet mondtam. Rátaláltam. Gránátvirág!

Senki se figyelte őket. A rhetor már fölfedte arcát, és szívére szorította mind a két kezét, művészetének hagyományos törvényei szerint. Ezzel jelezte, hogy megindultsága majdnem elfojtja szavát.

A császár épp abban a pillanatban nézett föl a praefectura tetejére. Csak most vette észre a családot. Szája szétnyílt a meglepetéstől, arca megmerevedett.

- Anyám, látod? Idenéz. - Valeria megszorította az anyja kezét.

A feleség szeme többet is látott.

- Idemosolyog - mondta boldogan. És apró kezét meglibbentette a császár felé.

Az azonban már akkor a szónokot figyelte, aki megkezdte a megszólítás részletezését. A rhetoriskola igazgatója kötelességének tartotta szigorúan követni a szabályokat, amelyeket ifjan tanult, és öregén tanított. A szabályok nemcsak a hanghordozást, a homlokráncolást, a kezek tördelését és előrelendítését, a lábaknak a körülmények szerint módosuló tartását írták elő, hanem a beszéd szerkezetét is. A császár azonban sokat hallotta már, hogy ő oszlop és sarokkő, kard és pajzs, oroszlán és sas, minden okosság arzenálja és minden erény tárháza. Mindent tudott, ami következni fog, s kicsit unottan nézte a rhetort.

- Ezelőtt a világ hányatott hajó volt a viharkorbácsolta tengeren, kormányos nélkül, a véletlen hullámainak kitéve. Róma lett a horgony, amely szilárdan tartja a világot a béke kikötőjében. S a világ napról napra szebb és pompásabb lesz. Nincs már hozzáférhetetlen zuga, útjaink mindenhová elvezetnek, s mindenütt színhelye van az emberi tevékenységnek. A sivatagok vetéseinktől zöldülnek, az erdő hátrál a mezők, a vad, a nyájak elől, a sziklákat szétrepesztettük, a mocsarakból kertet csináltunk. Ki félne már valamely szigettől, ki tántorodnék vissza valamely szirttől? Mindenütt otthon vagyunk.

A császár figyelni kezdett.

- Az Euphratész nem mer többet kilépni medréből, mióta Te átlépted, Világ ura, és a Rhenust kiszárították az istenek, mert birodalmad északi határának nincs már szüksége erre a védelemre. A kaledonok hajítódárdája, a dákok kardja csakúgy lábaid elé dobva könyörög, hogy taposs rá, mint a szarmaták pányvája, a perzsák pajzsa, a parthusok nyila...

A császár erre a szóra hátrahajtotta a fejét. Az ég bársonyán szikrázó csillagképeket nézegette, amelyek annyszor sugározták be tábori ágyát, hol a germán erdők fenyérein, hol az örmény kősvatagokban, a Duna forrásainál és a Nílus partjain. A Sagittariust kereste köztük, az egek Nyilasát, aki november havában feszíti meg íját a hallgatag égi mezőkön.

A telihold ragyogásában elvesztek a halványabb csillagok, s a fáklyák lobogása is zavarta a látást. A császár homlokára tett kezefeje alól keresgélt az égen. A rhetor, aki észrevette, hogy legszebb mondatai megint úgy szállnak el, mintha a taraxacum termésének bóbítáit fújdogná tenyeréből a levegőbe, idegesen és kétségbeesetten kísérté szemével a császár mozdulatait. Vele együtt ő is feltekintett az égre, s vele egyszerre látta meg azt, amitől nekik kettejüknek előbb megállt a szívük verése, mint körös-körül a mérhetetlen sokaságnak.

Az ekliptikának azon a táján, ahol a szem inkább képzelte, mint látta a Nyilas halvány csillagait, mintha az ég meghasadt kárpitja alól pattant volna ki, feltűnt egy tűzvörös meteor, nem kisebb a holdkorongnál. Egy pillanatra olyan volt, mintha állna, aztán elkezdett siklani nyugat felé. Nem futott hullócsillag módjára, hanem csöndesen haladt, mintha egy láthatatlan tenyér gördítené maga alatt. Vérszíne aransárgára enyhült, s ezt megtartotta mindaddig, míg a praefectura teteje felett bele nem vészett az ég aljáról felkapaszkodó borulatba, hosszú csóvját mint nyilvesszőt húzván maga után.

A forumon nyugtalanság morajlott át, még a cataphractariusok lovai is idegesen kapáltak. Egy pillanatig úgy volt, hogy felbomlik a rend. De a rhetornak, aki karját még mindig felemelve tartotta, mint mikor a szava elállt, újra sikerült hangjára találni.

- Íme a csillag, mely jelül adatott, hogy megszületett a gyermek és vele a dolgok új rendje.

Reggel a püspökkel vitatkozott, aki Vergilius eclogájával bizonyította neki, hogy a messiás nem váratlanul szállott le a földre a betlehemi éjszakán. Az önkívület lázában idézte most ezt a jóslatot, fölizgatva a császár figyelmetlenségétől és a csillag megjelenésétől. Hirtelen észre tért azonban, és ha beszédje fonalát nem tudta is megtalálni többé, elég gyakorlott ember volt ahhoz, hogy balkarjára tekerve a tógát, ami az extázis előírt mozdulata volt, ki tudja magyarázni magát.

- A világ új rendje született meg a ti uralkodásokkal, a rend, ez a halhatatlan gyermek, aki már bölcsőjében megfojtotta az anarchia kígyóit. Amíg titeket nem küldtek az istenek, maguknak a császároknak az élete se volt biztosabb, mint a hangyáké, amelyek az elefánt lába alá kerülnek. Mióta ti a rendet ültettétek trónra, hogy arany sceptrumával igazgassa a világot, azóta az istenek atyja nem meri leengedni a halhatatlanokat a földre, mert attól fél, hogy a ti birodalmatokból nem fognak visszakiváncozni az Olümposzra.

Most már nem is kereste a rhetor a betanult beszédet. A császár arcán észrevette a tetszést, s erre valóban extázisba jött. Fantáziáját, amely eddig a tradíciók cövekjéhez kötve az útszálon legeltetett, szabadon engedte. Beszánguldotta az eljövendő századokat, amelyekben az aranykor állandósul a földön. Nem lesz szükség büntetésre, mert nem lesznek bűnök, nem lesz szükség erőszakra, mert nem lesz, aki ellenkezzék az erénnyel. A rend, az isteni gyermek, akit Diocletianus nemzett, harmóniává fog növekedni, s annak boldogan veti alá magát az egész világ.

- Róma zavartalanul fog uralkodni mindenütt, s a föld kerektségén nem kovácsolnak többé fegyvert, s nem a hadseregért fognak aratni; a bikák az eke számára tartatnak, a ló a béke ügyeire születik a világra. Hadikürt nem hangzik többé, a fegyveresek végtelen száma a béke dolgaival foglalkozik, művészetet és ipart tanul, és senki se leli halálát a háborúban.

A császár ragyogó arccal fordult Maximianushoz. Szerette volna, ha elragadtatását az is osztja. De a nyugati augustus lekókadt fejfel bóbiskolt. Ő már átengedte magát a harmóniának. Csak olyankor horkantott, fejét felkapva, amikor a rhetor megállt lélegzetet venni.

Quintilianus szabályai szerint a szónok azzal fejezi ki beszéde végének közeledését, hogy tógáját szenvedélyes izgás-mozgással, rendetlenül hátracsúsztatja. Lactantius szétvetette két karját a csillagok felé.

- Mi mondanivalója lehetne ott halandó embernek, ahol maguk az istenek nyilazzák el a sötétséget aranynyilukkal kegyeltjeik megérkezésének örömére?

A császár fölemelkedett trónjáról. A tér megreszketett az örömkialtásoktól. A tömeg, amely eddig parancs értelmében türtőztette magát, egyszerre elöntötte a forumot, s ruhák lengetésével, zűrzavaros akklamációkkal ünnepelte a világ urait.

A rhetort, aki várta, hogy a császár magához intse, elsöpörték a podiumáról. Maga a nagy emelvény is veszélyben forgott. A lovasok szorosan körülzárták, csak akkora nyílást hagyva, amelyen egy-egy meglódult emberhullám felláthatott a szentséges urakra. A tolongás, az ordítózás, a sikoltozás és kacagás akkor szűnt egy kicsit, mikor a lovas hírnökök utat törtek maguknak a városi hatóságok üzenetével. A Dioscurok temploma előtt, a vásártéren megkezdődött az áldozati pecsenyék szétosztása, és hét kút bugyogtatja a bort a márványmedencékbe és vályúkba.

A cataphractariusok kíméletesen, barátságosan utat szabadítottak a császároknak a szent palota irányában. A császári család is felszedelőzött a praefectura tetején. Meg akarták előzni az augustusokat, hogy a kapuban fogadhassák őket. A császárné azonban, aki tizenhat év óta nem járt kint az emberek között, még egyszer visszafordult s vele a többiek is.

A forum déli szélén, a Singon utca betorkollásánál nagy embercsoport állt gátul a lovasok elé. Látni akarták a császárt, legalábbis csak a Diocletianus nevét kiáltozták. Amint a fáklyások rájuk világítottak, látni lehetett, hogy ezeken az embereken nincs ünnepi díszruha. Nagyon szegényesen öltözött férfiak, nők, gyerekek voltak. Kikötőmunkások, napszámosok, szolgálomák hadonásztak az első sorban, de mögöttük is sokan feketéllettek. Egy görbe, kopasz, falusinak látszó ember volt a szószólójuk, aki pálmaágot lengetett. Ő kezdett tárgyalást a lovasok centuriójával, aki jelentést tett a császárnak. A császár intett, s kilépett a katonák elé. A falusi ember térdre ereszkedett, és a császár elé fektetve a pálmaágot, elkiáltotta magát:

- Dicsőség Dávid fiának!

A többiek felsőruháikat terítgetve a földre, azt kiabálták:

- Áldott, ki az Úr nevében jól!

A császár a ruhákra lépve barátságos arccal haladt el a rongyosok sorfala közt. Főnt a tetőn Constantius szeme összevillant Constantinuséval. De Galerius is megszorította Maxentius karját.

- Látod? Az istentelenek.

A princeps fölszisszent, Titanilla rácsodálkozott.

- Hát téged mi lelt?

- Visszaadom, amit az apádtól kaptam - csípett bele a lány karjába.

A lány lopva Quintiporra nézett. Láta, hogy a magister elsápadt. Mosolyogva öltötte karját a princepsébe.

IX.

Sapricia egész délután küldte az urát császárt nézni a forumra, de a kertész nem fogadott szót.

- Nem állok be a csordába, míg a gazdám nem hív. Ismerhetnéd már a természetem, vénasszony.

- Ismerem, vénember - nevetett Sapricia. - Megvárod, míg a Dominus neked saját kezűleg írt meghívót küld. A kertész úrnak és becses családjának.

- No, majd meglátod, hogy úgy lesz, vénasszony. Még a vacsora se esik jól a császárnak, ha én nem kívánok neki jó étvágyat.

- Te? Hát én? Engem nem kíván?

- Teveled beéri vacsora után is.

Így évdődött egymással a két öreg egész addig, míg a szent palota kapujából a kertészházig behallatszott a kürtösök classicuma. A szentségeseket üdvözölték vele házuk küszöbén. Sapricia kiszólt a konyhából.

- No, most már bizonyosan nem küld érted futárt a gazdád. Hasogass nekem egy kis aprófát.

- Nekem ne parancsolgass! - felelt vissza a kertész, régi hadi bakancsba bujtatva a lábát. - Látod, hogy én most már katona vagyok. Különben is már reggel bekészítettem az aprófát, ott van a sarokban. Te kutya, te, hát nem tudod már, mi nap van ma?

Ez a duruzsolás már a bakancsnak szólt. November nonája volt, évfordulója annak a napnak, mikor Quintusnak kiadta a császár a szabaduló-levelet. Ilyenkor a kertész mindig beöltözött a régi katonaruhájába. Fölvette a gyapjú-sagumot, a bőrsisakot s a mindennapi fapapucs helyett a calceust, a fűzős bakancsot. A sagummal nem volt semmi baj, abba kétszer is belecsavarhatta volna magát a sovány, öreg test, hanem az összeszáradt katonabakancs egyre nehezebben fogadta be az elterpedő kertészlábát.

- Mercuriusra! - topogott Quintus - ebben is könnyebb volna már gótok elől szaladni, mint asszonyok után.

Az asszony a szemét törölgetve állt ki az ajtóba.

- Micsoda fát vágtaal te nekem, Quintus? Olyan füstöt vet, majd kimarta a szemem. Quintus dühösen kotorászott a lábában.

- Tudhattam volna, hogy a vén semmirevaló már a tűzre se lesz jó.

- Magadról beszélsz, agg harcos?

- Ez még nálam is keshedtebb vitéz volt, anyó.

- Kicsoda, te?

- Priapus.

- Az isten? - csapta össze Sapricia a kezét.
- Éppen azért vágtam föl, mert istennek már öregellettem.
- Quintus! Quintus!
- No, mit jajgatsz? Minálunk már úgyse volt egyéb dolga, csak a seregeket kellett volna elijesztgetnie a tőkékről. Hát reggel látom, hogy mind megcsipdesték azt a szép fekete szőlőt, amit a császárnak tartogattam. Erre fogtam aztán rá a fejszémet a vén tehetetlenre. No, mondom, eredj, Priapus, legalább a konyhán teljen benned öröme a vénasszonynak. Te, hallod, nem találom a bőrsisakom, csak nem lopattad már el azt is?

Sapricia jobbnak látta behúzódni a gyakorlati célokra föláldozott isten füstölgő teteméhez. Tudván, hogy a férfiakban soha sincs belátás, férji beleegyezés nélkül alakította át a dicsőséges múltú sisakot tojástartóvá.

Futólépések dobogtak a buxusokkal szegett úton.

- Quintus, a Dominus hívat! - kiáltott lihegve Quintipor.
- No, vénasszony, mit mondtam? Hamar a fonott tálcára a fekete szőlő szépeit. Beszélt veled a császár?
- Hogy gondolod azt, Quintus? A praepositus küldött a paranccsal. A császár nem is látott. Mit nézett volna rajtam?
- No, majd meglát mindjárt. Jössz velem. Tudom én, mit beszélek. Te hozod a szőlőt, hadd lássa a császár, hogy azért lehet neked hasznodat venni, ha urat neveltetett is belőled.

A császárt a gynaeceumban találták. Nem ment Maximianusék szállására a családdal, átöltözött kényelmes dalmaticába, s a császárnéhez vitette a maga vacsoráját is. Sokfogású coenát tálaltak, az étvágygerjesztőktől a tésztáig és gyümölcsökhöz, de úgy látszott, még nem nyúltak semmihez. A pamlag elé állított berakásos asztal mellett parancsot várva térdelt piros selyem ünnepi díszben az angustator, az előkóstoló rabszolga, Balsas nevezetű hispaniai. Az angustatornak jelen kellett lennie még a császár legegyszerűbb magános étkezésénél is, s ételekből az első falatot, italokból az első kortyot kipróbálni magán. A durva katonák nyíltan szoktak császárt gyilkolni, a finom, csiszolt udvari emberek szívesebben dolgoztak méreggel, amely nem ontott vért, de kevesebb lármával és kockázattal is biztosabb sikert ígért. Az angustatorok szerepe olyan fontos volt, hogy ennek az udvari főméltóságnak a megszüntetésére Diocletianus se gondolt. Sőt, ha addig ismeretlen lett volna, ő találta volna ki ezt a nagy tisztességet, amely azonban nem volt egészen veszély nélkül való, első napján pedig határozottan kellemetlen volt. A hivatalba iktatás ugyanis nemcsak eskütelletel, hanem megsüketítéssel is járt. Asztal fölött, családi körben a legistenibb császárral is megesik, hogy nem vigyáz, és eljár a szája. Ezért nem szabad volt az angustatornak fülének lenni, s ezért kellett megtanulnia a szemével hallani.

Balsas tíz éve kóstolgatta már a császár ételét, meg is hizott hivatalában - nem éppen a császár kosztján, mert ez legtöbbször egyszerű volt és szűkös -, de még egyszer se volt alkalma ura életét megmenteni. A süketséget hamar megszokta, s

mint nem szemlélődő természetű ember, talán a vakságot is könnyen viselte volna. Azokon a mozdulatokon kívül, amelyekkel hivatalát viselte, nem érdekelte semmi, s az ételt, italt már vakon is tökéletes ízléssel tudta volna a szájához emelni. Egyetlen szomorúsága azé a kötelességtudó hivatalnoké volt, akinek akkor nem adnak módot kötelessége teljesítésére, mikor legtöbb tehetséget érez magában.

Ez az este olyannak ígérkezett, amelyre az angustator az utolsó órák párnáin is keserűséggel és sértődöttséggel fog visszagondolni. Vaddisznó, nyúl, malac, kacsák, rigók, császármadarak, fácánok és tengeri halak legingerlőbb részei kínálkoztak az asztalon minden siker nélkül. A császárné elkezdett sírni. A császár addig cirógatta, kérlelte, míg neki is megeredtek a könnyei. Balsas mint ételkóstoló, ha nem hallott is semmit, világosan látta a helyzetet. A császárné nem akart enni, a császár erőltette, kérte, azzal fenyegette, hogy akkor ő se eszik egy falatot se, erre aztán mind a ketten sírva fakadtak mérgükben. Balsas, akit ifjabb éveiben néha elkésérített az, hogy őt hivatala a házaselet lehetőségétől is megfosztotta, noha süketsége minősítette volna rá, most szívből hálát adott az isteneknek, hogy neki nem kell asszonyt etetni.

Az ételkóstoló fantáziája nem jó nyomon járt.

- Diocles - fogta meg a császárné az ura kezét, amikor magukra maradtak -, tudod, mi van ma?

- Örömnapp van - simította meg a császár a fáradt, vérehagyott kis arcot -, frissnek és szépnek találalak, anyácska. Nem akartam hinni a szememnek, mikor a forumon megláttalak. Kimondhatatlan idők óta nem volt ekkora örömem.

- Diocles, ma november kilencedik napja van.

A pár halk szóban több fájdalom volt, mint halottsirató asszonyok egész éjszakai jajveszékeléseiben.

- Igazán? Nem is gondoltam rá, anyácska.

Diocletianust sok esztendő uralkodói kötelességtudása szoktatta rá a színlelésre. Soha hazugság ilyen nehezére nem esett neki, mint ez. Napok óta másra se tudott gondolni, mint november nonájára.

- Jó neked, Diocles, hogy apa vagy. Csak az anyák tudnak belehalni az emlékezésbe.

A császár a felesége vállára hajtotta a fejét, hogy ne kelljen a szemébe nézni.

- A fiunk, tudom.

- A fiunk ma tizenhét éve született. S ma tizenhat éve nem tudjuk, hova lett a fiunk.

A császár egész teste megrándult.

- Ne beszéljünk erről, Prisca. Születésük napján nem szabad a halottakat emlegetni. Hádész ilyenkor szabadságot ad nekik az asphodelos-mezőkön, s ha haza hívják őket, hazaszállnak. Gyereksírást akarsz egész éjszaka a vánkosodon?

- Ó, csak egyszer hallhatnám még, Diocles!

- Enni kérne, és nem tudnád megetetni, mert csak árnyék. Nyújtaná feléd a kis száját, és nem tudnád megcsókolni, mert csak árnyék. Kérdeznéd tőle, mi fáj, s nem tudna felelni, mert csak árnyék. És mikor hajnalban hazamenne az árnyakhoz, akikkel tud beszélni, elmondaná nekik, hogy az anyjánál járt, de az nem adott neki enni, nem csókolta meg, még csak azt se kérdezte tőle, mi fáj. Ezt akarod, Prisca? Ugye nem beszélünk róla többet, anyácska, ugye nem?

Az augusta nem tudott mindjárt felelni. Rázta a hangtalan zokogás. Szorította magához az urát.

- Nem beszélünk - nyöszörögte. - Csak azt mondd meg, Diocles, bizonyos vagy te benne, hogy meghalt?

Diocletianusnak nem mindig sikerült elkerülni az évfordulón a feleségével való találkozást. Ismerte már ezt a kérdést, és gondolkodás nélkül tudta rá a választ. Nem lehet benne kétség, hiszen ő a maga szemével látta.

- Mondd el, Diocles, mondd el!

- Hiszen már olyan sokszor elmondtam, anyácska!

- Csak még egyszer, Diocles. Ki tudja, nem utoljára mondd-e el.

A császár elmondta, csendesen, szelíd szomorúsággal, ahogy gyerekek szokás a halálról mesélni. Pessinus körül táboroztak akkor, a család is ott volt a táborban, a bíbor felvételének második évfordulóját akarták megünnepelni. Erről jutott eszébe a pessinusi jósnő; gondolta, aki olyan tisztán látta az ő jövőjét, megmondja a gyereket is. Reggel volt, még akkor a császárné aludt, ő lóra ült, köpenyegébe takarta a gyereket, s arra számított, hogy mire az anya fölébred, vissza is érne. De nem jutottak el Pessinusig se, a ló megbokrosodott, patakparton jártak, megijeszthette valami, levetette őket. Neki nem lett semmi baja, de Apollinaris szeme láttára gördült le a szakadékos parton a mély patakba. Mire ő kiszabadította magát a ló alól, akkorra már el is vitte a bújó patak az istenek szeszélyének kis áldozatát a föld alá, csak egyik kis szandalkája kavargott még egy örvényben.

A császárné máskor mindig ájulásba esett a történet végére. Most megkapta az ura fejét, és maga felé fordította az arcát.

- Diocles, sohase gondoltál még arra, hogy hátha valamelyik nimfa a karjába vette és felnevelte?

A császár zavartan nézett rá.

- Hogy jutott az eszedbe, anyácska? Sohase támadt eddig ilyen gondolatod.

- Pantaleon azt mondta, még visszakaphatom. Az ő istene visszaadhatja. Csak így képzelhette valahogy. Egy nimfa fölnevelte folyamistennek. De nem lehet az. Pantaleon nem hisz a nimfákban meg a vízi istenekben. Nem, semmi istenben az övén kívül.

Kétségbeesetten csüggesztette le a fejét.

- Ki az a Pantaleon?

- A keresztények nagy mágusa. Orvos. Ő állított engem lábra. Nem bánod, hogy ő lett az orvosom Sincellus helyett? Ő Valeriát is meg tudja gyógyítani.

- Valeriát? Mi baja Valeriának?

- Pantaleon azt mondja, nagy bűnös.

- A mi lányunk? - hökkent meg a császár. - És te tudod a bűnét?

- Gyűlölködő. És Pantaleon azt mondja, a gyűlölet a legnagyobb bűn.

A császár arcán értetlenség látszott. Bűn az, ami a törvény ellen van. Ő tizenhét év alatt több törvényt hozott, mint elődei száz év alatt, de a gyűlöletet egyikben se tiltotta meg. Nem is lehet, az benne van az emberi természetben. Az övében nincs, ő sohase gyűlölt senkit, de azért az nem lehet, hogy a gyűlölet bűn volna. Hiszen az istenek is gyűlölködnek. Egymást is gyűlölik, meg az embereket is, akik megbántják őket.

- És kit gyűöl Valeria? - mosolyodott el.

- Az urát, Galeriuszt.

- Miért gyűlöli? Rossz hozzá? Én derék embernek ismerem.

A császárné szerette volna azt mondani, hogy Galerius vérszagú, de nem merte. A császárnak nem volt szokása országos dolgokról beszélni, de azt többször hallotta tőle, hogy az uralkodás vérontással jár. A bíborért is vért kellett ontani. Mióta Pantaleon beszélt neki a szelíd új istenről, azóta nem szeretett Aperra gondolni, akinek holtteste szolgált lépcsőül a trónhoz. És csak azóta gondolt rá, azelőtt soha. Ebben a pillanatban pedig az a gondolata támadt, nem a vérben fogant hatalom büntetése-e az ő szülői boldogtalanságuk?

Elnézte a sovány, kicsit előrehajló, korán öreg ember körte formájú, hatalmas fejét. Gyér, ősz haja, ráncos homloka, mély árnyékba bújt, fáradt szeme, összeszorított, keskeny szája nem arra vallottak, hogy ez az ember az istenek dédelgetett kegyeltje, akinek minden sikerült. Mindig szerette az urát, de nem mindig keserűség nélkül. Irigyelte az erejét, a gőgjét, a nyugodtságát, igen, egy kicsit még a szívtelenségét is. Most először életében szánta, bár nem tudta volna megmondani, miért. Úgy érezte, hogy a világ összeszorított szája, se örömet, se bánatot soha nem mutató ura csak olyan csüggedt és boldogtalan ember, mint ő maga.

Belesírt egyetlenegy nagy, forró könnyet a császár tenyerébe. Az anya könnyét az apa kezére.

- Fiatalok még, édes uram, összeszokhatnak - mondta simogatón. Most már ő érezte szükségét annak, hogy vigasztalja az urát.

A nomenclator kopogott, és bemondta Quintus kertész és Quintipor nevét. Úgy mondják, a szentséges úr parancsolta ide őket.

- Kicsoda a másik? - kiáltott fel a császár, és izgatottság érzett a hangjában.

A császárné félt, hogy a nyers, nyakas, öreg veterán parancs ellen akarja becipelni a fiát. Csöndesíteni kívánta a császárt.

- Quintipor, a kertész fia. Akarod látni őt is? Hiszen a te rabszolgád, én már ismerem, kedves, szelíd fiúcska, nem az apja fajtája. Vagy fáradt vagy, Diocles?

- Dehogy, dehogy! - ugrott fel a császár, s egy-két lépést tett az ajtó felé. - Gyere, öreg bajtárs. Ejnye, nem szégyenled magad?

Quintus a küszöbhez koccantotta a térdét. Erősködött, hogy nem kel fel addig, míg az ő gazdája lábát meg nem csókolhatja.

- Még csak az kellene - nyújtott neki kezet a császár. - Szőlőt hoztál nekünk, Quintus? - Lehajolt a kosárral eléje térdelő Quintiporhoz, de gyorsan felegyenesedett, és a császárnéhez fordult.

- Vacsorázol velem szőlőt, anyácska?

- Nem kívánsz előbb mást, uram?

- Nem, nem, semmit se kívánok - s intett a térdeplésbe merevedett előkóstolónak, aki megsemmisülten csúszott ki a szobából. - Abban aztán biztos vagyok, hogy amit az én Quintusom hozott nekünk, abban nincs méreg.

Leült az ágy szélére, és tenyeréből kínálta egy fej szőlővel az augusztát.

- Nem is tudtam, hogy testvéred van, Quintus.

- Nincsen, uram. Kitagadtam, mióta olyan szégyenbe hozott.

- Milyenbe?

- Vendégségben volt nálam. Gyönyörű hathetes malacot áldoztam Silvanusnak, kiadtam belőle a részt istennek, papnak, a többi hazavittem, vendégeket is hívtam rá, hát ez a tökéletlen azok előtt kimondja, hogy ő a malacból nem eszik. Ne te, ne, mondom, tán zsidónak álltál be? Nem ő, azt mondja, hanem kereszténynek. Először azt hittük, részeg, de aztán rájöttünk, hogy bolond biz az, szegény, nemhiába hogy másodszor is megházasodott. Azóta aztán nem ettünk egy tálból vele.

A császár rakta a felesége szájába a szőlőszemeket, és meg se fordulva kérdezte:

- Hát ez a fiad, Quintus?

- Szerencséjére nem az - csóválta a kertész a fejét. - A te rabszolgád, uram. Láthatod a ruháján, milyen nagy úr lett belőle.

Most már megfordult a császár, és végignézte Quintiport.

- Mi a szolgálatod? Állj fel, fiú.

- Nem tudom, szentséges úr - egyenesedett föl Quintipor elpirulva. - Azt mondta a praepositus, majd később kapok beosztást.

- Titkár vagy? - fiam!

Az utolsó szót egy kicsit vontatottan és halkabban mondta, mint a többi.

- Az vagyok, szentséges úr. Magister sacrae memoriae.

- Szeretnél katona lenni? - fiam.

- Ha szentséged parancsolja.

- Azt kérdeztem, szeretnél-e katona lenni, fiam.

- Nem, szentséges úr.

Quintus sietett mentegetőzni.

- Nem arra való ez, uram. Tizennyolc esztendő, de még egy rendes verekedése nem volt. Korán kivetted az én apai nevelésem alól. Megrontotta az a vén égbekacsintó.

- Biont gondolod? - nevetett a császár. - No majd én helyrehozom, amit ő elrontott.

Odaállt a fiú elé, és most először nézett a szemébe. Quintusport meglepte, hogy a császár bennülő, hideg, szürke szeme - mindenkitől ilyennek hallotta - közelről milyen meleg, szelíd, kék tud lenni. - Egy pillanatra egy másik változó szempár jutott az eszébe. Az is feltűnt neki, hogy a császár vézna két keze milyen erővel tudta megszorítani a vállát.

- Ezután majd az én titkárom leszel. Mindjárt dolgot is adok. Megkeresed Biont, és megmondod neki, hogy egy óra múlva legyen a dolgozósobámban veled együtt.

Quintusporral forogni kezdett a világ. Nem tudott megszólalni, némán esett térdre. A császár a szőke hajba mélyesztette a kezét.

- Sokat leszünk együtt, fiam. Fölmentelek az adoratio alól. Csak az augustának kell térdet hajtania.

Csókra nyújtotta neki a kezét, nem hálát váró méltósággal, hanem simogatópuhán. A fiú mikor megcsókolta, nem tudta, az ő szája nagyon forró-e, vagy a császár keze nagyon hideg. Aztán az augusta elé térdelt. Az elfordította a fejét, és bágyadtan intett a kezével.

- Eredj, fiú! Diocles!

A hang sírós volt. A császár odaugrott, és föléhajolt a Dominának. Quintus megvakarta a fejét. Őt se nem küldték, se nem marasztalták. Még azt se tudta meg, mért hívatta a gazdája. Az is lehet, hogy éppen csak látni akarta. Egy kicsit még várt, aztán hogy azok suttogóra vették a szót, kisompolygott a fia után.

- Diocles - fogta át a császárné az ura nyakát. - Én nem bánom, hogy te úgy szereted azt a fiút. Eddig én is szíveltem. De az apja azt mondta, hogy tizennyolc esztendő. Nem hallottad? Az jutott eszembe... ő is... a mi fiunk is tizennyolc esztendő volna... Ezért voltam olyan hozzá.

A császár két tenyerébe vette a szenvedő arcot.

- Gyűlölködsz? - mosolygott rá. - Mit szól majd hozzá az a te Pantaleonod?

X.

A császár dolgozószobája otthon, Nikomédiában inkább egy notarius irodájának tetszett, mint annak a műhelynek, ahol a világ ura százmillió ember sorsát formálja. Ott a világ ura a maga ura is volt, itt, ahová vendégül jött a saját palotájába is, ő is ki volt szolgáltatva az udvarmesteri hivatalnak. Dolgozószobáját nála nélkül rendezték be azzal a császári pompával, amelyben egy pillanatra mindig a szegénysoron született ember kényelmetlenségét érezte, ha négy szemközt volt önmagával.

Talán a környezet szokatlansága tette, hogy a matematikus alig ismert rá a császárra, mikor Quintiporral elébe bocsátották. Mindig fegyelmezettnek és hidegnek látta, már első találkozásuk alkalmával is, Alexandria ostrománál, hideg izzása volt még a dühének is. Most úgy fogadta Biont, mint ahogy Traianus fogadhatta valamikor Pliniust, a filozófust. Nyájasságában nemcsak hogy gőg nem bujkált, de leereszkedése is inkább barátságnak tetszett. Mintha valami ismeretlen tűz melegítette volna át, mint mikor a drágakő-csiszoló keze alatt a rubintban alvó fény egyszerre felébred.

- Éreztétek magatokat jobban ebben a szobában, mint ahogy én érzem, Bionom - mondotta derűvel, amely meghazudtolta szavait.

- Az egész világ a te szobád, uram - hajlongott a matematikus -, és ha te azt is be tudod tölteni szellemeddel, ezt csak szűk és szegényes kalitkának találhatod.

- Hagyd el, Bion, nem vagy te rhetor - mosolyodott el a császár. - Igaz, ugye, minek is hívják csak a barátodat? Nem olyan unalmas, mint a többiek, vezesd majd be hozzám, ha a consistoriumi napok elmúlnak. Tudod, most mért hívattalak?

- Tudom, Dominus. November nonája van. Elhoztam Apollinaris horoscopiumát.

A császár Quintiporra tekintett, aki néma várakozással éppen egy Antinous-szobor előtt állt.

- Hogy hasonlít hozzá! - lepődött meg a császár.

Az ő tekintetét követve Bion is ránézett a fiúra.

- Titkárod előtt parancsolod, uram, hogy szolgálatodra legyek?

- Ó, nem, ez a dolog nem érdekli őt - rázta hevesen a fejét Diocletianus.

Mikor azonban a fiú távozásra készen meghajolt, megragadta a karját.

- Minek mennél el? Várj csak, azt hiszem, az udvarmester nem felejtett el valami heverőt rakatni az erkélyre.

Az óriás terem szobányi erkélyben végződött. A császár odakaroltatta ki a fiút. Az erkéllyel szemben Maximianus szállásának ablakfülkéi világítottak. Olyan távolságból, hogy az arcok nem voltak kivehetők, de az alakot ki lehetett találni. Akkora tömeg, mint Galerius, tisztán felismerszett.

- Itt megvárod, míg szólítalak.

A matematikus már kitette viasztábláját az asztalra. Keskeny kettős kör volt belerajzolva a zodiacus tizenkét csillagjegyével, a belső körben háromszög, amelynek egyik csúcsa a Nyilast, a másik a Szüzet, harmadik a Kost érintette. A háromszög és a belső kör között a bolygók jegyei látszottak.

A császár mind a két könyökével az asztalra dőlt, és leplezetlen izgalommal kérdezte:

- Van változás tavaly óta?

- Emlékszel a múlt évi képre, uram?

- Igen, a Saturnus és a Jupiter együtt álltak. Azt mondtad, a legszerencsésebb konstelláció. Előkeressem? Mind a tíz megvan, amit eddig csináltál.

Még fel se bontott úti málháira mutatott.

- Nem szükséges, uram. Akinek sorsát kutatod, az az Apollinaris most is a szerencseadó istenek oltalma alatt, mint eddig. Az ég szívéből indul ki az ascendens, s az aspectusok olyanok, amilyenek halandónak tán még sohase adáltak.

- Tehát semmi változás sincs?

- Van, uram. A Hold kijött a házából, és a Venus oppositíóba lépett a Jupiterrel.

- Ezt nem értem - kapta föl a császár a fejét. - Én nem vagyok tudós, beszélj az én nyelvemen. A Venus eddig nem szerepelt.

- Uram, Apollinaris most lett tizennyolc éves.

- És a Hold?

- A Hold nem órá tartozik. Az a Venusszal kapcsolódik.

- Azt mondtad, a Venus szemben áll a Jupiterrel. Erősíti vagy gyöngíti?

A matematikus habozott.

- A Venus erősít is, gyöngít is. Most jelentkezett, még nem tudok tisztán látni.

- És ki az a Venus? Az is meg van írva a csillagokban?

- Bizonyosan, uram, mert ott minden meg van írva, de halandó szem abból keveset tud elolvasni.

- Tehát nem lehet tudni, ki a Venus?

- Tizennyolc éves férfinak minden nő Venus. Egyet azonban látok. A Venus itt a Szűz házában lakik. Apollinaris egy szűzben fog a maga Venusára találni.

- És eddig még nem volt szerelmes?

- Kicsoda?

- Apollinaris. Neked azt tudnod kell.

- Hogy tudhatnám én azt, uram? Én csak a jövőt vizsgálom, nem a múltat.

A császár felugrott, és kikiáltott az erkélyre:

- Apollinaris! Apollinaris!

A matematikus tágra meredt szemmel figyelt. A császár elsápadt, és a fejéhez kapott mind a két kezével. A terem egyik sarkában fehérlett Jupiter házi-oltára. Odatámolgott, fejét betakarta az oltárra rejtett fehér gyolccsal, és jobb karját felemelve imádkozott pár percig.

Aztán leterítve az oltárt, megnyugodott hangon szólt ki.

- Quintipor!

A fiú nem hallotta a hívást. Hátravetett fejfel nézte a csillagokat. Ó, ha Bion tudománya az övé lehetett volna! Vagy legalább lett volna egy szív, amelyre ráhajthatta volna zakatoló fejét. Sapricia? Milyen furcsa, hogy nem annak a jó öregasszonynak reszelős kezét kívánta a homlokára! Az apja is mit mondhatna neki? A vándorévek nagyon messze elvitték tőlük. Milyen jó volt azelőtt anyjához bújni az ágyban, micsoda öröm volt az, mikor Quintus övele tapostatta ki a derekából a csömört! Biontól is elidegenedett itt egy kicsit. Mi van övele? A császár kegye? Nem az, bizonyosan nem az. Tudja, hogy az minden órában véget érhet. Mért bízik mégis a Dominus meleg szemében, és mért fél az augusta hideg arcától?

Az egyik ablaknyílás vele szemben elsötétedett. Csak most jött rá, hogy már rég nem a csillagokat nézi. Titanilla az? Kinek jutna eszébe másnak otthagyni az asztalt, és a csillagokhoz menekülni? Melyik csillagot nézheti? Jó volna eltalálni, hogy ő is azt nézhetné. Tudja Titanilla is, hogy az a nagy arany solidus a Jupiter, és az a legezüstebb sestetius a Venus? Amaz nyugvóban, emez kelőben. Kiáltani szeretett volna örömeiben. Titanilla kelet felé fordította a szemét.

- Quintipor!

Összerázkódott. Csak a császár hangja volt.

- Parancsolsz, szentséges úr?

- Mondj csak uramnak, fiam. Álmos vagy?

- Nem, uram.

- Most mégis menj haza, aludd ki magad, talán kifárasztott ez a nap - veregette meg az arcát. - Hol a szállásod?

- Itt közel, uram, Bion szobája mellett.

- Bioné mellett? - a császár arca elkomolyodott. - Jó mestered volt Bion?

- Az apám sem volt hozzám olyan, uram.

- Úgy? No menj, Quintipor. Majd hívatni foglak, amikor kellesz. - A hangja hirtelen fátyolozott lett. - Mondd, apádat, anyádat hogy szoktad hívni?

- Rendesen a nevükön, uram. Quintusnak és Sapriciának. Ők szoktattak úgy.

Ezt egy kicsit mentegetőzve mondta. A császár újra földerült arccal nyújtotta csókra a kezét.

- Aludj jól, fiam.

Bion csak úgy ültéből intett neki búcsút. A fiúnak úgy tűnt föl, mintha a matematikus sápadtabb és komolyabb volna, mint idejövet volt.

A császár észrevette a tudós színeváltozását. Nemcsak ingerültség, hanem gúny is volt a hangjában, mikor megszólította.

- Nagyon ragaszkodsz az életedhez, Bion?
- Nem jobban, szentséges úr, mint más öregember.
- Tudod, hogy meg kell halnod?
- Sohase tartottam magam halhatatlannak.
- Többet tudsz, mint amennyit szabad volna tudnod, hogy életben maradhass.
- Kevesebbet tudsz, szentséges úr, mint amennyit tudnod kellene, hogy ne fenyegethess.

A matematikus tökéletesen visszanyerte önuralmát. A császár kezdett habozó lenni.

- Tudsz te titkot tartani, Bion?
- Meggyőztelek róla, uram, hogy még teelőttem is.
- Mért emlékeztetsz rá? - csattant föl a császár. - Azt hiszed, megbékítesz vele, ha eszembe juttatod, hogy az én csillagaim megkérdezése elől kitértél?
- Mondtam már neked, uram, hogy a csillagokban csak a halandók sorsa van megírva. A bíborviselők nem földi emberek többé, az istenek fölöttük állnak a csillagoknak.

A császár nem volt tisztában a matematikussal. Arcában nem olvasott tiszteletnél egyebet, de hangjában mintha gúny lett volna. Tudja talán róla, hogy sohase volt annyira ember, mint ebben az órában? Máris visszaél a titokkal, amelyhez az ő szerencsétlen elszólása juttatta? Elhallgattassa rögtön, mielőtt jóvátehetetlen bűnt követne el? Vért ontson mégis, éppen ezen a napon? Annak a véré, akiről Quintipor azt mondta az imént, hogy jobb volt hozzá, mint az apja?

- Én nem haragszom rád, Bion - mondta bizonytalanul -, de azért félek, mégis meg kell halnod. Megtudtál egy titkot, amelyről az istenek azt akarták, hogy csak az én titkom legyen.

Bion megadással hajtott fejet.

- Én nem lestem a titkod után, uram. Úgy látszik, azt is az istenek akarták, hogy közöld velem.

A császár mohón kapott rajta, hogy a matematikus az istenekre hárította a felelősséget azért a vigyázatlanságért, amit ő követett el.

- Tehát bölcshez illően megnyugszol az istenek akaratában?
- Meg foglak siratni, uram, de nem foghatom meg Atroposz kezét, ha ollóját életed fonálára fogja.
- A félelem mégis elvette az eszedet - hökkent meg a császár.
- Nem, uram - mosolygott a matematikus -, csak bebizonyítottam neked, hogy tudok titkot tartani. Mindeddig hallgattam róla, hogy az istenek akaratából én

leszek az, aki halotti máglyádat meggyújtom, és kísérem szemmel a sást, amely szent hamvaiból kiröppenne lelkedet fölviszi az istenek közé.

A császár okos szeme fölillant.

- Hát most már a császárok sorsa is meg van írva a csillagokban, Bion? Mihelyst az életedet kell védeni, mindjárt ismered a jövőödmet?

- Ez nem a te jövőőd, uram, hanem az enyém, amellyel a tiéd érintkezik.

- És azt akarod, hogy én ezt elhiggyem neked?

Bion vállat vont.

- Az a te dolgod, uram. De ha hittél a pessinusi jósnőnek akkor, mikor a te fiad jövőjét jósolta meg, hidd el neki azt is, amit a maga fiának jósolt. Az a pessinusi jósnő, uram, nekem anyám volt. Nem ismeresz rám?

A császár mint a szélütött bámult a matematikusra. Szólni nem tudott, csak a fejével intett nemet.

- Pedig te láttál engem, csak nem néztél meg. Én ott álltam az anyám mellett, mikor ő neked mint fiatal centuriónak megjósolta, hogy a világ ura leszel. Te huszonhárom éves voltál akkor, én harminchárom.

- Pap voltál? - kérdezte a császár, ocsúdva a bénító meglepetésből.

- Nem. Anyám, a papnő gyűlölte a papokat, akik etetővályút csináltak az oltárból, és az istenek lesóványításából kövérednek meg. A papok is gyűlölték őt, de nem tehettek ellene semmit, mert belőle éltek. Ő volt a megszállott, akinek szájából az istenség beszélt.

- Téged is megtanított a misztériumokra?

- A természet titkaira, amelyek emberi ésszel megfoghatók, igen. A legnagyobbra, a láthatatlanok meglátására, nem. Azt ő se tudta, hogy csinálja. Nem úrnője, hanem szolgálóleánya volt azoknak az ismeretlen erőknek, amelyek talán a föld mélyében, talán a csillagok sugaraiban laknak. De az is lehet, hogy az emberszív a tanyájuk. Plutarchosz azt mondja, a meleg párák a jövő képei számára megnyitnak a lélekben bizonyos likacsokat, mint a bor is, ha gőze fölfelé száll, sok mozgást idéz elő a lélekben, és kitarja titkait.

- Bánom is én, ne erről fecsegy - vágott közbe izgatottan a császár. - Én halva hagytam ágyában a jósnőt.

- Már rég haldoklott, uram, s csak téged várt még, mert tudta, hogy vissza fogsz jönni. Látott elindulni a sátorból karodon a gyermekkel, látott lóra szállni, megmondta, mikor kiértél a hegyek közül, s bár én semmit se hallottam, ő megérezte, mikor celláját kerested a templom udvarán. Forró, száraz kezével eltolt magától az ágykárpitok közé: „menj - suttogetta -, itt a bíboros ember.” Én láttalak és hallottalak, amikor a gyermeket elébe tartva, kérted a Magna Mater nevére, mondja meg, fog-e az bíort viselni, és megéred-e te még azt? És én még most is látom, amint homályos tekintete megfényesedik, és hallom, amint vértelen ajkai suttoznak.

- Mit suttogtak, Bion? Ezt? *„Ha fel tudod nevelni a gyermeket úgy, hogy senki ne tudja, kicsoda, még ő maga se, akkor húszéves korára a legdrágább bíborba öltözik a te akaratod szerint.”* Te is így hallottad?

- Én a jóslat második felét is hallottam. Mikor te már elrohantál a gyermekkel, és a haldokló szemében utoljára felfénylett a válni készülő lélek.

- Mondjad, Bion! - kiáltott rekedten a császár.

- Már mondtam, uram. Az nem a gyermekre vonatkozott, csak miránk kettőnkre. Hogy én temetlek el téged, olyan aranykoporsóban, amilyen nem lesz több a világon.

- Ez nem érdekel - ugrott fel a császár -, a gyermekről beszélj!

- Mindent elmondtam, amit tudtam, uram.

- Most arról beszélj, milyen szép, milyen okos, milyen jó! Hiszen neked tudnod kell, te vele élhettél! Nem vetted észre, hogy olyan, mintha Antinoust keltették volna életre benne az istenek az emberi nem vigasztalására? Beszélj hát, Bion! Nem érted, mit akarok? Tizenhat év óta te vagy az első ember, akivel a fiamról beszélhetek. Ember, érted, mit tesz ez? Nem érted. Ha értenéd, akkor már százszor a fülembe ordítottad volna, hogy nekem fiam van, fiam van, fiam van! Tizennyolc éves, ragyogó szemű, bíborra méltó, trónra érett! Tudod te, mi az, mikor egy apának el kell tagadnia a fiát a világtól, az anyjától és magamagától is? Amikor álmában se mondhatja ki a nevét, álmában se simogathatja meg az arcát, mert a császárnak az álmát is kilesik. Ó, Bion, milyen kegyetlenek tudnak lenni az istenek!

A matematikus elcsodálkozva látta, hogy a császár szeme teleszalad könnyel. Tudta, hogy ilyent még senki se látott a római birodalomban. S bár különben nem volt szokása pártját fogni az isteneknek, akiket nem becsült nagyon sokra, most mégis jónak látta megjegyezni, hogy az istenek néha irgalmatlansággal gyakorolják a jót. A császár is beismerte ezt. Bevallotta, hogy néha elkeseredésében felesége betegágya mellett megátkozta ugyan a jóslatot, de aztán nagy áldozatokkal engesztelte meg az isteneket. A jóslat nélkül talán már rég elvéreztek volna összeesküvők és lázadók törétől - ezt gondolta olykor -, de vérük egy patakba folyt volna, s rövidebb életükben is több lehetett volna a napfény. Nem vészett volna el az apa és anya számára a pillangókergető évek sok boldog kacagása s a gyorsan kicsorduló és gyorsan fölszáradó gyerekkönnyek édessége. Ó, sokat fel kellett áldozni a jóslatért; de sok gyümölcsöt is hozott! Alapja lett a birodalom újjáépítésének. A bizonytalan jövőért talán nem ölte volna bele a pihenésnek semmi örömét nem ismerő munkába a férfikor derekát és korai alkonyát. Ha nem tudta volna, hogy kiért dolgozik, nyilván nem tartja érdemesnek Atlasz gyanánt vállára venni százmilliók gondját-baját. Úgy dolgozott, mint egy ácsmester, aki jól berendezett műhelyt, vagy egy paraszt, aki szép tanyát és jól kezelt birtokot akar hagyni a fiára. Igen, Bion előtt nem csinált belőle titkot a császár, hogy a jóslat vételének órájától kezdve minden harcával és minden törvényével ezt a célt szolgálta. A római birodalom annak köszönhette

megerősödését és nyugalját, hogy valahol egy dalmatiai faluban élt egy Quintipor nevű fiú, akinek húszéves korára bíbort ígértek az istenek.

- Még két év, Bion! - tárta ki karjait a császár -, és akkor belefektethetsz az aranykoporsódba. Úgyis fáradt vagyok, csak ez a reménység tart még talpon.

Bion - mint mosolyogva mondta, már csak a maga érdekében is - hosszú életet kívánt a császárnak. A fiú nagyszerű ígéret, de egy kertész káposztaágyai és egy tudós könyvei közt nőtt fel. Dolgos és emberséges uralkodó lesz, de félős, hogy ügyesebben írna eposzt egy háborúról, mint amilyen ügyesen vezetne egy háborút ahhoz, hogy eposzt lehetne róla írni.

A császár azt felelte, hogy ha az öreg katonák, ő és Maximianus elmennek is dinnyét ültetni, két nagyszerű hadvezér marad az új augustus mellett, a két caesar. Constantius és Galerius karjára és szívére mindig számíthat.

- Ha ugyan lesz még szükség rájuk - folytatta álmodozó derűvel. - Talán meglep, Bion, hogy én, a katonacsászár el tudom képzelni a világot olyannak, amilyennek rhetor barátod, Lactantius, igen? Mi szüksége volna új hódításokra a római birodalomnak, és hol az a hódító, aki a római birodalomra merne szemet vetni? Örülök neki, Bion, hogy a fiamat a könyvek emberének mondod. Nekem tudatlan, vén katonának kellett maradnom, hogy ő békét arathasson ott, ahol én vért vettem. Szegény anyja talán megsejtette a jövőt, mikor Apollinaris nevet adott a fiának, mert mielőtt megszülte volna, már látta álmában a napkoronggal a feje körül. Ő már szolgálhatja a világosság istenét, aki a múzsákat vezeti, nekem Marsot kellett uralnom, a hadvezetőt.

Végül megkérdezte a császár Biont, volna-e valami kívánsága. Szeretné neki meghálálni, amit a fiúért tett, és amivel őt szolgálta, a császárt és az apát. Akar-e valamelyik tartomány kormányzója lenni, vagy aminek ő jobban örülne, inkább marad-e ömellelte, akár eddigi állásában, akár más udvari tisztségben?

Bion azt felelte, hogy nem született kormányzásra, de nem kívánja az udvar levegőjét sem. Arra kérte a császárt, engedje meg neki, hogy elvonulhasson az alexandriai könyvtárba. Az öregember szeret visszatérni ifjúsága örömeinek színterére.

A császár rábólintott, bár messzellette Alexandriát.

- Kivel fogok én a fiamról beszélgetni, ha te elhagysz?

- És Quintus, uram?

A császár azt felelte, hogy a kertész semmit se tud. Akkoriban, uralkodása kezdetén, ez az altiszt volt az egyetlen embere, akiben megbízhatott. Aki az ő életét megmentette, arra a fiát is rábízhatta. Quintus akkor Pessinusban állomásozott, egyenesen hozzájuk vitte a gyereket, s rögtön útnak indította őket Diocleiaába, közös szülőfalujukba, hogy ott neveljék addig, míg érte küld. Mire szóbeszéd lett belőle, hogy a császár fiát szerencsétlenség érte, ők már rég tengeren voltak, útna Illíria felé, s talán el se jutott hozzájuk a hír, amely különben se soká tartott. A nagy háborúk éveiben hamar feledésbe ment a dolog. Ő óvatosságból annyit mondott nekik, hogy egy elesett katonája fiát bízta rájuk

mint becsületes emberekre, s azt a magukénak kell vallani. A titkot meg kell őrizni a fiú előtt is, mások előtt is. Akinek a szája eljár, az meghal. Biztos benne, hogy megőrizték a titkot, s nem is kutakodtak utána. Egyszerű, derék emberek, akik csak arra gondoltak, hogy nekik teljesíteni kell egy parancsot.

- És a gyermek anyja, uram? Az augusta? - kérdezte Bion. - Vele se közölted a titkot?

A császár hevesen tiltakozott. Ezt a titkot éppen az anyjára nem lehetett bízni. A szenvedést elbírhatta az anyaszív, abba belepusztult volna, hogy idegen legyen az élő fiához.

- És te, uram, az apa?

- Magamtól is féltettem a fiam. Tizenhat évig nem néztem meg, hogy árulója ne legyek.

- És most?

- Magamhoz keltett vennem, hogy most már én vigyázhassak rá. Közeleg az idő, mikor fölveheti a bíbort, magam akarom vele simogatni, hogy megszokja, mire az övé lesz.

- Éppen ettől a simogatástól félttem, uram - vallotta Bion.

A császár rázta a fejét. A fiút nem azért vette magához, hogy áruló gyöngédséggel vesztére legyen, hanem hogy előkészítse az uralkodásra. Lehet, hogy ezen az estén, amikor tizenhat év után először érezhette a fiú mellett, hogy apa, gyöngébb volt, mint szabad lett volna. De ha részeg táncot járt volna, és a szent palota tetejéről a csillagokra kurjongatott volna örömeiben, az se lett volna sok. Ám ezt az apát nem fogja többet látni a kertész fia. Holnaptól kezdve már a császár parancsol a rabszolgának.

- Hanem Quintusékat - mondta egy kis elgondolkodás után - mégis jobb lesz eltávolítani a fiú közeléből. Salonába fogja őket küldeni, hogy rendezzék be az új palota kertjét a földrengés által ledöntött szülőfalu omladékai fölött.

Ezt már a császár jelentette ki Bionnak. A matematikus térdhajtással vett búcsút, s örült neki, hogy jól választott. Ha a semmit nem tudó Quintusékat is elteszi a Dominus az útból, akkor ő okosan teszi, hogy önszántából félreáll.

XI.

Maximianus szállásának nagy tricliniumában, amelyben közös vacsorára terítettek a császári családnak, még tovább égtek a lámpák, mint a császár dolgozószobájában. Pedig amikor összeültek a szentségesek, úgy látszott, hogy mire az almára kerül a sor, nem lesz, aki megegye.

A lakoma szokás szerint libatióval kezdődött, amelyet a család nevében Maximianus mutatott be az imádkozófülke márványoltárán. Bort, vizet, mézet, tejet és olajat öntött az oldalán kifolyóval ellátott oltárra, amelynek homlokfalán aranyozott J O M betűk mutatták, hogy a legjobb és legnagyobb Jupiternek van szentelve.

A lakoma fölött azonban nem az idézett Jupiter, hanem a hívatlan Discordia istenasszony lebegett, egyelőre láthatatlanul. A szentségesek udvariasan, de hidegen köszöntötték egymást, és csendben fogyasztották el a vacsorát bevezető tojásételeket. Mindenki némán emelte meg poharát, amikor az augustus köszöntőre vette fel az övét, néhány csöppet a mozaik-padlóra lötytyentve belőle.

- Az istenek áldása családunkra!

Visszhangot csak Maxentius adott, aki apjával szemben, az asztal végén ült Titanilla mellett.

- Azokra is, akik itt nincsenek!

Hogy legalább Titanilla félre ne értse, meglökte térdét az asztal alatt.

- Az új mamáimra értettem. Csak már legalább tudnám, melyik lesz az igazi. Ha az öreg énrám hallgatna, a kvád lányt választanám, az kevesebb festékbe kerülne, mert úgyis vörös.

Maximianus jobbán Valeriával, balján Theodorával római pletykákkal próbált kedveskedni az asszonyoknak. A koi si átlátszó ruhákat most már nemcsak a szabadéletű nők viselik, hanem a szenátorok feleségei is. Egy Nigrina nevű matrónáról azt beszélnek, hogy rövidre vágatta a haját, és fiúruhában jár. A forumon a nép diadalmenetben vonultatott fel egy házaspárt, a férjnek az asszony huszonötödik felesége volt és az asszonynak a férfi negyvenhatodik ura. Ez az utolsó újság keltett is némi érdeklődést. Az asztal végén hangos kitöréssel fogadták, ellenben Valeriának, aki második felesége volt Galeriusnak, lángba borult az arca. Theodora pedig lesütötte a szemét, és csak lopva mert Constantiusra nézni. Láttá, hogy egy pillanatra megvonaglott a szája sarka, és tudta, hogy neki is eszébe jutott Helena.

Az augustus fölhagyott az asszonyok mulattatásával, és államfői tapasztalataival hozakodott elő. Nem elég, hogy a dögvész egész tartományokat tizedelt meg, az öngyilkosság is járványos lett a nyugati birodalomban. Egy testőrtisztje azzal dicsekedett előtte, hogy Afrikában olyan vadat lőtt, amelynek az apja párdúc volt, az anyja tevé, s mivel ő ezt nem hitte el, a tiszt szeme láttára szíven szúrta

magát. Ezt ugyan még meg lehet érteni, de azt már nem, hogy erre a tiszt szolgája is beleugrott a Padusba. Öreg emberek, fiatal gyerekek, asszonyok és férfiak minden ok nélkül eldobják maguktól az életet.

- De istentelen egy sincs köztük! - ütött az asztalra Galerius. - Maholnap egyéb se marad a birodalomban, mint keresztény.

Maximianus mindjárt bizonyosságot is tudott rá. Az apatei rongyosok esetét, akik nem hagyták el a falut a többivel.

- És a Dominus nem húzatta fel őket? - acsargott Galerius.

- Nem. A Dominus ruhát és kenyeret adatott nekik. Ma este már itt hadonásztak, mikor bevonultunk. A kolomposokra ráismertem.

- Érthetetlen - rázta a fejét Galerius. - A Dominus a legbölcsebb ember a világon, és mégis vannak, akik be tudják a szemét kötni.

Maxentius elmondta az udvari orvos elcsapatása történetét. Galerius mohón kapott rajta, mikor meghallotta, hogy Sincellus a Tages sógora.

- Akkor nincs semmi baj! Ahogy én Tagest ismerem, az befűti a kemencét az istenteleneknek. A papra a Dominus is hallgat.

- Az a baj, hogy a Dominus már öreg, ti pedig gyávák vagytok - kiáltotta Maxentius az öklét emelgetve. - Kérdezne meg csak engem!

Constantius eddig nem szólt. Kerülni akarta Galeriuszal a veszedelmet. De a tacsó az asztal végén felbőszítette.

- Te lekéstél a politikáddal, öcsém. A születésseddel is elkéstél száz esztendő - mondta élesen. - Száz évvel ezelőtt még nagy hasznodat vette volna az imperium. Akkor még közérdek volt az asztal alá inni a barbár törzsfőnököket.

Maxentius elvörösödve nézett az apjára. Az hallgatást parancsolt neki a szemöldökével. Ő védte meg a fiát.

- Az ököl sohase megy ki a divatból, caesarom, s én nagyon örülök neki, hogy a fiam tudja, mire való az ököl, s kinek kell mutogatni.

Galerius pirosan és keményen közbeharsogott.

- Én se féltetek, fiú. Lehet belőled még gladiátor is.

- Énbőlőlem? - horkant föl Maxentius, aki nem sértegetést várt erről az oldalról.

- Ne ugrálj, öcsém! Nemcsak tebelőled, énbőlőlem is, mindnyájunkból. Mihelyst a Dominus akarja. A tenyerén tart bennünket, igaz. De akkor fordítja lefelé a tenyerét, mikor neki tetszik. Hát ha egyszer azt jut eszébe, hogy neki csupán csak keresztény caesarok kelljenek? Nem igaz, Constantiusom? Én már készülok is más pályára. Van egy miliarius kocsizezetőm. Ezer pályadíjat nyert már a hippodromban. Ha hazamegyek, órákat veszek tőle. Mit szólsz hozzá, Constantiusom?

- Úgy látom, máris megkedveltétek a versenyt, Galeriusom - vont vállat Constantius. - Jégbehűtött szmirnaival futtattok.

Discordia istenasszony kezdett valósággá sűrűsödni. Titanilla már menekült előre. Otthagytá az asztalt, és az egyik ablakfülkébe húzódott. Arccal az égnek, háttal a társaságnak.

Az ajtónálló egy ijedt arcú nőcselédet vezetett be, aki először arcra borult Theodora előtt, aztán súgva jelentett neki valamit. Theodora zavarodottan állt föl a helyéről.

- Mi történt? - nézett rá egy percre az apja is, az ura is.

- Minervina eltűnt. Nem találják sehol.

- Ki az a Minervina? - figyelt föl az augustus a női névre.

- A kis Faustának a dajkája.

Constantius a fiára nézett, aki lesütötte a fejét. Maximianus pedig Maxentiusra nevetett rá, és megfenyegette az ujjával.

- Dajka? Te-e!

A princeps elfutotta a méreg. Megtaszította az asztalt.

- Én a te fiad vagyok! Mi nem vagyunk rászorulva arra, hogy cselédszobákból meg pincernariákból szedegessük föl a babáinkat!

Olyan csönd támadt, hogy meg lehetett hallani Constantius caesar mély lélegzetvételét. De egyéb nem történt. Constantinus is csak a poharát lökte fel.

Maximianus sietett véget vetni a döbbenetes csöndnek. Magasra emelte a poharát.

- A haza üdvére!

Aztán odafordult az asszonyokhoz.

- Eh, a ti dolgotok, csináljátok. Mi nem vagyunk szoptatósdadák.

Theodora téován nézett az urára.

- Elkísérlek - ugrott fel Constantius.

Constantinus is felállt, Valeria is.

- Te nem jössz, Caesar? - kérdezte az urát.

Galerius értetlenül nézett rá. Mi történhetett ezzel az asszonnyal? Mióta ideérkezett, először szólt hozzá maga jószántából.

- Nem - felelte mogorván. - Majd Titanilla elmegy veled.

A caesarnének azonban be kellett érni Constantiusék kíséretével. Titanillát nem eresztette Maxentius. Belekapaszkodott, mint a makrancos gyerek.

- Kottaboszt akarok veled játszani!

Titanilla kedvetlen volt, és álmosnak mondta magát.

- Én meg nem akarok.

- De érdemes lesz! - biztatta Maxentius. - Venus övére mondom, érdemes lesz. Ennyit még sohase nyertél, amennyit most nyerhetsz.

Galeriushoz fordult.

- Caesar, a lányodat meg kell verni. Nem akar velem kottaboszt játszani. Persze, ha Varanes itt volna, akkor nem kéretné magát.

A caesar ránézett a lányára.

- Teljesítéd a kívánságát. Érted?

Titanilla csak azt értette, hogy az apja parancsol. Az egyetlen akarat volt, amelynek a vad nobilissima mindig szót fogadott. A csordás-szemekkel nem lehetett ellenkezni.

A szolgák felállították a padlón a kottaboszt. Ősi játék volt ez, valamikor a pásztorok együgyű időtöltése; ezidőben, tökéletesített formában az előkelő társaságok is fölkapták. A tivornyázók ezzel ellenőrizték magukat és egymást, hogy kin mennyire vett erőt Bacchus hatalma. Egész józanon senki se játszott kottaboszt, egész részegen meg nem lehetett játszani. Biztos tartás és jó szemmérték kell hozzá. Alacsony emelvényen nagy, lapos tálcára bronzpálcát erősítettek, amely végén mozgatható keresztpálcát tartott karos-mérleghez hasonlóan a két serpenyő helyett két ivó-csészével; a csészék egy-egy kis ércszobor felett lebegtek, amelyek nimfát és szatírt vagy Eroszt és Pszühkét ábrázoltak. A játék abban állt, hogy a játékosok televerték borral a szájukat, s azt hátraszegett nyakkal úgy köpték a magasba, hogy az egyik csészébe hullott vissza, s azt úgy süllyesztette az alatta álló szobrocskára, hogy visszapattanásától a másik csésze a másik szobrot üsse meg.

Maxentius a szokott szobrocskák helyett Eroszt és Anteroszt tartotta Titanilla elé.

A Szerelem felhúzott íjat tartott a kezében, a Viszontszerelem repesőn tártá szét két karját.

- Melyiket választod?

- Amelyik el akar szállni - mondta a lány durcásan, s Anteroszt állította a jobboldali csésze alá.

- Én is azt szántam neked - csípett Maxentius a nobilissima karjába. - Nem is kérdezed, mibe játszunk?

- Bánom is én - rántotta el a lány a karját. - Ismerhetsz már, hogy én úgyse fizetek.

- Ha te nyersz, engem nyersz meg. Ha én nyerek, apád fizeti a veszteséget.

- Minerva öröklámpására mondom, fiú, fizetek! - kapta föl a szót a caesar. - Galerius mindenkinek megfizet!

A hang már jócskán italos volt, Titanilla az apjára tekintett. Az óriás egészen odahúzta székét az augustusé mellé, s mélyen bekönyökölve az asztalra, úgy eltakarta az öreget, hogy csak kisütött parókájának felső bodrai látszottak. A lánynak nem volt idegen ez a kép. Kiskorában a tábori canabaeek mocskos asztalainál látott ilyen borba könyöklő, öreg katonákat összebújni. Az apja rendszeren közéjük szokta vágni a botját, mert azt tartotta róluk, hogy vagy rablásra készülnek, vagy összeesküvést forralnak.

- Kezddem? - nyúlt Maxentius a pohara után. - Akinek a csészeje előbb megtelik, az a győztes.

- Majd én kezdem! - kötözködött a lány. - Te úgylis előbb készen leszel, mert a te szádba több bor fér.

- De én többet is lenyelek belőle - nevetett Maxentius. - Hanem azért tessék, kezdjed! Szeretnék már egyszer téged is készen látni, gyönyörűm!

A lány dühösen nézett a princepsre, hirtelen kikapta kezéből a poharat, kortyantott belőle, és szándékos ügyetlenséggel fecskendezte a bort a magasba. Nem a csészébe hullott vissza, hanem a Maxentius fejére és vállára.

- Ezután a számat tartom elé - rázta le magáról Maxentius a borgyöngyöket, és most már a lány is elnevette magát.

Lassanként megjött a kedve a játékhoz, különösen mikor néhányszor sikerült betálcálnia a csészébe. Közben azonban oda-odapillantott az apjához is. Halkan beszéltek, de egy-egy izgatottabb hangot elfogott a füle. Különösen az apját.

Az istentelenek... A haza ellenségei... Semmi se szent nekik... Constantiust az első fára... De fiától... Kiirtani... A birodalom előbbrevaló, mint a császár... A polgár mind csőcselék... háborút, háborút, háborút!... Csak akié a hadsereg... Tagesre kell bízni... csak a régi erkölcsök... ha mi összetartunk...

Nagyon összetartottak már. A félrecsúszott parókájú fej rábicsaklott az óriás vállára. A caesar megölelte az augustust. Az augustus nagyokat cuppantott a caesar csattanó-piros arcára. Titanillát rázta a nevetés, ahogy rájuk nézett. Most úgy érezte, hogy ő se fél az apjától. Csókot dobott neki, de a caesar nem nézett oda. Kiáltani akart neki valami kedveset, de nem fordult a nyelve. Megindult felé, megmondani neki, hogy ő azért büszke rá, nagy, erős apjára. Meg akarta kérni, hogy kapja a karjára, és emelje fel olyan magasra, ahonnan már eléri a holdat, ő majd letépi, és hazaszalad vele Romula nagyanyához, és beledobja a kútba, hogy ne ijesztgesse többet.

A második lépésnél mintha kibicsaklott volna alóla a lába. Nekitántorodott Maxentiusnak.

- Te vagy, fiú? - dadogta. - Mutasd a kezed. Most is olyan puha? Nézem a hajad? Maxentius széket tolt alá.

- Hát mégiscsak elkészültél, kislány? - kacagta el magát. - No most ide nézz!

Fenékig ürítette a tele poharat, mind a két képe kiduzzadt a bortól. Aztán fölfelé fordította az arcát, hosszú sugárban lövellte fölfelé a bort, olyan ügyesen, hogy egy csöppig a csészébe hullott vissza. A színig telt csésze lerántotta a mérlegkart, rázuhant a szobrocscsa fejére, Erosz kezéből kiröppent a nyíl, és csengve ütődött bele az Anterosz-szoborba. A szívnek megfelelő helyen kis gödröcskébe fúródott a nyíl hegye, s a szobor összecsapta két karját, mintha halálos sebet kapott volna, s még mélyebbre akarná beletaszítani a szerelemisten gyilkos fegyverét.

- Jól van, fiú! - tekintett oda Galerius a csendülésre, és fölemelt poharával intett Maxentiusnak.

- Fizetsz, caesar? - lépett oda Maxentius a nobilissimához. Átfogta a derekát, s inkább vitte, mint vezette az apja elé. Kicsit fújtatott, mire odaért vele.

Galerius nevetve fordult oda a bóbiskoló Maximianushoz.

- A fiad nem egészen Parisz, de nézd meg ezt a lányt, hát nem érdemelné ez meg, hogy még egyszer fölgyútsák érte Tróját? Csókoljátok meg egymást, gyerekek!

- Előbb majd én - heherészett az augustus nyiladozó szemmel, és megcsókolta a lányt jobb és bal arcán. - Ez az apa csókja. Ez a szövetséges csókja.

A lány bambán nézett, aztán lehunyta a szemét. Mire rászorította pióca-száját a princeps, akkorára már aludt. Maxentius hordozószékért tapsolt a rabszolgáknak, de Galerius ledörmögte.

- Neked ilyen kis madárhoz is segítség kell?

Bíborköppönyegébe takargatva ő vitte haza a karján a nobilissimát. Az ég bíborfüggönyei alatt már elveszegettek a csillagok, csak a Venus ezüst mosolya nevetett a világra.

XII.

Valeriát a császárné gynaeceumáig kísérték Constantiusék. Constantinus princeps fölhasználta azt a pillanatot, amikor mostohája elbúcsúzott a császár lányától. Odasúgott az apjának:

- Üzensz valamit, apám? Anyám már Apatéban van. Hajnalra mi is ott leszünk.

A fehér caesar csöndes szomorúsággal felelt:

- Mondd meg neki, hogy Theodora nekem jó feleségem, és én jó ura vagyok a második feleségemnek. De a sírban az első feleségemmel szeretnék együtt aludni.

Pár perc múlva a princeps már úti köpönyegben lépett ki a szent palota oldalkapuján. Minervianus várta ott lóval, maga is lóháton.

- Minervina?

- A gyülekezetben vár ránk, uram. Imával erősíti magát a nehéz útra.

A lány is lóháton várakozott már a Singon utcai bazilika árnyékában. A ló kantárát egy szolgálóféle, görbe derekú öregember fogta.

- Ül a hátam mögé, atyám - nyújtotta neki a kezét Minervianus.

- Ki az? - kérdezte a princeps.

- Anthimus, az apatei presbiter. Anyád az ő házában várakozik, s ő azért jött elébünk, hogy rövidebb úton vezessen. Nyílt a kapu, fekete köpönyeges, lovas embert eresztettek ki rajta. A csuklya az arcára volt húzva, csak a szakállal összefolyó bajusz fehérlett ki alóla. Látszott a tartásán is, hogy se nem fiatalember, se nem katonaember.

- Ő is hozzánk tartozik - nyugtatta meg Minervianus a princepsét.

Ő előre lovagolt az útmutatóval, a csuklyás utolsónak maradt, közrevették a szorosan egymás mellett lovagló két fiataalt. A város határán túl megeresztették a kantárt, de azért már világosodott az ég eresze, mire beértek az elhagyott faluba. A rongyosok háza előtt leugrott az öregember Minervianus mögül, és kétfelé taszította a rossz kaput.

- Isten angyalai járjanak előttetek! - hajtotta meg magát a fiatalok előtt. - Jobbra tartsatok.

Egy fészerszerű épületbe léptek be a fiatalok. Egyik sarkában fenekére állított hordó, azon égő gyertya és koponya közt a falnak támasztott fakereszt. Előtte fehér hajú asszony térdelt hófehér ruhában.

- Anyám! - kiáltotta el magát a princeps.

A fehér hajú asszony meg se rezzent. Nézte a keresztet sugárzó szemmel, aztán háromszor a mellére ütött, és lehajtotta a fejét, két kezét pedig összekulcsolta.

- Imádkozik - súgta Minervina, és ő is letérdelt. Úgy imádkozott, hogy Constantinus jobbját a két keze közé kulcsolta.

A princeps türelmesen várt. Ő maga ugyan, mint afféle fiatalember, nem volt nagyon ájtatoskodó, de tudta, hogy az imádságnak szabályai vannak, s aki azokat nem tiszteli, magára veszi az istenek haragját.

Nem kellett sokáig várakoznia. A fehér asszony keresztet vetett, aztán fölemelkedett méltóságosan, de könnyedén, kezébe vette a gyertyát, és rávilágított vele a princepsre. A gyertya őt magát is megvilágította. Magas, karcsú asszony volt Constantius caesar eltaszított felesége, a fekete fátyollal letakart, fehér haj üde arcot vett körül, amelyen nem hagyott nyomot az idő. Szokatlanul domború homloka volt, s parancsoláshoz szokott hang mondott ellent szeme szomorú jóságának. Semmi se vallott benne az egykori csárdáslányra, úrnő volt, aki uralkodásra született.

- Te vagy a caesar fia? - kérdezte, s nem sok melegség volt a hangjában. Csak amint a homlokán kezdve elkezdte leltározni szemével és szájával, engedett föl a fagyossága.

- A homlokod az övé, de a hajad meg a szemöldököd az enyém. Hát ez a nagy kerek szem? Ez is olyan könnyen teleszalad könnyel? Nézem az orrodat? Ó, milyen ráncok vannak itt! Szeretsz nevetni te is, mint az apád? Nem vagy kegyetlen, látom, de vigyázz, hirtelen haragú vagy, én is az voltam valamikor! Nagy bűn! Hát a szád? Nem olyan keskeny, mint az apádé, ez az én szám, ez nem hitszegő száj! Nézz csak rám, úgy! Milyen nagy vagy, milyen szép vagy! Ölelj meg! No, ne sírj hát, édes, drága, kicsi kis fiam, te!

Most már nem kellett neki a gyertya, odanyújtotta Minervinának. Most már a kigyulladt anyaszív nézte a princepsét, hol sírva, hol nevetve.

- Anyám - bontakozott ki karjaiból a princeps, és átölelte a lány vállát -, nézd, nemcsak fiad van neked.

Helena odafordult a lányhoz, aki a vizsgálódó tekintet előtt akaratlanul meghajlított a térdét. A fehér asszony nem mondta neki, hogy keljen fel.

- Azt látom, hogy szép vagy - szólította meg. - De meg tudtál tisztának maradni a császár udvarában? El tudtál fordulni az undok örömöktől, amikkel a Sátán megkísértett?

Minervina bátran nézett a vallató szemekbe.

- Kérdezd meg a fiadat, úrnőm.

- Szeretted a fiamat?

A hangban annyi gyöngédség volt, hogy a lány át merte ölelni a fehér asszony térdeit, és arcát az ölébe rejtetni.

- Anyám! - tört föl belőle a sírás.

Most Helena ereszkedett térdre, és fölemelte a lány állát, úgy beszélt hozzá.

- Mindig fogod szeretni? Akkor is, ha ő nem szeret már? Hű leszel hozzá? Akkor is, ha eltaszít magától? Megtartod a hitet? Akkor is, ha ő hitszegő lesz?

Fölugrott, és megragadta a princeps karját.

- Neked nem szabad hitszegőnek lenned! Gondolj az anyádra, ha ingadozol! Akár hóhérpallossal ijesztget a Sátán, akár a világ minden hatalmát és dicsőségét ígéri neked a Nebo hegyéről! Gondolj arra, amit az anyád szenvedett!

Kibuggyant a könnye, letörölte, aztán felemelte Minervinát.

- Ne félj, lányom! Engem azért hagyott el az Isten, mert az ördögök előtt esküdtem. Engem Juno Domiduca oltalma alá helyeztek, és malacepét áldoztak értem, és förtelmes babonákkal avattak asszonnyá. Téged az igaz Isten fog megoltalmazni. Az én istenem a te istened! Mindnyájunk istene, a tied is, fiam!

Constantinus zavarodottan vonogatta a vállát. Nem sokat törte magát a régi istenek után, de nem epekedett az újért se. Szeretett Tükhére bízni mindent, a Sorsra, akinek szobrocskája most is a nyakában lógott.

- Én türelmes vagyok, fiam - mondta Helena méltósággal. - A mi istenünk is türelmes. De amikor itt lesz az ideje, meg fogja világítani szívedet és elmédet. Áldása addig is legyen veled!

Kinyitotta az ajtót, és kikiáltott az udvarra.

- Mnester!

Antiochia püspöke lépett be, fehér fejről hátravetvén a csuklyát. Derült arcú, tiszta szemű öregember volt. Constantinus akaratlan tisztelettel, de nyugtalanul is nézte. Több barátja esküvőjén részt vett már, s tudta, milyen sok cerimónián kell addig keresztülesni, míg a vőlegény átemeli a menyasszonyt háza küszöbén, és ráállítja a frissen nyúzott báránnyára. Ő, amikor idejött, nem gondolt esküvőre, csak menyasszonyát akarta anyja oltalmába adni, hogy rejtse el magánál. Félve nézett az ajtóra, hogy kik jönnek még segítségére a különös papnak, akit püspököknek neveznek, s akinek nincsen semmi papi cífasága.

A papot csak a görbe hátú követte egy nála fiatalabb néemberrel. Nem csinált semmi hókuszpókuszt, amitől a princeps félt. Jobb kezével megfogta az ő kezét, baljával a lányét, s megkérdezte Constantinust:

- Szereted ezt a lányt, akit Minervinának hívnak?

Aztán a lánytól kérdezte meg, hogy szereti-e azt a férfit, akit Constantinusnak hívnak. S mikor mindkettő igent mondott, akkor egymásba tette a kezüket, s az összekulcsolt kezek fölé ezzel vetett keresztet:

- Akkor áldjon meg benneteket az egy igaz Isten és az ő egyszülött fia, a mi Urunk Jézus Krisztus!

Mire a nap fölkel, a princeps felesége és anyja már útban voltak azon a nem sokat járt úton, amely Antiochia megkerülésével vezetett a tenger felé. Addig öszvérháton utaztak, s mint egyszerű zarándoknők szándékoztak olyan hajóra szállni, amelynek egész személyzete keresztény volt. Anthimus, a görbe presbiter kísérte őket.

A princeps visszalovagolt a szent palotába, többet gondolva az új asszonyra, akit lányfejjel engedett útnak, mint az új Istenre, akivel most találkozott először közelről.

Mnester és Minervianus azonban kellő távolról ragyogó arccal kísérték Helena fiát. Mind a kettőnek mozgott az ajka, de nem egymással beszéltek. Az egy igaz Istennek adtak hálát, aki a császári családból támasztott oltalmat az ő népének.

XIII.

Titanilla zúgó fejfel ébredt másnap déltájban. Kelletlenül utasította el Trulla frissítőit, s fürdő után újra visszabújt vánkosai közé. Maga se tudta, mi bántja. Máskor is megesett már vele, hogy a bor gőze megszedítette, de szégyent vagy lelkiismeretfurdalást sohase érzett miatta. Szerette a könnyű mámort, a mosolygó arcokat, a gondtalan nevetéseket, azokat az órákat, amelyek nem patát, hanem szárnyakat viseltek, s nem hagytak törést se az arcon, se a szívben.

Nézte magát a kerek tükörben, és nem találta a tivornyának semmi nyomát az arcán. A bőre fehér volt és friss, a szeme fényes és kipihent. A szívét is üresnek érezte, és ennek örült. Szerette alvó, mély kútnak érezni a szívét, amelybe csak a nap süt be, s úgy megtölti fénnel, hogy másra nem marad benne hely. Mióta Varanes itt volt az udvarnál, néha azon kapta magát, hogy szíve kútjában annak a komoly képét látja. De mostanában csak olyankor jutott eszébe a perzsa, ha látta. Mikor is látta utoljára? Igen, mikor Quintiportól a virágot kapta. Quintipor. Gránátvirág. Merne fogadni, hogy a sötétben is elvörösödött az este a rabszolga, amikor odasúgta neki, hogy ezután ez lesz a neve. De csakugyan olyan halvány rózsaszín a szája. Ártatlan száj. A szeme is olyan tiszta gyerekszem. Megint elővette a tükrét, és egy kicsit fanyarul nevetett önmagára. Neki már többet tud szeme, szája.

Nehéz lépések döngtek a folyosón. Galerius csapta szét az ajtófüggönyöket. Nagy, piros arca, fekete csordás-szeme tüzelt a meglegedettségtől.

- Légy üdvöz, augustella - harsogott rá a lányára. - Hát elbántunk Maxentiussal, mi?

Titanillának elállt a lélegzete. Egyszerre eszébe jutott a kottabosz, és megelevenedtek előtte a vacsora hangjai, színei, illatai. Mindent tudott, egész addig, míg nekitántorodott a princepsnek. A többire nem emlékezett, de Galerius szavaitól hamar eltakarodott a köd.

- Nemhiába titán az apád, kis tücsök. Tebelőled nem augusta lesz, hanem augustus! Azt hiszem, nem is sok idő telik bele. Ohó, Galerius megfizet!

Titanilla előtt megképzett az esti kép. Az összebújó két öreg katona, aki nagy rablásra készül, vagy összeesküvésre. Hallotta a suttogásokat, a fenyegetőzéseket és fogadkozásokat.

- Apám - szólalt meg hirtelen -, mért gyűlölöd te a Dominust?

Ezelőtt soha nem mert volna ilyen kérdéni az apjától. Most, hogy eldöntötték a sorsát, a dac és kétségbeesés vakmerővé tette.

Galerius rámeresztette a szemét a lányra.

- Hogy jut ilyen az eszedbe? A Dominus öreg lett és tehetetlen. Dühös vagyok rá, az lehet. Sajnálom is, kár érte, hogy a Flaviusok megrontották. De nem gyűlölöm.

Őt nem. Menjen haza Salonába káposztát ültetni, és éljen száz esztendeig, azt nem bánom. De a főistentelent minden ivadékostul az öklömmel verem agyon.

A takarón hevert a súlyos ezüstkorong, Titanilla tükre. Fölkapta, és két hüvelykujjával szétreccsentette, mint egy mandulapogácsát. A lány most már elhitte, amit Romula nagyanyjától hallott az apja erejéről. Csordáskorában a legbőszebb bikát is megszelídítette. Úgy, hogy megkapta a két szarvát, és kicsavarta a nyakát. Lovak patáját a két ujjával feszítette le dühében. Ő ugyan eddig mindig azt hitte, hogy a szemével csinált mindent.

Látta, hogy az óriás szenved, és sejtette, hogy nem az istenekért szenved. Így csak magáért gyűlölhét az ember, nem olyan távoli dolgokért. Megsimogatta a kezét.

- Bántottak apám?

A vállát kapta meg a lánynak. Ha az ujjait szorítja úgy meg, kicsordul belőlük a vér. A hangja üvöltés volt.

- Bántottak? Hát elfelejtetted már Carrhaet? Hiszen te is ott voltál.

- Kicsi lehettem, apám. Nem emlékszem.

Tudta, hogy volt valami csata egy ilyen nevű helyen, s most már az is eszébe jutott, hogy a dajkája azt mondta egyszer, annak kivágják a nyelvét, aki arról beszél. Azt hitte, tréfa, de a csaták nem érdekelték, nem kérdezősködött tovább.

- Tudom, mindenki úgy tesz, mintha nem emlékezne. De a hátam mögött mindenki azon röhög. A legutolsó katonám is leköp érte. Nem emlékszel, mi?

A lány torkára tette a kezét. Az érezte a rettentő ujjak hegyében a megveszekeedett vér löktetését. De volt annyira apja lánya, hogy a pillája se rebbent.

- Inkább a te fojtogatásod, mint a Maxentius ölése - mondta fagyosan.

- Eh - kapta el a kezét dühösen -, hát nem érted, hogy nem Maxentiusról van itt szó, hanem Maximianusról. A fián keresztül akarom a markomba tartani. Vagy azt akarod, hogy az öreggel vetesselek el? Biztosra veszem, hogy a te kedvedért mind a két latriunkuláját belefojtatja az Orontészba.

A lány szemét lefogta az utálat. A caesar lecsillapodva járkált le s fel a szobában.

- Ide hallgass. Majd eszedbe juttatom, mi történt Carrhaenál.

Caesarsága második esztendejében történt. Négy fronton lángolt a háború, neki a perzsa hadszíntér jutott. Saporral állt szemben, Varanes nagyapjával, akitől legtöbb félnivalója volt az imperiumnak. Nem sokkal azelőtt, még a nagy anarchia idején, tönkrement a római légiőket, elfogta magát Valerius császárt, elevenen megnyúzatta, és pirosra festett bőrét kitömetve hordoztatta meg Perzsia városaiban. Nemcsak hadi érdek, de a római büszkeség is követelte a gyalázatos tett megtorlását. A döntő csata előtt való este megérkezett a táborba Diocletianus, aki akkor verte le az egyiptomi lázadást, és Constantius, aki Britanniót kényszerítette meghódításra. Megbeszélést tartottak, Constantius kevesellte a római haderőt, s azt tanácsolta Galeriusnak, hogy várja meg az erősítéseket, ne vigye mézárszékre a rendelkezésére álló légiőket. Ő tiltakozott a beavatkozás

ellen, s mivel Diocletianus nem mondott véleményt, másnap reggel nekivágott hadaival a sivatagnak. A győzelem biztos is lett volna, diadalhoz szokott, edzett légiókat vezetett, de a bennszülött útmutatók a sah zsoldjában álltak, félrevezették a légiókat, a perzsák kelepcéjébe vitték, s a rómaiak kegyetlen vereséget szenvedtek azon az átkozott helyen, ahol évszázadokkal azelőtt Crassus, a triumvir életét veszítette. A csatavesztés azonban csak emberveszté-
séget jelentett, a sah nem ment át támadásba, sőt belső villongások miatt sietett elvonulni diadala színhelyéről. Diocletianus azonban irtózatosságra gerjedt, s olyan megszállottságot talált ki, amely kegyetlenebb volt, mint az ellenség kezére került császár meggyalázása.

- Ő díszkocsiján ült, oldalán Constantiusszal, s nekem, a római birodalom caesarának kétezer lépést kellett futnom a kocsi után, mint egy rabszolgának! Bíborcipőben, bíborpalástban, fejemen a caesari koszorúval! A megmaradt légiók szeme láttára!

Nyugodtan kezdte, de most már megint ordítva beszélt, homlokán kidagadtak az erek, ami az útjába került, szék, vánkos, ruha, azt böszülten rugdosta szét.

- Tudod már most, mit jelent az apádnak Carrhae?

Kiszaladt a szobából, s egy elfakult bíborszandállal tért vissza.

- Látod, ez a carrhaei cipő! - vágta földhöz az összeszáradt szandált. - Ezt én azóta mindig mindenütt magammal hurcolom, s minden este megesküszöm rá az isteneknek, hogy lesz még ennek friss bíborszíne! Mindenkiné a vérebe gázolok vele, aki részes a gyalázatomban! Constantiuséba, aki a tanácsot adta Dioclesnek. A fattyakéba, mert azokban is az ő aljas vére folyik! Az istentelene-
kébe, akikkel ki akarja magát császárnak kiáltatni, mihelyst az öreg Diocles befogja a szemét. De azt nem éri meg! Akkorára a magját is kiirtjuk az istenteléneknek, s az utolsó a sápadt pófájú lesz. Ezzel az öt ujjammal szorítom ki belőle a párát, s dögtetemét kétezer lépésnyire húzom a kocsim után a porban a légiók szeme láttára!

Patakzó verejtéke a bíbort is átnedvesítette rajta. Titanilla a hálóköntöse ujjával törülgette az eltorzult arcot. Irtózáttal is, szánalommal is nézte az őrlítő bosszúvágy betegét.

- Tudod most már, mért kell a Titánnak összefogni Herculessel?

- Tudom, apám - mondta a lány csendesen, és mindkét kezét rászorította a szívére.

Trulla tipegett be a szobába, újabb kísérletet tévén kis úrnője megetetésére.

- Mit hoztam ám én az én drágaságomnak, de mit ám! Örömeben mindjárt piros lesz a sápadt babácska, ha ezt meglátja.

- Mit hoztál, Trullám? - fordult oda a lány.

Megkönnyebbedett, hogy nem kell az apjára nézni.

- Mivel szokott otthon a drága Romula nagymama az ő kis cicájának kedveskedni?

- Vajalja - fodorodott mosolyra a lány sápadt szája.

Galerius tréfás fintort vágott.

- Parasztka! Még ezen a napon is! Mikor a nyertest várja!

Aranypálcás janitor alázatoskodott be. De nem Maxentiust jelentette. Tages, a haruspexek és augurok tisztelendő főnöke és az érdekes Sincellus, az orvos jelentek meg a szentséges úr parancsolatára.

XIV.

A szent consistorium utolsó ülésére készültek. Négy szolga a tanácskozóterem mozaikját mosogatta. Quintipor pedig iratokat rendezgetett a császár dolgozószobájában. Sokat komolyodott két hét alatt, s egyre jobban ránehezedett a magánosság. A nobilessimát nem látta azóta, mióta gránátvirágnak csúfolta a praefectura tetején. Rég elfelejthette, most már bizonyosan nem unatkozik. Ő se ér rá unatkozni, a császár állandóan lefoglalja, igaz, hogy unalmas dolgokkal, de azért sokszor eszébe jut neki a nobilessima. Lehet, azért is, mert Bion elutazott Alexandriába, ezután ott él, s talán nem is fogja többet látni. Akkor elég könnyű szívvel búcsúzott tőle, azóta mindennap jobban hiányzik neki. Pedig Quintuséktól is hamarosan el kell szakadnia. Salonába rendelte őket a Dominus, s kicsit rosszul is esik neki, hogy olyan örömmel készülnek az útra. Mégiscsak szülei, ha gondját rég kivetették is a nyakukból, s egy kicsit búsulhatnának rajta, hogy most talán egész életükre elszakadnak a fiuktól. Vagy ő is csak azért búsul, mert most igazán senkije se marad az udvar sivatagában? Még ismerőse sincs a rhetoron kívül, akit néha magához hívat a császár, uralkodása történetét akarja vele megírtni. A magakorú fiatalok társaságát nemigen kívánja, s úgy vette észre, a Dominusnak nem is volna kedvére, ha közéjük vegyülne.

- Nem hozzád valók - mondta neki egyszer. S mivel látta az arcán, hogy nem érti, megmagyarázta, mért nem hozzávalók. Faggatnák azokról a dolgokról, amelyekről az ő közelében tudomást szerez, azokról pedig hallgatni kell mindenki előtt. A legkisebb államtitok is olyan szikra, amiből nagy tűzvész lehet. Nemcsak az uralkodónak nem szabad bízni senkiben, de annak sem, aki közelében él.

Quintipor ekkor föladta magának a kérdést, hogy benne mért bízik a mindenkivel szemben zárkózott császár, de nem sokáig törte rajta a fejét. Nem bánta volna, ha nem bízik benne olyan nagyon a Dominus, aki mindig elmondta neki, mit végeztek és mire készülnek a szent consistoriumban. Annyit látott, hogy császárnak lenni nem nagyon mulatságos dolog, s a szent memória örének sok mindennel meg kell terhelni magát, amiről nem tudta, mért kell megőrizni. Egyszer meg is ijedt, mert a császár észrevette rajta, hogy nála nem jó helyen van a szent memória. Dicsérte azokat az új törvényeket, amelyeket a fényűzés ellen hoztak, és azt magyarázta Quintipornak, hogy a birodalmat csak a takarékoság mentheti meg. Elmondta, hogy mennyi pénz megy ki Arábiába jószagú füstölőkért, Armeniába rabszolgákért, Perzsiába eunuchokért, Sericába selyemért és Indiába asszonyi holmikért.

- Ötvenöt millió sestertius ment ki csak gyöngyökért, szájpirosítóért és bíbor takaróért - olvasta egy írásból, és ránézett a magisterre, hogy el van-e képedve. A magister azonban helyeslést bólintott.

- Te ezt nem sokallod? - kérdezte elcsodálkozva a császár. - Szájpirosítóért?

Akkor vette észre a fiú zavaros szemein, hogy nem helyeselt, csak elbóbiskolt a birodalom közgazdasági viszonyain. De azért nem haragudott meg, csak elmosolyodott.

- Elaludtál, fiú?

Neki hirtelen kiment az álom a szeméből. Felugrott és felelt.

- Nem, uram. A piros szájak drágák.

A császár ránézett, és aludni küldte, de egy pirongató szó nélkül. Abból a nagy szigorból, amitől előre felhődzött Quintipor, nem tapasztalt semmit. A császárt nem látta olyan zord embernek, amilyennek hírelették. Nem volt olyan beszédes, mint Bion, és a birodalom ügyein kívül nem érdekelte semmi, de tőle mindig megkérdezte, hogy aludt, sőt még azt is, álmodott-e valamit. Hellásról is beszélgetett vele, a városokról, amelyeket látott, és emberekről, akikkel megismerkedett. Kora reggeltől késő estig dolgozott, rövid ebédjét is dolgozószobájában kapta be, s a fiú, akinek celláját a maga szomszédságában rendeztette be, éjszaka is sokat hallotta le és fel sétálni. Csodálkozott is rajta, hogy ilyen élete van egy hatalmas császárnak, aki előtt nemcsak a hét nagyméltóságú illustis csúszott térden, hanem maguk a szentségesek is meglapultak. Egyszer látta, hogy a vézna kis öregember előtt Galerius caesar, a vad szemű óriás is úgy meghunyászkodott, mint egy iskolásgyerek. Ő maga már nem félt a császártól, de valami szorongást mindig érzett, ha vele volt. Ezért nem tudta úgy szeretni, mint Biont, valami hideg légkör vette körül. Bion csak egy szegény matematikus volt, nem is nagyon kereste az embereket, de mindig sugárzott az elégedettségtől, mintha az egész világ az övé volna. A világ uráról az az érzése volt Quintipornak, hogy majdnem olyan egyedül él a világban, mint ő. Hogy honnan ez az érzés, azt nem tudta volna megmondani. Hiszen a császár sohasem beszélt magáról, se a környezetéről, arca mindig nyugodt és tartása méltóságos volt. Az is szemmel látható volt, hogy megérkezése óta testi erőben is összeszedte magát.

Ez volt az első nap, hogy Quintipor rosszkedvűnek találta a Dominust. Szótlán fejbólintással fogadta a köszöntését, és párszor végigmenve a szobán, rövid parancsot diktált a magisternek. Továbbítás végett tudatta a praepositusszal, hogy a szent consistoriumnak eznap záróülésén a társuralkodókon és a hét miniszteren kívül senkit se óhajt látni. Az aláírt paranccsal magának a titkárnak kellett a praepositushoz menni, s a császár egyedül maradt, a gonddal, amely az imént váratlanul szállta meg.

A császár a napot mindig azzal kezdte, hogy áldozatot mutatott be az isteneknek, nemcsak mint vallásos ember, hanem mint legfőbb pap is, a római birodalom pontifex maximusa. Azután a bélnézők, s ha úton volt, vagy hadban járt, a madárjósok által jeleket kért tőlük, vajon szerencsésnek vagy szerencsétlennek ígérkezik-e a nap. Az utóbbi esetben tartózkodott minden komolyabb dologtól, sőt fontosabb törvények aláírását is elhalasztotta. Az ármaximálási törvény le nem tagadható kudarcát is annak tulajdonította, hogy az edictumot a naptárfigyelő papok elnézéséből baljóslatú napon, a cannaei csata évfordulóján adta ki.

Természetes, hogy a koronatanács ülései előtt fokozott gondja volt az istenek jóindulatának biztosítása. Nem érte be azzal, hogy maga hintett tömjént az áldozati tűzre, hanem véres áldozatot is mutatott be Tageszel, aki a leölt állat zsigereinek megtekintése után jelentést tett az istenek hangulatáról.

Eddig a szent consistoriumnak minden ülése előtt kedvezők voltak a jelek, ma azonban Tages leverten lépett ki a függönyök mögül, ahová az áldozat bemutatása után a bélnézők testülete bevonult. Fekete pálcájával rámutatott a rezgő, párolgó borjúbelekre, amelyeket két haruspex tartott bronztálcán.

- Szentséges úr, az istenek neheztelésüket tudatják. Kegyeskedj a magad szemével megtekinteni, hogy a belek lyukacsosak, s a máj belső karéja hiányzik.

Máskor is megtörtént már, hogy beteg állat került az áldozó papok kése alá. A császár nyugodtan rendelkezett.

- Tudakold meg az istenektől neheztelésük okát.

Tages újra a függönyök mögé vonult papjaival, a császár pedig uralkodótársaival s az aznap szolgálatban levő udvari tisztviselőkkel ájtatosságba merült az oltár előtt, amely fölött még szállongott a tömjén és a megégetett húsdarabok füstje.

Kisvártatva a főjós már jelentette az istenek kedvetlenségének okát.

- Valaki van itt az áldozók közt, legszentebb úr, aki nem tiszta szívvel áldozik.

Óvatosan beszélt, s csak a császár sürgető intése után folytatta.

- Az istenek nem fogadták el azt az áldozatot, amelyben olyanok vesznek részt, akik nem hisznek bennük. Az istenek azt is tudják, hogy gyűlölőik babonás jeleket viselnek a ruhájuk alatt az ő idegen istenük tiszteletére, aki gyűlöl az ősi isteneket.

A császár a gyülekezet felé fordult.

- Ki az közületek, aki nem hisz az istenekben?

Ketten léptek elő, az aznapi szolgálattelvő kamarások, Dorotheus és Gorgonius.

- Ti is istentelenek vagytok?

- Mi keresztények vagyunk, legszentebb úr - borult le a két udvari ember.

A császár az ajtóra mutatott.

- Távozzatok, hogy jelenlétetek ne ingerelje az isteneket - mondta nyugodtan. - Te pedig, Tages, gondoskodj új áldozatról!

A főpap kissé csalódottan intézkedett másik áldozati állat előkészítéséről, de az istenek engesztelékenyebbeknek mutatkoztak, mint ő. Kedvező jeleket adtak, mint Tages jelentette, s ezzel nemcsak azt fejezték ki, hogy valóban az istentelenek jelenléte ingerelte fel őket, hanem azt is, hogy meg fogják áldani, amit földi helytartóik aznap határozni fognak a világ sorsáról.

Diocletianust azonban mégis elkedvetlenítette a dolog. Éppen erre az utolsó ülésre tartogatott egy nagy tervet, amelyet alkalmasnak ítélt arra, hogy tökéletessé tegye a birodalom belső békéjét. Nem sokat tudott ugyan a keresztények istenéről, de amit hallott róla, arról győzte meg, hogy az hatalmas

isten, s méltó arra, hogy befogadják a többiek közé. Sok minden összejátszott abban, hogy ez a gondolat megfogjon a lelkében. A csíráját talán Maximianus ültette el, mikor megborzongatta a thébai légio történetével. Ő sok légiót látott már elvérezni, s nemegyszer fordult meg olyan csatatereken, amelyek halottakkal voltak borítva, ameddig a szem ellátott. De azok a katonák azért haltak meg, mert ő parancsolta nekik, aki fizette a zsoldot, és villogtatta a pallost. Nem is volt biztos a haláluk, csak kockáztak vele az életükre egyenlő eséllyel. A thébaiak biztos halálba mentek egy isten parancsára, akit nem láttak, aki nem fizetett nekik zsoldot, és nem villogtatott mögöttük hóhérpallost. Az az isten, aki ilyen fegyelmet tud tartani, nagy hadvezér lehet, és Marsnak nem válik szégyenére, ha társává fogadja. Sokat gondolt arra is, hogy ez az új isten tiltja a gyűlöletet, s lassanként rájött arra, hogy ebben valami különös bölcsesség van, ami a többi istennek eddig nem jutott eszébe. Emlékezett rá, hogy Aesculapiust, akinek ő egész életében buzgó tisztelője volt, Jupiter azért vitte föl az Olümposzra, mert megijedt attól, hogy minden betegség meggyógyításával halhatatlannaká teszi az embereket. Az istenek atyjának felfogása szerint a halálra szükség van, mert ha az nincs, a halandók nem tisztelik többé az isteneket. De vajon szükség van-e arra, hogy gyűlölség is legyen az emberek között? Nem járnának-e jobban a halandók, ha nem gyűlölnék egymást, és nem jelentené-e az az örök békét a birodalomnak? Végre az is jólesett a császárnak, ahogy megérkezése estéjén a keresztények fogadták. Igaz, hogy szegény embereknek látszottak, de nem kértek kenyeret, és nem követeltek cirkuszt. Ujjongtak, és ruháikat teregették eléje, pedig ezeket nem tanfították ki a curiosusok. Derék isten lehet az, akinek ilyen tekintélytisztelő hívei vannak. Mért ne békítenék össze ezt a jóra való istent a többi halhatatlannal, hogy együtt vigyázzanak a birodalom békéjére és boldogságára? A császár nagyon örült neki, hogy az imperiummal együtt olyan istent is fog adni fiának, aki éppen úgy szelíd és békés természetű, mint ő.

Tages jelentése azonban, amelynek hitelességében pillanatnyi kétsége sem volt, gondba ejtette a császárt. Úgy látta, az istenek féltékenyek, valami félreértés lehet köztük, s ezért ha nem mondott is le tervéről, egyelőre félretette, s ezért szűkítette meg az utolsó ülés kereteit.

A consistorium azonban, mint a neve is kifejezte, nem ülés volt. A régi világban a szenátorok elefántcsont-székeiken ülve döntöttek a világ sorsáról, s Diocletianusig a császárok is megkínálták helyül azokat, akiket tanácsukba meghívtak. Diocletianus ebben is új rendet szabott. Ő trónuson ült, balján a társascsászárral, előttük alacsonyabb székeken a két caesar, a consistorium többi tagjai pedig álltak, a legnagyobb méltóságok csakúgy, mint a meghívott szaktekintélyek. Talán ebben az újításban nem csupán a tekintélytisztelt elvéhez való ragaszkodás vezette a császárt. Mint hadvezér és mint proconsul sok tanácskozást vezetett, s tapasztalhatta, hogy ha az álló ember nem mindig okosabb is a terpeszkedőnél, rövidebb ideig ostoba. Ezért volt, hogy csak a gyorsíró notariusok kaptak széket a szentségeseken kívül.

A tanácskozáson nagyobbára a pénzügyminiszteré volt a szó. Az értelmes arcú, kövér örmény valamikor rabszolgakereskedő volt, s így leleményes nemcsak

fajánál, hanem egykori hivatásánál fogva is. A birodalom pénzügyi viszonyai már Diocletianus trónraléptekor is züllöttek voltak, s azóta minden újítás rontott rajtuk, bár a legjobb szándék jegyében. A leglényegesebb változás az volt, hogy kezdetben senki se akart adót fizetni, s mire a chaos megszűnt, senki se bírt fizetni. Pedig a rend helyreállítása több pénzbe került, mint vérbe. A határvédelem megszervezése három világrészen keresztül óriási áldozatokat követelt. Mérhetetlen összegeket nyeltek el a nagy építkezések, amelyekkel Diocletianus az anarchiát megelőző nagy császárok tradícióit újíttotta fel. Legjobban ropogtak azonban a birodalom bordái a bürokrácia ércbírójának szorítása alatt, amellyel a császár körülpántolta a világ új rendjét. A polgár minden lélegzetvételére tisztviselő vigyázott, s az adók felét az adótisztviselők légióinak eltartása emésztette fel. Igaz, hogy ezek voltak a legserényebb tisztviselők. Nekik köszönhető, hogy ebben az időben született meg az a közmondás, hogy könnyebb az embernek öt elefántot a hóna alá rejteni, mint öt szem búzát, amelyből négy az államot illette. A kiszarolt provinciák népe a világvárosokba özönlött, ahol ingyen gabonaosztogatással tartották féken. Ez természetesen újabb gondot jelentett az államhajó kormányosainak, s az örményeknek egyre újabb ötletekkel kellett a császár segítségére sietni, aki mindig kénytelen volt azt elfogadni, noha nem mindig szívesen.

Most azonban olyan javaslattal állt elő az örmény, ami vita nélkül tetszésre talált. Mivel az adó egy részét természetben szedték a termelőktől, az állami borpincékben olyan készletek halmozódtak fel, hogy a kezelésük többbe került, mint amennyit értek. A pénzügyminiszter azt javasolta, hogy a bort illő árban vetessék meg a földbirtokosokkal. Ezzel az állam készpénzhez jut, amire legnagyobb szüksége van, s a földbirtokos se jár rosszul. Ha megissza a bort, akkor jól jár, s ha nem tudja meginni, akkor a jövő évben befizetheti adóba.

Másik előterjesztése arról szólt, hogy bár aranyat és ezüstöt nem szabad kivinni a birodalomból, s a határokon nagyon szigorú a motozás, a nemesfém-állomány egyre csökken. A vámosok jelentése szerint a legtöbb pénz a kiszolgált katonák révén megy ki a birodalomból. A légiókban kevés a római polgár - a legtöbb város föl van mentve a katonaállítás alól, s az elcsenevészedett emberanyag a mértéket sem üti meg, a birodalom hadereje túlnyomó részben barbár zsoldosokból áll. Ezek közül igen sokan hazamennek a maguk népéhez, amikor a szegődésük kitelik, s megtakarított zsoldjukat meg a negyedfélezer dénár végkielégítést aranyban és ezüstben viszik magukkal. Arról nem lehet szó, hogy a katonáknak akár a hazájukba való visszatérését, akár megtakarított szerzeményük magukkal vitelét megtiltsák. De nagy eredményt lehetne várni olyan rendeletről, amely a motozást a katonákra is kiterjesztené, s megengedné ugyan nekik zsoldjuk kivételét, de csak a zsákban szállítható rézpénzben. Ez más tekintetben is hasznos lenne. A barbárok a hazatérő zsoldosokat leginkább a római aranyuk miatt fogadják vissza szívesen; azt, aki csak rézpénzt és római asszonyt visz haza, nem fogják valami nagy becsületben részesíteni. Ennélfogva a leszerelt zsoldosok nagy tömegei nem is fognak hazakiváncozni, hanem itt maradnak, s

mint adófizető telepések népesítik be a járványok és adó-emigrálások miatt lakatlanná vált területeket.

Galerius nem nagyon lelkesedett az indítványért. Attól félt, hogy a kiszolgált katonákat nem tudják kivel pótolni. Rézgasokért nem fog a barbár fiatalság a római hadseregbe tódulni. Ebben a császár igazat adott Galeriusnak, de hozzátette, hogy nem lát a dologban veszedelmet. Azt hiszi, a római birodalom annyira megerősödött, hogy védelmére a jövőben nem lesz szükség ekkora hadseregre. Kéri uralkodótársait, hogy a legközelebbi consistoriumig próbáljanak módot találni a létszám csökkentésére, már csak azért is, hogy a birodalom pénzügyi terhei enyhüljenek.

Az uralkodók közül csak Constantius jelentette ki, hogy ő kivihetőnek találja a császár óhaját, mert légioi oly megbízhatók, hogy feladatukat létszámapasztás mellett is teljesíteni fogják. Maximianus és Galerius összevillantotta a szemét, és hallgatott. Ellenben a hadügyi miniszter felszólalt. Bántotta, hogy pénzügyi kollégája katonai dologba is beleszólt, s a hatásköri túllépésért elmés elégtételt vett magának. Katona létére közgazdasági természetű indítványt tett. Azt, hogy az uralkodók tiltsák meg a köszörűkő kivitelét a birodalom területéről. Ami kárt az ipar és kereskedelem látszólag szenved vele, azért kárpótlást nyújt a birodalom biztonságának megnövekedése. Ha a barbárok nem jutnak köszörűkőhöz, nem tudják fegyvereiket megélesíteni, és soha többet nem merészelik a birodalmat megtámadni.

A császár arra gondolt, hogy az illustris katonát minél előbb valamelyik köszörűkőbányába osztja be szolgálattételre. Kedvetlenül fordította el a fejét, de hirtelen mosoly suhant át az arcán, amit még soha nem látott a szent consistorium.

A hadügyminiszter nagy elégtétellel nézett a koronatanács notariusára, aki szintén észrevette, és jóváhagyásra magyarázta a császár mosolyát. Ennélfogva külön utasítás nélkül jegyzőkönyvbe vette a köszörűkőkiviteli tilalmat.

Pedig Diocletianus szívét más derítette fel. Az exedra oszlopai közül kilátott a kertbe. A császárné meleg takarók alatt feküdt nyugágyán az őszei napsütésben. Előtte Quintipor térdelt, összefűzött pergamen-lapokról olvasva föl valamit. A császárné mögött szelíd és értelmes arcú férfi állt csuklyás ruhában, s egy-egy intéssel megszakítva a fölolvast, magyarázni kezdett. Hogy mit, az nem hallatszott el a tanácssteremig, de az augusta arcán is, a fiúén is meglátszott az elmélyült figyelem.

Ez lehet Pantaleon, a keresztény mágus - gondolta a császár, s hálát érzett iránta, hogy az anyát hozzászeliédítette gyermekéhez. Egy pillanat alatt erőt vett rajta a vágy, hogy ő is elfoglalja köztük a maga helyét. Tökéletesen megfeledezve a birodalom pénzügyeiről, fölállt trónusáról, ami azt jelentette, hogy vége van a tanácskozásnak. Nagy meglepetésére azonban Galerius jobbjára fölemelésével jelezte, hogy beszélni kíván.

- Hallgatunk, Caesar - ült vissza a helyére a császár. Szerette Galerius mint serény munkatársát a birodalom keleti felének kormányzásában, és mint

akarátának mindenkor föltétlen teljesítőjét. Tudta, hogy ok nélkül nem szólal fel, s amit mondani fog, az méltó lesz a megfontolásra.

Galerius azt kérdezte, hangjában és arcán az indulat minden nyoma nélkül, mi lesz a keresztényekkel. A császárt meglepte, hogy caesarját is azok a gondolatok foglalkoztatják, amelyek őt. Azt felelte, hogy a keresztények dolgát külön tanácskozás tárgyává kívánja tenni.

- Az idő sürget, Dominus - emelte föl hangját a caesar. - Magad láthattad az imént, hogy engedékenységeddel mennyi parazsat halmoztál a fejedre. Nemcsak az istenek haragja fenyeget bennünket, hanem az istentelenek arcátlansága is, akik ellenségei az isteneknek, a császároknak, a törvényeknek és az egész természetnek.

Mintegy bátorításért fordult a hét illustrishez, s azok csakugyan helyeslő morgást hallattak, ami nem kerülte el a császár figyelmét sem. Tehát nekik is felelt, nemcsak Galeriusnak.

- Én ezt az arcátlanságot eddig nem tapasztaltam, s a keresztények tagadják azt, hogy ők istentelenek volnának. Inkább az a baj, hogy a mi isteneink valóban neheztelni látszanak arra, akit ők imádnak. Egyelőre rendeletet fogunk kiadni, hogy áldozatainktól a keresztények maradjanak távol, nehogy jelenlétük fölingerelje a halhatatlanokat. Aztán papjaink és az ő papjaik meghallgatásával talán megtaláljuk a módját az ellenkező istenek összebékítésének.

Az illustrisek morgása most már a császárnak helyeselt. De ugyanúgy biztosították egyetértésükről Maximianust is, aki azon a véleményen volt, hogy legalább a hadsereget meg kellene tisztítani az istentelenektől. A kormányzás alapja a hadsereg megbízhatósága, s neki volt alkalmja meggyőződni az istentelenek megbízhatatlanságáról. Ő a tiszta munkát szereti.

- Nem ontunk vért - rázta meg a fejét a császár, mielőtt a nyugati augustus kifejtette volna, mit ért tiszta munka alatt -, magad mondtad, hogy a keresztények milyen könnyen meg tudnak halni.

- Sőt kívánják a vértanú-halált! - kiáltott Maximianus.

- Mi nem fogjuk vértanúsággal erősíteni őket - mondta határozottan a császár. - Esztelenségnek tartanám a birodalom oly nehezen helyreállított belső békéjét ok nélkül megrendíteni.

- A manicheusok iránt nem voltál ilyen elnéző, Dominus - makacskodott Galerius.

- Azoknak nemcsak a könyveit égetted meg, hanem őket magukat is tűzre hányattad.

- De nem a vallásuk miatt, hanem mert Manes követői a perzsákkal cimboráltak, akikkel akkor harcban állottunk. Vad és erőszakos emberek voltak, akik ledöntötték isteneink szobrai. Neked mi a véleményed, Constantius?

A fehér caesar, Helenára és Minervinára gondolva, óvatos feleletet adott. Ő úgy tudja, a keresztények se lakóhelyükre, se nyelvükre, se polgári szokásukra nem különböznek a többi emberektől. Házasodnak, mint mindnyájan, gyermekeket is nemzenek, de nem teszik ki a nemzett gyermekeket. Engedelmeskednek a

törvényeknek, sőt viseletük által felülmúlják azokat. A földön vannak, de az égben élnek. Úgy hallotta, azt szokták mondani, hogy nekik minden idegen föld hazájuk, de számukra minden haza idegen föld.

- Szóval maguk is bevallják bűnüket - horkant fel Galerius minden tanácskozási illendőség ellenére.

Constantius zavarba jött, és gyorsan befejezte szavait. Nem tudja, hogy az ő országaiban mennyien vannak keresztények, de bizonyos, hogy szelíd és békességes emberek lehetnek, mert még eddig senki se panaszkodott rájuk. Az erőszaknak, mint uralkodótársai bizonyosan tudják, ő soha nem volt barátja, s mindig többre ment emberséggel, mint amennyire embertelenséggel ment volna.

Az illusztrisek köteles morgása most se maradt el, de Galerius piros arca elfakult. A régi ellenség utolsó szavaiban célzást érzett.

- Caesar-társam majdnem a családi érzelmesség hangján beszélt - mondta élesen -, engedd meg, legszentebb augustus, hogy én is föltakarjam családi sebemet, amit az istentelenek ütöttek.

- Beszélj - nézett rá csodálkozva a császár.

- Nem én fogok beszélni - gyulladtak ki a vad csordás-szemek. - Anyám papját fogom behozni szent színed elé, hallgassátok meg őt!

Egy hórihorgas, fekete, szőrmók emberrel tért vissza, aki a falusi papok kopott talárját viselte. Hasra akarta vágni magát a császár előtt, de megtántorodott, hanyatt esett, a szeme fölakadt, minden tagja remegett, hallatszott a foga csikorgása, s kicsordult szája szélén a hab.

- *Morbus sacer* - borzongott össze a császár, s mindnyájan meghajtották a fejüket Jupiter hatalmas szobra előtt, amely a tanácsház háttéréből nézett le rájuk olümposzi derűvel.

Aztán azzal a tisztelettel nézték a szent beteget, amely mindig kijárt az epilepsziásoknak. A roham nem tartott soká, a szőrös ember feltápáskodott, s először is hálát adott az isteneknek, akik a szent betegséggel jutalmazták meg azért, amit az istentelenektől szenvedett. Aztán elmondta, hogy ő Galerius anyjának, az isteni Romulának szolgálatában áll, aki sardicai majorjában szentélyt emeltetett Rheának, a nagy istennőnek, hogy örökké áldozattal kérje pártfogását fia, a legjámborabb és legkegyesebb caesar számára. A szentély azonban most már romokban hever, mert a sardicai istentelenek feldúlták, a nagy istennő szobrát fejszéssel szétverték, s őt magát, a szentély papját megostorozták.

Egy vállrántással lecsúsztatva felsőtestéről a ruhát, és mutatta hátán az ostorcsapások bevarasodott csíkjait.

- Távozz békével - intett neki a császár, és komoran fordult Constantiushoz. - Úgy látszik, a keresztények mégse mindenütt szelíd és békességes emberek.

Constantius lehorgasztotta a fejét. Maximianus felháborodva csapkodta össze a kezét, és megállapította, hogy az istentelenek kegyetlenebbek a vadállatoknál.

Galerius mellén összefont karokkal és sötét tekintettel várta a császár határozatát.

A császár összetette a két tenyerét, sokáig billegtetve egymáson az ujjait - ez szokása volt, amikor elgondolkozott -, aztán határozott hangon szólalt meg.

- A tiszteletre méltó Romula birtokán Rhea szentélyét az én költségemen építesd újra, Caesar, és szállítsd oda a nagy istennő szobrát római templomából. Az istengyalázók kikutatását és megbüntetését rád bízom.

Galerius meghajtotta a térdét. De a hangja elégedetlen volt.

- És nem félsz attól, Dominus, hogy az istentelenek egyszer a te fejed fölött is meggyújtják a palotád?

- Mennyien lehetnek az istentelenek? - kérdezte a császár a miniszterektől.

Senki se tudott biztos választ adni. Majdnem minden városban volt ugyan templomuk, de hogy mennyien gyülekeznek abba, azzal eddig nem gondolt senki.

- Össze kell őket számlálni az egész birodalomban - fordult a császár a notariushoz. - A rendeletet még ma szét kell küldeni mind a száztíz tartomány kormányzójának.

Azzal felállott, és elhagyta a trónt. A miniszterek eléje járultak, és térdre borulva megcsókolták a palástja szegélyét. Meghagyta nekik, hogy melyikük mely napon jelentkezzék kihallgatásra, mielőtt vele együtt visszaköltöznének Nikomédiába.

Aztán uralkodótársait kérdezte meg, meddig maradnak, mert szeretne közös vacsorán elbúcsúzni tőlük. Constantius, akinek még a szájában volt a Galeriuszal együtt elköltött családi vacsora íze, engedelmet kért, hogy azonnal hazaindulhasson családjával. Az ő útja leghosszabb az Atlanti-óceán partjáig.

- De a fiadat tovább is itt fogom - nyújtotta a kezét csókra Diocletianus. - Okos és kedves fiú.

Aztán Maximianushoz fordult.

- Maxentiust azért tartom az udvarnál, mert rád emlékeztet, öreg bajtárs. Így legalább mindnyájan képviselve vagytok körülöttem. Kár, hogy neked nincs fiad, Galerius.

A caesar mély bókolással felelt.

- Ha leányom, Dominus, veletek akar maradni a beteg augusta ápolására, nincs ellene kifogásom.

- Köszönöm, Galerius - nyújtott kezet neki a császár. De a lányodat is visszük Nikomédiába. Aranyfénye felderíti a mi csöndes és komoly udvarunkat.

Előrement, maga mellé intve Constantiust.

- Tűszokat szed tőlünk - dörögte Galerius Maximianus fülébe.

XV.

A szent consistorium ülései titkosak voltak, ennél fogva huszonnégy óra múlva egész Antiochia tudott valamit a határozatokból. Úgy, ahogy világvároshoz illik. Az igazságnak egy szem búzájából százezrek számára gyúrták meg a hazugság kenyerét.

A forumon, csapszékekben, a pékboltokban, a borbélyműhelyekben szájról szájra adták a hírt:

- A császár összeíratta az egész birodalomban az istenteleneket.

Másnap már úgy mondták, hogy a keresztényeket írják össze. Miért? Mert a császár maga is föl akarja venni az új hitet, és tudni akarja, hogy kik tartanak vele.

A keresztények úgy tartották, hogy az antiochiai gyülekezet, amelyet még a tarsusi Pál, Isten nagy szentje alapított, legrégebbi egyháza Szíriának, és maga Antiochia legnagyobb keresztény városa a birodalomnak. Legföljebb Alexandria vetekszik vele, Róma mindenesetre csak utána jön. Azt azonban maguk a keresztények se gondolták volna, hogy összeolvashatatlanul nagy a számuk. Az csak most derült ki, mikor a császár elhatározásának híre futott. Az egész város az utcákon nyüzsgött, és minden ember keresztvetéssel üdvözölte a másikat.

- Te is Krisztus követője vagy? - csodálkoztak egymásra.

- Én titokban mindig az voltam - mondták a szemérmesebbek.

Az arcátlanabbak gúnyolódva rázták a fejüket, és verték a mellüket. Ők igen, bizonyítani is tudnák, ha az apjuk meg nem halt volna, hogy ők már kiskorukban üldözést szenvedtek az igazságért. De akik olyan ügyetlenül és féltékenyen vetik a keresztet, azokat sohase lehetett a gyülekezetben látni. Azok csak forró vízben főtt lágytojás-keresztények.

Többen látták, hogy a város praefectura Mnesterrel, a püspökkel sétált, és minden fordulónál a baloldalára került. Az a keresztény borbély, aki a püspököt nyírni szokta, három ősz hajú, felszabadult rabszolgának fizetett azért, hogy levághassa a hajukat. Mindenki püspökhajat akart tőle venni talizmánnak, és a jóember nem tudta másképp kielégíteni a hirtelen megtérteket, csak ezzel a kegyes csalással. A fele hasznot természetesen befizette az ecclesia pénztárába a szegények javára.

A püspök olyan népszerű embere lett a városnak, hogy csak este mert kimozdulni az utcára. Ha meglátták valahol, mindjárt elállták az útját, és térden állva kérték áldását. Különös történeteket meséltek róla, amelyekből kiviláglott, hogy tekintélyét maguk az istenek is elismerték. Egyszer - ezen a történeten álmélkodtak a legjobban - a város határában a zivatar beszorította egy magános házba. Siettében nem nézte, hová került, a sötétben addig tapogatózott, míg egy kőpadot talált, arra leterítette a köpönyegét, hangosan elvégezte esti imádságát,

és álomra hajtotta fejét. Csak virradatkor vette észre, hogy Apolló jósdájában töltötte az éjszakát. Sok ügyet nem vetett a dologra, hiszen isten angyalai őrt álltak körülötte, úgyhogy a Gonosz nem juthatott hozzá, ruháját pedig, amely hozzáért a bálvány jelenlététől megfertőzött padhoz, elégette. Megjelent azonban nála Apolló papja, és kétségbeesve jelentette neki, hogy mióta a templomban hált, az isten nem ad jóslatot. Úgy látszik, a hangos imádság némította meg. Arra kérte a püspököt, hogy segítsen valahogy rajta, mert ő így éhen fog halni. A püspök megszánta, és különben is kötelességének tartotta, hogy valamiképp megfizessen a szállásért. Fölrta tehát egy viasztáblára e néhány szót: *Sátán, parancsolom neked, hogy szólalj meg! Mnester püspök, az Isten szolgája.* A pap Apolló oltárára helyezte a viasztáblát, és erre Apolló csakugyan megszólalt.

Esténként a cirkuszban is nagy tüntetések voltak a szünetek alatt. Lelkesen éltették Krisztust és a püspököt, s az ovációban részt vettek még a legionáriusok is. Nagyon szívük szerint valónak találták az új istent, aki a békesség istene.

- Mit fogtok csinálni, ha nem lesz többé háború? - kérdezték kíváncsiskodó asszonyok a katonákat.

- Gyereket! - felelték azok, és most már a katonákat is megtapsolták.

A város örömmáorban úszott, azonban a környékbeli falvakban sokan megrémültek. A kereszténység a városokban nagyon megerősödött, hanem a falvakban még nem eresztett mély gyökeret. Iparosok, kereskedők, rabszolgák ugyan mindenütt összeálltak egy-egy kis gyülekezetté, azonban a parasztság ragaszkodott a régi istenekhez. S most a kis gyülekezetek mindenütt vérszemet kaptak, s azzal ijesztgették a bálványimádókat, hogy eljő az Úr felhőiben, villámlással és vízőzönnel pusztítja el nemcsak az ördögöknek szentelt templomokat, hanem mindazokat, akik ott áldozatot szoktak bemutatni. A decuriók ijedten jöttek tanácsot kérni a hivatalos flamenektől, hogy mitévők legyenek. A riadt papok a vállukat vonogatták. Ők maguk sem tudták, hányadán vannak a régi istenekkel, s a püspökhöz küldték a decuriókat, hogy az talán tud rajtuk segíteni.

A nagy forrongásban legjobb üzletet csinált a kanccsal Benoni, az istenkereskedő zsidó. A horpadt mellű kis ember a nyakába kötött deszkára elhelyezett apró istenszobrocskákkal házról házra járt, s minden ajtón bekiabált.

- Szép Orpheust vegyenek, aki lekíséri a halottat az alvilágba, és megvédi a Kerberosz harapásától! Csak egy as ez a szép kis Kerberosa, aki elugatja a tolvajokat a háztól! Fél sestertiusért egy egész Tutunus isten, aki megnyitja az asszonyok elzárt méhét! Egy denarius az ára ennek az arannyal futtatott, ezüsttől szalajtott, nagy hasú Plutosznak, aki minden házban szerencsét és gazdagságot úrít az asztalra!

Benoni keresztekét is árult, puhafából összerótt kis krucifixumokat, de azokat nem kiabálta, mert eddig úgyse vett belőlük senki. Nem is tartott belőlük csak egy-kettőt, azok se kellett ingyen se, kinevették velük az istenkereskedőt. Most azonban a nagy izgalom napjaiban egész éjszaka keresztekét faragcsált a

kancsal zsidó, s nem győzött belőlük eleget összeeszkábálni, mert mindenki csak keresztet akart venni.

- Neked nincs még? - kérdezte Titanilla Quintiportól.

A nobilissima egy kosár citromot akart szedetni Quintussal a nikomédiai útra, de örömében elfelejtette a kívánságát, amint a fiút meglátta, aki búcsúzni szaladt be az apjáékhoz. Az udvar másnap indult a székvárosba, a kertészéket ugyanaznap vitte a hajó Dalmatiába.

- Nekem nincs kereszt - nevetett Quintipor -, de Nonnus reggel kettőt vett. Egyiket a mellén lógatta te, másikat a hátán, hogy akármerről látja meg a Dominus, megakadjon rajta a szeme. Délben azonban valami rossz hírt hallhatott, visszavitte mind a kettőt az istenkereskedőnek. De az nem vette vissza, csak az egyiket. A másikat hol előveszi, hol visszadugja a zsebébe az öreg, aszerint hogy kivel beszél.

A nobilissima rábámult a fiúra.

- Ne vess csak még! Én mindig nevetnék, ha neked volnék.

- Én is mindig nevetnék, úrnőm, ha téged látnálak - mondta Quintipor elpirulva.

Titanilla meglegyintette a kezében tartott pávatollal.

- Quintipor, te még gavallérságot is tanultál, mióta a császárhoz jársz iskolába.

Sapricia hóna alatt csomaggal, dörmögve csoszogott be az ajtón. Útravalókat vásárolt a boltokban, és majd agyonnyomták az utcákon a tolongásban.

- Meg van veszve az egész világ. A forumon egy ronda fekete ember körül annyi a nép, hogy el kell kerülni a praefectura mögé.

- Aztán mit tud az a fekete ember? - egyenesedett fel Quintus, aki a bakancsos-ládáját szegezte le.

- Mit tudom én, nem hallgatom én az ilyen bolondságokat. Azt rikácsolta, hogy egy esztendő múlva úgyis vége a világnak, most már nincs enyém meg tied, hanem közös minden, pénz, föld, számár, arany.

- Ugyan ki az az értelmes filozófus?

- Ammoniusnak mondták, valahonnan Afrikából szalajthatták. Sose láttam olyan szőrös embert, valami faun lehet, ha a csuklyáját hátravetné, tán a szarva is látszana.

- Ejnye, de megnézted, hé! Mit szólnál hozzá, ha itt hagynálak, és beszélgetnék hozzá fauninasnak?

- Mindjárt állítanék egy új szobrot Priapus istennek.

- Ohó! De nemcsak te lennél ám közös, hanem én is! - kapott az öreg az asszony derekához.

Quintipor szégyenlősen kifordult a szobából, a lány nevetve utánafutott.

- Gyere, meg akarom hallgatni azt a filozófus faunt!

- Te, nobilissima? - hökkent meg a fiú.

- Én, én. Azt hiszed, csak az öregasszonyokat érdekli a filozófia?

Quintipor megütközése csak addig tartott, míg a lány magára terítette Sapricia zöld gypjúkendőjét. Térdig beleburkolózott, csak szeme, szája és kíváncsi kis orra látszott ki belőle. Két kezét összetette a kendő alatt, és gyerekes bájjal könyörgött.

- Ne félj velem jönni, magister bácsi. Legföljebb azt mondják rád a komoly férfiak, hogy ej, milyen szép kis babát csípett föl magának ez a téntás körmű kis deák!

A cselédkijárón szöktek ki a szent palotából, s két szoros közön keresztül már benne is voltak a forum forgatagában.

- A karodba fogózom, hogy el ne sodorjanak tőled - csipogott a lány. - Jobban is megszoríthatasz, nem vagyok üvegből, Gránátvirág.

Érezte, hogy a fiú karja megrándult az övé. A vállával is hozzásimult.

- Örülök neki, hogy értesz még a nevedre. Tudod, hogy ezután mindig így szólítalak, ha ketten leszünk. Te is jössz velünk Nikomédiába?

- Megyek, nobilissima.

- Persze a császárt kíséred.

- Az úton az augusta rendelkezik velem. Velem olvastatja föl azt a könyvet, amit Pantaleon, az orvos hozott neki.

- Varázslókönyv? Azzal gyógyította meg a Dominát?

- Valami olyanféle. Evangéliumnak hívják.

- Evangelium? Az ugye annyit tesz, hogy jó hír? Majd egyszer nekem is olvasol belőle. Merre menjünk most? Ott feketéllenek legtöbben, ni!

Kinyújtott kezével a Singon utca betorkollása felé mutatott. A kancsal istenkereskedő éppen abból az irányból közeledett. Azt hitte, neki szól a kézmozdulat, és elébük sietett.

- Két és fél asért számítom nektek ezt a bronz Stimulát! A leghálásabb istennő, aki ezt teszi a tórus végébe, annak sohase lesz álomszuszék az ura.

Jobban szemügyre vette őket, és fölemelve a deszkát, egy szemérmetlen mozdulatú Venus-szobrocska felé nyújtotta ki az állát:

- Nektek még nincs szükségetek Stimula istennő segítségére. Három as az ára ennek a gyönyörű Libentinának. Ketten vegyétek meg, hogy egyformán hálás legyen mindkettőtöknek!

Titanilla oldalba könyökölte a fiút.

- Van pénzed, Gránátvirág? Kettőt vegyél, egyet nekem, egyet magadnak.

A fiú vonakodva húzta elő az erszényét, a zsidó boldogan turkált a szobrocskák közt, a másik Libentinát keresve.

- Ötért adom a kettőt, pedig magamnak is többre van. De nagyon örülök neki, hogy ilyen értelmes emberek is maradtak még Antiochiában. Napok óta nem adtam el mást, csak keresztet.

Megrántotta a hüvelykujjával a nyakába akasztott zsineget, akasztóhorgas fakeresztek koppantak, és ruhába tűzésre való ólomfeszületek csörrentek össze rajta.

- Mi is ilyent akarunk venni - fogott meg a lány egy ólomkeresztecskét. - De hiszen ez akasztófa! Vagy ez maga az isten?

A zsidó előregörnyedt, szétvetette a karjait, és kifelé fordította a tenyereit.

- Honnan tudja azt a magamfajta együgyű zsidó? Az én istenem se nem fából van, se nem ólomból, se nem kőből. Melyiket parancsolod, gyönyörű papnő?

- Honnan tudod, hogy az vagyok? - himbálta meg magát Titanilla.

- Látom a szemedről, hogy te is a szent ligetben szolgálsz. Legalább száz társnőd vásárolt már tőlem ilyen talizmánt.

A lánynak nagyon tetszett, hogy a kereskedő hierodulának nézte.

- Adj csak hat ast a jóembernek, hogy ránk ne fizessen - intett Quintipornak. - Majd neked is én választok.

Kivette a két legkisebbet, és az egyiket odaadta a fiúnak.

- Tűzd csak a ruhádba, hadd látom, szép keresztény lenne-e belőled. Megállj, nem úgy lesz, majd cserélünk előbb. De tartsd a karod, hogy el ne szúrjuk a barátságot.

Ő maga tűrte fel Quintipor karján az elpuhult divat szerint való tunika ujját, és a csukló felett megszúrta a tüvel. Aztán odatartotta neki a maga karját.

- Tessék. Ni, hogy reszket a kezed! Igaz, te nem tudsz vért látni. Megint rosszul leszel, mint múltkor?

- Nem, nobilissima - próbált magán erőt venni a fiú. - Csak ilyenkor mindig eszembe jut a gödölye.

- Micsoda gödölye?

- Amit apám egyszer föláldozott Ceresnek, mikor én még egészen kicsi gyerek voltam. Akkor láttam ilyent először. Fehér volt és ártatlan szemű, bégetni se tudott még, csak nyöszörögni, és ahogy körülszaladta a nyakát a kés, egyszerre bíborgallérja támadt a kiömlő vértől. Én elszaladtam ijedtemben, és soha többet nem tudtam véres áldozatot nézni.

- De furcsa - mosolyodott el a lány. - Valeria is mindig megborzong a vértől, a mostohaanyám.

- Az augusta is, Keresztelő János történetét mindig ki kell hagynom az evangéliumból.

Titanilla toppantott.

- Engem ne sajnálj, mert nem vagyok gödölye. Hadd látom, tudsz-e bátor fiú lenni, Gránátvirág! Szszzs!

A fiú zavarában bátrabb volt, mint kellett volna. A tücske tövig beleszaladt a fehér karba, nagy, sötét vércsöppet buggyantott ki belőle.

- Most már vértanúd vagyok - nevetett a lány -, s lenyalta szájához kapott karjáról a vért. - Pedig úgy illett volna, hogy a te véred hulljon énmiattam.

Quintipor félszegen tartotta oda a karját, a másik kezével tollvágó kis kését kereste ruhája ráncáiban.

- Parancsolj velem, nobilissima.

- Most nem kell, Gránátvirág. Majd akkor fizettetek meg, ha még szegényebb leszek, mint most. S hogy le ne tagadhasd, mit tettél velem, a vérontás eszközét beleteszem a bullámba.

Kinyitotta a buborék formájú kis tokot, amelyet a római lányok keskeny szalagon hordtak a nyakukban, s nászuk reggelén ajánlottak föl a házi isteneknek. Addig ereklyetartónak használták, hajfűrtöt, kiesett fogat, szemverés ellen való talizánt viseltek benne.

Benoni elámulva látta, hogy a bulla aranyból van. Piszkos gyapjúövéből előrántotta otromba faragókését.

- Ezt vedd meg, szentséges úrnő, ha bosszút akarsz állni isteni véredért.

Titanilla rászorította a bulla fedelét az ólomfeszületre, és bosszúsan nézett a szemfüles zsidóra.

- Gyerünk, Gránátvirág! Csakugyan okosabb lett volna ide nem jönni - karolt a fiúba, és idegesen húzta magával a szent palota felé. Nem csupán az idegesítette, hogy a kereskedő felismerte a rangját. Észrevette, hogy Maxentius is ott van a tömegben, amely a fekete faunt hallgatja.

Pergett-forgott a kövön a vad tekintetű filozófus, és kinyújtott karjaival mind a négy világtáj felé fenyegetőzött.

- Jaj nektek, bíborban dőzsölők és pehelyvánkósok közt fetrengők! A messiás sokkal hamarabb eljön az ég felhőiben, mint ahogy ti gondoljátok! Kardot emel a jobb kezében, hogy lekaszáljon benneteket, mint a sátán vetését az ő szántóföldjén, és bal kezéből kiönti az ítélet csészéjét, hogy egy csecsszopó se maradjon belőletek, sötétség fiai és lányai!

Az utolsó oszloptól visszapillantva még látták, hogy sisakos rendőrök rohannak ki a praefectura palotájából, és korbáccsal verik szét maguk előtt a tömeget, utat nyitva a faunhoz. A nép ordítózva tombolta őket körül.

- Ne bántsátok az isten emberét! Éljen a messiás!

XVI.

A faun nem túlságosan vonakodott a rendőrök kezére adni magát. Csöndesítette a népet, hogy ne féltsék, mert ha ő akarja, hetvenhét légió angyalt rendel ki megoltalmazására az isten. Ettől azonban még jobban nekilelkeseedett a tömeg. Most már csak azért is a maga öklével akarta megvédeni a szent férfiút, akinek ilyen nagy befolyása van az istennél. Nagy verekedés támadt, háromszor is visszatépték a rendőrök kezéből az isten emberét, úgyhogy mire bevitték a praefecturára, és az irenarchos elé állították, orrán, száján csorgott a vér szegénynek.

- Hogy hívnak? - kérdezte tőle a rendőrfőnök.

- Ammoniusnak.

- Miféle vagy?

- Isten igéjének hirdetője.

Az irenarchos zavarban volt. Az ő zsebében is volt már egy kereszt, mert ő is hallott róla, hogy készül valami. A kötelességének eleget kellett tenni, de a jövőjét se akarta valami meggondolatlansággal eljátszani.

- Mit csináljak veled, jóember? - vakarta meg a tarkóját.

- Kísértess el Galerius caesarhoz - felelte nyugodtan a jóember.

- Úgy tudom, őszentsége ma reggel elhagyta Antiochiát.

- Nem, mert vár engem. Csak holnap hajnalban indul útnak.

- Legyen a te akaratod szerint.

Nagy megkönnyebbülés volt az irenarchosnak, mikor kis idő múlva jelentették neki az emberei, hogy a caesar csakugyan színe elé bocsáttatta Ammonius, őket pedig elküldette.

Naplemente felé Ammonius már ott volt a Singon utcai gyülekezetben. Követelte a diaconusoktól, hogy vezessék Mnester püspök elé. A püspökhöz azonban nem volt könnyű bejutni. Az új megtérők annyi gondot adtak, hogy még a magabaszállás óráját is fel kellett áldoznia, amikor szívét föl szokta emelni az Istenhez. Most pedig még nagyobb szükségét érezte az égi kegyelemmel való találkozásnak, mint máskor. Megzavarta, majdnem megrémítette a nyáj váratlan megszaporodása. Félt, hogy az ördög konkolyt hint az Isten búzájába, és a tiszta bárányok közé becsempészi a maga fekete kosait.

- Engem az Úr küldött követül püspökötökhöz - mondta emelt hangon Ammonius, és megmutatta hátán a korbácsütések hegedő nyomait. - Hierocles, a kegyetlen egyiptomi helytartó mérette őrá azokat, amiért Alexandria piacán megjósolta a bálványok hamarosan bekövetkező ledőlését.

Antiochiában évtizedek óta senkit se üldöztek az igaz hitért. A diaconusok szinte irigyen illették ajkukkal az üdvösség zálogául szolgáló sebeket, és megilletődött szívvel mutattak utat Isten követének.

A püspök kevésbé volt megilletődve. Hallott a forumon történekről, és szelíd feddással fogadta az összekarmolt képű hitszónokot.

- A mi istenünk nem kívánja azt, hogy a piacon ordítozzuk a nevét, mint egy eladó rabszolgáét. Magadnak köszönd, fiam, amit kaptál.

Ammonius a püspök előtt is leeresztette hátáról a ruhát.

- Ezeket is az istenért kaptam - mondta kérkedve.

A püspököt ez se indította meg.

- Lehet, hogy bűneidért fenytett meg. Mért nem viselünk mi ilyen sebeket?

- Azért, mert gyávák vagytok! - kapta el a düh Ammonius. - Ti sötét zugokba bújtok el az Isten nevével, mintha lopnátok az üdvösséget. Isten bátorságot kíván az ő harcosaitól.

Látomásokról beszélt, amelyek tudtára adták, hogy elkövetkezett az idő teljessége. A bálványimádók meg vannak rémülve, fejvesztetten kapkodnak most már a kereszthez is, itt van a pillanat, amikor ki lehet vetni a poklot sarkaiból. El kell venni a bálványimádóktól templomaikat, arany és ezüst kincseiket, palotáikat és földjeiket, és nem hagyni meg nekik egyebet, mint ami megilleti őket: a sírást és fogak csikorgatását.

- Megkeveredett ember vagy te, barátom - nézett rá szájalommal a püspök. - Vajon nem a circumcelliók eretnek felekezetéhez tartozol-e te?

- Nikomédia püspöke küldött hozzád - felelte megsértődve a követ. - Azt hitte, nem tollseprű van kezében, hanem az arkangyal tüzes kardja, mint az övében.

- Hoztál valami bizonyáglevelet testvérünktől?

Az egyház sok ezer püspöke Galliától Arábiáig állandó összeköttetésben volt egymással. De Nikomédia szentéletű püspöke, mióta szemei meggyöngültek, csak szóbeli üzeneteket küldött meghitt embereivel. Mnester biztosra vette, hogy a gyanús idegen hamis írással igazolja magát.

Ammonius azonban erszényt húzott ki a csuhája alól.

- Három arany solidus van benne, mert az istenben is három személy van. Tizenkét aureus, mert tizenketten vették körül a Mestert. Hetvenkét ezüst sestertius, mert hetvenkettőt avatott föl kézrátétellel a tizenkettő. Az antiochiai gyülekezet szegényeinek küldi ezt Nikomédia püspöke.

Mnester véteknél tartotta volna tovább kételkedni. Az ajándék nagysága meglepte ugyan, de a három solidusnak az a magyarázata, hogy az istenben is három személy van, a háromság hívő nikomédiai püspök mellett bizonyított. Mnester maga, aki a pogány filozófusok tanulmányozásán keresztül jutott el a kereszténységhez, nemcsak a szívvel akart hívő lenni, hanem az értelmével is. Nem tagadta a harmadik személy létezését, de nem ismerte el egyenlő rangúnak az Atyával és Fiúval. Úgy találta, hogy a Világosító Lélek gyöngébb náluk, s a

világ azért van sötétben, mert ő még csak azután lesz eljövendő. De nem lévén harcos természetű és vitakozó elme, inkább csak magában töprengett, s mindössze néhány püspöktársával közölte kételyét. Közöttük volt Nikomédia püspöke is, aki szerette volna őt véleménye megváltoztatására bírni, s azért minden üzenetében célzást tett az egy isten három személyére.

Most már restellte Mnester, hogy bizalmatlankodott, s hibáját azzal tette jóvá, hogy fölkérte Ammoniuszt, kövesse őt a gyülekezetbe. Úgyis ősi szokás volt, még az apostoli időkben is, hogy idegenben járó testvérek ott is mindig felkeresték a gyülekezeteket, s kicserélték velük a vigasztalás ígét.

A templom, amelybe a püspök bevezette a vendégét, óriás terem volt, jóformán minden bútortól üres, s így ezrével fértek benne a hívők, fedetlen fejű férfiak és elfátyolozott arcú nők. Szobrok, képek nem ékesítették, mint a bálványimádók templomait, virágot se volt szabad bevenni, mert az is emlékeztetett volna az isteneknek bemutatott virágáldozatokra, s ezért hiányzott az oltár is. Letakart, hosszú asztal kehellyel, szent könyvekkel, olaj- és krizma-tartó csészékkel, emlékeztetett az utolsó vacsora asztalára. Egyetlen szék volt mellette, minden kényelem nélkül való faszék a püspök számára, s alacsony emelvény, amelyre a szereplők álltak fel, iratokat felolvasni, vagy a község vénei, ha intelmeket akartak intézni a hívekhez. Régebben a megszállottak is innen beszéltek, ha isteni sugallat ékesszólóvá tette ajkaikat, bár ezekben a nyugalmasabb időkben ez már ritkán történt meg, az isten inkább papjai útján jelentette ki akaratát. A misét rendszeresen maga a püspök mondta, ő szolgáltatta ki kenyér és bor színében az úrvacsorát is, s ő merítette vízbe a kereszteleendőket a terem keleti sarkában a padlóba mélyesztett, háromlépcsőjű márványmedencében.

A teremben már rezgett a forró levegő, és szivárványgyűrű vette körül a faltartókban lobogó, nagy viaszgyertyákat, amikor a püspök belépett. Szokatlan izgalom fűtötte a lelkeket, és tette csillogóvá a szemeket. Ez más volt, mint az istennel való érintkezés mindennapos extázisa. A földi életben várható nagy változás láza feszítette meg az idegeket.

A püspök rövid imádság után, amelyben arra kérte az istent, hogy világítsa meg az elméket, bejelentette, hogy a nikomédiai atyafiak követeként üdvözölni a Krisztusban összegyülekezett antiochiai testvéreket. Nemcsak arra kérte őket, hogy hallgassák meg istenfélelemmel, hanem szokatlanul, keresztény nyugalomra is intette őket.

A figyelem biztosítva volt, mihelyst Ammonius föllépett az emelvényre. De az is mindjárt megtetszett, hogy ma nem lesz nyugalmas estéje a gyülekezetnek.

Sokan hallották már kint a forumon, s mindenfelé híre szaladt, hogy az Isten embere megjelent Antiochiában, megjövendőlte a világ közel végét és a gazdagok elkárhozását. Zúgó moraj fogadta, amely azonban nemsokára a csalódás suttogásának adott helyet. Isten embere nemcsak a prófétákat idézte hibásan, hanem Krisztus szavait is. Mikor észrevette a hívek nyugtalankodását, hirtelen reszketni kezdett, a szeme fölakadt, a száját hangtalanul mozgatta, majd irtózatossá válva tört ki, és lezuhant az emelvényről.

- Itt van-e Pantaleon, az orvos? - kiáltott a püspök. Azonban hangja gyöngé volt, szájról szájra adták tovább a kérdést, úgyhogy idő tellett belé, míg a későn érkezett s a porticusban megrekedt orvos jelentkezett.

- Itt vagyok, azonnal megyek!

Addig is, míg az orvos utat bírt magának törni, a diaconusok meghintették szenteltvízzel a nyavalyatörött embert, amitől annak vonaglásai rögtön megszűntek. Mire Pantaleon odaért volna, akkorra már ő megint az emelvényen állt, és folytatta beszédét.

- Testvéreim - kezdte, s érezni lehetett, hogy még nem egészen ura fátyolozott hangjának -, most ti szemtanúi voltatok annak, hogy a Sátán mint akarta megakadályozni Isten legkisebb szolgáját kötelessége teljesítésében. Először, láttam, megrontotta a ti fületeket, hogy ne azt hallja, amit én mondok, s így kétséget támasszon bennetek.

Álmélkodó felkiáltások hallatszottak. Sokan hangosan beismerték, hogy ők is azok közé tartoznak, akik a Sátán incselkedése következtében rosszul hallottak. Ezek lelkükben és arcukban megvidámodtak azon, hogy Isten méltónak találta őket próbára tenni az ördög incselkedésével. Olyan nyilvánvaló kitüntetés ez, amilyen ritkán éri az embert. Szinte mámoros fölkiáltások biztatták az egyre jobban erőre kapó Ammoniust, hogy folytassa az ördög mesterkedésének leleplezését.

- Azután ellenem intézett orvtámadást a sötétség fejedelme. Megrázott, hogy megfélemlítsen, és megkötözte nyelvemet, hogy el ne mondjam nektek azt a látomást, amelyet a Sinai hegyén nyertem, amikor Isten parancsára elmenekültem a bálványimádó helytartó poroszloi elől.

Mindenfelől lángoló szemek és az álmélkodástól felnyílt ajkak fordultak Isten kiválasztott embere felé. Sokan hallották gyermekkorukban, hogy apáik és nagyapáik idejében, mikor az igaz hitet üldöző császárok kínozták a keresztényeket, majd minden embernek volt látomása. Ezt a békében élő nemzedéket már nem tartotta erre érdemesnek az Isten. Legtöbbször láttak olyan embert, akit látomásra méltatott a Krisztus.

A látomás tagadhatatlanul elég világos volt. A tízparancsolat hegyén alvónak Dániel próféta jelent meg, amint Baál templomában szurokpogácsával dögleszti meg a sárkányt. A látomásbeli sárkány azonban bíborba volt öltözve, és homlokán gyöngyös diadémot viselt. Aztán fölébredt, és kérte az Istent, világítsa meg, mit jelent ez a látomás. Erre új látomása támadt, de az már éberén. A bibliai gonosz fáraó jelent meg neki, amint bíbortakarós ágyában lángok közt feküdt, és elhamvadt egész palotájával együtt.

A hangja most már süvöltött, és mint a végzet nagy fekete madara csapongott a hívők feje fölött.

- Én mondom nektek, hogy mire a hold harmadszor megújul, nagy dolgok történnek a földön. Mint tűz a szalmát, megemészti Isten haragja azokat, akik

ellene vannak. Pedig mindenki ellene van, aki nincs vele, és ő nemcsak ellenségeit teríti le, hanem a langyosakat is kiköpi szájából.

A fekete ember szavai befejezéseül keményen föllendített karjával mint fenyegető karddal mind a négy világtáj felé keresztet szabott a gyülekezetre. Mindenki megfélemlülve hallgatott, maga a püspök is némán csukta le a szemét, mintha nem akarná látni az elkövetkezendőket. Pantaleon azonban megtörte a csöndet. Azzal kezdte, hogy az ördög gyakran ölti magára az angyalok alakját, és nyíltan megmondta, hogy a Sinai-hegyi látomást ördögi lesvetésnek tartja.

- A legnagyobb keresztény erény a türelmesség. Ha a Messiás békességben tűrte arculveretését, megköpődését, megostorozását és fölfeszítését, mi igazán türelemmel elviselhetjük, hogy senki se bánt bennünket.

- Isten azt akarja - fejezte be szavait -, hogy vetése csöndben nőjön, és elborítsa az egész világot. Neki nincsenek látomásai, de azt hiszi, nemsokára olyan lélek fog újjászületni a kereszténység vizében, akit Krisztus anyja érdemesnek fog tartani a saját koronájára.

Mindenki tudta, hogy a császárné megtérésére céloz. Valakinek a száján felzendült egy himnusz az egyedülvaló Isten dicsőségére. Vele énekelte az egész gyülekezet. Senkinek se jutott eszébe, hogy a dallam ugyanaz, amelyen Jupitert tisztelte papjainak kórusa, s amelyre néha táncra perdült a nagyurak víziorgonás palotáinak tövében ácsorgó csöcselék. Az arcokat besugározta az elragadtatás szent derűje, a fölfelé szegezett, fénylő tekintetek előtt szétnyílt a mennyezet, kettéhasadt az ég kárpitja, látták a csillagok felett az Atyát, oldalán a Báránnyal s körülötte a szentek tündöklő, fehér tógás seregét.

Az ének megnyugtatta a lelkeket. Boldogan hallgatták meg Gorgonius kamarást, aki társa, Dorotheus nevében is beszélt. Nem kérkedésképpen, csak az igazság kedvéért mondta el, hogy Isten kegyelmének őket kettőjüket tetszett kiválasztani a várható nagy változás eszközéül, amelyről mindenki beszél. Elbeszélte, hogy az ő jelenlétük ijesztett rá a bálványokra, s ennek köszönhető, hogy most a császár összeszámláltatja a keresztényeket. Egy görbe hátú, kopasz ember - mindenki tudta róla, hogy Anthimius az, az apatái presbiter, aki bátran megvallotta hitét a császár előtt, s ezért kegybe jutott nála - különösen meghatotta a gyülekezetet. Azt mondta, hogy Diocletianus nagyobb császár, mint bizonyos Trajanus nevezetű volt, aki arról nevezetes, hogy az ő uralkodása alatt volt Antiochia püspöke Ignác, az Isten nagy szentje.

- Ki vagy te, démon, aki törvényeinket áthágod, és másokat is arra csábítasz? - kérdezte Trajanus a szenttől.

- Senki se merje az Istenhordozót démonnak nevezni felelte a szent.

- Ki az az Istenhordozó?

- Aki Krisztust a szívében hordozza.

- És te olyan vagy?

- Igen, mert írva vagyok, hogy: én őbennök leszek, és ők énbennem.

Erre Trajanus megparancsolta, hogy Ignác Rómába hurcoltassék, és ott a nép gyönyörködtetésére vadállatok elé vettessék.

- És mégis tudva vagyon előttek, testvérek - nézett körül a presbiter a gyülekezeten -, hogy Isten irgalma még ennek a vérontó császárnak is megkegyelmezett. Mert úgy mondják, hogy máskülönben jóra való ember volt, és csak ezért az egy gonosz cselekedetért került a pokolba. Később azonban egyik csodatevő nagy püspök arra kérte az Istent, hogy az ő kedvéért kegyelmezzon meg ennek a Trajanusnak, mert az építette föl az ő szülővárosát, amit a földindulás elpusztított. Mármint az Isten megtette azt, hogy angyalaival kiemeltette a császár holttestét a sírból, odavitette a püspökhöz, az megkeresztelte, s erre Trajanus lelke kiszabadult a pokolból. Ha ilyen irgalmat talált ez a hóhérszívű imperátor, akkor én hiszem, testvéreim, hogy ez a mi császáruk, aki majdnem keresztény már, még életében meg fogja látni az Isten országát.

Mindenki hajlandó lett volna ezt hinni, ha fel nem szólal Minervianus is, akinek nagy volt a tekintélye a gyülekezetben. Tudták róla, hogy meghitt szolgája a naissusi szent asszony fiának, Constantinus princepsnek, s a gyülekezet előkelői még többet is tudtak, vagy legalább suttogtak róla. Minervianus egy kicsit lehűtötte a lelkesedést azzal, hogy senki se tudja biztosan, mi célja van a keresztények összeírásának. A katonaságnál vannak olyanok, akik nem jót sejtene. Akármilyen lesz, az bizonyos, hogy a Dominus igazságos ember. De nem minden uralkodó van jóindulattal a keresztényekhez, s félős, hogy ezek egyszer a maguk rossz útjára térítik a császárt is. Világért se szeretné, hogy az Isten a nagy uralkodót elszólítsa a birodalom éléről, és a Trajanus megüresedett helyére rendelje. De könyörögni kellene az Istennek, hogy valami jellel mutassa meg a hatalmát a császár előtt, és intse arra, hogy forduljon el a bálványoktól.

Az öreg katona beszédére sokan rábólintottak. De Mnesteren nem látszott, hogy egyetértene vele. Arra szólította föl a híveket, kérje ki-ki az Istent, hogy bölcsességével fordítson mindent jóra, és szentelje meg a békét az emberek között.

A gyülekezet megáldása után agapé következett, a testvérek egyszerű közös vacsorája, amelyen az élet apró-cseprő dolgait is megbeszélték. Keresték Ammoniuust, akinek a püspök maga mellett jelölt ki helyet, de nem találták. Másnap se, harmadnap se jelentkezett. A hiszékenyebbek arra célozgattak, hogy Isten talán csak erre az alkalomra hozatta ide angyalaival Thebaiból, a remeték pusztájából, mert valóban azok közül valónak látszott. De lassanként fenyegető jóslataival együtt feledésbe ment. Annál inkább nem beszélt róla senki, mert a remélt változás se következett be. A keresztényeket belajstromozták ugyan, de se méltóságokat, se földeket nem osztogattak nekik. A régi keresztényeket ez nem rendítette meg hitükben, de a lágytojás-keresztények elmaradtak a gyülekezetből. Mnester sokat látta reggeli sétáján, hogy kis elhajított fakesztek hevernek az út szélén, és úsznak az Orontész hajjain. Ami útjába esett, fölszedte, és eldobóikért Istenhez bocsátott egy-egy fohászt.

A tél vége felé azonban a praefectus hívatta a püspököt. Azt kérdezte tőle, emlékszik-e arra a szőrös, fekete emberre, aki az udvar elköltözése előtt való nap olyan kavarodást csinált a forumon. A püspök emlékezett rá, de nem tudott róla semmit. Se azt, hogy ki volt, se azt, hogy hová lett. Arról természetesen hallgatott, hogy a nikomédiai püspök emberének mondta magát.

A praefectus nem mutatott bosszúságot. A császári udvartól keresték ugyan az illetőt, de azt nem tudatta a leirat, miért. Ebből gondolta, hogy nem lehet fontos a dolog.

Hanem pár hét múlva Nonnus látogatta meg a praefectust, most már mint főkamrás. A keresztt, ha nem mutogatta is, szerencsét hozott neki. Kinevezték az antiochiai szent palota főgondnokává, s ebben a magas méltóságban tette tiszteletét a praefectusnál. Ő aztán már többet tudott mondani a szőrös emberről. Mercurius isten papja volt valahol Júdeában, mégpedig nagyon hitbuzgó pap. Kicserélte a templom arany és ezüst szobrai és edényei rézzel és ónnal. Igaz, hogy ilyesmit maga a halhatatlan isten is elkövetett már gyermekkorában, de azért, úgy látszik, papja csínyjét mégis rossznéven vette, mert nem védelmezte meg, mikor korbácsra ítélték. Úgy beszélnek, hogy aztán mindenfelé csavargott, minden volt, s utoljára keresztény lett. Ebben a minőségben itt Antiochiában bujtogatott a császár és az istenek ellen.

- Ugyan mást is beszélnek, de jobb, ha az ember se hall, se lát - mondta Nonnus az udvari ember tapasztaltságával.

A praefectus is ezt tartotta. Egy szót se szólt róla, hogy a templomtolvajnak Galerius caesarral is lehetett valami összeköttetése. Csak ennyit jegyzett meg:

- Akkor mégse jár most valami jó világ a keresztényekre.

Nonnus legyintett.

- Majd jár még óránk rosszabb is. De nem is érdemelnek jót az istentelenek. Láttam én ezt előre.

- Én is mindig mondtam, hogy ezek a legveszedelmesebb ellenségei az emberi nemnek.

A két nagytekintetű férfi merőn nézte egymást. Mindkettő látta a másiknak a nyakában a keresztet, s örült neki, hogy épp ezért nem kell egymástól félni a nyakukat.

Nagyon melegen búcsúzkodtak. Amint a praefectus magára maradt, bezárta az ajtaját, és mindent fölforgatott a szobában. Úgy rémlett ugyan neki, hogy régen tűzbe dobta a keresztet, de nem volt nyugta addig, míg meg nem győződött róla, hogy nincs sehol, tehát csakugyan elpusztította.

Nonnus már rég túlesett ezen a gondon. Hitt benne, hogy a kereszt hozta meg neki a szerencsét, de félt is tőle, hogy amennyi mindent hallott, bajba juttatja a kereszt. Kis vasládába zárva elásta a szent palota kertjében. Ki tudja, milyen idők jöhetnek még, mindig jó, ha az ember előrelátó.

XVII.

Bionnak, a matematikusnak üdvözlét küldi Lactantius, a rhetor

Bionom, azoknál a különös ellentmondásoknál fogva, amelyek az istenek akaratából sokkal erősebben kapcsolják össze az emberi dolgokat, mint azok belső természete, ma reggel Nikomedész városából megérkeztem Antiochus városába. S most este itt ülök Mnesternek, a keresztények püspökének szobájában, amely sivárabb és ridegebb, mint egy régi stoicus cellája. Falainak minden ékessége egy nagy fekete fakereszt, a gyalázatos halál jelképe, amely borzongással tölti el a művelt embert. Már csak azért se tudok jövőt jósolni ennek a különben tiszteletre méltó vallásnak, amely mostanában sokat foglalkoztatta elmémét. Néha arra kell gondolnom, hogy ez lehetne az a vallás, amely az aranykort visszahozhatná a földre - talán emlékszel még rá, hogy mit mondtam erről abban a panegyrisben, amellyel császárunkat megérkezése estéjén fogadtam, s amellyel, úgy látszik, nagy sikert arattam, noha a chria szabályainak, erre mindig szégyenkezve gondolok, nem felelt meg egészen. Ez a vallás alkalmas lehetne arra, hogy örök életűvé tegye az imperium romanumot, ha több simulékonyosság és kevesebb makacsság lenne benne. De attól tartok, hogy míg megveti a virágot, és gyűlöli a művészetek édes játékait, amelyeknek a mi isteneink annyit köszönhetnek, addig lehet, hogy szállni tud ismeretlen magasságokba, de a földön járni nem tud. Vértanúknak való hit ez, akik halhatatlanságra sóvárognak, de nem való a halandóknak, akik élni és örülni születtek e földre.

Ez a komor szoba az oka, Bionom, hogy ilyen gondolatokkal untatlak téged, aki úgyis sokat jársz a csillagok között, s azért nem fogod fölöttébb érdekeseeknek találni az én töprengéseimet. Szerencse, hogy az ablak nyitva van, s hogy a lovas Hippotadész fia, Aeolus, a szelek sáfárja még nem keresztény. Gyermekei szerteröpködnek Antiochia kertjei fölött, s még a szomorúságnak ezt a kamráját is megtöltik a korai ibolyák és jácintok illatával. Vajon téged, öreg könyvmolyom, csiklandoznak-e ebben az órában az alexandriai zéphirek? Fáradt inaid érzik-e a tavaszt, s kivisznek-e a kikötősorra? Megpezsdl-e a vén csontjaidban az alvadt velő, ha eszedbe jut kamaszkorunk, amikor a forró-hideg rázott bennünket, ha ránk mosolyogva elsuhant mellettünk egy-egy virágszagú nimfa? Átlátszó selyemben mutogatta magát a nimfa, és piros cipője keskeny, magas sarka ezt a két szót nyomta az iszapba: Kövess engem!

Csóválod a fejedet, öreg Bionom, és azt kérdezed magadban, a párkák vagy a gráciák vették-e el az eszét a vén rhetornak? Ne félts, barátom. Nem tagadom, egy pillanatra megszédített a múlt illata, amint felém csapott életem kiszáradt üvegéből. Talán ez elől a nyugtalanító, fekete kereszt elől is menekültem egy kicsit a tavasz saroglyájába kapaszkodva. De azért, sajnos, tudom én, mi nem illik a magunk korú ember elűszköszödött májához, és mi illik a császár barátjához.

Mert tudd meg, nyugdíjba küldött matematikus, hogy most én vagyok a császárnak az, ami ezelőtt te voltál. Arra méltatott engem, hogy velem írassa meg az utókor számára az ő viselt dolgait, nem mintha dicsekedni akarna velük, hanem, mint mondja, inkább azért, hogy akire ő fogja hagyni a bíbort, az helyrehozhassa, amit ő vétett, és próbálhassa, amit elmulasztott. Nem nehéz föladat az enyém, barátom, mert könnyű Klio vésőjével bánni, mikor olyan nagy ember neve áll a tábla homlokán, mint a mi császáruké, és nekem gyönyörűségessé is teszi az, hogy ezt a nagyságot ilyen közelről láthatom. Mondhatom neked, hogyha császár nem volna, megérdemelné, hogy rhetor legyen. Mert ha nagyon műveltnek nem mondhatni is, s a szavak művészetében nemcsak hogy nem gyakorlott, de fogékonysága sincs hozzá, megvan benne az isteni értelemnek az a száraz fénye, amelyet Pallasz Athéné legritkábban osztogat a halandóknak. Nem is gondolnád, hogy ez az öreg bagoly, aki oly keveset röpköd az ember-erdőben - az istenek óvjanak meg a felségsértésnek még a látszatától is, ő maga hasonlította magát a sisakos istennő szent madarához - a világ legmagasabb fájának ormáról milyen éles szemmel látja, s milyen részvétellel szemléli a nyomorult halandók dolgait. Ő maga, aki egy félig barbár provincia tiszta erkölceiben nőtt fel, rendíthetetlen tisztelője az isteneknek, de nyugtalankodva látja, hogy az emberek közt inkább a félelem, mint a jámborság tartja fenn a halhatatlanok iránt való tiszteletet. S mivel az ő véleménye szerint, amely az enyém is, az emberiség sorsa az istenek térdein nyugszik, azt parancsolta nekem, forogjak sokat az emberek között, és tegyen neki jelentést arról, mely istenek azok, akik iránt legnagyobb bizalommal vannak a halandók. Szóval afféle curiosusszá tett engem az isteni dolgokban, s azt hiszem, nem pusztá kíváncsiságból, mert az ő személyétől semmi sem áll távolabb, mint a céltalan kíváncsiság léhasága. Gondolom, ahogy egy élet munkájával helyreállította a fúriák által szétszaggatott birodalomban a rendet, hátralevő éveit arra szánta, hogy az istenek kissé összekeveredett és szétszakadozott légióiban is helyreállítsa a fegyelmet.

Fájdalom, ebben én alig tudok neki segítségére lenni. Tapasztalataim, amelyeket arányosan szereztem azok között, akiket Jupiter az élet napos oldalára teremtett s azok között, akiket örökös árnyékre kárhoztatott az ő kiszámíthatatlan személye, olyanok, hogy magamnak is alig merek róluk számot adni. Mindenki szeretne itt hinni, de senki se tudja többé, miben higgyen. Az istenek úgy alkották meg a halandókat, hogy sóvárogjanak egy olyan igazság után, amely nem tőlük függ, hanem amelytől ők függnek, s ez az igazság bizonyára megvolt valamikor, s kell hogy meglegyen ma is, mert másképp nem állhatna fenn a világ, de elhomályosodott, s csak sötétben tapogatózunk utána. Hiába hullámszik az élet a forumokon, hasztalan ülünk fényes palotáinkban az örömek terített asztalához, amikor négy szemközt maradunk magunkkal, érezzük, hogy minden ember külön-külön bolyong a részvétlen csillagok alatt, nincs, aki a lélek meztelenségét betakarja, és didergését felmelegítse. Mit gondolsz, Bionom, így volt ez mindig, vagy valamikor közelebb voltak a csillagok a földhöz, és csakugyan leléptek róluk az istenek a halandók közé? Az istenek vertek meg bennünket vaksággal

valamiért, hogy ne lássuk többé őket, vagy most nyiladozik a szemünk, és azt látta meg először, hogy a semmi feketélik előttünk? Én csak tovább adom neked a kérdést, amelyet sokan intéznek hozzám iskolám növendékei, csüggedt fejű fiatalok, akik nem olyanok, mint mi voltunk, nem futnak piros cipők után, utálják a gladiátor-játékokat, és az élet értelmét keresik. Nem tudtam nekik mást válaszolni, mint azt, hogy ők még boldogok, mert remélhetik, hogy megnyílik az ég, s csüggedt fiatalokból lehetnek derűs öregek. Nekünk azonban már reménytelenül kell leszállnunk az alvilágba, folytatni azt az árnyékéletet, amely öreg napjainkra idefönt részünké lett.

Megvallhatom neked, Bionom - valószínűleg magad is észrevetted már abból, amit eddig írtam -, hogy az istenkeresés közben előlem is tünedezni kezdenek az istenek. Régebben, emlékezel, dühített, hogy tanulatlan emberek, akik testük ápolására se fordítanak elég gondot, elméjük fárasztása nélkül jutottak isten birtokába, amint ők állították. Nos, azt kezdem hinni, nekik van igazuk. Néha megcsillan előttem a fény, amelyet már Mnester is mutogatott nekem mint örök világosságot. A keresztények istenét értem, akiről itt is sokat vitatkoztunk Pantaleonnal, az orvossal meg az idevaló püspökkel. Azonban nem tudtak meggyőzni, mert mint levelem elején is mondtam már, a szomorúság és lemondás nem lehet istene olyan embereknek, akik életre vannak teremtve.

Szeretném ismerni a te véleményedet is, Bion, bár tudom, hogy te hitetlennek hiszed magadat, és nemcsak az isteneket kerülöd, hanem a róluk való beszélgetést is. Ezért veszem biztosra, hogy akaratodon vagy talán tudtodon kívül is magadban hordod az isteneket. Remélem, nem fogod őket előlem rejtegetni, ha megint együtt kóborlunk fiatalságunk városának utcáin, vagy együtt idézzük Platón és Arisztotelész szellemét a könyvtár boltívei alatt. Mert bizonyára tudod már, hogy a császár hajója hamarosan megindul Alexandria felé, s természetesen követi az udvar is. Nem tudom, tájékozódva vagy-e a császár elhatározásának okairól. Én se tudok mindent, de amit mondhatok, azt hitelesnek veheted.

Újév körül váratlanul megérkezett Galerius caesar. Nem csinált belőle titkot, hogy tette akarja bírni a császárt a keresztények ellen, akik az összeírás szerint körülbelül egy huszadát teszik a birodalom lakosságának. A caesar - talán nem is alap nélkül - azt vitatta, hogy nem szabad a birodalomban ennyi ellenséget megtűrni, akik a többségről nyíltan azt hirdetik, hogy örök kárhozat vár rá a császárral együtt. A császár álláspontja az volt, megfelelően az ő mindenkor tapasztalt bölcsességének, hogy a lakosság huszadrésze olyan tekintélyes kisebbség, amelyet nem lehet hóhérré adni, hanem módot kell találni a békés megegyezésre. Abban nem volt semmi meglepő, hogy a Domina augusta a császár pártjára állt. Mint tudod, ő már Antiochiában is húzott a keresztényekhez, s azt rebesgetik, hogy itt a keresztiséget is felvette, de a vak püspök nem tudta, hogy őt kereszteli meg. Annál feltűnőbb volt azonban, hogy Valeria, akiről azt beszéltek, eddig nem is élt házaseletet az urával, most neki adott igazat, s emiatt a császárné nem is engedte többet maga elé. Pantaleonnak mint orvosnak az a véleménye, hogy Valeria azért gyűlölte úgy az urát, mert nagyon szerette. Ő adta

neki azt a tanácsot, hogy mutassa is ki a szeretetét, bár azt igazán nem gondolta volna, hogy a szeretet a keresztény vér szomjazásában is az ura mellé fogja állítani. Mások úgy magyarázták a dolgot, hogy a caesar egyszerűen megverte szemmel a feleségét, úgyhogy annak minden akarata semmivé vált vele szemben. Ki tudhatna ott igazságot tenni, Bionom, ahol asszony van a dologban, különösen olyan asszony, akinek ágyához oly sok év után se állt oda Prema istennő?

Pantaleon mindenesetre azzal biztatta magát is, a császárnét is, hogy az ő istenük mindent jóra tud fordítani. Azonban más történt. Annak a napnak az éjszakáján, amelyen Galeriusnak be kellett látnia, hogy tökéletesen kudarcot vallott, kigyulladt a császár hálósobája. A császárt csak az mentette meg, hogy zivataros éjszaka volt - a hosszú őszt nagyon enyhe tél követte mifelénk -, s mivel tudta, hogy a császárné fél a mennydörgéstől, átment hozzá, hogy vele legyen, míg a vihar elvonul. A kubikulárius, aki elszunnyadt az ajtóban, egy Gorgonius nevű kamarás, a nagy füstre ébredt föl, de az udvarmester nélkül nem mert benyitni a hálósobába, mire pedig az előkerült, akkorra már Valeria elnyomta a tüzet. Mint mondta, nyugtalan álma volt, fölébredt, az ablakra nézett, s meglátta a lángot az apja hálósobájában. Hogy a tűz hogy keletkezett, azt nem tudták megállapítani. Galerius azt mondta, biztosra veszi, hogy a keresztények akarták tűzhalállal elpusztítani Urunkat, azonban Tages mást olvasott ki az isteneknek bemutatott hálaáldozati állatok beleiből. Villám sújtott a szent hálósobába, amivel azonban az istenek, akiknek akarata eltávolította onnan a császárt, nem büntetni, csak figyelmeztetni akartak. Hogy mire, azt nem tudta megmondani a főpap, de úgy gondolta, valami leselkedő veszélyre. Galerius újra a keresztények bűnösségét hangoztatta a császár előtt, s emlékeztette rá Urunkat, hogy ő ezt előre megmondta neki. S mivel, mint mondta, ő nem akar a nikomédiai palotában megégni, másnap el is utazott Valeriával együtt. A Domina nobilissima térden állva könyörgött a császárné ajtajában, hogy engedje be búcsúzásra - Pantaleontól tudom ezt, aki az önkívületbe esett császárnét akkor térítette magához -, de amint az augusta meghallotta lánya hangját, újra elájult. Valeriának úgy kellett anyját elhagynia, hogy nem is láthatta.

Különös dolgok ezek, Bionom, de még különösebbeket is fogsz hallani, ha nem unod még fecsegésemet. A császár gondolkodóba esett, börtönbe vettette Gorgoniust, sőt kőpadra is vonatta, ami nagyon elkésérítette a keresztény gyülekezetet. A templomban, a szent palota közelében a hívők éjjel-nappal imádkoztak boldogtalan testvérükért, s kérték az istent, hogy adjon neki erőt a kínzások elviselésére. S úgy látszik, istenük meghallgatta őket, mert a kamarás nem emberi állhatatossággal viselte el a minden harmadnap újra kezdett kínzásokat három héten keresztül. Ekkor azonban az történt, hogy újra tűz támadt a szent hálósobában, pedig most a császár is bent aludt. Már lánggal égtek az ágy függönyei, amikor a császár titkára, a te Quintiporod berohant. Derék fiú ez, Bionom, nem hiába a te nevelésed, sokat beszélgetek vele, ő is azok közé a multságkerülő fiatalok közé tartozik, akikről főntebb szoltam. Lélekjelenléte olyan szerencsétlenségtől mentette meg a római birodalmat, amire gondolni is

borzalom. Ő maga megpörköltött ugyan egy kicsit, de a császárt úgy kiragadta a lángok közül, mint Aeneas ősök Anchises atyát. Elgondolhatod, mekkora volt a riadalom és fejvesztettség. Legnyugodtabb még a császár volt, aki először is a soros kubikulariust kereste. A kubikularius véletlenül megint keresztény kamarás volt, Dorotheus nevű, aki kínoztatás nélkül is bevallotta, hogy csakugyan hibát követett el. Olvasmányába volt merülve, amikor csoszogást hallott. Főlnézett, s egy köpönyeges, csuklyás alakot látott az ajtó felé sompolyogni. Tartásáról azt hiszi, vallotta, hogy katona volt. Rákiáltott, a katona megfordult, s ő azzal követte el a hibát, hogy nem az őrségért kiáltott, hanem maga futott utána, azonban a folyosók útvesztőjében elvesztette szem elől. Úgy látszik, kelleténél tovább kereste, s mire visszatért, már megtörtént a szerencsétlenség. Ennél többet azonban nem vallott a kánpadon sem, ahol most már ketten szenvedtek Gorgoniusszal. Nemsokára melléjük került egy Minervianus nevű altiszt is, akit többen láttak azon az éjszakán a palotában. Nem is tagadta, hogy ott járt, de hogy mi céllal, azt nem vallotta ki. Megmondta azt is, hogy semmi kínzással nem vehetnek rajta erőt, mert ő keresztény, s csak istenének és püspökének tartozik számadással. Erre befogták a püspököt is, de belőle sem tudtak kivenni semmit, bár se kora, se tiszteletreméltósága nem mentette meg a tortúrától. Az én meggyőződésem szerint ez a szegény világtalan ember, aki már semmit se látott a földi dolgokból, valóban nem tudott semmit a gonosztetről. S mivel a kegyes férfiú iránt őszinte tiszteletet éreztem, kötelességemnek tartottam véleményemet a császárnak is megmondani. A császár azonban, nem indulatosan, de teljes határozottsággal azt válaszolta:

- Rhetor, ez nem érzés dolga, hanem államügy, amely egyedül a császárra tartozik. Itt nem keresztényekről van szó, hanem gonosztevőkről.

Gondolhatod, hogy ezek után inkább a nyelvemet haraptam volna le, semhogy tovább prókátorkodjam olyan ügy védelmében, amelyet magam is a leggyűlöletesebbnek tartok és olyan emberekért, akikhez végre semmi közöm nincs. A császár különben elég mérsékletet tanúsított. Lefejeztette ugyan mind a négy gyanúavettét, de bűnükért nem tette felelőssé a többi keresztényeket. Már kezdtünk a dolog felett napirendre térni, amikor Galerius megérkezett Pannoniából, ahol éppen a Peiso-tó lecsapolását kezdte meg. A történekről természetesen külön futár értesítette az uralkodókat, azzal az utasítással, hogy a maguk országaiban ők is nyomozzanak az összeesküvés szálai után. A caesarnak, úgy látszik, szerencséje volt, mert gyors felvilágosítással tudott szolgálni a császárnak. Ő, mint mondta, már előbb hallott ezekről a dolgokról egy Ammonius nevű paptól, azonban nem akart áskálódónak látszani urunk előtt, akit nem tudott meggyőzni arról, hogy a keresztények ellenségei a birodalomnak. Most már azonban nyíltan mer beszélni, úgymond, s megnevezte Pantaleont, az orvost, aki tudomása szerint mindenbe be volt avatva. Urunk, aki igen megkedvelte az orvost, mióta feleségét meggyógyította, meghökkent, s maga hallgatta ki Pantaleont, aki őszinte vallomásával tisztázta magát. Elmondta, hogy az antiochiai gyülekezetet csakugyan fel akarta izgatni valami örült vagy csaló, de a testvéreket nem tudta eltántorítani a császártól, akit ők mindnyájan Isten

rendeléséből való kegyes uruknak ismernek. A császár hitelt adott az orvos szavainak, mégis Galerius tanácsára szükségesnek látta elrendelni a nikomédiai keresztény templom lerombolását a rossz-szándékú emberek megfélemlítésére. A joviusok betörték a templom ajtaját, ami olajat, bort és kenyeret találtak a szegények táplálására, azt elharácsolták, s a szent könyveket elégették. Erre ugyan nem volt parancsuk, de tudod, Bionom, hogy a katonák hogy szoktak bánni a könyvekkel. A keresztények ezt fájlalták a legjobban, s mivel a templom lerombolása a Terminaliák ünnepén történt, arra magyarázták, hogy a császár ezzel határt akar szabni a kereszténység terjedésének. Tudod, Bionom, hogy a tömeg akármelyik istent vallja urának, elbolondítható és meggondolatlan. Reggelre három köztéren is ledöntötték urunk szobrát, egy negyedikbe pedig mocskos káromlást véstek, amelyben a császár anyját is megsértették. Másnap az egész város forrongott, véres bosszút követelt az istentelenek ellen, a császár azonban még a bűnösök vérére se kívánta. Ellenben edictumot függesztett ki, amelyben megtiltotta, hogy a keresztények istenük tiszteletére összegyűlhesse- nek, és az egész birodalomban elrendelte templomaik bezárását. Azt hiszem, ezzel be is érte volna, ha tovább nem ingerlik. A magam szemével láttam, amint egy inkább buzgó, mint okos keresztény botjával szétverte a hirdetőtáblát, és azt kiáltotta:

- Az ártatlan keresztényekkel jobban el tudtok bánni, mint a gótokkal és sauromatákkal!

Mindjárt tudtam, hogy ebből nagy baj lesz. Nem arra gondolok, hogy a botor embert, aki különben gazdag polgár volt, a sátorkészítő céh feje, másnap megégettette a császár, akit nemcsak az állami tekintély érdeke, hanem a közhangulat is kényszerített erre. Egy ember élete nem számít akkor, amikor a világ rendjének megvédéséről van szó. Sokkal nagyobb veszedelemnek ítélem, hogy másnap új edictum jelent meg, amely a templomok lerombolását, a szent iratok elkobzását s a pásztoroknak, a püspököknek és papoknak tömlőcbe vetését parancsolta meg, hogy a vezető nélkül maradt nyájak elszéledjenek. Talán emlékszel rá, hogy Manes követőinek kiirtása is így kezdődött. Krisztus követői ugyan többen vannak, de ez csak azt jelenti, hogy sokkal több vér fog elfolyni. Kár pedig ezért a vallásért, amely ha világi okossággal övezi magát körül, talán nagy jövőre lett volna hivatott.

Érzi ezt urunk is, akit ezek az események levertek, töprengővé és szomorúvá tettek. Ezért határozta el, hogy elhagyja ezt a várost, melyet annyi szeretettel épített nagygyá, és egy időre Alexandriába teszi át székhelyét. Csak azt várjuk meg, míg a te Quintiporod felépül égési sebeiből, amelyek Pantaleon szerint inkább fájdalmasak, mint veszélyesek. Urunk nagy szívére vall, hogy mindennap ő maga is megjelenik a fiú betegágyánál, akit különben az ápolónőknek egész csoportja vesz körül. Maga az ifjú nobilissima, Titanilla is sűrűn felkeresi ifjú barátunkat, akire, hogy nagy jövő vár, mint a császár életének megmentőjére, mindenki biztosra veszi.

Gyertyáim majdnem megemésztették már magukat, s nincs időm utánanézni, írtam-e már, hogy magam is életmentésben járok itt. Házigazdámat, Mnester püspököt akarom megmenteni a tömlöctől, amely e gyenge és beteges öregnek halálát jelentené. Most még vonakodik az üldözés elől kitérni, de talán rá tudom venni, hogy mint rabszolgám kísérjen el Alexandriába, ott legbiztosabb helyen lesz, a császár udvarában senki se fog püspököt keresni. A dolog nem egészen veszélytelen rám nézve se, s Te talán csodálkozni fogsz rajta, hogy mért veszek magamra ennyi kockázatot egy istentelenért, akivel annyi keserű vitám volt. Az egyik ok éppen az, hogy régi vitatkozó társamat nem akarom elveszíteni, mert teveled, öreg matematikus, nem lehet veszekedni. De nemcsak a természetemnek engedek, hanem a lelkiismeretemnek is. Amint botorság volna azt állítani, hogy a fekete szemű emberek - én is az vagyok - mind rosszak, és a kék szeműek mind jók, úgy nem lehet különbséget tenni az emberek közt a hitük színe szerint se. Jó volna, ha lehetne, mert akkor könnyebb volna igazságot tenni, de maguk az istenek is igazságtalanok volnának, ha hitük szerint különböztetnék meg a halandókat. Jók, rosszak össze vannak keveredve egymással, s én majdnem annyi derék fiút ismerek az istentelenek között, mint amennyi istentelent azok közt, akik velem egy oltárnál áldoznak. S mivel ezt az istentelen Mnester testvéremül szeretem, kötelességemnek érzem megmenteni.

Addig is, míg megölelhetjük egymást, élj boldogul, Bionom!

XVIII.

Quintipor tenyerébe hajtott állal üldögélt abban a kis fülkében, amelyet Heptaglossus, az alexandriai könyvtár igazgatója bocsátott rendelkezésére Bionnak a nagy olvasóterem mellett, ahol tudós rabszolgák ásitózó hada várakozott a látogatókra. A matematikus penészes tekercsei az asztal alatt heverték, a magister azokat a pergameneket teregette maga elé, amelyeken a gadarai Meleagrosz gyűjtötte össze a régi görög költők szerelmi epigrammáit. Stephanosnak, vagyis Koszorúnak nevezte művét, amelyből csakugyan mezők és kertek illata áradt. A szívek rég elporladtak, amelyekből ezek a finom és kecses virágok hajtottak, de az élő szívek mindig úgy érezhették, hogy az ő vérük élteti ezeket a harmatvó nárciszokat, ezeket a mézcsorgató kökörcsineket, ezeket a mámort lehelő rózsákat.

A mámor még idegen volt a magisternek. Nemrégiben talán éppen ezért a gyerek éretlen mohóságával kapott volna azokon a verseken, amelyekben Erosz pajkos mosollyal emeli fel a fátyolt a tengerhabból született istennő édes titkairól. Most öntudatlan szeméremmel göngyölte vissza azokat a pergamentekercseket, amelyekre miniummal írta a sistergő szavakat a nyilván elragadtatott másoló. Ellenben sokáig nem tudta letenni kezéből a messenai Alkaios dactylusait.

Gyűlölöm én Éroszt, ki nyilát nem vadra fészíti,

Csak szívem veri át vashegyű vesszejével.

Gyöngye madárka szívem, rejtőzni se, szállni se képes,

Nem méltó isten fegyveréhez kicsi cél.

Azzal már rég tisztában volt, hogy szereti a nobilissimát, de valahogy másképp, mint az athénéi meg a korinthuszi lányokat. Azokkal ha együtt volt, kacagott, futkározott, s fiúk szokása szerint bánt velük. De sohase jutott eszébe, ha nem látta őket, legföljebb az álmát zavarták meg, és akkor Bionnal nevetett rajtuk. A nobilissimát minden eszébe juttatta. Ha a holdra nézett, kinyújtott karjait és vérehagyott arcát látta maga előtt, napsütésben az ő aranyfényét érezte. Nemcsak a pálmák, a sirályok, a gyöngyházszínű tenger megborzongásai voltak az ő követői, amelyek mind mintha rokonai lettek volna, a rút dolgok is rá emlékeztették. Az antiochiai tüzet ugyan rég kiheverte, de a hosszú fekvésbe belesápadt, ami annál feltűnőbb volt, mert homlokán rózsaszínben feszült az új bőr. A császár mindennapos sétákat parancsolt rá, s ő keresztül-kasul bolyongta az óriás várost. Ha a gyárnegyed síkátoraiban pocsolyákat vagy szemétkupacokat kellett kerülgetnie, az jutott eszébe, milyen óvatosan és kecsesen tipegne ő itt apró saruiban. Piszkos kis gyerekek kergetőztek a házak előtt, nyakukban bronzcsörgővel, ami elijesztette a rájuk leselkedő gonosz démonokat, és egyben mindig tudatta az anyákkal, hogy kicsinyeik merre járnak: az ő fülébe a nobilissima kösöntyűi muzsikáltak. A hatkilométeres drómoszon, az oszlopsorokkal beszegett főutcán nemcsak görögök és egyiptomiak, hanem etiópok és arabok, líbiaiak és szkíthák, perzsák és hinduk is barangoltak, s köztük a

birodalom minden fajtájának szabados viseletű asszonyai. Alexandriában mindent eladásra kínáltak, és mindenre akadt vevő. Quintipor egy nőt se látott egészben, de mindannyiban talált valamit, amiben nem vetekedhetett a nobilissimával. Egy numidiai pirosra festett struccokat terelgetett maga előtt, s ő hallotta, amint a nobilissima csodálkozó kislány módjára csapta össze a kezeit. S mikor egy illetlenkedő pávián acsargott rá, melyet láncon vezetett egy óriás núbiai mint kisebb testvérét, akkor hallotta nyelve hegyét kidugva kacagni a nobilissimát, s neki magának is nevetésre szaladt a szája.

Igen, a magister sokat gondolt mosolyogva a caesar lányára, de ha együtt volt vele, nehezen indult meg a szava, és mindig idő kellett neki, míg össze tudta szedni magát. Nem félénkség volt ez, mint kezdetben, valami más elfogódottság, amelytől nemcsak hogy szabadulni nem tudott, hanem annál elhatalmasodottabbnak érezte, mentől többször volt együtt a lánnyal. A nobilissima, aki már az első találkozásukkor pajtásságot fogadott neki, amivel akkor meg is riasztotta egy kicsit, megtartotta, amit ígért. Még a császárnénak is tudott hízelegni, hogy közeléből egy-egy mosolygást vethessen neki - ebből nem is csinált titkot a fiú előtt, s Quintipor maga is észrevette. Mikor égési sebeivel ágyba fektették, óráig elfecsegett nála kedves szeleburdisággal az udvari emberekről, a princepsokről, a katonai táborokban töltött gyermekkoráról, Romula nagyanyjáról és az öreg Trulláról. Mindig jólelkűen és mindig csúfolódva egy kicsit, és néha egészen közel hajolva az arcához, ha párnát igazított a feje alatt. Nem, Quintipor igazán nem félt már a vad nobilissimától, csak mindig úgy érezte, hogy sírhatnékja van valamiért, s legfeljebb akkor szorult el a szíve, ha úgy érezte, hogy nem sikerül lenyelni könnyeit. Nem szeretett volna nevetségessé válni, de igazán nem mondhatta volna meg, mi leli, hiszen maga se tudta. Szerencsére a lány nem vett észre semmit. Csacsogott, nevetett, tréfázott, vele még többet és még kedvesebben, mint mással. Mert hiába mondta magát vad nobilissimának, Quintipor arra már rájött, hogy szeretetreméltóság volt a természete. S mert önmagáért volt szeretetre méltó, válogatás nélkül mindenkihez az volt. A princepsokhoz, a rabszolgákhoz, az úton a hajóskapitányhoz s itt Alexandriában az öreg Bionhoz és Lactantiushoz.

- Tűzbe tudna az ember érte ugrani - lelkesedett Lactantius, mikor a nobilissima egyszer azt mondta neki, hogy ha fiú volna, mindig a lábánál ülne, úgy lesné szájáról a szót.

- Tűzbe - bólintott Bion helybenhagyóan. - Mégpedig hűtözni.

Noha Quintipor tudta, hogy Bion ezt csak tréfából mondja, mégis elismerést érzett benne, és örült neki, hogy a matematikus nem úgy beszél, mint Antiochiában. De ezzel egyszerre kedvetlenséget is érzett az öregek lelkesedése miatt. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy legyen valaki a világon, aki térdre ne boruljon a nobilissima előtt, s ha tudott volna olyant, azt éppen úgy meggyűlölte volna, mint azt, aki csakugyan térdre borult.

Maxentius, Varanes, akikkel látta. Egy illíriai centurio, aki lovagolni tanította, s meg akarta szoktatni már tizenhárom éves korában. A lány maga beszélte ezt,

mosolyogva, de gyanúsan fénylő szemmel. Galerius egyszer észrevette, hogy a centurio, mikor tenyerét tartotta kengyelül a lóra szálló lány elé, ujjával szorosabban fogta a lábát, mint szabad lett volna. Keresztre feszíttette a vakmerőt. Másokat is említett, akikkel barátságban volt. Egy flament, aki tábori papja volt az apjának, s őt, aki csak görögül tudott, megtanította latinra. Szép és okos volt, mint Apolló, most az augustalisok feje Rómában. A szobrászt is kedvelte, aki Atlantának akarta megmintázni, de kicsinylette a keblét, és nem találta elég izmosnak a vállát, azért csak Hébéét faragott róla. A szobor Galerius sirmiumi palotájában van, a szobrásztól azután kapott még egy-két levelet, de már rég nem tud róla. Sajnálná, ha már nem élne. Már deresedő ember volt, de mindig jókedvű és asszonyok nyelvén tudó és elmésen hazug, mert ion ember volt, és sokfelé megfordult a világban.

Ennyi mindent elmondott a nobilissima magáról, és az most mind benne kavargott a fiú szívében, ahogy a messenai költő verse megakasztotta. *Gyűlölöm én Éroszt...* Nem, ő nem a nyilas gyermeket gyűlölte, akinek vashegyű vesszeje nemcsak beletalált, hanem bele is tört a szívébe. Fájt, fájt, de ebben a korban a fájdalom édesebb a szívnek, mint az öröm. Quintipor azt gyűlölte volna, aki a nyilat kihúzza a szívéből. Ezért kellett titkát elrejtetni Bion előtt, Lactantius előtt, az egész világ előtt, s maga előtt a nobilissima előtt. Mindenki arról akarta volna meggyőzni, hogy ködképet ölel, mint Ixiónt, s ha nem akar annak tüzes kerekére jutni, ne a csillagok közt kereskedjen, hanem a kikötősoron. A nobilissima is azt mondta volna? Quintipor még gondolatban se jutott el soha odáig, hogy talán a nobilissima is szereti őt, s hogy azt meg is lehetne kérdezni tőle. Ixiónt nem azzal vétkezett, hogy beleszeretett az Olümposz királynőjébe, hanem azzal, hogy ezt nem titkolta el előle.

Tovább nyitogatta a tekercseket. A számoszi Aszklépiadész került a kezébe.

*Oldogatom, bontom remegő kezeimmel az este
Szépnevetésű babám tarka virágos övét,
Jaj nekem, Aphrodité! Ez volt beleszóve arannyal:
Csak te szeress! De ha látsz mással is élni, ne bánd!*

Csak te szeress... Összefacsarodott a szíve. Ki lehetett a számoszi Aszklépiadész szép nevetésű babája? Annak is olyan szeme volt, amelyiken csak kifelé lehetett látni, de befelé nem? Az is nevetett mindenkire, hogy senkié se kelljen lenni? Számoszi Aszklépiadész szívéből is úgy áradt az erekbe a keserűség, mint a mirhába mártott szivacsból, mikor ezeket a disztichonokat írta?

Félretolta a tekercseket, és a nílusi nádból metszett tollal szíveket rajzolgatott az asztalon talált papirus-lapra. Sok-sok szívet rajzolt már, az egész asztalkát be lehetett volna velük teríteni, mikor észrevette, hogy a calamus nincs is bemártva. Előkereste a bronz atramentumot, fölhevítette benne a fekete szépianedvet, és most már csakugyan látható betűket írt, keze mozgásához lábafejével vervén az ütemet.

Úgy belemerült az írásba, hogy nem hallotta meg a selyemsuhogást. Csak akkor rezzent össze, mikor a lány virágszagú keze hátulról befogta a szemét.

- Most találod ki, magister, melyik Khárisz fogta be a szemed a három közül.

Kigyulladt arccal ugrott föl.

- Bocsáss meg, nobilissima.

- Nem bocsátok meg, Quintipor. Mért nem felelted azt, hogy mind a három Khárisz egyszerre? Jaj, ez a kisfiú annál többet felejt, mentől nagyobb lesz. Mutasd a homlokod? Ó, most te jobban ki vagy festve, mint én. Fáj?

Quintipor úgy érezte, meg kell halni a gyönyörűségtől, ahogy a karcsú ujjak végigfutottak a kegyetlenül feszülő bőrön. Odaadta volna érte az életét, ha a szája is megégett volna.

- Most nem fáj.

- Remélem is - mondta a lány, s egy pillanatra egész tenyerét ráfektette az égő homlokra. - Mit dolgoztál? Rosszkedvű még a császár? Igaz, hogy valahol Szíriában katonai lázadás volt? Tudod, hogy egy hónapja itt vagyunk már, és azóta csak kétszer láttalak? Csak nem választottál magadnak új pajtást? Felelj már, Quintipor!

Már nem Gránátvirág! Quintipor láza hirtelen elmúlt. Rátalált a józan hangra.

- Melyik kérdésedre parancsolsz előbb feleletet a sok közül, nobilissima?

A lány elnevette magát.

- Már megint szeleskedtem, ugye, bölcs magister? De tudod, olyan jó, hogy kibeszélgethetem magam egy kicsit. A császárné mellett szoborra dermed az ember. Félős, hogy megint előveszi a régi betegsége. Csak jönne már az a Pantaleon!

- Három napja külön hajót küldött érte a császár.

- Tudom, de mikor ér az ide vissza? Képzeld, addig nekem kell felolvasnom azokat a meséket.

- Micsoda meséket?

- Amiket ezelőtt veled olvastatott a császárné.

- Azok nem mesék, nobilissima, hanem szent könyvek. A keresztények szent könyvei, amiket mindenfelé el kellett égetni.

- Bárcsak ezeket is elégették volna. De unom, de unom, de unom a szenteket, Quintipor! Egész beléjük betegszem már.

Fölkuporodott az asztalra, és harangozni kezdett a selyem-dalmatikából térdig kibúvó lábával. Nem látszott se betegnek, se unatkozóknak. Aranypor szikrázott a hajában, és aranycsillámok ragyogtak a szemében.

- Canopusban voltál-e már? Nem? Akkor minek jöttél te Alexandriába? Az egész életedet ezekkel a penészes vénemberekkel akarod tölteni? Ugyan azt hiszem, Canopusban még ők is táncra kerekednének. Te, én oda kiszöktetlek egyszer téged. Csónakázunk, táncolunk, becsípünk, jó? Kijössz velem, Quintipor?

A fiú összeszedte minden bátorságát. Odaállt a lány elé.

- Nobilissima! Kérdezhetek valamit?

- Jaj, hogy ezt is megértem! - csapta össze a lány nevetve a kezét. - Te kérdezni akarsz tőlem valamit? Mondjad, Quintipor.

- Megbántottalak valamivel?

A lány elkomolyodott. Észrevette a könnyet a fiú szemében. Ujjai hegyével fölemelte az állát.

- Gránátvirág? Ugye, azért kérded?

A fiú nem tudott szólni, csak bólintott.

- Nem, nem felejtettem el - mondta halkán a lány. - Mindig az vagy, ha egyedül vagyunk. De most nem vagyunk egyedül. Nem hallod?

A nagyterem felé intett. A fiú már régebben hallott onnan valami kacarászást, de nem vetett rá ügyet.

- Megszöktem tőlük - súgta a lány -, mert nagy beszédbe voltak merülve. De minden percben kereshetnek. Maxentius és Genesisus.

- A mimus? - kérdezte Quintipor megütődve.

Genesisusnak, a színésznek az a híre volt, hogy az esztendő minden napjára más szenátornét osztott be magának, s a kimaradtak az év meghosszabbítását akarták kérni a consuloktól. Különbösen háromgyermekes családa volt, s nagyon szerette feleségét, akit a Suburrából váltott ki. Az előkelő szeretőket csak azért vállalta, mert velejártak hivatásával.

- Igen, a mimus - mondta a lány most már hangosabban. - Láttad már játszani?

- Nem.

- Azt mondják, még ilyen színész nem volt a világon. Nem játssza a szerepét, hanem éli. Egyszer Atreusz szerepében igazán leszúrt egy szolgát a színpadon. Különbösen a jövő héten majd megláthatod.

- A császár mind elbocsátotta az állami színészeket - mondta Quintipor kételkedve.

A lány nevetve fűgét mutatott neki.

- Akkor nem jól ismered az államtitkokat. Maxentius kérésére tegnap visszavonta a rendeletet. Annyi gazdag kereszténynek a vagyonát kobozták el, hogy most már megint van miből istápolni a művészetet. Látod, magister, hogy nem vagyok én olyan tudatlan kislány, amilyennek látszom. Olvass hamar hangosan valamit, jönnek.

Maxentius nyerítése csakugyan közelebbről hallatszott. A lány leugrott az asztalról, Quintipor hirtelen fölkapta a papiruslapot. Mire észrevette tévedését, már érteni lehetett a közeledők beszédét.

- Hamar! - sürgette a lány.

És Quintipor, bár inkább tüzes karikákat látott a szeme előtt, mint betűket, olvasott.

*Homlokodat sisakos Pallasz és Hébe a szádat,
Karcú bokád, csípőd, Küprisz adá kebeled,
Csak szemed a magadé, az a legszebb s én arra haragszom:
Mert minden ringy-rongy férfiszemélyre nevet.*

- Hogy hívják ezt a költőt? - kérdezte a lány, elszápadva a festék alatt is.
Mire megismételhette volna a kérdést, Maxentius már átkapta a derekát.

- Itt az ebédidő. Kérem az ízelítőt.

A lány odatartotta az arcát, a princeps a szájára akart lecsapni, de csak a fülébe bírt cuppantani. A nobilissima elvisította magát. A színész, selyemtunikás, keselyű arcú férfi, térden állva szavalni kezdett.

- Engedd meg, Aphrodité-szemű istennő, hogy midőn tanújává tettél Mars istennel való bájos enyelgésednek...

A nobilissima nevetve közbevágott.

- Ne vess meg érte, Genesius, de a szemem a magamé, Aphrodité más adományban részesített. A többit majd a színpadon mondd el, s én indítom meg a tapsot.

Aztán odafordult a magisterhez.

- Mondtam már, hogy keríts egy könyvtárost, aki össze tudja szedni a múlt heti új könyveket.

Quintipor kisietett, Maxentius ocsmány nevetéssel nézett utána.

- A Dominus életmentője?

A nobilissima hallatlanná tette a kérdést, és Genesiushoz fordult.

- Min mulattatok olyan jól? Behallatszott a nevetések, engedjétek, hogy én is részt vehessek benne.

- Őistenségének kalandja volt egy kollégájával - nevetett a színész a princepsre. - Szerencsés kaland, ő mindenütt győzelmet arat, és mindenünnen trofeummal tér meg.

- Lábaid elé rakom, istennő - kacagott Maxentius, és egy borzas macskafarkat húzott ki tógája alól. Canopusban járt, s az egyik kocsmá előtt ráhágott egy macska farkára, amely a napon heverészett. A kocsmáros erre nekitámadt, ő kirántotta a kardját, lecsapta a macska farkát, aztán a kocsmárost hagyta volna helyben, de az akkor már jajgatva vergődött a földön, ráborulva a nyivákoló állatra. Egyszerre odarohant az egész utca kövekkel, dorongokkal, csákányokkal; borotvált fejű papok ordítózva hadonásztak karjukkal az ég felé, s ha egy katonai őrző oda nem fut, a dühöngő tömeg emberérettel fizettette volna meg a macskafarkat.

- Csak aztán tudtam meg, hogy valóban hőstettet követtem el - vallotta meg Maxentius. - Mert macska képében, mint utólag kiderült, itt maga Bubastis istennő szokott kandúr után kujtorogni.

Genesius pedig a kikötőnegyedben tanulta meg, hogy Egyiptomban az istállóban is istenek laknak. Egy aranyozott rácsú kert közepén kupolás márványépületet látott, amelynek tetején aranykorong ragyogott. Először azt hitte, valamelyik halhatatlan isten lakására bukkant rá, de amint megállt találgatni, melyik lehet az, az épületből egy tehén dugta ki a fejét, bámész szemeit rámeresztve. Genesius, aki mestere volt az állathangok utánzásának, a bika rekedt bögését hallatta, mire a tehén odakullogott a kerítéshez. Öreg jószág volt, elnehezedett testű és totyogó járású, de azért viszonzta a bögést, és fejét odanyomta a rácshoz. A színész elnevette magát, és botjával megvakarta az állat homlokát a két szarva közt. A jámbor tehénnek jólesett a simogatás, és hálából megnyalta a színész kezét. Erre egy öreg Osiris-pap jött ki a házból, és szerencsét kívánt Genesiusnak a kitüntetéshez. Elmondta, hogy ez a tehén szülte a holdfénytől megtermékenyítve azt a fekete Apis-bikát, amely Ptah isten memphisi templomában lakik udvarával, a szolgálatára rendelt papokkal. Az Apis-bika kedvéért isteni tiszteletben részesül a tehén is, amely szülte, csak természetesen szerényebb méretűben, jászla nem aranyból van, hanem ezüstből.

- Barátom - vont a ölébe Maxentius a nobilissimát -, ebben az országban ökor az az ember, aki nem bikának születik.

A lány egyre az ajtót leste, s már kezdett haragudni arra, aki a könyvmásolást kitalálta. Alexandriában a törvény mindenkitől megkívánta, aki könyvet hozott a városba, hogy azt mutassa be a nagy könyvtárban, s engedje át lemásolásra, ha kívánják. Most nagy volt a forgalom, és soká tartott az újdonságok összeszedése.

Végre jött a fiú a könyveket cipelő szolgálával. Éppen akkor, mikor a lány elhelyezkedett a princeps ölében. Egy pillanatra megállt, aztán előreengedte a rabszolgát, ő pedig kitámolygott a könyvtárból, mint a taglóval fejbe ütött állat.

XIX.

Heptaglossus, a múzeum- és könyvtárigazgató már két órája vezetgette Biont és Lactantiust a díszkertekben, amelyek a császári palotát, a könyvtárat, a múzeumot, a hozzájuk tartozó templomokat és oszlopcsarnokokat körülvették. A milliós város görög negyedének óriási kiterjedésű, elzárt része volt ez, tele történelmi emlékekkel és műkincsekkel, mesterséges hegyekkel és vízesésekkel, ahová az alexandriaiak csak akkor juthattak be, ha olyan előkelő vendégeik voltak, akiknek engedélyük volt a belépésre.

A múzeumigazgató hatalmas termetű, méltóságos megjelenésű ember, aki fején babérkoszorút hordott, nemcsak azért, hogy az isteni Platónhoz jobban hasonlítson, hanem hogy gyér haját is takarja vele, semmivel se emlékeztetett arra, hogy pályáját mint gubacstörő rabszolga kezdte a könyvtárnál. Már rég feledésbe ment akkori neve is, bámulói inkább „ércgyomrú”-nak hívták páratlan szorgalma miatt, amellyel több mint háromezer régi írótvonatot és magyarázott. Általában azonban Heptaglossusnak nevezték, mert hét nyelven beszélt. Barátainak csakolyan folyékonyan olvasta el egy Memphishől idecipeltetett Hathor-oszlop hieroglifáit, amelyekben valamelyik fáraó udvari költője magasztalta a szépséget és szerelmet, mint annak a törött oszlopnak a zsidó feliratát, amellyel Antonius kedveskedett Kleopátrának. Éppen egy márványlap perzsa szövegét betűzte, amely Kambüszész halála kapcsán az istenek szörnyű bosszújával fenyegette meg a halandókat, akik nem adták meg nekik a tiszteletet, amikor a retor megtörölgette izzadó homlokát.

- Meleged van? - fordult hozzá Heptaglossus. - Nincs kedvetek lejönni a *számába*, megnézni a világbíró Alexander koporsóját? Odalent kellemes hűvös van, és mire feljövünk, akkorára elmúlik a nap heve.

- A szolgám is lejöhet? - kérdezte habozva Lactantius, s Antiochia öreg püspökére nézett, aki kopaszra nyírt fejjel, megszőrtelenített arccal roskadozott mögöttük.

- Miért ne? Azok a királyok, akiket most meglátogatunk, ma éppen olyan csöndesen fognak viselkedni, mint tegnap. Tegnap a császárt és a titkárát vezettem le hozzájuk.

A kripták - inkább márványkápolnák, oltárszerű tömbökkel, amelyekben egy-egy szarkofág feküdt - nem voltak mélyek. Az oszlopok közén keresztül a nap elöntötte őket fénnel, amelyben mint könnyű lepel ringott az ezüst triposzokon állandóan parázsló tömjén rétegbe sűrűsödött füstje.

- Mi tartjuk illattal őket - mutatott Heptaglossus a szarkofágokra, amelyekben a Ptolomeusok és családtagjaik nyugodtak. - Ennyit megérdemelnek tőlünk azoknak árnyai, akik a könyvtárt és múzeumot összehordták. Több örökséget hagytak a világra, mint ez.

Átmutatott a középső kápolnába, amelynek márványfalai ezüstlapokkal voltak borítva. Az ezüstről visszaverődő napsugarak különös fényt vetettek a terem közepén álló fekete kötömbre, amelyen mézzel telt üvegkoporsó feküdt.

- Íme Nagy Sándor. A hatszáz esztendőhöz képest elég jól bírja magát.

A múzeummutogató nyugodt hangján mondta ezt, aki már nem hatodik meg önmagáért. A rhetor azonban elfogódottan tette a kezét a koporsóra, és akaratlanul meghalkította a hangját.

- Hát nem aranykoporsóba temették Babilonban Alexandert?

Bion, aki elővette viasztábláját, és lerajzolta a soklapú, öreg prizmát, megelőzte a magyarázattal Heptaglossust.

- Azt régen beolvasztották. Ez már egyiptomi munka.

- A páncélja is itt függött - mutatott az igazgató a falra. - De az is arannyal volt bevonva, és Caligula elvitette. Jöhet még olyan barbár is, aki a méz miatt töri fel a koporsót.

- Gondolod? - nézett rá Lactantius. Mintha keserűnek érezte volna Heptaglossus hangját.

- Minden megtörténhetik - vont az vállat. - Rendeletet kaptam, hogy szolgáltat-sam be a praefecturára a keresztények iratait a könyvtárból. Fölmentem megkérdezni, mit akarnak velük. Meg akarják őket égetni. Miért? Mert az a törvény, annak pedig eleget kell tenni. El tudtok ennél barbárabb dolgot képzelni? Holnap az juthat az eszébe valamelyik podvásfejűnek, hogy el kell kobozni Cicerót.

Bion nem állhatta meg, hogy el ne köhögje magát, rámosolyogva Lactantiusra. A rhetor hirtelen felkapta a fejét.

- Nini, hát az én szolgám hová lett?

Csak most jutott eszébe, hogy Mnester már az első kriptától visszafordult, s azt is sejtette, miért. Nem akarta, hogy a bálványimádók tömjénfüstje megfertőztesse.

- Félek, valami baj érte az öreget - sietett ki a sírboltból, s amazok beszélgetve követték.

Mnester csakugyan olyan volt, mintha valami történt volna vele. Az arca kipirosodott, a szeme fénylett.

- Láttam, láttam! - lihegte Lactantius elé.

- Kicsodát? - kérdezte elképedve a rhetor. Tudta, hogy a keresztényeknek szoktak látomásaik lenni, s nem tartotta volna szerencsés dolognak, ha a püspököknek éppen ezen a helyen jelenik meg a Krisztus.

- A Gonoszt láttam, a bujtogatót! Azt az Ammoniuszt, aki fel akart bennünket lázítani a császár ellen. Ott! Ott! Látod? Mindjárt kiérnek az oszlopsor mögül.

Lactantius két papformájú embert látott, amint beszélgetve megálltak az oszlopsorhoz csatlakozó diadalív alatt. A kövéret ismerte, az Tages volt, a

főaugur. A másik hosszú, sovány, fekete ember volt, akinek vad tekintetéhez nem jól állt a sárga cingulussal átkötött, fehér tóga.

- Biztos vagy benne, Mnester? Vigyázz, máglyára ne juttass valakit ártatlanul!

A püspök megrémült. Nem, nem biztos benne. A Sátán a jó szemet is sokszor elkápráztatja, s az övé már öreg szem.

Lactantius hazaküldte a fölizgult embert, de azért megkérdezte Heptaglossust, nem tudja-e, kicsoda a sárga cingulusos ember.

- Dehogynem. Dsaresnak hívják, a Serapis-papok közül való, ő az isten nagy ünnepén a cerebroskop.

- Az agyvelőkben olvas? - kérdezte Bion. - Akkor nehéz mestersége lehet, mert sokat kell neki üres lapra nézni.

Heptaglossus nevetett.

- Csak egy agyvelőbe néz. A nagy ünnep egy évben egyszer emberáldozattal jár, s annak az agyvelején mindig van írás. Minálunk készül hozzá a tinta gubacsból, mézgából, szilfiumgyökérből és bíborcsiga nedvéből.

- Tréfálsz?

- Nem én - mutatta Heptaglossus a tenyerét. - Látod, ha ide írok valamit azzal a tintával, nem látszik belőle semmi, mert a szilfiumgyökér láthatatlanná teszi. De ha ráteszem a forró agyvelőt, az mindjárt beissza, s csak rá kell fordítani ide a másik tenyérre az agyat, úgyhogy az írás legyen felül, mindenki elolvashatja a maga szemével.

Bion rábólintott, hogy most már érti. Az ő anyja nem úgy jövendölt, de most már csak így beszélnek az istenek az emberekkel.

Lactantius elcsodálkozott rajta, hogy a múzeumigazgató ilyen könnyedén beszél a szent dolgokról. Körülnézett, és azt kérdezte tőle:

- Nem vagy te keresztény, Heptaglossus?

- Majd éppen neked megmondom, a császár barátjának - nevetett a tudós.

Lactantius tiltakozott. Alexandriában még nem is hívatta a császár. S ő különben is rhetor, nem curiosus.

- Tréfáltam, Lactantiusom - komolyodott el Heptaglossus. - Meg merem én nektek mondani az igazat.

- Tehát csakugyan keresztény vagy?

- Csak mostanában jöttem rá, hogy az vagyok. Mióta üldözik őket. Azelőtt nem érdekelték. Mi közöm nekem a mások isteneihez, mikor a magaméihoz sincs semmi? Tudjátok, úgy voltam az istenekkel, ahogy a magunkfajta ember lehet. Ne kívánják tőlem, hogy a dolgukba ártsam magam, én se kívánok tőlük ilyesmit. Ami kötelességem, annak legjobban szeretek magam eleget tenni, mert félek, hogy Osiris nem végezné el helyettem, vagy nem olyan jól csinálná. Nem bízhatom Herculesre Arisztotelész kivonatolását, még akkor se, ha olvasni tud, amiben nem vagyok biztos, és ha én magyarázom Empedoklést, az nekem világosabb,

mintha Apolló teszi. De ezt csak addig gondoltam így, míg bele nem fogtam a keresztények könyveinek másolásába.

- Te keresztény könyveket másolsz?

- Azt kellene csodálnod, ha nem tenném, s akkor én nagyon rossz múzeumigazgató lennék. Én nem azért fogtam a másolásba, mert keresztény akartam lenni, hanem mert nem akartam, hogy elveszen valami, amiben emberi szellem van. A törvénynek eleget kell tenni, de ami szellem, azt meg kell menteni akkorra, mikor a törvény elmúlik.

Eközben már kiérték a drómoszra, Alexandria korzójára, amely nyílegyenesen futott a Mareotis tavától a tengerig, s elválasztotta az előkelők márványvárosát a gyári negyedétől és a szegények viskóitól.

Kelet felől zűrzavaros láрма hallatszott, mintha emberek ezrei ordítóznának bele egymás szavába.

- Semmi - legyintett Heptaglossus -, ezek mindig jajgatnak. Bámulatos, hogy még mindig győzik tüdővel. Mondhatom nektek, hogy az a Pál nevű keresztény, akinek a leveleit most másolom, bár nem tudott görög helyesírást, és fogalma se volt a szavak eleganciájáról, s még annyit se értett a filozófiához, mint Seneca, az istenhez sokkal közelebb jutott, mint az arany combú Püthagorász. Azt merném mondani, hogy az ölébe ült az istennek.

Nehéz lábak dobbanásától rengett a föld. A korzó viháncoló néptömege szétnyílt, és utat engedett a tízes sorokba osztott, csak lágyékkötőbe öltözött, fáradt rabszolga-falkáknak, akiket a papirusgyárakból, a bőrgyárakból, a selyemgyárakból és illatszergyárakból tereltek haza hajcsárok az ergastulumokba. A bőrgyáriakat a fanyar cserbűzről lehetett megismerni, az illatszergyáriak pedig a virágolajak szédítő szagát árasztották meztelen testükből.

- Még az üveggyártók hátra vannak - magyarázta a rhetornak Bion, aki esti sétáin megtanulta már a takarodás sorrendjét.

- Azt hiszem, azok ma későn szabadulnak - mosolygott Heptaglossus. - Halljátok! Ezek ma megint az istenek kedvét keresik.

Az ordítás egyre erősebb lett. A nap nyugaton merült a tengerbe, és a keleti égen csaptak föl piros lángnyelvek. S északról, a nagy kikötő felől is kurjongatás hallatszott. Rohanó embertömeg közeledett arról. A korzóról pillanatok alatt elszéledt a sokaság.

- Ez a kikötő csőcseléke - húzta be Heptaglossus barátait egy árvanevelő intézet porticusába, amelyet még Marcus Aurelius építtetett felesége, Faustina emlékére.

- Álljatok félre, mert ezek nem nézik, kit gázolnak le.

Lactantius előtt megképzettek a nikodémiai zavargások. Borzongva mutatott kelet felé.

- Keresztények laknak itt?

- Nem, azok most már mindenfelé laknak. A zsidófertályban van a kivilágítás.

Lactantius megkönnyebbedett. A régi római erkölcsök ugyan kivesztek, de a zsidógyűlöletet éberén tartották a halandók szívében az istenek. Abban mindenki egyetértett, aki nem volt zsidó.

- Megnézzük?

Heptaglossus sajnálta, hogy időbeosztása aznap nem engedi meg ezt a szórakozást.

- De fogsz még ilyet sokszor látni - tette hozzá vigasztalásul. - Sajnos, az egyiptomi nép szemtelen, csúfolódó, kötekedő, és nem tiszteli a római tekintélyt. Szerencse, hogy itt vannak a zsidók.

- Nem értem - mondta Lactantius.

A matematikus a vállára veregetett.

- Most már elhiszem, hogy kiváló történetíró lesz belőled, mert kezded nem érteni az összefüggéseket. Barátunk azt akarja mondani, hogy Alexandriában állandóan forradalom volna, ha nem volnának zsidók, hogy az egyiptomi nemzet ezeken adja ki a mérgit. Nem úgy van, Heptaglossusom?

- Szóról szóra. Már délelőtt hallottam, hogy ma készül valami, mert tegnap óta forrong a nép. Egy legionárius cica-macázott egy egyiptomi cselédlánnyal, aki Nílus-vizet hozott egy tökhajban. Ez mutatta, hogy az szentelt víz, és valami szertartáshoz kell. Ahogy ott játszottak egymással, a víz ráloccsant a katonára, az pedig beleköpött a tökhajba. Ezt meglátta valami istenfélő egyiptomi, az lármát ütött, s egy óra múlva már talpon volt az egész Rhacotis, és azt követelte a helytartótól, adja ki a katonát, hogy ők azt engesztelésül megetethessék a szent krokodilusokkal. A helytartó természetesen nem tehetett mást, mint hogy azt mondta, a legionárius zsidó volt, és ott bujkál valahol az atyafiai közt. Most aztán agyonütnek néhány zsidót, esetleg a tűzbe hajigálják őket, s egy-két hétig békesség lesz.

A Porta Solis felől, amely a városbástya végéről nyílt a városba, fegyvercsörgés hallatszott. Egy szakasz lándzsás, kardos vigil vonult futólépésben a zsidónegyed felé. Heptaglossus pattintott az ujjával.

- Nem szép napokat jósolok a keresztényeknek. A helytartó úgy tesz, mintha meg akarná védeni a zsidókat. Ha ő barátságot mutat a zsidók iránt, meg akarja őket nyerni a keresztények ellen.

XX.

A császár fogadószobájának ajtaja előtt idegesen topogott a kamarás, aki a nomenclatori tisztet betöltötte. Az oszlopcsarnok tele volt küldöttségekkel, ő valamennyinek eladta protekcióját a sorrend tekintetében, s a Dominus még mindig nem adott jelt, hogy be lehet bocsátani a kegyelmét kérőket. Először Lactantiust parancsolta magához, azt elég hamar elbocsátotta a magister kíséretében, azóta azonban Bionnal van bezárkózva.

Lactantiustól csak azt kérdezte a császár, hogy volt-e Nagy Sándornak fia, és mi lett annak a sorsa. A rhetort nem lepte meg a kérdés. Tudta, hogy a császár a kriptákban járt, és bizonyosan akkor ébredt fel a kíváncsisága. Diodorus Siculus krónikájára támaszkodva adta meg a feleletet. A jegyzetek ugyan zavarosak és hiányosak, de az bizonyos, hogy legalább egy fia volt a világhódítónak, azt is Alexandernek hívták, s anyja a perzsa Roxane volt, Darius király leánya. A hadsereg ki is kiáltotta királynak, de mire emberkort ért volna, akkorára a diadochok, Nagy Sándor osztozkodó vezérei eltették láb alól. Valószínűleg Antipater fojtatta meg az anyjával együtt.

A császár figyelemmel hallgatta végig a rhetort, de minden megjegyzés nélkül bocsátotta el. Annál nyíltabban beszélt Bionnal. Mutatta neki felpuffadt gyomrát, s tapintatta vele a máját, melyet dagadtnak vélt. - Nem félsz-e, Bion - kérdezte nem éppen jókedvű mosolygással -, hogy nagyon hamar meg kell gyújtánod alattam a consecratiós máglyát?

Bion nem félt. Az utolsó holdfogyatkozáskor is megkérdezte a csillagokat, s azok állásában semmi fenyegetőt nem talált. Ami pedig a császár baját illeti, Pantaleon bizonyára azon is segíteni fog, mint ahogy az augustát meggyógyította.

- Nem gyógyította meg - csóválta a fejét a császár -, csak elaltatta valahogy a szenvedéseit. Most, hogy bizonyos közbejött kellemetlenség miatt Pantaleon nem jöhetett velünk, az augusta szenvedései megint fölébredtek.

Bion látta a császár arcáról, hogy mit ért a közbejött kellemetlenség alatt. Egy legyintéssel elhessegette magától a nikomédiai összeesküvésre való visszagondolást.

- Az augustát régi fejszaggatásain kívül most nyugtalanító álmok is gyötrik. Valamelyik éjjel megjelent neki álmában Pantaleon, két tenyerén tartván elébe levágott, véres fejét. Hiszen nekem egy szóval meg lehetne gyógyítanom, de nem merem, Bion, nem merem! Mikor nekem oly nehéz magamon erőt venni, hogy bízzak akkor titkot az anyaszívre?

- Uram, az anyaszív nem lehet áruló - igyekezett Bion biztatni a császárt.

- Ó, Bion, ha te azt tudnád, nekem mit kell kiállnom, aki csak apa vagyok! Amikor úgy érzem, hogy fiam szemében csak a császárnak kijáró tiszteletet és a jötevőt megillető hálát látom, de egy sugarát se a szeretetnek! Tudod, Bion, sokszor alig

bírok erőt venni magamon, hogy rá ne tapossak diadémra és bíborra, és oda ne kiáltsak neki: Fiam, ölelj meg, nem a császár vagyok én, hanem az apád...

Jobbját bocsánatkérően nyújtotta Jupiter krizelefantin szobra felé, amely a trónustól jobbra állott.

- Nem lehet, őmiatta nem lehet. Neki az én kezem által kell megkapni a bíort, ahogy az istenek rendelte idő letelik. Ki tudja, az istenek is megoltalmaznák-e, ha én akkor mellette nem állnék? Talán a Nagy Sándor fiának sorsára jutna. Nem lehet megbízni senkiben.

Elhallgatott, és tenyerébe hajtott fejjel, pillantás nélkül nézett maga elé. A matematikus síráshoz nem szokott szeme is kezdett elfátyolosodni, amikor látta, hogy az apai szeretet gyámoltalan, csüggedt gyerekké tette az öregembert, akinél fegyelmezettebb férfi száz év óta nem ült a császárok trónján. Aki össze bírta fogni markában a szétszúllott világot, az nem bírta visszatartani a könnyet, amely a nem pillantó szemekből végiggördült a sárga, ráncos arcon.

Eszébe jutott az antiochiai este, mikor először látta a hihetlent, a síró Diocletianust, és bátorságot vett magának arra, hogy mint akkor, most is kérdezetlenül meg merjen szólalni. Dicsérni kezdte a fiát, milyen értelmes, és mennyire megkomolyodott.

- Félek, nagyon is komoly - nézett föl a császár. - Keveset van a maga korához illő fiatalok közt. Igen, vettél észre valamit? Hiszen azért hívattalak, hogy számot adj. Erősz célba vette már a szívét?

Bion elmosolyodott. A császár mindjárt, amint Alexandriába érkezett, azzal bízta meg, hogy észrevétlenül figyelje meg a fiút, s kövesse sétáin is. Közeledik-e valahol ahhoz a nőhöz, akit a horoszkóp azzal jelentett be, hogy Venus kilépett házából, és opposícióba lépett a Jupiterrel?

- Még aligha találkozhattak, uram. Talán nem is tudnak még egymásról. Quintiporra sok nő szeme rátapadt már Alexandriában, de nem hiszem, hogy az övé rácsillant volna valamelyikre. Az bizonyos, hogy még nem láttam visszafordulni senki után. Az isteni nobilissima az egyetlen női lény, akitől nem mer elszaladni.

- Titanilla? Örülök neki, hogyha az asszonyi nemhez szelídíti egy kicsit. Aranyfény ő, de... talán... már nem veszélyes.

Egy kicsit el is pirult a császár, amikor ezt mondta. Arra gondolt, hogy az ő fiának Venusa a Szűz házában lakik a horoszkóp szerint, és ő hallott olyan fecsegéseket Maxentiustól, amelyek szerint a nobilissima már nem lakik a Szűz házában. Ha nem lett volna neki olyan kedves a Galerius leánya aranyfényével és pillangós bájjával, talán szóvá is tette volna a dolgot az apjának. Így azonban csak a princepszt hallgattatta el szigorú fegyelmeztetésével.

- Aranyfény, aranyfény - ismételte, mintha el akarná felejtetni a matematikus-sal, hogy a császári család egyik tagjáról pirulva beszélt előtte. - Örülök neki, Bion, ha kedvelik egymást, te azonban résen légy, és figyeld, mikor rátalál az igazira.

Csókra nyújtotta kezét a matematikusnak, aki most már maga is mert örülni, hogy urát földerülni látta.

- Ne félj, uram - hajtott térdet és fejet -, nem aludt vérű tanítványt neveltem én.

Mély bókolása közben nem vette észre, hogy a császár tekintete hirtelen elkomorodik. Aludt vérű tanítvány! A felesége álmára gondolt, de ő nem Pantaleon, hanem Quintipor vérbe fagyott, drága, szőke fejét látta maga előtt. Mért szeretik az emberek mindenbe belekeverni a vért?

Becsöngette az öltöztető főkamrásokat. A csengő szava egész szobasort végigsivított. A főmagasságú szolgák bent termettek, mielőtt az érchang elhalt volna, s mire ráadták a császárra a drágaköves bíbort, és homlokára illesztették a gyöngyös diadémot, kint halálos csöndben várták, kit szólít először a nomenclator. Ő maga is gondba esve nézegette a listát, várva a második csöngetést, amikor a türelmetlenkedő kérvényezőket széttaszítva olyan hivatalos személy állt elébe, akit soron kívül azonnal be kellett jelenteni:

- A szentséges Galerius caesar futárja.

A császár már trónon ülve fogadta a futárt, aki az adoratio után átnyújtotta neki a caesar lepecsételt levelét. Távozást intve a futárnak, maga törte fel a pergamentekercset, kíváncsian kezdett az olvasásába, aztán kedvetlenül ejtette az ölébe.

- Eh, már megint a keresztények!

Nem érdekelte, hogy hány templomot romboltak le, és hány püspököt, papot börtönöztek be a kettejük provinciáiban. A kappadóciai lázongásokról pedig már előbb kapott közvetlen jelentést. Ott sok volt a keresztény, mint ahogy azelőtt sok volt a manicheus. Ez a tartomány a perzsákkal határos, s azoknak a keze bizonyosan benne van ezeknek a minden újságon kapó, állhatatlan lelkű lótenyésztőknek a felbujtásában. A papjaikat követelik vissza, majd vissza fogják őket kapni, csak egy kicsit csöndesedjék ez a kellemetlen nép. A birodalomnak nem érdeke, hogy éppen itt, a keleti határ legkényesebb pontján állandósuljon a nyugalanság. Itt vannak a legfontosabb határvárak. Melitene... Mintha látta volna a város nevét Galerius levelében. Fölemelte a pergament, s szemét csakugyan odakapta az aláhúzott szó. Most már izgatottan olvasta. A helyőrség, a tizenkettedik légió néhány cohorsa nyílt lázadásban van. A keresztény katonák lefegyverezték nem keresztény tisztjeiket; egyelőre életben hagyják őket, mert papjaikat akarják velük kicserélni, de sorsuk nagyon kétséges. Az apatei lázadás nem katonai, s nem is volna olyan veszélyes, ha a falu közel nem volna Antiochiához. Így azonban, ha a kis dudvakazlat idejében el nem tapossák, félős, hogy a különben is erősen megmértelyezett nagy város is lángba borul tőle.

- Apate, Apate... - tűnődött a császár. Igen, az a falu, amelynek népe a tisztviselőkkel együtt megszökött az adófizetés elől. Hallotta a lesóványodott kutyák vonítását, s látta az előtte csúszó-mászó keresztényeket, akiket fölsegített. Akik ruháikat leterítették elé az antiochiai bevonuláskor. Ezek lázadtak volna fel ellene?

- Mondtam neked, uram - írta a caesar -, hogy ide fog vezetni a halhatatlan isteneket meghaladó elnézésed. Itt nem segít a jószág, az istentelenek gyalázatos és alattomos faját ki kell irtani, mielőtt ők irtanának ki minket. Nem tudom, mindnyájunk legkegyelmesebb atyja, megmondták-e neked, vagy rosszhiszeműen elhallgatták előled az istentelenek magasrangú pártfogói, hogy ezek a gonosz varázslók ismét életedre törnek? Nikomédiában felásták a szegényhely közelében eltemetett istentelenek csontjait - a négy merénylőre gondolok, akiket könyörgéseimnek engedve kivégeztettél. Értésülésem szerint ezek a csontok imádás tárgyául szolgálnak nekik azokon a búvóhelyeken, ahol tilalmunk ellenére most is össze mernek jönni, bizakodva az ő erejükben és a mi gyöngeségünkben. Ezek felett a csontok felett olyan varázsigéket mondanak, amelyek lelküket visszatérésre és elsősorban a te megrontásodra kényszerítik. Téged Antikrisztusnak hívnak, akiben minden gonoszság egyesül, s úgy mondják, hogy benned, legkegyelmesebb császár, Nero lelke testesedett meg.

A császár elmosolyogta magát, annyira ostobának tartotta ezt a felfogást. Megvetéssel dobta félre a pergament, s most vette észre, hogy annak utóírata is van, melynek betűiben a Galerius tollhoz nem szokott, nehézkes kezére ismert.

- Biztos tudomásom van róla, hogy nem istenek ellen megy itt többé a harc, hanem a te személyed ellen, akit mindenfelé tajtékzó szájjal emlegetnek. Arról is értesülést szereztem, hogy az államfelforgató mozgalmak számai mind egy helyen, a moesiaí Naissusban futnak össze. A többit nem akarom levélre bízni, de hamarosan én magam kereslek fel, és szentséges színed elé állítom a hiteles tanút, akinek szavaiból meggyőződhetsz állításaim igazságáról.

A császár a curiosusok jelentéséből régen tudta, hogy Helena, Constantius caesar első felesége Naissusban él, és nagy tiszteletnek örvend az ottani keresztények közt. De kegyes cselekedetein kívül soha semmit nem jelentettek róla. Egymásra tette tenyerét, s ujjainak szüntelen mozgása mutatta, hogy a császár izgalomban van.

Ujjainak játéka egyre gyorsabb lett, ahogy az eléje bocsátott küldöttségeket meghallgatta. A különböző alexandriai céhek és érdekcsoportok tagjai terjesztették be panaszait mind a keresztények ellen. A marhatenyésztők és marhakereskedők azt állították, hogy nemcsak Alexandria, hanem az egész birodalom nevében beszélnek, amelynek polgárai közt talán ők fizetik a legtöbb adót. Be kell jelenteniök, hogy kénytelenek lesznek más foglalkozást keresni, ami az államra nézve lesz legnagyobb veszteség. Mióta az istentelenek elszaporodtak, azóta a hivatalos áldozatokon kívül, amelyek csak az év néhány nagy ünnepén szokásosak, alig mutat be valaki az isteneknek véres áldozatot, s az is legfeljebb egy gerlice vagy malac és bárány.

Ugyanezt panaszolták az olajkereskedők, a bortermelők és a tömjénárusok. Az utóbbiak kimutatták, hogy tíz év alatt nem adtak el annyi tömjént, mint régebben egy év alatt. Nekik - s ezt a többiek is hangoztatták - a keresztények ellen különben nem volna semmi panaszuk, mert a vallásuktól eltekintve jóra való és munkás emberek, és adósságaikat ők fizetik a legpontosabban. Ha a vallásukat

úgy módosítanák, hogy az ő istentiszteletük is hasznára válnék a gazdasági életnek, a maguk részéről hajlandók volnának a keresztények istenét is befogadni a maguk istenei közé. Kölcsönös jóakarattal talán lehetne is megoldást találni. Például az üveggyárosoknak nincs okuk panaszra, mert ők kapnak tőlük megrendeléseket kelyhekre és poharakra, csak azt kívánják, hogy azok kereszteljenek, báránnyal vagy hallal legyenek díszítve, mint a keresztény babonáság jelvényeivel.

A császár összeszorított szájjal hallgatta végig a panaszokat, anélkül hogy akár a felháborodásnak, akár a fölbátorításnak jelét adta volna. Szokott merevsége álarcát csak akkor tágította meg, mikor Hierocles, Alexandria kormányzója borult eléje.

- Mit hoztál, Hierocles? - kérdezte kegyesen, mert szerette a kormányzót. Erélyes tisztviselő volt, és féken tudta tartani a minden szellőlebbenésre felkavarodó világvárost.

- A megláncolt kereszténységet teszem legmélyebb hódolatommal istenséged lábai elé - tett le néhány pergamentekercset Hierocles a trón lépcsőjére.

Hierocles, értelmes arcú, görög ember Káriából, azok közé a jóhiszemű, korlátolt emberek közé tartozott, akik látták a régi világ széttörlését, és keresték az új foltot, amellyel a szétmálló ruhát meg lehetne menteni. Fiatal korában keresztény volt, de rendszerességhez szokott hivatalnok-elméje ellentmondásokat fedezett fel az evangéliumban, és spekulatív görög szellemét éhen hagyták Krisztus parabolái. Az egyistenhitet elfogadhatónak találta, de keresztény felfogásban túlságosan igénytelennek és szűkkörűnek. Annak a vöröshagymán és keszegen élő emberfalkának, amelynek szánva volt, megfeleltethetett, de művelt embernek nem való. Általában szegényesnek ítélte az egész tant egy olyan bámulatos szervezet számára, mint a római birodalom, s terjedését épp azért veszélyesnek találta, és megelőzendőnek egy tökéletesebb és minden más vallás lelkét magába szívó bölcséleti rendszerrel. Rávetette tehát magát a különböző filozófiai iskolákra; amire Alexandria, az akkori világ anyagi és szellemi javainak egyformán legnagyobb piaca különösen alkalmas volt. Összeadta magát nemcsak azokkal, akik Platón és Püthagorász állott borát igyekeztek az új tömlőkbe átönteni, hanem azokkal is, akik Homérosz költészetének virágaiból is a gyakorlati erkölcsök olaját akarták kipréselni, s mindezt összekeverte a babiloniai és egyiptomi szemfényvesztők lőréjével is. Sikertült is neki olyan tökéletes vallási rendszert összegyűjteni, amilyenre csak a leglelküismeretesebb és minden szempontot figyelemre méltató állami főtisztviselő képes. Az új vallás aktái rendkívüli tetszésre találtak az alexandriai közélet csiszolt elméi közt, amiben a vallástervező hivatali tekintélyének éppannyi része volt, mint a lelkek őszinte szomjúságának valami olyan itala, amelynek nincs olyan rothadt íze, mint a többinek. Most, amikor a jelek szerint megindult a végleges leszámolás a vesztére törő kereszténységgel, Hierocles elérkezettnek látta az időt, hogy a hosszú évek munkájával készített, döntő gyegyvereket az államfő rendelkezésére

bocsássa. *Philaletes*, vagyis az *Igazság Barátja* címet adta tanulmányának, s rendszere alapelveit fejtette ki a magával hozott tekercsekben.

- Magunk is egész életünkben barátai voltunk az igazságnak - bölintott a császár -, munkádat figyelmünkre fogjuk méltatni.

Intett notariusának, hogy vegye magához a tekercseket. Hierocles azonban nem találta nagyon megnyugtatónak a császári ígéretet, másrészt többet bízott az élő szó, mint az írott betű meggyőző erejében. Az ügy fontosságára és sürgősségére való tekintettel engedélyt kért a Dominustól, hogy röviden ismertethesse előterjesztése lényegét.

A kereszténységgel valóban röviden végzett. Ő, megvallja, élt közöttük, s nem tapasztalta azokat az ocsmányságokat, amelyekkel régebben vádolták őket. Nem igaz, hogy lisztbe takart gyermek húsát eszik szent kenyér nevezete alatt, és nem isszák föláldozott ember vérének. Fajtalankodásaikról se tud semmit, amelyekkel némelyek szerint közös lakomáikat be szokták fejezni, a lámpák eloltása után rettenetes ölelésben egyesülvén, s a vérfertőzések száma és változatossága szerint mérven az érdem és erény nagyságát. Még az se volna baj, bár azt nem lehet tagadni, hogy vannak ostoba babonáik, hiszik a test feltámadását, s hirdetik a test természetes örömeiről való lemondást, ami nemcsak a józan ésszel, hanem a birodalom érdekeivel is ellenkezik. De ilyen babonáik más szektáknak is vannak. Isis papjai megférjatlantítják magukat, Vesta istennő is szüzességet követel szolgálóitól, s a Mitra-imádók önsanyargatásai még borzalmasabbak. A keresztényeket az teszi igazában az állam ellenségeivé, hogy istenüket, aki tulajdonképp a zsidók istenének fia, még kellemetlenebb tulajdonságokkal ruházzák fel, mint a disznóhús-kerülő körülmetéltek a magukét. A zsidók istene, bár komor és gyűlölködő még a saját népével szemben is, nem támad, csak védekezik. A keresztények istene minden népre mosolyog, és minden népnek az istenét le akarja szűni azzal a lándzsával, amellyel őt felfeszítették. A legveszedelmesebb isten ő, mert szelídnek tettetvén magát, mindenhová be tud furakodni, és mindenütt megzavarja a rendet, és megbontja a békét. A családban, ahová a gyermekeken és asszonyokon keresztül lopja be magát, szembeállítja az apát a gyermekkel, a férjet a feleséggel, a testvért a testvérrel. A katonát ellentmondásra, lázadásra, szökésre ingerli, s oldott kévéné teszi a hadsereget. Amikor pedig a rabszolgát azzal bolondítja magához, hogy egyenlő az urával, sőt ha keresztény, külön is nála, s amikor a szegény öröme a túlvilágon örök tűzben sütteti meg a gazdagot, akkor valóban arra a Hannibalra emlékeztet, aki repesztéssel és forró ecettel porlasztotta az Alpesekeket.

Diocletianus csak most szólt közbe.

- De azért az Alpesekek ma is megvannak.

Hierocles mintha ingerültséget és gúnyt érzett volna a császár hangjából. Sietett bocsánatot kérni, amiért türelmét tovább igénybe vette, mint ahogy azt a kereszténység érdemli. Ha túlozni látszott e kellemetlen szekta jelentőségét, csak azért tette, hogy evvel tüntesse fel, milyen nagyszerű rendszer az övé, amely még

a zűrzavaros Krisztus-tan makacs és nehézfejű követőit is az értelem fegyvereivel fogja meggyőzni.

- Olyan Pharoszt gyújtottam - mutatott ki a kikötő százhusz méter magas világítótornyára -, amely be fogja tölteni a föld kerekességét.

És sugárzó arccal kezdte meg a rendszere ismertetését, amely egy mennyei császár uralma alatt rangosztályokba rendezi el az egész kozmoszt. Isten valóban csak egy van, ebben igazuk van a zsidóknak és a keresztényeknek. Ez az egy Isten a Lélek, az Értelem, a Pleroma, akinek emanációiból jött létre a világ. De nem ő teremtette, mert a tökéletes csak tökéleteset teremthet, a világ pedig tökéletlen. A Pleromának nincs öntudata, mert az gondolatot tételezne fel, arra pedig a tökéletességnek nincs szüksége. Nincs akarata, mert az a jónak kívánása lenne, de annak, aki maga a végtelen jóság, nincs szüksége jóra.

A császár elszundikált egy-egy pillanatra. Elaludni azonban nem engedte a kormányzó egyre szárnyalóbb lendülete. Most már a *démiurgosz*okról beszélt, a hold és föld között lakó szellemekről, akik a Pleroma állandóan ömlő fényéből a püthagoreuszi számrendszer értelmében megalkották a világot, és gondoskodnak annak kormányzásáról. Ilyen démiurgosz többek közt Jupiter, s ezek közé tartozik Mózes és Krisztus is. Valamennyien közelebb vannak a Pleromához, mint a földi emberek, ennél fogva több fényt tudnak magukba sűríteni.

Arcán, hangján, mozdulatain érzett, hogy ez az ember most tele van Pleromával, de annyira tele, hogy önmagán kívül semmiről se tud, se a láthatatlan, se a látható világban. Szájából megállíthatatlanul ömlött a császárnak érthetetlen szavak zuhatagja: a *nusz*, amely nemzé a *pneumát* és az *aetont*, az *ennoia*, a *genesiurnak* nevezett csíra, a Jamblichus, Philo, Plotinos istenkereső iskoláinak nyomorú zagyvaságai. Amennyire bámulta, annyira unta a császár ezt a kimeríthetetlen tudományt, amellyel a művelt városkormányzó meg akarta menteni a birodalmat. A császár nem volt ilyen művelt, de okosabb volt. Már Alexandriába érkezte óta tervezte, hogy maga elé állíttatja a keresztények néhány bebörtönzött vezetőjét, és összeméreti hitük igazságait a régi istenek igazságainak hordozóival, de most letett erről a szándékáról. Hierocles előadása csak arról győzte meg, hogy ezek a kérdések disputával meg nem oldhatók, s amennyiben az istenek maguk nem döntenek a maguk dolgában, edictumokkal kell a halandók lelki életében is rendet teremteni.

Quintipor nyitott be az ajtón. A császár odaintette magához. A fiú habozva állt meg a trón előtt.

- Gyere csak föl egészen bátran, fiam - mosolygott rá, és megfogta a kezét, odahúzta maga mellé, mintha más nem is volna teremben. - Történt valami?

- A nobilissima üzent. Az augusta...

A császár szorosabban magához ölelte. Érezte szívéen a szíve dobogását. Fülét odafordította a szájához.

- Mondjad - súgta neki.

- Az augusta le akarta magát vetni a Paneum tetejéről. A nobilissima alig bírta visszatartani. Lefektette, de a sírását nem bírta elállítani. Azért kéretne téged, uram.

A császár fölugrott, nem csöngetett a kamarásoknak, díszruhájában ment ki a teremből.

Hierocles sajnálta, mert most akarta bebizonyítani, hogy az ő vallási rendszerével az égi tűnemények is mind ésszerűen megmagyarázhatók. Most már csak a notariusnak mondhatta el.

- A démiurgoszok egy része fellázadt a Pleroma ellen, és fényt rabolt el tőle. Ezek büntetésül az égboltra vannak szögezve csillagoknak. A nap és hold mint földémiurgoszok magukhoz akarták tőlük vonzani az elrabolt fényrészecskéket. A rabló démiurgoszok mérgükben párákat fújnak ki, ezekből lesznek a felhők, ordítanak, és így keletkezik a mennydörgés, izzadnak, ilyenkor hull az eső. Ugye, mennyivel ésszerűbb ez annál az együgyű mesénél, hogy Jupiter számára Vulcanus kovácsolja a villámokat az Aetna gyomrában?

Fényes dél volt, a kapzsi démiurgoszok, amelyeket a filozófia csillagok gyanánt szegezett az égboltra, bizonyosan aludtak, s nem foglalkoztak a Pleroma bosszantásával. Jupiter aranyból és elefántcsontból alkotott szobra mégis lezuhant állványáról, és darabokra tört a mozaikon. A nehéz fej már esés közben levált a törzsről, Hierocles lábára esett, és összezúzta néhány lábujját. A magas márványoszlopok úgy ingottak, mint a nádszálak, s valahol rettentő dördüléssel szakadt be a mennyezet.

A két nagyúr sápadtan kapaszkodott egymásba. Hierocles csak a kegyetlen fájást érezte lábafejében, a notarius azonban arra gondolt, hogy az istenek haragja ingatta meg a földet. Csak azt nem tudta, Jupiter volt-e bosszúálló vagy Vulcanus.

XXI.

A földrengés szokás szerint tengerrengéssel járt együtt, és romokkal borította el különösen a fényes görög-negyedet. A Paneum, a császári kertek közepére épített kilátó-hegy, amelyre csigalépcsők vezettek fel, kettérepedt, egyik fele leomlott, és maga alá temette annak a templomnak a jobbszárnyát, amelyet Kleopátra emeltetett Antoniusnak. Leszakadt a Serapeum homlokzata is, s több istenszobor megsérült; udvarának oszlopai elpusztultak a két obeliszkkal együtt, amelyeket Hadrianus a thébai fáraó-temetőből ültetett oda. Az első nap azt is beszélték, hogy a kriptákat elnyelte a föld, s többen látták, amint Nagy Sándor holtteste fölemelkedett a város fölé, s beleveszett egy fényes felhőbe, amelyet Jupiter küldött eléje. Másnapra kiderült, hogy a kriptákat nem érte semmi baj, s a világhódító tovább alussza álmát mézágyában. Az ő égbemenetele helyett be kellett érni azzal a csodával, hogy Serapeum udvarán egyedül az a harminc méter magas vörös gránitoszlop maradt épen, amelyet Pompejus, a volt praefectus emeltetett Diocletianusnak, amikor hivatalát letette. Ez közmegnyugvásul szolgált, mert nyilvánvaló volt belőle, hogy az istenek kegyelme, akik saját szobraikat és templomaikat se kímélték, továbbra is védelmezi a császárt. De kicsodák akkor azok, akik haragjukat felidézték? Több omladékra azt a figyelmeztetést írták fel ismeretlen kezek: *Jaj nektek, ha meg nem tértek! Ez a bosszú miérettünk!* Kezdetben a zsidókra gyanakodtak, annál inkább, mert azok apró házait megkímélte a földindulás. Csakhamar az a hír terjedt el, hogy a fenyegetések az istentelenektől származnak. Minden sarkon csoportosulások támadtak, a megtámadott keresztények azzal védekeztek, hogy a firkálásokkal a zsidók akarják ellenük fölingerelni a népet. Két firkáló suhancot rajtakaptak, s ezek valóban zsidóknak vallották magukat, de mikor agyonkövezték őket, s leszaggatták róluk a ruhát, hogy meztelen testüket vas-horgokon vonszolják végig az utcákon, akkor kiderült, hogy nem a laskarágók közül valók. Voltak olyan bátor istentelenek is, akik kérkedtek vele, hogy igenis az ő istenük állt bosszút letartóztatott papjaiért, mások, maguk is kárvallottak, azt hirdették, hogy a bálványimádók bűnei miatt az egész világ el fog pusztulni. A hangulat egyre izgatottabb lett, a véres verekedésekbe mind többen keveredtek belé, s bár a keresztények nagyon megriktultak az utcákon, most már otthonukban se voltak biztonságban. Házaik falára akasztófákat rajzoltak, ajtajukat bekenték az áldozati állatok vérével, s az egész város egy ordítás lett:

- Halál a keresztényekre!

A böszült ordítózásokat meg kellett hallania a császárnak is, akit anélkül is gondba ejtett a földrengés. Azt, hogy a neki szentelt oszlop épségben maradt, maga is úgy magyarázta, mint az istenek jóakarátának jelét, s annál inkább kötelességének tartotta, hogy megengesztelésükben maga is részt vegyen. Megjelent a Serapis-papok könyörgő körmenetén, s mint a birodalom főpapja, megadta az engedélyt arra, hogy cerebrospicium útján kérdezzék meg az

istenektől, mi az oka haragjuknak. Egy különben is halálra ítélt anyagiilkost áldozták fel az istennek fején vékát viselő, óriás szobra előtt, s a császár a remegő agyvelőn, amelyet a pap tenyerén tartott szemei elé, maga olvashatta a feleletet:

- A keresztények!

Nem lehetett többé habozni. Nemcsak a nép lecsendesítésére, hanem a saját lelkiismerete megnyugtatóására is ki kellett bocsátani az új rendeletet, amely a polgárjogok elvonása alakjában erkölcsi halállal bünteti a keresztényeket. Nemcsak hogy minden keresztény szabad ember elveszti hivatalát, ha vonakodik az isteneknek áldozatot bemutatni, de a törvény előtt se jelenhet meg, se mint panaszos, se mint tanú, mert a törvénykezés mindig áldozatbemutatással kezdődik.

Az edictumot természetesen nem a császár fogalmazta, hanem törvénytudó tanácsadóinak kollégiuma. Nem tanulatlan emberek, sőt legtudósabb jogászai a birodalomnak. Nem a császár rabszolgái, hanem a jogtudományei, amelytől semmi el nem tántoríthatta őket, s amelyen kívül más számára nem is volt szemük. A keresztény-kérdésben nem is láttak mást, mint feladatot, amelyet a jogtudományhoz s a maguk jogászai nevéhez méltóan kell megoldani. Nem a változott embert nézték, hanem a változatlan törvényt, amelyet már a régi nagy császárok meghoztak a keresztényekről. Igaz, hogy a törvényt ötven év óta nem alkalmazták, de az azért nem veszítette el érvényét. Justitia kardja nem csorbul ki és nem rozsdásodik el a pihenésben sem. Csak kézbe kell venni, és vág magától.

Ez a törvény a keresztény polgárnak nem a vallását találta büntetendőnek, hanem a vallástalanságát, amely egyértelmű a felségsértéssel. Aki az istenek ellenségének mondja magát, az ellensége a birodalomnak, amelyet az istenek tartanak fön, de mivel a birodalom a császárral jelent egyet, ellensége a császárnak is, akinek személye szent és sérthetetlen. Ennélfogva mindenki hazaáruló, aki felségsértő, s megérdemli, hogy feje Jupiternek, vagyona pedig Ceres templomának szenteltessék, illetve magának a császárnak mint a birodalom pontifex maximusának. A felségsértést nemcsak szándékos gyaláztatással, hanem a tisztelet megvonásával is el lehet követni. Aki egy halandó szobrát magasabbra emeli, mint a császáré, vagy beolvasztja a császár érc-mását, vagy tisztátalan munka végzése közben nem húzza le ujjáról azt a gyűrűt, amelynek kövébe a császár képe van vésve, az kétségtelenül hazaáruló, és méltó a halálra. De ellensége a birodalomnak az is, aki nem emel ugyan kezét a császár szobra ellen, de áldozásra se emeli föl kezét előtte. A legkisebb büntetés, ami érheti, az, hogy a birodalom kitagadja őt magából, és kivieszi a törvények védelme alól, amelyekkel a haza csak a hazafiakat védheti meg. A keresztény tehát, ha szabad polgár, veszítse el polgárjogait; hivatalt ne viselhesen, nyugdíjat ne húzhasson, s ha törvény elé kerül, a megkorbácsolás gyaláztatától s a kínpadra vonás rettenetességeitől éppúgy ne legyen megkímélve, mint a rabszolga. A rabszolga pedig, akinek eddig csak a hátából lehetett szíjat hasítani, most bűnhődjön azzal, hogy a lelkét is megnyúzzák,

amennyiben törvénnyel tiltják meg, hogy a keresztény rabszolgát föl lehessen szabadítani.

A császár némi töprengés után aláírta az edictumot. Mindössze annyi változást kívánt, hogy a keresztényekre még csak célzás se legyen benne. Elégnek vélte, ha általánosságban szól mindenkihez, s fenyegetéseivel is általában fordul mindazok ellen, akik nem hajlandók áldozatot bemutatni a birodalom fejének. Ezt az intézkedést alkalmasnak találta a forrongó tömegek lecsöndesítésére is, a keresztények észretérítésére is anélkül, hogy határozott beavatkozás volna az istenek harcába. A keresztények azzal az egy-két szem tömjénnel, amelyet a színházban vagy a törvényszéken rászórnak a császár képmása előtt parázsló tűzre, nem követnek el árulást istenük ellen, azt ettől tisztelhetik úgy, ahogy akarják. Viszont az edictumból ők is, ellenségeik is láthatják, hogy a birodalom rendje fölött éber akarat örködik, amely nem engedi, hogy az isteneket tekintélyük megsértésével bárki is haragra ingerelje.

S úgy látszott, ezzel az intézkedéssel csakugyan kedvükben járt Diocletianus nemcsak az embereknek, hanem az isteneknek is. Canopusban, ahol egy Isis-templomot döntött romba a földrengés, az omladékok eltakarításakor egy hieroglifás kővel elzárt üregre akadtak. Az üreg drágakövekkel volt tele, amelyeket, mint Heptaglossus a kőről leolvasta, Amasis fáraó menyasszonyi ajándéku szánt fia jegyesének, egy perzsa király leányának. Egy alexandriai borostyánkereskedő, aki majdnem a hyperboreusokig főlhajózott, hosszú útvjáról hazatérve, gyermekfej nagyságú borostyánkövet ajánlott föl a császárnak, amelyben egy kiterjesztett szárnyú pillangót lehetett látni. Memphisben egy öreg favágó szemtanúja volt annak, hogy egy égő erdőből kirepült a szent Benu-madár, amelyet görögül főnixnek neveznek, s amely mindig boldog korszakokban születik új életre hamvaiból. Egy elhullajtott tollát fel is vette a favágó, s beszolgáltatva a memphisi papoknak, azok pedig szerencsekívánatukkal a császárnak küldötték meg. A toll a gém szárnytollához hasonlított, de egyik oldala aranyosan ragyogott, a másik bíborban játszott.

A császárt még ezeknél a nagyszerű jeleknél is boldogabbá tette az, hogy felesége állapota jobbra fordult. Mégpedig attól a naptól kezdve, amikor le akarta vetni magát a Paneumról, amelyet egy óra múlva kettérepesztett a földrengés. Mintha a világ megrázkódása könnyített volna a beteg lélek terhein. A vonagló sírás után mély álomba merült a császár karjai közt. Másnap estig aludt, s akkor mosolyogva ébredt. Ami közben történt, arról nem tudott semmit, nem is nagyon érdekelte, hány templom és szobor pusztult el, csak a hegyet sajnálta, mert szeretett ott üldögeálni, s lesni a hajót, amely Pantaleont hozza. Álmában beszélt az orvossal, s az megmondta neki még a napot is, amelyen meg fog érkezni. Ebben az ígéretben bízva, most már megnyugodva várakozott, s minden este felolvastatta magának Titanillával a naimi ifjú történetét, akit Krisztus föltámasztott halottaiból.

A császár, bár arról sejtelve sem volt, hogy felesége felvette a kereszténységet, tudta, hogy az újhítek szent könyveiből olvastat fel magának. Nikomédiában

néhányszor maga is hallgatta Quintipor felolvasását, de csak a lesütött szemeket s a mozgó száját nézte. Csak a fiú hangját itta, arra, amit mond, nem figyelt. Itt Alexandriában se jutott eszébe soha, hogy a felesége tilalmas könyvet tart magánál. Hiszen a keresztények iratait nem vallási, hanem politikai okokból kellett elkobozni, s az augustát, szegényt, igazán nem vádolhatta senki azzal, hogy az ő életére vagy a római birodalom felforgatására tör. Legkevesbé ő, aki egyedül tudta, mitől beteg élettársa szíve. Örült neki, hogy kedvét találja a keresztények meséiben, de nem csodálkozott rajta. Hiszen az asszonyok és a gyerekek szeretni szokták a meséket. Sőt arra is gondolt már, hogy valami egyiptomi mesemondót rendel felesége mulattatására - ebben a különös országban, amelynek lakosai inkább csak felnőtt gyermekek, mint értelmes emberek, sokan élnek mesemondásból -, azonban az augusta nem vállalta az ajánlatot.

Elvitette hozzá a Canopusban lelt kincseket, a borostyánkővet és a fönixmadár tollát is. A kincsekre rá se nézett, a tollat utálkozva söpörte el maga elől, hanem a pillangós borostyánnak nagyon megörült.

- Ezt igazán nekem adod, Diocles?

- Hát nem szebb ez a rubintójas vagy ez a smaragd-oszlop? - kínálgatta a császár a drágaköveket.

- Nem, Diocles, ezt add nekem! - nézte az augusta áhítattal a tengeri gyantát. - Hát nem látod, mi van benne?

- Egy pillangóforma, kiterjesztett szárnnal. A kereskedő azt mondta, van benne néha légyforma is, de az rosszat jelent. A pillangó szerencsét jósol, Prisca.

- Igen, ez a pillangó igen - sütött föl az asszony szeme. - Nem látod, hogy ez az üdvösség jele?

A császár nem látta, de ráhagyta.

- Pantaleon is örülni fog neki, majd meglátod. Holnapután már megérkezik. Diocles, én nagyon szeretném, ha te is beszélgetnél néha Pantaleonnal.

A császár ezt is megígérte. Magától is gondolt már rá, hogy szóba ereszkedik a mágussal, aki úgy hatalmába tudta keríteni a felesége lelkét. Érdekes ember lehet, s talán a csillagokhoz is ért. Vajon azt olvassa-e ki belőlük, amit Bion?

Annyira hitelt adott most már ő is az augusta álmának, hogy Galerius megjelenése is az orvost juttatta eszébe. A caesar azon a napon érkezett meg, amelyikre a császárné Pantaleont várta.

A Csordás útiruhában volt, kerek katona-köponyegben, a karján bőrtarisznyával. A kikötőből, ahol a császár megbízásából Maxentius és Constantinus várta, egyenesen a császárhoz sietett.

- Chaire! - üdvözölte jobb karja felemelésével. A latint nem tudta tökéletesen megtanulni, bizalmas környezetben jobban szeretett görögül beszélni.

- Légy üdvöz - mosolygott a császár. - Csak egyedül jöttél? Véletlenül nem hoztad magaddal Pantaleont, az orvost?

Galerius hátratántorodott. Piros arcát minden vér elhagyta.

- Honnan tudod, uram? - kérdezte rekedten. Aztán intett a két princepsnek. - Menjetek ki!

A császár csodálkozva mutatott egy benyílóra.

- Oda menjetek! Mi történt veled, Galerius?

A caesar lecsúsztotta karjáról a bőrtarisznyát, kivett belőle egy bíborfoltos vászonzacskót, széthúzta a zsinagrára járó száját, s kihúzott belőle egy levágott emberfejet. Haja és pillái vértől voltak összeragadva, s amint az asztalra állította, hullott belőle a vértől barna és nyirkos fűrészporszór.

- Itt van, akit kívántál, uram. Pantaleon, az orvos. A felségsértő, a lázadó, aki szentséges életemre tört. A legnagyobb hálaáldozatot mutasd be az isteneknek, uram, hogy idejében a kezembe adták.

Az ő arca már kezdett színesedni, de a császáráé olyan sápadt lett, mint a halotté, aki szembenézett vele.

- Ki tette ezt? - szólalt meg. De kérdése inkább nyögés volt. Villámsújtás gyanánt érte, hogy az orvos azon a napon jelent meg, amelyekre a második álomban ígérkezett, s úgy, ahogy az első álom mutatta.

- Én tettem - ütött döngő mellére a Csordás. - A római birodalom caesarja, a te vöd és fiad. Az orvos útban volt feléd.

- Én hívtam.

- Azért, hogy gyilkosod legyen? Hogy kiirtsd minden ivadékoddal?

A császár két sovány keze úgy szorította az asztal szélét, hogy hallani lehetett ujjporcai ropogását. Ha az előbb villám érte, most a föld nyílt meg alatta. Minden ivadéka! Gyilkos leselkedett a fiára! Tehát nemcsak azt tudják, hogy van, hanem már azt is akarják, hogy ne legyen!

- Beszélj hát! - A szó sípólva szakadt ki melléből.

Galerius most már lecsillapult. Nyugodtan tette meg jelentését. Már Naissusban hallotta, hogy az istentelenek fölbujtatója az a Pantaleon nevű orvos, aki neki már Nikomédiában is gyanús volt, a Dominus emlékeztet rá. Azóta onnan elköltözött, és Naissusban telepedett meg, ahonnan lázító leveleket küldözgetett az ázsiai keresztény egyházaknak. Bizalmas futárja egy Anthimus nevű presbiter volt, s azzal együtt kelt útra Thesszalónika felé, ahol csakugyan föl is lázította az istenteleneket, akik nagy utcai ordítózások közt követelték püspökük szabadonbocsátását. A caesar hamar rendet csinált, néhányat szétfűrészelgetett közülük. Az orvost és a presbitert azonban nem sikerült kézrekeríteni, állítólag hajóra szálltak Ciprus felé. A caesar utánuk akart sietni, azonban az indulás előtt egy embert vezettek eléje, aki Anthimusnak mondta magát. Önkéntes vallomásával igazolta, hogy ő az apatei presbiter, s annál inkább meg tudja mondani, hol van Pantaleon, mert két nap óta ő tartja megkötözve közös rejtékhelyükön. Először azt mondta, a lelkiismerete lázadt föl azok miatt a gonosztettek miatt, amiket az orvos tervezett. Mindenütt arról beszélt, hogy a császár az Antikrisztus, akit a keresztények istene minden ivadékával el fog pusztítani.

Itt a császár közbeszólt. Micsoda ivadékára gondolhatott az orvos?

Galeriust egy pillanatra zavarba hozta a kérdés. De aztán megvallotta, hogy az istentelen bizonyára Valeriát értette, az ő feleségét, a Dominus lányát. Ő mint Valeria ura nem szívesen beszél erről a dologról, amely éppen olyan fölháborító, mint nevetségés. Az istentelen ugyanis azt híresztelte gonosztevő társai közt, hogy maga Valeria volt az, aki a nikomédiai palotát először fölgújtotta, hogy gyűlölj apja a lángok közt vesszen. Ebből azt lehetne hinni, hogy az orvos elmeháborodott volt. Anthimus vallomásából kiderült, hogy nagyon is józanul és megfontoltan készült a császár meggyilkolására, és ezzel a céllal ment volna Egyiptomba, ha ő, a presbiter meg nem akadályozza. Nemcsak lelkiismeretfurdalásból, utóbb ezt is őszintén beismerte, hanem személyes gyűlöletből is.

A presbiternek volt egy diakonisszája, akivel feleség gyanánt élt, mert azt az ő istenük soha nem tiltotta meg. Az orvos azonban papi személyhez méltatlannak tartotta az ágyastartást, s igyekezett rávenni a presbitert, hogy szabadítsa meg magát az asszonytól és lelkét a kárhozattól. S mivel a presbitert nem tudta meggyőzni, az asszonyt hálózta be, aki tisztaságot fogadott hátralevő életére, s Naissusban elhagyta a presbitert. Erre történt aztán, hogy Anthimus Thesszalonikában ellene fordult az orvosnak, rajtaesett, mikor aludt, megkötözte, s azzal fenyegette meg, hogy a törvény kezére juttatja, ha asszonyát vissza nem adja neki. S mivel az orvos annyira konok volt, hogy egy szóval se válaszolt a fenyegetésekre, a presbiter csakugyan kiszolgáltatta a caesarnak.

- És mit vallott? - lihegte a császár.

- Úgy hallgatott, uram, mint ahogy most hallgat. Pedig nem volt az a kínzás, amit a bakó ki ne próbált volna rajta. Magam is ott voltam minden próbatételnél, s végre is én ütöttem le az orgyilkosságra készülő istentelen fejét.

- Kár volt - nézett a császár sötéten. - Talán én meg tudtam volna szólaltatni. Mi bizonyosságod van most már arra, amit elmondtál?

A caesar kinézett az ablakon.

- Már hozzák a bizonyosságot, uram. Megfeledeztem arról, hogy a presbiter a kezem közt van. Éppen azért nem végeztettem ki a másik istentelennel, hogy magad győződhess meg az igazságról. Velem jött a hajón, és alig várja, hogy színed elé kerülhessen.

Az előcsarnokban már hallatszott az udvar padlójához nem szokott, nehéz lábak ügyetlen csoszogása.

- Ha megengeded, uram - fordult Galerius a császárhoz -, talán behívatnám a két princepsét is. Nem árt, ha megismerik azokat, akik életedre leselkednek. Azt hiszem, Constantius Chlorus fiát, akinek az anyja Naissusban él, különösen érdekelni fogja a dolog. Talán még ismerősre is talál a presbiterben.

Az áruló papot akkor lökték be hátramaradó őrei a terem főbejáratán, mikor Constantinus és mögötte Maxentius kilépett a fülke ajtaján.

Anthimus egyszerre nem látott mást senkit, csak a jó princepsset, akit ő kalauzolt el Antiochiából a szent fehér asszony anyai karjaiba, s akinek esküvőjére ő vigyázott fészere ajtajában.

- Áldott, ki az Úr nevében jő! - kiáltotta égnek emelt arccal, amely az extázis fényében ragyogott. - Hallom a mennyei karokat, amint hozsonnát zengenek Dávid fiának és a megtérő bűnösnek.

Diocletianus meglepetten kapta fel a fejét. Nemcsak az ember és a hang, hanem az üdvözlés is ismerős volt most már neki. Ez az ember az apatei rongyosok feje, a Quintus testvére! Ez fogadta őt ezzel a zagyva üdvözléssel Antiochia forumán, amely, úgy látszik, éppoly értelmetlen, mint maguk az istentelenek.

Galerius türelmetlenül dobbantott a lábával.

- Ne az istenedhez óbégass, istentelen! A császárnak beszélj! Mondd el, ki vagy, és mit tudsz!

Anthimus megfordult, és egy pillanatig rámeredt a császárra, aztán a caesar elé lépett. Mikor megszólalt, annak az embernek az ereje csengett a hangjában, aki a halál árnyékában megszabadult minden földi gyöngeségtől.

- Hogy én ki vagyok? Az igazságos Isten legbűnösebb teremtménye. És hogy mit tudok? Azt, hogy nincs az a bűn, amit Isten irgalma meg ne bocsátana a bűnbánónak, aki hisz öbenne.

Azzal kiöltötte a nyelvét, amennyire bírta, elharapta, és a véres húscafatot ráköpte a caesar mellére.

Az óriás elbőgte magát, és irtózatossá öklét rázuhanította a presbiter kopasz fejére. A pap elvágódott, a caesar most oszlopsúlyú lábát emelte rá. Diocletianus odább taszította.

- Elég volt, caesar. Ne felejtse el, hogy mikor a császár előtt állsz, akkor nem vagy bakó. Különböztetted meggyőztél, hiszek neked. Az istenteleneknek csakugyan nem törvény kell, hanem hóhér.

Még ebben az órában kiadta az utolsó keresztényüldöző edictumot. Ehhez már nem hívta össze a jogtudósok kollégiumát. Most már nem az isteneket védte és a birodalmat, hanem a fiát. Se az orvos nem vallott, se a pap, de ő neki az a gyanúja volt, hogy amikor az ő ivadéka kiirtásáról beszéltek, akkor a fiára gondoltak. Az egy pillanatra se jutott eszébe, hogy Bion lehetett az áruló. De Anthimus Quintusnak a testvére volt, s a kertész fecsegetett neki a talált gyerekekről, akit a császár rábízott.

Hát ha irtást akarnak, akkor ő fogja kezdeni! Az öregember szemében fellobbant az a tűz, amellyel a végzetes vadkant ledöfte.

Az edictum rövid volt, de határozott, mint a pallos-villanás. Minden keresztény köteles a császár vagy az istenek szobra előtt áldozni, akár a tömlőcből viszik oda, akár az utcáról kényszerítik az oltár elé: a parancs alól nem vonhatja ki magát senki. Aki az engedelmisséget megtagadja, a szokásos törvényszéki

eljárás huzavonáinak mellőzésével hóhér kezére adandó. Az elítéltek vagyona elkobzandó, s ha feljelentő adta föl őket, az jutalomban részesül.

Az ázsiai lázongások dolgában is erélyes intézkedéseket tett a császár. Büntető légiókat rendelt ki, s azok vezetését Galeriusra bízta. Hadsegédekül Maxentiust és Constantinust adta mellé. Egyrészt azért, hogy ellenőrizzék egymást, másrészt mert meg akart róla győződni, hogy Constantius fia, akit eddig kedvelt, méltó-e bizalmára. Galerius, mikor tanúja cserbenhagyta, nem mert több célzást tenni a Flaviusok bűnösségére, s a császár nem kérdezősködött, de a gyanú már fel volt benne keltve. Csak az altathatta el, ha a princeps ellenség gyanánt száll szembe a lázadó istentelenekkel.

Quintussal maga akart leszámolni. Gyors hajót küldött érte Salonába. S hogy gyanút ne fogjon a kertész, kegyelme jeléül egyiptomi szőlővesszőket is küldött neki, hogy azokat ültesse el a salonai palota kertjében lugasnak.

Este meglátogatta a császárnét. Meglepetésére az augusta nem tett említést Pantaleonról. Ő hozta szóba óvatosan, hogy az orvosnak ezen a napon meg kellett volna érkeznie.

- Ne nyugtalankodj - mosolygott a császárné. - Látod, én se nyugtalankodom. Délután elszunnyadtam, s álmomban megint beszéltem vele. Azt mondta, hogy sok idő telik abba, míg viszontlátjuk egymást, de neki messziről is gondja van rám, és onnan se fog elhagyni.

A császár megborzongott. A fejét fájlalta, és csakugyan rosszul töltötte az éjszakát. Másnap nem is bírt felkelni, egy hétig lázban feküdt, amelynek okát orvosai nem tudták megállapítani. Amikor láza megszűnt, azt ajánlották neki, hogy tegyen hosszabb hajóutat a Niluson. Maga a császárné is biztatta, menjen pihenni. A császár húzódozott, s csak úgy vállalta volna az utat, ha a császárné is elkíséri. De az augusta engedelmet kért, hogy otthon maradhasson. Valeriát várja, aki különös újságot írt neki.

- Diocles, talán unokánk lesz.

A császárné arca sugárzott az örömtől. Diocletianus bólintott, és kiadta az előkészítő rendeletet a nílusi útra. Nem akart a lányával találkozni, akit sohase kedvelt, s ez után a hír után még kevésbé. Hátha fiú lesz az unoka, és valamikor kinyújtja a kezét Quintipor bíbora után?

Pár nap múlva már úton volt a császár. Kevés udvari személyzetén kívül Quintiport és Titanillát vitte magával.

II. ALEXANDRIA VAGY A HIT KÖNYVE

XXII.

Diocletianusnak, amióta a bíbort felvette, ez volt az első útja, amelyet nem cövekelt ki számára az udvarmesteri hivatal. Kíséretével jött-ment, amerre kedve tartotta, akár nilusi bárkán, akár teveháton, sehol se harsant föl a classicum, és sehol se állták útját hivatalos szónokok.

Igaz, hogy a Delta néhány városán kívül, amelyeket elkerült a császár, a provincia többi részében nem is igen volt hivatalos római élet. A vámtisztviselőkön és adóbehajtókon kívül néhány, kegyvesztetten idehelyezett kerületi főnök egy marék légionáriussal elég volt a Nílus-völgy rendbentartására. A szent folyó országa már Tanaistól fölfelé lélegző múmiává vált, amelyen éppúgy rajta volt az ibiszfejű Thot isten pecsétje, mint a sziklába vágott sírokon, amelyekben Egyiptom elfelejtett fáraói aludtak. A különös istenek ugyan még uralkodtak, de már nem kormányoztak. Birodalmuk nem terjedt tovább elcsöndesült szentélyüknél és azoknál a paraszt-viskóknál, amelyek a néhai templomvárosok omladékain épültek. Elephantinéban még hallatta rekedt bőgését Chnum, az erős kos, az istenek atya, aki lehetetet adott minden élőlénynek. Edfui szentélye mélyén még vijjogott Hórusz, a világosság karvalya, aki legyőzte a sakálfejű Szétet, a leggonoszabb istent, a szárazság és sötétség teremtőjét. Tentyrában még odadörgölte temploma karcsú oszlopához fehér hátát Hathor, a szelíd szemű tehén, aki szoptatta az isteni karvalyt, s az élet bőségét és a szerelem örömeit juttatta a halandóknak. De hatalmuk már nem futotta többre, mint hogy megszolgálják híveiknek azt a szénaköteget vagy azt a falat húst, amit azok nekik áldoztak. Az ősi szentélyek papjai, akik valamikor fejedelmek módjára éltek, a római rabságra jutott Egyiptomban csöndes és szerény falusi papokká váltak. A hódítók az óriási birtokok nagy részét elvették gyarmataik számára, és adómentességüket megszüntették, úgyhogy most a papok is csak úgy tengődtek, mint isteneik. Híveikkel együtt ők is rá voltak szorulva a gazdag római és görög utazók alamizsnáira, akik nagy és nem mindig veszélytelen utakat is vállaltak azért, hogy nevüket belekarcolhassák a Memnon-szobrok lábszárába. Szokássá vált csak azt tartani világlátott embernek, aki elmondhatta, hogy ő etette Arsinoeban a szent krokodilust, amely értett papja szavára, s hogy Koptosban látta az oltáron Isis haját, amelyet az istennő Osiris elvesztésekor tépett ki fájdalomában, s amely soha nem fogy el, noha már több ezer év óta lopogatják a zárándokok. Az utazgató görögök és rómaiak nem voltak mind kegyes emberek; akadtak köztük olyanok is, akik mosolyogtak az isteneken, másoknak azonban könny szaladt a szemébe, amikor látták halálba dermedni azt az országot, amely piramisokat épített már akkor, mikor az ő őseik még kecskebőrben jártak, és makkot ettek. Mivel azonban a jókedv csakúgy adakozóvá teszi a halandókat, mint a bánat, az idegenek nem sajnálták az alamizsnát a feléjük nyújtott tenyerektől. Így táplálták egymást ez időben a Nílus völgyében az istenek és az emberek.

A császár szokatlanul bőkezű volt, s ezért inkább kigazdult kalmárnak nézték, mint előkelő úrnak. Azt senki se gyanította, hogy a két fiatalra támaszkodó, kissé fáradt és hajlott öregember a világ ura, aki egy szemöldök-rántással istenek és emberek sorsa felett dönt. Maga a vezetőnek és tolmácsnak fölfogadott, öreg memphisi pap se tartotta méltónak arra, hogy különösebben megerőltesse érte magát, és többet mondjon az idegenkápráztatók szokott meséinél. A piramisok éppolyan mélyre nyúlnak a föld alá, mint amilyen magasra emelkednek a föld felett. A Nílus forrásait azért nem lehet föl kutatni, mert a zuhatagoktól egynapi járóföldre a borzasztó tekintetű troglodita törpék laknak, akik szarvashangyákon lovagolnak. Szaiszban egy istennőnek a szobrát őrzik, aki Ptolomaeus Auletesnek megjelent álmában, és azt parancsolta neki, hogy hozassa őt el Tirusból, ahol nagyon erkölcselenné váltak a halandók. A király követeket is küldött Tirusba, akik annyi súlyú aranyat ígértek a szoborért, amennyit nyom, azonban a tirusiak gorombán elűzték őket. Erre a szobor leszállt az oltárról, csónakba ült, és egy hónapi tengeri út után kötött ki Szaiszban, ahol azonnal templomot építettek neki. Hogy azonban melyik istennő ez, azt nem lehet tudni. A szobor ugyanis fátylat visel, és azt még nem merte föllebbenteni halandó, mert talapzatába az van vésve, hogy aki azt megteszi, az soha nem nevet többet életében. Volt ugyan egyszer egy Bion nevű alexandriai tanuló, aki előtt magától félrecsúszott a fátyol, s ez azt állította, hogy a jövődő dolgok istennőjét látta, de abban a percben össze is esett, és szörnyethalt.

A pap észrevette, hogy a társaság összenéz, és megsértődve kérdezte, hogy tán nem hisznek neki. Az öregember megnyugtatta, hogy egy szavát se vonják kétségbe, csak azért néztek össze, mert ők is ismernek egy Bion nevű tudóst, aki valamikor deák volt Alexandriában, és most a császár matematikusa, tehát nem ő lehetett az, aki életével fizetett a szaiszi fátyol titkáért.

A tolmács megnyugodott, és most már jobban megbecsülte az idegeneket, akiknek barátjuk van a császár környezetében. Nem titkolta el előttük, hogy a szent bika meg a szent kos és a többi templomos állatok nem istenek, csak jelképek. Jelképei a mindeneket betöltő három istennek, akik oly nagyok, hogy a tudatlan emberek föl nem foghatják őket. Az egyik Isis, a másik Osiris, a harmadik Amon Rá.

Meghajolt észak, dél és kelet felé. Nyugat felé nem, mert onnan jön az ártó sötétség, az istenek ellensége.

- Ugyan egyszer volt egy nagy király - folytatta aztán -, aki még a három istent is sokallta. Nagyon régen volt ez, még akkor a Nílus vize sárga volt. A mi templomunkban a főpap őriz egy könyvet, amelyikben föl van jegyezve, hogy a Nílus vize csak azóta vörös, mióta ez a király megölte az isteneket. Csak Átent hagyta meg, a napot, akinek fénye és melege formálja és élteti a világot. De a nép fellázadt ellene, és visszakövetelte állatisteneit, akiket elérhet és megfoghat. Olyan forradalom még nem volt Egyiptomban, mint akkor. A nagy királynak nemcsak a csontjait szórták ki a sírjából, hanem a nevét is mindenütt lefaragták az emléktáblákról, és kivakarták a papirusokról. El is veszett az emlékezete neki is

meg az istennek is. Már csak mi tudunk róla, akik egyik papi nemzedékről a másikra szállt titkokat őrzünk, amelyekre talán sohase lesznek többet méltók az emberek.

A császár kedvetlenül hallgatta a beszédet. Nem azért menekült el a harcoló istenek közül, hogy itt újra közjük keveredjen. A fiával akart együtt lenni, szabadon, senkitől meg nem lesve, reggeltől estig örülve a jókedvének, a nevetésének, a csodálkozásának, az életben való örömeinek. Megfogni a kezét, rá-rátámaszkodni néha - nem csodálkozhat azon se ő, se a hajós nép, se az egy-két kísérőül hozott udvari cseléd, ha egy öregember segítségre szorul. Néha talán arra is lesz alkalmá, hogy amikor belekarol, jobban magához szorítsa, és érezze apai szívéen a fiúi szív dobogását. S ha elalszik vele egy fölkében, estétől reggelig hallgathatja a lélegzését, és nézheti az éjjeli mécses világánál az arcát. Mikor mélyen alszik, talán meg is simogathatja az ujjai hegyével. Ha fölneszel rá, azt hiheti, éjjeli pille szárnya súrolta.

A mohón vágyott örömeiből csak ezt kapta meg az apa. Csak akkor lehetett övé a fia, mikor aludt. Nappal még idegenebb volt hozzá, mint azelőtt, a dolgozószobában. Ott, ha bizalmasra nem melegeedett is, legalább értelme sugárzásával gyönyörködte. A nílusi úton még csak érdeklődést se mutatott az ég, a föld és a folyó lépten-nyomon változó csodái iránt. Ha kérdezte, rövid feleleteket adott a legmélyebb tisztelet hangján, amellyel a szolgál urának és jótevőjének tartozik. De magától nem kérdezett semmit, sohase hallatta az elámulás felkiáltását, nem szörnyülködött el a legdermesztőbb csöndű templomban sem, amelyekben tarka oszloperdők közt ültek az óriási kőistenek, s nem mosolyodott rá még a nobilessimára sem. Különben a lányban csakúgy megcsalódott a császár, mint a fiúban. Olyan fagyos és hallgatag volt ő is, nem aranyfényű, hanem gögös és unott. Viszonya a fiúhoz az volt, ami a caesar lányáé lehet a császár szolgájához. Nem volt hozzá szívesebb semmivel, mint a szakácshoz vagy a kormányoshoz, sőt talán ridegebb és parancsolóbb. Ha azoktól kívánt valamit, akaratlanul is keveredett valami a rabszolgához szóló úrnő hangjába a férfinhoz szóló nőéből. Quintipornak lágyság nélkül parancsolta, hogy tartson a feje fölé ernyőt, vagy oldja meg a saruját, vagy szakítson neki lótvuszvirágot. Amilyen kimért volt a parancs, olyan kötelességszerű volt a teljesítése. A magister térdet hajtva tette meg, amire felszólították, de egy hízelgő mosoly vagy egy kedveskedő szó nélkül. Szolgálatá ebben különbözött a kormányosétól vagy a szakácsétól. Nem volt benne semmi a férfi magakelletéséből, aki a rabszolgalányban is látja a nőt, ha maga bíort visel is. Ez a maga helyzetét ismerő alárendelt viselkedése volt, aki a nőben sem vesz észre mást, csak a császári család tagját.

A császár öregember volt, aki fiatal korában se sok időt vesztegetett a szerelemre, s egy világ feltámasztásának gondjai közt sohasem gondolt arra, hogy a szívek játékait figyelje. Mit tudhatott volna ő arról, hogy szeme láttára két ifjú szív játszik fogócskát egymással? Hiszen a fiatalok sem voltak tisztában önmagukkal sem. Mióta az alexandriai könyvtárban búcsú nélkül váltak el egymástól, mindegyik kerülte a másikat, s ha nem bírták a találkozást elkerülni, mindkettő igyekezett éreztetni a másikkal, hogy semmi köze hozzá. A lány

először arcátlanak találta a rabszolgát, aki őt meg merte csalni. Vele azt hitette el, hogy szemérmes és félénk - hiszen azért kezdett el vele játszani, mert ilyennek látta -, pedig férfiszemmel nézte. A férfi vágyával és a férfi féltékenységgel, akár Maxentius. Volt benne vakmerőség észrevenni, hogy ő „minden ringy-rongy férfiszemélyre nevet!” Egy pillanatra vad örömet érzett azon a gondolaton, hogy ezt megmondja a princepsnek. A vad nobilissima ujjongott, mikor elképzelte Maxentius dühét, de mindjárt el is mosolyodott. Akkor már Quintiport látta maga előtt, amint odáblökte egy gladiátor erejével és könnyedségével a princepsset. Milyen szép volt akkor, haragjában és utálatában! És milyen megható volt, ahogy sápadtan és könnyörgő szemmel nézett rá a könyvtárban, mikor nem szólította Gránátvirágnak! Igen, ha még egyszer úgy néz rá, meg fog neki bocsátani, és talán el is mondatja vele még egyszer azt a gyűlöletes verset. Próbálta összerakosgatni magában, és már nem találta olyan gyűlöletesnek. Mért is volna az? Mert azt merte mondani, hogy minden istenasszony azt adta neki, ami a legszebb bennük? Drága, bolond, kis hízelgő pajtás! Meg fogja érte simogatni, mihelyst bocsánatot kér, addig azonban nem fog ránézni.

Ránézett, de csak ha lopva tehette. Mikor találkozott a szemük, a fiú csak a nobilissima gögös arcát láthatta s a jéghideg tekintetet, amelyből csak azt lehetett kiolvasni:

- Látod, hogy nem nevetek rá minden ringy-rongy férfiszemélyre?

Most már ő kapta el a fejét, szégyenkezően is, dacosan is. Érezte, hogy súlyosabb vétket követ el, mint Ixion, aki az istenek királynőjére emelte szemét. Ő meg akarta tiltani az istennőnek, hogy arra vesse a szemét, akire akarja. Minden büntetést megérdemel, amit a Tartaroszbba vetetteknek viselni kell, de ezt az egyet, a nobilissimának ezt a tekintetét nem. Hiszen az ő vétké nem volt szándékos. Ő nem szánta azt a verset a caesar lányának. Maga se tudta, mért írta, minek írta. A tollból maguktól peregtek ki a betűk. Igaz, hogy a tollat az ő ujjai fogták, s azokban az ő szíve vére lüktetett. Ha a nobilissima az ő bűnös kezét is le akarná vágatni, mint a borbélyét, boldogan engesztelné meg vele. De legalább számon kérné tőle, mit tett, legalább mondaná meg, hogy haragszik. Csak ne nézne így keresztül rajta, mint a levegőn. Hát nem ő volt-e az, aki pajtásának fogadta, aki Gránátvirágnak nevezte, aki a homlokához értette ujjait? Hát nem ő bátorította-e, és nem ő csúfolta-e ki, amiért lesütötte előtte a szemét? Ő, mégis az öreg Bionnak volt igaza! Akkor, mikor először szólt a titán lányáról, aki széttépdesi a férfiakat. De őt, a rabszolgát nem lehet! A kertész fia nem hagyja magát! Ő majd megmutatja a caesar lányának, hogy őt nem abból a fából faragták, amiből a Maximianus fiát!

És most már ő is próbálgatott úgy nézni, mint a lány, szembeszögezve az úrnő meztelen göggyével a rabszolgának kérkedőbb, mert alázatba öltöztetett göggyét. Lassanként sikerült is neki, mert egyikük hidegsége erősítette a másikét, s mikor a császár kíséroiinek választotta őket a nilusi útra, már akkor elhitték maguknak, hogy ők ellenségei egymásnak. S ha a parancsot, amelynek ellentmondani nem lehetett, első hallásra kegyetlennek érezték is, azután örültek neki. Az udvarnál

kerülhette a másikat, aki akarta; az úton való állandó együttlét azt jelentette, hogy nincs menekülés. Az ellenségnek egész nap éreznie kell, hogy a másik nem törődik vele. A harcot az udvarnál úgy kezdték, hogy egy kicsit elfordult egymástól a szívük. Most a császár szeme láttára teljesen egymás felé fordított szívvel folytatták. Elég volt egy szellőnek megasztítani őket, hogy egymásra boruljanak.

A császár se édességét, se keserűségét nem látta a harcnak, nem is sejtett harcot a két fiatal közt. Ő csak arra jött rá, hogy Bionnak nagyon jó szeme lehet a csillagokhoz, de közeli dolgok megfigyelését nem lehet rábízni. A fiatalok közt nyoma sincs annak a barátságnak, amiről a matematikus képzelődött. Maga is csalódott, amikor azt hitte, hogy a nobilissima majd egy kicsit szelídíteni fogja a fiút. Most látta, hogy sokkal több elvadító gőg van benne, mint ahogy ő gondolta. Néha meg tudta volna ütni a lányt egy megalázó parancsért, egy semmibe vevő tekintetért. A Galerius lánya bánik így az ő fiával! De értelme azonnal fölébe került indulata fellobbbanásának. Hiszen a lány természetesen nem láthat többet a fiúban rabszolgánál, s az volna a baj, ha többet látna. Nagyon megnyugtató, hogy bíborának örököse ilyen jól el van rejtve az udvari titkár ruhájában nemcsak önmaga, hanem az egész világ elől. De mért olyan sápadt, mért olyan szóltan, mért olyan - hogy is mondta csak Bion egy idétlen szóval? - igen, mért olyan aludt vérű? Hogy vele, a császárral szemben megbénítja nyelvét a hódolat, az, ha fájdalmas is az apa szívének, de érthető. S az mindjárt elmúlik, ha az istenek akarata teljesül, s a fiú megtudja, hogy szülő még nem szenvedett annyit a gyermekeéért, mint ő. De honnan ez a fáradt közömbösség a fiatal szemekben, amelyekből az életnek kellene lángolni? Mért nem tud örülni a szerencséjének, amely olyan váratlanul a tenyerére vette, s olyan hirtelen a trón szédítő magasságáig emelte? Ez a szomorú álmodozás, ez a minden örömtől való elfordulás, ez a senkinek meg nem nyíló zárkózottság, honnan jön ez? Hiszen lehetne örökség is, az anyjában is megvan, ő maga is a bizalmatlanság páncéljában öregedett meg, de ez más, nekik volt és van okuk rá, az anyjának a szomorúságra, az élettől való elfordulásra, neki az összeszorított szájú hallgatásra, a mindenkitől védekező bizalmatlanságra. A fiánál mindebből semmi se természetes. Antiochiában, Nikomédiában még nem is volt ilyen. Csak itt, Egyiptomban ronthatta meg valamelyik isten a sok közül. Melyik lehetett, miért tehette, mikor ő mindnyájának igyekezett kedvében járni? A keresztények istene más. Ő nem volt rossz szándékkal ahhoz se. Tizenennyolc évig tűrte hatalmasodását a birodalomban. Se templomait, se szolgálait nem bántotta. Nemrégiben még arra gondolt, hogy befogadja őt is a birodalom istenei közé, s maga is éppúgy áldozatban részesíti, mint a többi leghatalmasabbakat. Nem adott rá semmi okot, hogy a keresztények életére törjenek, s kiirtással fenyegezzék minden ivadékát. A keresztények istene maga az oka, hogy villámmal nem sújtotta híveinek gyűjtogató kezét - akkor ő nem lett volna kénytelen védekezni. De úgy látszik, nem olyan hatalmas isten, mint amilyennek híreltette magát. Pantaleont, aki főembere lehetett, nem tudta megvédeni Galeriusztól. A régi istenek, akiknek ő mindig oltalma alatt állott, megint bebizonyították, hogy ők az erősebbek. Ők voltak azok, akik kötelességévé tették neki, hogy indítsa meg a hadat az emberi

gyűlöletet eltöltő, de a többi isteneket halálosan gyűlölő, telhetetlen és féltékeny új isten ellen. Serapis világosan kinyilvánította a földrengés után, hogy az isteneket a keresztények ingerelték haragra.

Jólesett a császárnak elfelejteni, mennyi része volt az utolsó edictum kibocsátásában az apai rettegésnek, és biztosabbnak érezte magát, hogy a keresztény istennel való viaskodásában Serapist állíthatja maga elé felelősnek. S hogy Egyiptom leghatalmasabb istenével, akit eddig inkább csak híréből tisztelt, megerősítse a barátságot, elhatározta, hogy visszafelé Szaisznak veszi útját. Az ősi deltavárosban akart a fiúért könyörgő áldozatot bemutatni a lelkeket gyógyító nagy istennek. Itt nem volt ugyan olyan pompás szentélye, mint Alexandriában, de sokkal ódonabb. A jámbor hit szerint ezt maga Isis istennő építette a tiszteletére, hálából, amiért segített neki megölt férje, Osiris isten feltámasztásában.

Előbb azonban egy nagyon kellemetlen istennel kellett megismerkednie a császárnak, akinek eddig csak jószándékú és barátságos istenekkel volt dolga. A líbiai sivatagban jártak, visszatérőben arról az oázisról, ahol Ámon isten Nagy Sándort fiává fogadta, s ennek jeléül diadémjára kosszarvakat függesztett. Nagy üggyel-bajjal haladtak a vörös homokkőhegyek tövében, ahol szikso-tűk ropogtak a tevék és lovak lába alatt, s éles kövek metélték el az állatok patáját. Mindnyájan elhitték a papnak, hogy ez a hely a világ teremtése óta mindig a démonok tanyája volt. Némely démonok viperák, mások sakálok és hiénák alakját öltik magukra, de vannak köztük emberformájúak is. Lehet, hogy ezek még ama nagy fáraó ideje óta itt élnek, aki csak egyet kapott meg az istenek közül. Mert azt állítják magukról, hogy ők csak egy istent imádnak, a világosság istenét, akit nem áldozatokkal, hanem imádsággal és önsanyargatással kell tisztelni.

- Itt mintha látnék is egyet belőlük - mutatott a pap az egyik völgyszakadék felé, de hirtelen elakadt a szava. A levegőben valami különös zsongás hallatszott, nyugat felől egy forgó homokoszlop közeledett, amelyet tikkasztó szél kergetett maga előtt.

- Szét, az átkozott isten, aki Tifonnak is mondatik! - kiáltotta remegő ajakkal a pap. - Fojtsátok vissza lélegzeteteket, és ösztökéljétek rohanásra állataitokat, talán még elérjük a szakadékot.

Nem érték el. A nap izzó bronztányérrá változott, pár pillanatig látták, hogy mozgásban van az egész sivatag, most már mindenfelől megindultak sziszegve, zizegve, sisteregve, pattogva a homokoszlopok, mint óriások cohorsa, akiket visítva, sikoltva és röhögve kergetett maga előtt a pörkölő leheletű Tifon, a sötétség és szárazság istene, akinek birodalmában minden este elvérzik a napisten.

- Le a tevékről! Bújjatok mögéjük! - kiáltotta a pap.

Látni már akkor nem lehetett semmit, s többet hangot hallani se. Szemet, száját, fület eltömött a tüzes homok. A császárnak még volt annyi lélekjelentét, hogy magához rántotta a fiát, s vele együtt temetkezett a homok alá. Végre mégis apa lehetett. Az ő szívük mindig csak a halál küszöbén doboghatott egymáson. Igaz,

hogy egészen boldog még itt se lehetett az apa. Mielőtt Tifon lehelete agyát is elszibbasztotta volna, még érezte, hogy a fiú ki akarja magát tépni karjaiból.

Mikor magukhoz tértek, már bent feküdtek a szakadéokban, ahol a pap a démont látta. Most már látták ők is. Csontig aszott, kicserzett bőrű, magas öregember volt, kócos sörénnyel, a mellbimbóit is eltakaró, elvadult, fehér szakállal. Azon kívül nem is volt más ruhája, csak egy pálmaháncsból font, rongyos kötény.

A rém nyilván tűzimádó volt, mert parázs előtt térdelt, amelyre száraz leveleket és gallyakat szórt. De aztán kiderült, hogy csak éleszti a tüzet, rendes ember módjára, gömbölyűre dagadt arccal. A láng hamar föl is csapott, mert a nobilissima is fújta a tüzet. Ott hevert hason, átellenben a démonnal, térdben hátrakapott lábbal, és szemmel láthatóan nagyon jól érezte magát. Azon mesterkedett, hogy a szikrát a démon szakállába fújja, de az dörögve fölállt.

- Babilon lánya! - mondta megvetéssel, és odadobott neki valami piszkos vászonrongyot, amit egy üvegből húzott elő. - Takard el magad, vagy visszaduglak a homok alá.

A démon görögül beszélt, mégpedig szép tiszta kiejtéssel. A császár eszmélni kezdett a hangra. Tétován nézett körül nehezen nyiladozó szemével. Először az tűnt föl neki, hogy a démonnak olyan kiszélesedett, kérges térde van, mint a tevének. A kacagó Titanillát csak aztán vette észre, s most már rémülten forgatta fejét jobbra-balra. Kiáltani akart, de úgy érezte, nem bírja szétnyitni a száját. Pedig csak összecsukni nem bírta, mert még tele volt homokkal.

Mire kikrágogta magát, s lány már ott térdelt a fejénél egy vizes kobakkal.

- Nincs semmi baj, uram - törölgette tunikája ujjával a császár arcát. - Mindenki megvan, akit keresel. Az öreg kiásott engem, mert én már majdnem elértem a szakadékot, mikor eltemetett a homok. Aztán ketten előkapartunk benneteket. A magister ott fekszik!

A szakadék mélyén erecske folydogált, amelyben egy pálma gyökerei fürdöttek. A császár a lányra támaszkodva odatámaszkodott. Quintipor a fa alatt feküdt, oldalára fordulva, és jóízűt aludt. Nemcsak az arca, hanem még a haja is tiszta a homoktól. Nemcsak megmosdatva, hanem meg is fésülve.

- A magister már magához tért?

- Igen, fölnyitotta a szemét, ahogy a vizet ráloccsantottam. De mindjárt le is csukta, s azóta alszik.

A császár végigsimította a lánynak kissé reszelőssé vált arcát.

- És a többiek?

- A mieink megmenekültek. A szolgák is, az állatok is.

- A pap?

A lány egy kicsit csúfolódva mosolygott.

- Tevéstől együtt megfulladt. Elbánt vele Szét isten, aki Tifonnak is mondatik. Így jár az, aki válogat az istenek közt.

A császár ránézett a nobilissimára. Meg akarta feddeni a pajkos hangért. De nem szólhatott szigorúan arra, akinek több gondja volt fiára, mint órá magára. Szelíden belekarolt.

- Mi ég itt? - kérdezte, ahogy a tűzhöz közeledtek.

- Ez égett szőr szaga - szimatolt a lány. - Mivel tüzel öreg démonunk?

Biz az a saját lábával tüzelt. Térdig beletemette a lángokba mind a kettőt.

- Mit csinálsz? - ugrott oda a császár, és odábrántotta a tűztől.

- Hagyj engem - szabadította ki magát kezei közül a démon, és az égett bőrről lesúrolta a leperzselt szőrszálak pernyéjét. - Mikor ezt a Beliál leányát kiszabadítottam a homokból, és idehoztam a karomon, az ördög sugallatára erősebben magamhoz szorítottam, mint ahogy a szükség kívánta. Most azt próbálom, hogy miképp bírom majd ki a pokol tűzét, ami ezért kijár.

A császár ugyan nem sokat értett a dologból, de azért nagy tisztelettel nézte ezt a különös Mucius Scaevolát.

- Van-e nálad pénz? - fordult Titanillához. - Az én övemből, úgy látszik, kicsúszott az erszény.

A lány azonban már akkor elugrott onnan. Észrevette, hogy az árnyékba fektetett szolgák is mozgolódnak, és vitte nekik a vizet. Ellenben az öregember hangja megnyikordult.

- A pénzed keresed? Itt van, amit a lányod összeszedett belőle.

Egy marék aranypénzt dobott a császár lábához. Új veretek voltak, még kopatlanul csillogott rajtuk az imperator koszorús képe, vállán az égisszel, az istenek atyjának villámot és mennydörgést szülő pajzsával. Kupacba söpörte őket a lábával, és odaszólt az öregnek.

- Szedd fel. Jutalom gyanánt.

A démon ledörzsölte homokkal a jobb kezét, amellyel a pénzt érintette, keresztet vetett, és mérgesen kérdezte:

- Engem akarsz megjutalmazni az ördög találmányával?

- Tudod te, ki vagyok én? - kérdezte a császár meglepetve.

- Hogyne tudnám. Megismertelek a pénzedről. Te vagy a Sátán elsőszülött fia.

A császár nem haragudott meg a szikrázó szemmel, de nyugodt hangon adott válaszáért. Még eddig nem hallotta a Sátán nevét, s azt hitte, az is valami ismeretlen isten. Ha lehetett Jupiter fia, vállalhatta az új címet is.

- Segíthetnék valamivel rajtad?

- Te? Énrajtam? Hiszen magadon se tudsz segíteni, Kain ivadéka.

Ennek az istennek a nevét se hallotta még eddig a császár, de a megvető hangból kiérezte, hogy ez nem tehet valami tiszteletre méltó isten. Most már nehezen tudott erőt venni a föllobbanásán.

- Ha nem nézném, hogy te mentetted meg az életünket, ledobatnálak a legmagasabb szikla csúcsáról.

- Ha tudtam volna, hogy titeket temetett az Isten a homok alá, mint ahogy elborította az istentelen Szenacherib népét, akkor nem vettem volna magamra azt a bűnt, hogy megmentsélek benneteket.

- Bolond vagy te! - intett a császár hirtelen lecsillapodva, mert látta, hogy Quintipor jön fel a patak mellől. Mintha kicserélték volna a magistert. Szökdécselve járt, az arca piros volt, és a szeme ragyogó. A ragyogó szemek keresve néztek körül a platón, ahol a császár állt, félig eltakarva öreg megmentőjüktől. Előrelépett, és boldogan intett a fiúnak, áldva magában a gonosz Szét istent, ki Tifonnak is mondatik. Úgy érezte, neki köszönheti, hogy először ragyognak rá a gyermeke szemei, a haláltól való szabadulásnak minden gátlást feloldó mámorában. Most se tisztelet, se alázat nem volt az arcán, csak az ujjongó szeretet sugárzott róla.

A császár hirtelen elfordította a fejét, hogy könnyel teleszaladt szeme árulója ne legyen.

- Titanilla! - kiáltott, anélkül hogy körülnézett volna.

- Itt vagyok, uram - csendült föl a lány hangja, egészen közelről. Ott állt a háta mögött, kezében tartott fejfátyla kiszabadításával vesződvé, amely beleakadt egy csipkebokorba. Ő is jókedvű volt, neki is kipirult az arca, nevetett a szeme, mintha csak tükörképe lett volna a fiúnak, aki odaért akkorára.

- Indulnunk kell, gyermekeim - ölelte meg mind a kettőjüket egyszerre a császár. - Úgyis sokáig kell tévelyegnünk, míg vezető nélkül rátalálunk az útra.

Az egyik hajcsár tudott egy utat, amely emberlakta helyre vezet a démonok kősvatagából. Az öreg démontól hiába próbáltak elbúcsúzni. Tevétéreire ereszkedve énekelt barlangja szája előtt, amely fölött, csak most vették észre, kereszt alakban volt kivésve a szikla. Talán nem is ének volt, hanem valami vad harci sikongás. Amaleket és Moábot emlegette, akiket kezébe adott az Úr, és hangja egyre szilajabbá erősödött, úgyhogy még akkor is hallották, mikor már kiértek a szakadékból.

- Ronts, pusztíts, törölj el mindent, valami az övé; ne szánd meg őtet, hanem ölj ki minden férfit, asszonyt, gyereket, tevét és szamarat!

Egy keskeny völgybe fordultak be, vízmosások által kivályúzott, keresztül-kasul repedezett, vörös sziklák alatt, mikor a fejük fölött ordítást hallottak.

- Sátán elsőszülötte, te se eszel annak a szőlőnek a terméséből, amit most ültettél!

Föltekintettek, s már nem volt idejük félreugorni annak az óriás sziklatömbnek az útjából, amely mennydörögve zuhant rájuk. Még látták utánahullani a megbőszült öreget, aki irtózatossá erővel akkora lökést adott az ingó sziklának, hogy maga is utánazuhan, s kiterjesztett két karjával, előre hulló sörényével most csakugyan olyan volt, mint egy démon, akit az ég kidobott magából. A rémület még a hangot is beléjük dermesztette, mikor a szikla hirtelen megállt. Szélesebb volt, mint a

szurdok két falának egymástól való távolsága, s boltozat gyanánt zárta be éppen azt az útszakaszt, amelyen a Sátán elsőszülötte és kísérete várta az elkerülhetetlen halált.

Diocletianusnak minden oka megvolt rá, hogy már az első útba eső oltáron hálaáldozatot mutasson be az isteneknek. Nemcsak kétszeres megmeneküléséért, hanem azért is, hogy ezzel az istenek félreérthetetlen üzenetet küldtek neki. Nem lehetett véletlen, hogy ugyanaz a keresztény akart gyilkosuk lenni, aki megmentette őket. Ha csak megmenti őket, zavarban lett volna, mert a keresztény isten adósának érezte volna magát. Így azonban annak számlája kiegyenlítést nyert, s ő csak a régi isteneknek tartozott hálával, akik megint biztonságát adták erejüknek is, kegyelmüknek is.

Ötven fehér tinó vérével fizetett nekik addig, míg leüsztak a szent folyón Szaiszig. Éjszaka volt, mikor odaértek, de fáklyák tízezrei nappallá tették a város éjszakáját. Osiris feltámadásának éjszakája volt, minden utcát előzőnlöttek a zarándokok, akik templomról templomra vitték a fekvő viasszszobrot, amely a felkoncolt és darabjaiból összerakott istent ábrázolta. Táncoló papok és papnők haladtak a menet élén, a stolisták vitték utánuk az igazság kelyhét, a törvényesség rőfjét, s a mennyezethordók után a tömeg énekelte az ünnepi himnusz.

*Legyen neked dicsőség,
Mennyeik első szülötte,
Nemzője az időnek,
A létnek magvetője,
Sugárszemű teremő,
Igaz fia istennek,
S az igaz embereknek
Örökéletű királya,
Legyen neked dicsőség!*

Másnap ötven fehér tinót áldoztatott a császár Szaisz tíz templomában, hogy a papok minden zarándokot megvendégelhessenek. Ő maga Serapis templomában ájtatoskodott, ott, ahol a történendő dolgok istennőjének széles fátyollal letakart szobra is fel volt állítva. A császár, tisztelven a szent hagyományokat, egy ujjal se érintette a fátyolt. Titanilla azonban kívárra azt a percet, amikor fölhajtották a fölshalagozott áldozati állatokat. S mikor mindenki azokat figyelte, odasompolygott a szoborhoz, és félrehúzza a fátyolt, hirtelen aládugta a fejét. Látni akarta a jövődjét.

De csak Quintipor feléje fordult arcát látta a másik oldalon. A fiú is ugyanakkor emelte meg reszkető kezével a fátyolt, ám aládugott fejét mindjárt vissza is kapta, amint jövődjét a lány arcában látta meg. Egy pillanatig tartott az egész, s már a helyére igazított fátyol előtt néztek egymás arcába.

A szaiszi legenda megdőlt. Egy fiú meg egy lány benéztek a fátyol alá, amely mögött ott kellett volna hagyni a nevetést, és mégis úgy mosolyogtak egymásra, mintha ez lett volna első mosolygásuk az életben.

XXIII.

Egy hét se telt bele, hogy a líbiai sivatag remetéje eszébe jutott a császárnak. Az alexandriai kikötő-kormányzóság jelentette, hogy a Salonába küldött postahajó zátonyra futott, egész közel rendeltetési helyéhez. Onnan aztán hirtelen támadt vihar a tengerbe söpörte, jóformán szemeláttára az érte küldött mentőhajónak. Se egy hajóinast az emberekből, se egy zsineget a rakományból meg nem menthettek. A futár is leszállt Poszeidónhoz a rábízott üzenetekkel és szőlővesszőkkel együtt.

- Nem fogsz enni annak a szőlővesszőnek a terméséből, amit most ültettél!

Ha jövendölés volt, ha átok, csak annyit hibázott, hogy a szőlővesszőkről úgy beszélt, mintha már elültette volna őket. De azt egészen jól eltalálta, hogy a termésükből soha nem szakít.

Pár órával később a salonai építésvezetőség jelentését is az asztalára tették. A szokásos havi jelentés volt ez, számadások, munkakimutatások, tervek módosításai, személyi előterjesztések. Ezeket legsúlyosabb országos gondjai közt is mindig maga nézte át, mert nagyon a szívéen feküdt Salona. Az elpusztított kis falu fölé, amelyben anyja csontjai porladtak, olyan palotát akart építtetni, amilyen még nem volt császárnak. Mindig úgy érezte magában, hogy az a legszebb hely a világon, ott legszelídebb az ég kéksége, leglágyabban tud ringatni a tenger, és legtisztább szívűek az emberek. Fia székhelyének és maga temetőjének szánta a szülőföldjét. Már fiatal korában sokszor mondta a feleségének, hogy élni nem tudna a békés illír halászok és fügekertészek közt, de öregembernek visszamegy közéjük, és ott fogja letenni az élet hivataltát, ahol hurcolását magára vette.

A jelentésben mindjárt megakadt a szeme a kertész nevén. Pársoros megjegyzés volt mellé írva. Quintus kertész lezuhant egy körtefa tetejéről, és halálra zúzta magát. Felesége, Sapricia eltemette, és rokonságához költözött a szíriai Apatéba. A szolgálati nyilvántartásból és az élelmezési lajstromból mind a ketten töröltettek.

A császár megkönnyebbülten sóhajtott. Az istenek megint a kezére jártak, sőt megelőzték a szándékait. Megbüntették Quintust, ha már bűnös volt, és ha még nem volt az, elejét vették annak, hogy az lehessen. Az asszony kevésbé nyugtalanította, s az egyébként is végzete elé ment, ha Apatéba telepedett át. Galerius azt jelentette, hogy aránylag kevés áldozattal teljesen lecsöndesítette a keletet. Mindössze Apatét kellett porrá égetni a beléje zárt istentelenekkel, és Melitenében megtizedeltetni a katonaságot. Ellenállás alig volt: az istentelenek fajzata csak addig szemtelen, míg urat nem érez maga fölött, a parancs előtt meghunyászkodik, mint a megostorozott eb. Az antiochiai csőcselék is csak egy napig zavargott, aztán visszabújt a csatornába. Itt Maxentius princeps nagyon hősieen viselte magát, úgyhogy - a császár jóváhagyásával - engedélyt is adott

neki az Alexandriába való visszatérésre. A császár beleegyezését akarja ott megnyerni, miután az övét már megkapta, egy olyan tervhez, amelyet a családi tűzhely istenei sugalltak neki. Constantinus princeps sebesülten fekszik Nikomédiában; hátába fúródott a nyíl, úgy látszik, menekülés közben.

A caesar jelentése annál inkább megnyugtatta a császárt, mert Alexandriában sem következtek be azok a kavargások, amelyekkel számot vetett, mikor az utolsó edictumot kiadta. A keresztények vagy elszéledtek, vagy a félelem észre térítette őket. A hivatalos jelentésekben olvasott ugyan újabb letartóztatásokról, de egyetlen kivégzésnek se találta nyomát. Ezt csak azzal lehetett magyarázni, hogy a régi és az új befogadottak elméjét egyformán megvilágosították az istenek. Inkább választották az áldozatok megadásával az életet, mint a babonáikhoz való konok ragaszkodással a kínos és rút halál céltalanságát.

Éppen kapóra jött, hogy Tages, a főaugur kihallgatásra jelentkezett. A császár arca derűs volt, a főpapé komor és gondterhelt. Nem színészkedett, se nem keneteskedett; viselkedésén őszinte megrendülés érzett.

Azon kezdte, hogy nem szívesen vállalkozott erre a lépésre, amely, tisztában van vele, nemcsak szent hivatalát, hanem életét is kockára teszi. De mivel a félelem mindenkit elnémított, neki kötelessége megszólalni. A keresztények ügyéről van szó, ami nem egyszerű közrendészeti ügy. Az istenek tekintélyével és a császár tekintélyével együtt a birodalom üdve is veszélyben van.

- Mit akartok még? - kérdezte ingerülten a császár. - Olyan parancsot adtam ki, amely pallos gyanánt lóg minden keresztény feje felett.

A főpap azt válaszolta, hogy nem ér semmit az olyan parancs, amit nem lehet végrehajtani, és nem volt értelme olyan pallost fölemelni, amellyel nem lehet lesújtani. A börtönök úgy tele vannak, hogy már néhány állami gyárat is ki kellett üríteni a foglyok számára. Ezren meg ezren vannak letartóztatva, férfiak és nők, aggastyánok és gyermekek, előkelő, gazdag polgárok és szemérről szedett rabszolgák. Egy se hajlandó babonáját megtagadni, valamennyi szidalmazza az isteneket és a császárt, és egynek se lehet a haja szálához érni. Egyetlen keresztény miatt, aki oly magasan van a halandók feje felett, hogy lehetetlen elérni.

- Ki az? - kiáltott sápadtan a császár.

- Egyenrangú az istenekkel.

- Azt kérdeztem, ki az?

- Feleséged őistensége.

A főpap széles melle megkönnyebbvedve vette a lélegzetet, hogy kimondta a két súlyos szót. A császár lehorgasztotta a fejét, és egymásra tapasztotta a két kezét.

- Tett vagy mondott valamit?

A pap az igazságot felelte. A császárné nem tett és nem mondott semmit, s éppen ezzel akadályozta meg a törvény végrehajtását. Nem avatkozott semmibe, csak nem vett részt az udvar nyilvános áldozattételein. Kétségbeesés és

fölháborodás viharzott végig az egész városon. Először csak azt zúgták, hol a császárné. Később már olyan kiáltások is hangzottak: kezdjétek a császárnén! S most az egész világ visszafojtott lélegzettel lesi, mit fog tenni a császár.

- Értsd meg, legszentebb úr, hogy nem az istentelenek azok, akik rávallanak a császárnéra. Ők nem helyezik maguk elé pajzsul a Dominát, mert ők esztelenségükben csak a vértanúságot kívánják, és annak siettetését kérik istenüktől együgyű imádságaikkal és zavaros énekeikkel. Az istenhívők azok, akik azt kiabálják, hogy kezdjük a császárnén, és ezért nem nyúlhatunk a keresztényekhez addig, amíg...

- Beszélj bátran - mondta a császár nyugodtan. - Tudom, hogy kötelességed teljesíted, és te is tudod, hogy én nem szoktam büntetni a kötelességteljesítést.

A főpap térdre esett, és megcsókolta a császár saruját.

- Legszentebb úr, a forradalom palotád kapujában van. Vagy áldozni fog az augusta, vagy te leszel az áldozat.

A császár azzal bocsátotta el a papot, hogy a császárné áldozni fog, bár beteges, s addig is csak betegeskedése tartotta vissza az istenek előtt való megjelenéstől.

Sokáig járt le s fel dolgozószobájában, s rájött, hogy az istenek közt való harc csak most kezdődött meg igazán. Belátta, hogy Tagesnak igaza van, itt az istenek sorsával együtt dől el az övé és a birodalomé is, amely nemcsak az ő birodalma, hanem a fiáé is. Épp a fia miatt vette biztosra a halhatatlan istenek győzelmét. Hogyan teljesedne a jóslat, ha nem ők diadalmaskodnának? S azt hitte, a feleségét is jól ismeri ahhoz, hogy mellé álljon a harcban, amelyben az istenek szeszélye döntő szerepet juttatott az asszonyi szeszélynek. Eddig nem sokat törődött vele, milyen istenhez imádkozik élettársa, mert mikor az erős istenek az ő szövetségesei, az erős férfié, nem jelenthet semmit, hogy az asszonyi nádszál merre hajlik. Tudta, hogy felesége húz az asszonyoknak való új istenhez, aki őt is majdnem félrevezette, addig, míg ki nem ismerte. Babonáskodását elnézte neki akkor is, mikor ő már rájött arra, hogy az új isten, noha a varázslatban jártas, inkább alattomos, mint ügyes, s nem erővel, hanem ravaszsággal akarja megdönteni a régi isteneket. Talán elnézésével bünt is követett el, de örült neki, hogy az asszony beteg lelke kínzó démonai elől el tudott menekülni a keresztény mágusok könyveibe. Most már azonban többről van szó, mint asszonyi idegekről és fejszaggatásokról. Most már életre-halálra vetik a kockát. Nem volt benne kétsége, hogy a felesége nem fog ellene játszani.

Egyedül találta a császárnét, de sírástól kivörösödött szemmel.

- Mi történt megint, Prisca? - ölelte magához gyöngéden. - Megint gonosz álom kínzott?

A császárné nem tudott szóval válaszolni, csak átnyújtotta a lánya levelét. Valeria halott gyermeket szült.

A császár azt hitte, ez a legjobb alkalom arra, hogy arra az útra terelje feleségét, amelyen együtt kellett haladniuk.

- Ne sírj, anyácska, majd meglágyítjuk az istenek szívét. Engesztelő áldozatot mutatunk be Vestának, Juno Lucinának és a Magna Maternak.

Prisca hevesen rázta a fejét az ura vállán.

- Vagy eljössz velem Memphisbe, Isis szent kútjához, és leborulunk együtt a sugaras arcú istennő előtt, aki ölében ringatja Lorust, a keble után kacagva kapkodó kisededet?

Az asszony most már felemelte a fejét, és szívszaggató könyörgéssel nézett az urára.

- Diocles! Ne bánts engem az isteneiddel, akik elvették a fiamat, és anyja méhében megölték az unokámat!

A császár csak a felesége szívével vetett számot, az anyáéval nem. Most már tudta, hogy nehéz küzdelem lesz. Szelíden, de elszántan vette védelmébe az isteneket. Az ember sohase tudja, mivel bántotta meg őket. Szerencse, hogy buzgó áldozatokkal mindig megengesztelhetők.

- Soha, soha! - kiáltotta az asszony. - Ők voltak a gonoszak, én soha nem vétettem nekik.

Diocletianus nagyon óvatos és halk célzást tett arra, hogy az istenek rossz néven veszik, ha elhanyagolják őket egy másik istenért. A császárné elérte, és nem titkolt sértődéssel válaszolt.

- Igazságtalan vagy, Diocles. Én még akkor semmit se tudtam arról az új istenről, akit célzasz, mikor a te isteneid már elrabolták tőlem a fiamat. Ha nem bántottál volna, hallgattam volna. Most már kimondom, hogy temiattad ver bennünket az Isten. Te vagy az oka, hogy a lányunk halott unokát szült.

- Én? - ütött a mellére a császár.

- Te! A hamis isteneiddel, a bálványaiddal, az egy igaz Isten gyűlöletével!

Szó szót ért, míg a szavakból paraszas végű nyilak lettek, amelyek lángba borították a múlt mennyezetét, amely alatt a két ember megöregedett. Már nem a minden gyöngédségét egy seb gyógyítására összetakarító férfi állt szemben a feleséggel, akinek minden örömtől elszokott szívében csak az uráért való rajongás tartotta az életet. Két lángoló kard csapott össze a halálos párbajra kiállt istenek kezében. Szelíd rábeszélésre, okokkal való meggyőzésre itt már nem lehetett gondolni.

- Megmondta nekem Pantaleon már Nikomédiában, hogy te vagy az Antikrisztus! - fortyogott föl az asszony dühének lávája.

- Pantaleont mered emlegetni? - kiáltotta a császár, hogy az erek kidagadtak beesett halántékán. - Az árulót?

- Pantaleon a Krisztus leghűségesebb harcosa!

- A te Pantaleonod orgyilkos volt!

- Volt? - tántorodott meg az asszony.

- Volt, igen! Volt! Kérdezd meg Galeriuszt. Ha ő nincs, ma se urad nincs, se fiad!

A császár vörösre gyúlt arccal lihegett. Még nem eszmélt rá, mit szalajtott ki a száján. Az asszony alabástrom szoborrá merevedett. Nem sikoltzott, amikor megelevenedett. Tapogatózva nyújtotta ki reszkető két kezét. Háromszor is fölnyitotta a száját, míg ki bírt szabadulni elszorult torkából a hang. Nem az emberi öröm hangja, az elveszett kölyke nyomára lelt állat vinnyogása.

- Diocles... mit mondtál... Diocles? - két keze haldokló galambként vergődött az ura mellén.

Most már a császár rémült meg. Egy pillanat alatt talpra szökkent józanságával arra gondolt, hogy ha örültséget tett, az asszony azt el fogja neki hinni. De ahogy ránézett az elkínzott arcra, ahogy látta a hervadt száj vonaglását, ahogy az eszelős remény fénye rácsillant a reszkető szemhéjak alól, nem volt többé ura magának. Az apai szeretettől elgyöngített szív nem bírta tovább nézni az anya szenvedését.

- Ha az istenek így akarták, Prisca, tudj meg mindent.

Beletámogatta a császárnét a bíborvankosokkal kibélelt, nagy sellába, s elmondott neki mindent, a pessinusi jóslattól a líbiai sivatag kőgörgető keresztényéig. Az asszony egy darabig moccanás nélkül hallgatta, aztán elkezdett hullani a könnye, a végén lecsúszott a székről, és odaborult az ura elé.

- Hagyj itt, édes uram, olyan jó így - ölelte át a lábait, mikor föl akarta emelni.

- Hiszel-e már az istenekben, Prisca? Érzed-e már, hogy egész életünkben fölöttünk tartották a kezüket? Van-e még kétséged abban, kiknek köszönheted ezt az órát? Tudod-e már, kiért kell az egész világ előtt bizonytságot tenned arról, hogy nem vagy ellensége az isteneknek?

A császárné pergamentekercseket húzott elő egy ébenfából való kis szekrényből. Fejvánkosa alól kivette a keresztet, amelyet Pantaleon első látogatásakor hagyott nála.

- Vidd el őket tőlem, édes uram, és gondoskodj róla, hogy holnap nálam is fölállítsák a halhatatlan istenek oltárát. Minden reggel engesztelő és minden este hálaadó áldozatot fogok nekik bemutatni.

- Nem úgy lesz, Priscám - fogta a császár két keze közé felesége arcát. - Te holnap reggel velem együtt fogsz áldozni Jupiter Olimpicus szentélyében az udvar szeme láttára. Holnap délután pedig hajóra ülsz, és Bajaeba utazol.

- Bajaeba? - dadogta a császárné. - És ő?

- Ő itt marad velem. Téged Bion fog elkísérni, hogy legyen kivel beszélned róla.

- Elválasztasz tőle, mielőtt visszaadtad volna?

Az öregember átkarolta az öregasszony derekát, akinek csak a szeme fénylett. Arcát, testét hirtelen bágyadtság szállta meg.

- Jól figyelj, Prisca. Okosnak kell lennünk. Őérte. Most már te is a kezedben tartod a sorsát, nemcsak én. Lehet, hogy az az áldozat, ami most következik, nehezebb lesz, mint amit eddig szenvedtél. Én már tudom, mit tesz a boldogságot eltitkolni.

Az asszony egyre fáradtabban bólogatott. Belátta, hogy el kell mennie, s találkoznia se szabad a fiával. A szíve nem jó, azt érezte ő maga is. Az előbb még majd kiugrott a helyéből, most el-elállt a dobogása. Bajae gyógyító forrásai megerősítik, hat hét alatt kipihen magát, s hozzászokik a boldogság gondolatához. Akkor elküldi hozzá a császár a fiát. Hét hétig az övé lesz, s örülhet neki, ha el tudja titkolni az örömét. Amire az apa majd egy éve képes már, arra az anyaszívnek is lesz ereje hét hétig. Akkor megkezdődik az utolsó esztendő, és Quintiport szabad szárnyra bocsátják.

- Apollinaris - nyögött fel az anya. - Apollinaris a mi fiúnk.

- Azt a nevet el kell felejtetni - parancsolta a császár. - Most még csak Quintipor van, a magister.

Quintiporból, amint a tizenkilencedik évét betölti, lovag lesz, és palotát kap Rómában. Legyen a maga ura, szokja meg az előkelő életet, s ne mint rabszolga vegye fel a bíbort.

- Addig mi mindent előkészítünk, anyácska. Még asszonyt is keresünk neki. Jó lesz így, anyácska?

A császárné egyre bágyadtabban bólintott helyeslést mindenre. Félig aludt már, s még akkor se ébredt fel egészen, mikor másnap délelőtt ráhintette a tömjént az istenek királyának oltárára.

Délután hajóra szállt. Másnap megnyíltak a börtönök ajtajai a vérpad és a máglyarakások felé. Az első nap Alexandria püspöke nyerte el az örök élet koronáját huszonkilenc paptársával együtt.

XXIV.

Lactantius, a rhetor búcsúzott az alexandriai gyülekezettől, amelynek még csak negyedik hete volt tagja, s máris mindenki vezetőül tisztelte.

Már megtérésében csodát láttak a keresztények, bár ő természetes magyarázatát adta. Krisztus katonájához illő szerénységgel, ezzel a neki addig meglehetősen ismeretlen erénnyel, amellyel a megigazulás ajándékozta meg. Jelen volt az első kivégzéseken, látta az örök világosság előrevetődését a pallos alatt mosolygó arcokon, nem az égő hús szagát érezte, hanem mennyei rózsák illatát, s hallotta, hogy amint a haldoklók éneke fölfelé száll a lángok közül, angyalkórusok citerazengése ereszkedik eléje az ég fodor felhőiből. Mások magukat a fehérbe öltözött angyalokat is látták, amint pálmaágakat lengetnek a vértanúk elé, és sokan amiatt is tértek meg, mert úgy vették észre, mintha az angyalok nekik integetnének. Lactantius nem állította ezt, Isten valószínűleg nem tartotta még méltónak erre a látomásra. De amit tapasztalt, az is meggyőzte arról, hogy csak az igaz Isten lehet az, aki gyönyörre tudja tenni a halál borzalmát azzal, hogy létrát nyújt le a hozzá kívánczók elé, és fölviszi őket a maga mennyei városába, ahol hervadhatatlan rózsák nyílnak a föld hulló virágai helyett. Megkérte Mnestert, hogy adja fel neki a keresztséget, és most derült ki, hogy a rhetor csakugyan kiválasztottja volt az Istennek. Nemcsak az ő lelkének megtisztításáról gondoskodott, hanem eszközévé választotta mások megigazulásának is. A püspök, aki bár szent életű volt, és bölcs pásztora az antiochiai egyháznak, a Szentlélekben való kételkedésével az eretnecség szélén járt, és könnyen kárhozatba szédülhetett volna. A rhetor megtérésében azonban, akit mindennapos vitáikban nem tudott meggyőzni a maga emberi ékesszólásával, kénytelen volt a püspök észrevenni, boldog megszegyenüléssel, a megvilágosító Lélek munkáját. Ennélfogva az Atya, Fiú és Szentlélek nevében csorgatta a rhetor vállaira az élet vizét, mikor az belemerítette magát a keresztelőkútba. Ez olyan nagy öröm volt a híveknek, hogy magában is megmagyarázta volna azt a tiszteletet, amellyel az új testvért körülvették.

Lactantius azonban más érdemeket is szerzett arra, hogy hittársai őt tekintsék igazi fejüknek a jámbor és tudós, de testi erejében meggyöngült Mnester helyett, aki ezekben a nehéz időkben nem tudta elegendőképpen pótolni a kivégzett püspököt. A jó öreg, aki nappal mint rabszolga hurcolta a rhetor után az irattekercseket, a titkos éjjeli összejöveteleken csak sírni és imádkozni tudott. A földi szorongatgatások közben azonban másra is szükség volt, s ami a püspökből hiányzott, az mind megvolt a rhetorban. A hitbuzgalmon kívül az erély a csüggedők bátorításában és a szomorúak vigasztalásában; az emberi gyöngeségekkel számot vető okosság az ellenállás megszervezésében és az összeköttetések felhasználásában. Neki köszönhetette az alexandriai gyülekezet, hogy az első napok megpróbáltatásai szét nem szórták. Menekülést tanácsolt azoknak, akik félelmüket bevallották, s a gyülekezet előkelőivel meg tudta értetni,

hogy ha a gyámoltalanok és együgyűek botladozását el fogja is nézni az Úristen, tőlük, mint az egyház oszlopaitól, állhatatosságot követel. S csakugyan a bíróság tagjai közül többen meg is maradtak keresztényeknek, ha némi megalkuvás árán is, hogy hitsorsosaikra enyhe ítéletet szabhassanak, s hogy a bálványimádó tisztviselőknél is közbenjárhassanak értük. A jó szó ezeknél nem mindig volt elegendő, de pénzért szívesen kiállították az igazoló libellust arról, hogy az istentelenséggel vádoltak teljesítették az előírt szertartásokat. Lactantius meggyőzte a testvéreket arról, hogy az okosság nem mindig bűn, s az oktalanság nem mindig erény. Aki kicsinyhitűségből vagy aljas haszonlesésből megtagadja istenét, és áldozatot mutat be a bálványoknak, az méltó arra, hogy úgy Isten, mint a gyülekezet kivesse magából. De aki pénzzel meg tudja magát váltani a faggatásoktól, és rá tudja szedni az Antikrisztust saját hazug és kapzsi szolgálai segítségével, az nem érdemel büntetést.

- Isten búzája vagyunk - mondogatta a rhetor. - Mindnyájan készek a megőröltetésre, hogy az egész világ táplálására elegendő kenyér süttessék belőlünk. De éppen mert erre rendeltettünk, takarékoskodnunk kell magunkkal, hogy el ne fogyjunk mindnyájan, mikorra Krisztus megteríti a győzelmi lakoma asztalát.

Isten kegyelmén kívül a rhetornak volt a legnagyobb érdeme abban, hogy Alexandriában, legalább egyelőre, enyhült az üldözés dühe, s a hívek bátrabbjai minden este összegyülekeztek istentiszteletre és egymás erősítésére a gyárak negyedében. Azon a napon, amelyre Lactantius a búcsúzás óráját kitűzte, szorongásig megtelt az alacsony raktárterem, amelyet Salsula, a gazdag vászongyáros ajánlott fel a gyülekezetnek a templom elpusztítása után. Annál tiszteletre méltóbb cselekedet volt tőle, mert sokat kockáztatott vele. A többi vászongyárosok már rég azt rebesgették, hogy Salsula elpártolt az istenektől, és keresztény varázslókkal adta magát össze, hogy vállalatát felvirágoztassa. Pedig a gyáros nem volt keresztény, hanem a Mitra-imádók titkos társaságának hívő tagja, akik bikavérrel keresztelkedtek, sokat imádkoztak és böjtöltek, egy barlangban született istent imádtak, s mivel a vasárnapot szentelték neki ünnepül, a tudatlanok néhol összecserélték őket a keresztényekkel. Salsula azért nem egészen ok nélkül keveredett gyanús hírbe. Mivel ugyanis azt tapasztalta, hogy a rabszolgák közül csak a keresztények a megbízhatók, nemcsak elnézte, hanem meg is kívánta, hogy rabszolgái vegyék fel a keresztiséget. Ő maga csak azért maradt meg Mitra követőjének, mint főistenének, mert bármennyire becsülte a kereszténységet, mégse akart egy hiten lenni rabszolgáival.

Lactantius, akinek helyét minden szabadkozása ellenére is Mnester jobbán jelölték ki, általános sírás közben búcsúzott a testvérektől. A császár rendelete küldi Rómába, mondta, akit mostanában az Isten teljesen átengedett a Gonosz hatalmának, olyan okokból, amelyeket csak ő ismer. De az bizonyos, hogy Isten a Gonosszal is csak a jót munkáltatja, amikor hatalmat ad neki. Rá olyan benyomást tett a császár, mintha elméjében meghomályosodott volna. Most már másodszor mondatta el vele magának, hogy ki volt a felesége annak az Alexander nevű régi királynak, akinek üvegkoporsóját itt mutogatják

Alexandriában. Szerinte ebben a kérdésben éppúgy nincs értelem, mint a császárnak abban az elhatározásában, hogy a télen triumfust akar magának rendeztetni Rómában. Ennek lett volna értelme akkor, ha uralkodása kezdetén diadalmenettel akarta volna magának megnyerni Róma népét és szenátusát, de abban, hogy húsz év múltán kíván az örök városba bevonulni mint diadalmas hadvezér, aggkori gyöngeségnél egyebet nem lehet látni. Ő éppen arra kapott parancsot, hogy a diadalmenet ügyében értekezzen a római hatóságokkal, s bár inkább kell Istennek szót fogadni, mint a császárnak, ez esetben úgy érezte, kötelessége az engedelmesség. Ő nem a pogány Rómába megy, hanem Péter és Pál városába, s alázatosságában azt is meri hinni, Istennek valami célja volt azzal, hogy az ördög hatalmába került császár választása éppen őrá esett. Talán ugyanazt a szolgálatot teheti Marcellinusnak, Róma püspökének, amit itt Mnesternek tett, és segítségére lehet a híveknek szorongattatásaikban.

- Testvéreim - fejezte be szavait -, eljött az idők teljessége, és feltöretik hetedik pecsétje is a könyvnek, amelyet az apostol Pathmoszban látott. Tudjátok, hogy a hatodik pecsét feltörésekor megrendült a föld, most pedig el fog sötétülni az ég, mint a bekötött zsák, a hold vérszínt vált, s megindul a föld négy sarkáról a szelek négy angyala, hogy erős leheletükkel szétválasszák Isten ponyváján a tisztát az ocsútól. De ti ne féljete, testvérek! Mert nektek nem azt mondja Isten fia, amit a thyatirai egyház angyalának mondott a Jezabel asszonyról, aki arra csábította szolgálait, hogy egyenek a bálványoknak áldozott húsból: „vetem én őt a betegségnek ágyába szorongattatásának társával együtt, ha meg nem térnek cselekedeteikből, és gyermekeit megölöm halállal, és megtudják akkor az összes gyülekezetek, hogy én vagyok az, aki vizsgálom a veséket és szíveket, és megfizetek mindenkinek az ő cselekedetei szerint.”

A rhetor szava harsogott, mint az ércből való tuba, és a gyülekezetben olyan rémült csönd támadt, mintha az Apokalipszisnak mind a hét angyala most öntené ki serlegét a bálványimádásra csábító Jezabel városára.

Lactantiust magát is megdöbbenettette ez a csönd és az arcokra fagyott rémület. Megérezte, hogy fölindulásában többet mondott, mint amennyit akart. Lehalkult hangon csak ennyit szólott még:

- Azzal búcsúszom tőletek, amit a laodiceai egyház angyalának mondott a Bárány: íme, az ajtó előtt állok és kopogtatok; ha valaki meghallja hangomat, és kinyitja előttem az ajtót, belépek akkor, és vele leszek és ő énvelem. A győzedelmesnek megadom, hogy együtt ül velem a trónusomon, mint amiképp én is győztem, és ülök az atyámmal az ő trónján. Akinek van füle, hallgassa, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek.

Letörölve a fölindulástól csorgó könnyeit, békecsókot váltott először a püspökkel, aztán mindazokkal, akik köréje tolongtak; hajója korán indult, nem várhatta meg a többiek felszólalását, se azt a szomorú szertartást, amellyel az összejövetel befejeződött.

Míg a püspök sötét, mindennapi ruhája fölé a lábfőig lenyúló, kerek penulát öltött, s nyakába keresztel díszített, széles szalagot tett, fejét pedig mitrával fődte

be, két testvér levette a falról a szükség-templom egyetlen díszét, a fekete fafeszületet. Közben a gyülekezet ájtatoskodásba merült, sóhajtozás és csöndes zokogás is hallatszott, amely egyre erősödött, amikor a püspök megkerülte a termet. Előtte egy diakonus ment, kezében könyvvel, amely hét pecsétjével az Apokalipszisnak arra a titokzatos könyvére emlékeztetett, amit csak a Bárány nyithat föl. Mögötte egy másik diakonus a füstölő tömjéntartó csészét vitte, míg maga a püspök egyik kezében gyertyát, a másikban aspergillumot tartott. Ördögűző imát suttogva meghintett szentelt vízzel minden ajtót és ablaknyílást.

Mire a szertartást elvégezte, a kereszt már a terem közepén feküdt a földön, egyik oldalán hat lefátyolozott asszony térdelt, a másik oldalon a gyülekezet hat legöregebb férfija, kezükben mindannyian égő gyertyával. Minden hang elhalt, amikor Mnester odalépett a kereszt lábához, és mitráját megemelve megszólalt.

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek istennek nevében! Imádkozzunk a mi megholt nővérünkért, Priscáért.

A gyülekezeten meglepetés morajlott végig. A püspök megtévedt. A kiátkozás retentő igéi helyett, amiket a halálharang kongásának kellett volna kísérni, irgalomkeltő fohászba fogott.

Nem, nem tévedés volt. A roskatag öregember termete kiegyenesedett, és sírással küszködő, gyöngye hangja megerősödött.

- Úristen, aki oltalmazót választottál nekünk az asszonyi nem gyöngeségéből, és elvetted a mi oltalmazónkat a szörnyű próbatétel napjaiban, ne vétkét nézd a megtévelyedettnek, hanem esendő voltát. Ne verd meg haragod vasvesszejével bűnös lelkét, hanem mosd meg izsópoddal, hogy fehérebb legyen, mint a hó, részeltesd a te elrejtett mannádban, és engedd meg neki, hogy egyék az élet fájáról, mely van a te paradicsomodban!

Ahelyett hogy jobbát emelte volna fenyegetésre, két összetett kezét emelte az ég felé. S a gyülekezet, amelynek az exkommunikálás szokott formája szerint azzal kellett volna felelni, „legyen átkozott”, letérdepelve és mellét verdesve válaszolt:

- Amen!

De azért hangfajtó szövetekbe takarva, mégiscsak megkondult a halálharangot jelképező kis csengő. A püspök fölvette mitráját, s a hat asszony és a hat férfi elfújta gyertyáját.

Diocletianus császár feleségét, a hitehagyott Prisca nővért eltemette a keresztény egyház.

XXV.

A rhetornak nagyon rosszul szolgált a szeme, mikor az aggkor gyöngeségének kapkodását látta a császár rendelkezéseiben. Diocletianus, noha eddig is azt tartották róla, hogy Augustus óta nem volt nála tevékenyebb császára a birodalomnak, soha nem volt gazdagabb céltudatos tervekben, mint most, és soha nem gyorsabb az elhatározásban. Reggeltől estig dolgozott minisztereivel, mérnökeivel, tanácsosaival, és senki még ilyen derűsnek és frissnek nem látta. A pénzügyi örömezt arra utasította, hogy készíttesse el a birodalom új kataszterét, és dolgozzon ki javaslatokat az adóterhek könnyítésére. Új aranybányákat nyitattatott meg Daciában, és új ezüstabányákat kutattatott Hispaniában. Erdők kivágatásával, posványok kiszáritásával, csatornák ásatásával új utakat terveztetett a kereskedelem föllendítésére, és új szerződéseket kötött a barbárokkal. Olyan birodalmat akart átadni a fiának, amilyennek körvonalai Antiochia piacán derengettek fel előtte, az istenek ezüst nyilának fénye mellett.

Mintha teljesen megváltozott volna körülötte a világ, mióta a kereszténykérdésben elszánta magát a döntő lépésre. Igaz, hogy a megoldás vérbe került, a keresztények makacsabbaknak bizonyultak, mint ahogy Galerius jósolta, de egy gót vagy szarmata háborúban sokkal több vér ömlik jelentéktelenebb célokért. S az istenek nyilvánvalóan kimutatták, hogy ez az áldozatot nem kímélő szigor kedvük szerint való. Neki visszaadták az egészségét, s a fiút vidámmá, arcát pirossá, szemét mosolygóvá tették. Ebben, úgy gondolta a császár, része lehetett annak is, hogy a fiúnak most még több szabadságot adott, mint azelőtt. Reggel, iratok rendezésének az ürügyével, magához rendelte félórára, hogy szemét legeltethesse rajta, megkérdezhesse, hogy aludt, és mivel fogja tölteni a napot. Nagyobbrészt a múzeumot és a könyvtárt bújta Titanillával, aki Maxentius távollétében és a császárné elutazása után nagyon magára maradt. De azt is valószínűnek tartotta a császár, hogy a közös menekülésre való emlékezés is közelebb hozta egymáshoz a két fiataalt. Titanilla engedett gögjéből, s Quintipor több bizalommal mert hozzá közeledni. A császár örült neki, hogy legalább egy tagja van a császári családnak, akin keresztül a fiú hozzájuk kapcsolódik addig is, míg nyíltan magukénak vallhatják.

Azért egy kicsit félve gondolt a rohamosan közeledő időre, amikor Quintipornak Bajaeba kell menni. Inkább attól tartott, hogy a fiú szíve a császárnéban éppúgy nem érzi meg az anyát, mint a császárban nem érezte meg az apát, mint attól, hogy Prisca elárulja magát. A császárné azt írta, megerősödött, s levelei csakugyan arról tanúskodtak, hogy az a kábulat, amelyben elutazott, megszűnt. Tulajdonképpen csak Bajaeban jött rá, hogy a boldogtalanság hosszú évei elmúltak, s fogadkozott, hogy nyugodtan, okosan fogja kivárni, míg az istenek megengedik, hogy boldog anyja lehessen gyermekének. Bion meggyőzte arról, hogy a legkisebb vigyázatlanság is veszélyezteti a jóslat teljesedését. De sok olyan dolog van, amit Bion sem tud, s ezekre a császártól kér feleletet. Mit szeret

enni a magister? A nevét sohase írta ki, az igazit, amelyen tizenhat éven keresztül ringatta beteg álmaiban, nem merte, a másikat idegennek érezte. Milyen színű ruha áll neki legjobban? Azt a gyönyörű haját ne mossa mindennap, mert akkor hamar hullani kezd. Melyik isten legkedvesebb neki? Ő Apollóhoz imádkozik érte legtöbbit. Alexandriában már nagy forróság lehet, csak reggel és alkonyatkor engedje ki a palotából. A borbélyával nem tudna-e neki egy fűrtöt lopatni a hajából? Ha mindig összesöpörnék nyiratkozáskor - aranykefével -, akkor nemsokára meg lehetne vele tölteni egy kisváncost. Bion azt mondja, hogy a magisternek nincs egyéb mulatsága, mint az olvasás. Félti a szemeit az ákombákomoktól. Nem jó volna felgyújtani az egész könyvtárt? A császár azért császár, hogy mindent megparancsolhasson.

A császár mosolygott a bohó asszonyi kérdéseken és tanácsokon. Biztosat csak egyet tudott: azt, hogy Quintipor szereti a zöld fűgét. Láta már, amint együtt majsolták Titanillával, igaz, hogy el is dugták mindjárt a hátuk mögé.

Volt azonban két kérdése a császárnénak, ami gondba ejtette Diocletianust. Az egyik az, hogy nem volna-e jó megbékíteni Róma népét, amely, mint a császárné Bajaeben hallotta, halálosan meg van sértve. Nem azért, hogy a szenátoroknak is adót kell fizetni, mert az a népnek nem fáj. Abba is belenyugodtak már, hogy nem Róma a székváros. Róma azért mégiscsak fővárosa a világnak. Hanem azt nem tudják megbocsátani, hogy tizenkilenc éve hiába várják a triumfust. A császár gyorsan határozott: kapják meg a huszadikban. Béküljön meg az örök város, hogy egy év múlva ő is azok közt legyen majd, akik tapssal köszöntik a világ új urát. Ezért kellett Lactantiusnak Rómába menni, szóbeli üzenetekkel és írásos utasításokkal, amelyeket nem ismert. Az is köztük volt, hogy ha vannak a keresztény foglyok közt szemrevaló, szálás férfiak, azokat tartsák fenn a triumfussal járó cirkuszi játékok számára. Így majd csak a vadállatokat kell Afrikából szállítani.

A másik gondba ejtő kérdése az volt a császárnénak, találnak-e olyan lányt a világon, aki méltó lesz a fiúhoz. Tisztaságban, szépségben, előkelőségben. Egyik feltételt nehezebb teljesíteni, mint a másikat. Rómában kihalnak a Vesta-szüzek, s tíz év óta nem tudnak helyükbe újakat találni - ezt is Bajaeben hallotta a császárné. Ami pedig a szép testet és rangot illeti, meg kellene kérni az isteneket, hogy a Hórák közül küldjék le valamelyiket a földre.

A császárt nem lepte meg a kérdés felvetése. Rómában a húszéves férfi már érett volt családalapításra, s mióta az erkölcsök meglazultak, a tizennyolc éves nő már a harmadik férjétől válhatott el. Quintipor megházasításán ő már előbb is töprengett, s az a felvilágosítás, amit Lactantiustól Nagy Sándor házasságáról kapott, megerősítette abban a tervben, amit a Világbíró szelleme sugallt neki. Az akkori világban csak két hatalom volt, a római és a perzsa. Varanestől, a félkezű perzsa királyfitól, akit megbékült apja hazahívott, tudta, hogy van neki egy húga, Hormizda, akinek azért kell egy elzárt toronyban lakni, hogy szépsége meg ne tébolyítsa a férfiakat. Ez az az istennő, aki mindenben méltó Quintiporhoz. Frigyük a nyugat és kelet egybekelését s azzal együtt a világ békéjét jelenti.

Varanes - ezt Maxentius fecsegte a császárnak - azt fogadta, hogy soha asszonyra nem néz, mert Titanilla nem volt hajlandó királyné lenni a tűzimádó barbárok közt. Varanes, egyetlen fia az apjának, gyöngé és beteges ember. Ha az istenek úgy akarják, Quintipor nemcsak a császárok bíborát veheti fel, hanem a királyok királyának tiaráját is.

Gyorsan határozott. Követet fog küldeni a perzsa udvarhoz, hogy a két birodalom urait összefüggő barátság megerősítésére engedjék el Hormizdát látogatóba a világ innenső felébe. A lány bizonyára örülni fog neki, hogy elzárt tornyából kiszabadulhat; az apja és bátyja a kérést nagy tisztességgnek veszik. De kit küldjön követnek? Először Constantinusra gondolt, aki már jelentette felgyógyulását, s engedélyt kért, hogy Rómában találkozhatson oda útnak indult apjával. Aggodalma támadt azonban a császárnak, hogy a deli Constantinus ilyen hosszú úton - majdnem két hónap az Euphratésztől a Tiberisig - alkalmas-e egy világszép nő megőrzésére? Maxentius mellett döntött, akiről tudta, hogy szenvedélyét Titanilla tartja lekötve. Igaz, hogy a princeps már elhagyta a Keletet, s hajója útnak indult Alexandria felé. De gyors hajó négy nap alatt elérheti Ciprust az üzenettel, s onnan visszafordíthatja Maxentiust. S hogy a princeps ne csak duzzogás nélkül, hanem hálával is fogadja a megbízást, a császár Titanillát küldte el hozzá a paranccsal, nagyon szigorú bizalmasság pecsétje alatt.

A nobilissima Quintiporral is csak annyit közölt, hogy tengeri útra kél, s azt megmondta, hogy mikor tér vissza, de arról hallgatott, hová megy. Sápadt volt és rosszkedvű, mikor az elutazás előtt való alkonyaton utoljára sétáltak együtt a kikötősor platánjai alatt.

- Ezt ki kellene vágni - mutatott az egyik vén óriásra. - Azonnal!

Az öreg platánt Kleopátra fájának hívták. Azt tartották róla, hogy Antonius az alatt ölelte meg először végzete asszonyát. Háromszáz év óta sok szerelmest összehozott, akik először azt próbálták ki, hogy ketten átérke-e kiterjesztett karral a fa törzsét. A nobilissima és a magister is megtették ezt a próbát. A lány egy kis csalással hozzá tudta értetni ujjahegyét a fiú kezéhez.

- Mért haragszol rá, nobilissima? - szomorodott el Quintipor. - Hiszen te meg szoktad simogatni a fákat. És éppen ezt akarnád megölni?

- Ezt, mert ennek lenne legnagyobb üresség a helyén. Arról mindig eszedbe jutnék, ha erre jársz, míg odateszek.

XXVI.

Ezen a napon - *Dies Lunae* volt, hét első napja, s most kellett visszatérnie a nobilessima hajójának - tán századszor simogatta már meg Quintipor a platán derekát. S csak most jött rá, hogy ez már nem az a fa, amelyhez a nobilessima teste hozzátapadt. A platán azóta levetette azt a ruháját. - Hogy is tehetette? A lehámlott kéreglemezek ott heverték a fa tövében. Lehajolt, és keresgette, melyek pattanhattak le arról az oldalról, amelyiket a nobilessima ölelt át.

Hetérák viháncoltak el mellette, s az egyik megcsiklandozta a nyakát pávatoll-legyezővel. Fölugrott, megszégyellte magát. Eddig észre se vette, hogy a fasor megtelt sétálókkal, akik a napnyugtát élvezték, a hús tengeri szellőt, és örültek az életnek.

Olyan helyet keresett, ahol nincs akkora nyüzsgés. Talált egy kis elhagyott ligetet, amelyben leomlott oltár felett búslis Isisnek mint a hajósok patronájának elfeketedett, formátlan faszobra. Leült az oltár széthullott köveire, és hallgatta feje fölött a gerlicék burrogását. Csakhamar más hangok is hallatszottak, amelyek azt mutatták, hogy Isisnél hatalmasabb istennőt tisztelnek itt. Suttogás, csókok nesze, bortól és szerelemtől részeg szavak. Égő arccal hallgatózott. Egy éles sikítást rőfögésszerű hang követett. Nimfa és faun csórtetett ki a fűszerszagú bokrok közül - dülöngélő matróz kergetett egy olyanfajta lányt, akinek tiltva volt stólat viselni.

Quintipor fölugrott, és megindult a Septastadiumnak nevezett móló felé, amely a várost összekötötte a Pharosz-szigettel. A világítótorony csúcsán, a tükörszerkezetben kigyúlt a piros jelzőlámpa.

A keleti kikötő felé vette útját, mert a nobilessima hajójának oda kellett befutni. Átvágott az áruclarnokok oszlopsorán, amelyekre már fölrakták a lakatokat a kereskedők rabszolgái. Éjjeliőrök vették át a felügyeletet a szűk cellák felett, amelyekben garmadákban heverték a Perzsa-öböl gyöngyei, India drágakövei és biszusz-göngyölegei, Serica selymei s az aranypor, elefántcsont és gyöngyház a trogloditák országából. A lezárt ajtókon keresztül is elárulta az erős illat, hogy hol árulják Boldog-Arábia szagos gyökereit és szárított bogyoit.

Az oszlopsor végében görbe lábú kis ember bóbiskolt egy kőpadon, előrebukdosva felsőtestével. Quintipor lépéseire fölneszelt, és elkiáltotta magát.

- Itt a jószágos Ptah isten, aki már fél asért csodát tesz. Valódi nílusi gyökérből faragott Anubisz, aki meggyógyítja az izzadást, a hascsikarást és megszaporítja a tyúkok tojását. Tartós Ureus-kígyók és könnyen összeragasztható scarabeusok! Tessék, tessék!

Quintipornak ismerős volt a hang, s ahogy közelebb lépett, a nyakba vetett deszkalap is, alatta a horpadt mellel, fölötte a kancsal szemmel.

- Antiochiából? - mutatott rá a kis emberre, aki egyszerre talpra ugrott az üzlet reményében. - Hogy is hívnak téged?

Az istenkereskedő bizalmasan bólintott.

- Benoni vagyok, szolgálatodra. - Aztán körülnézett, és odasúgott a magisternek. - Azért most is van keresztem. Régi vevőm vagy, neked olcsón megszámítom. Vagy talán azt az istennőt ajándékozod meg vele, aki méltó lett volna rá, hogy Salamon király ezeregyedik felesége legyen?

- Kiről beszélsz? - bámult rá Quintipor.

- Arról az istennőről, akinek a karjába szalasztottad a tűt Antiochiában. Olyan fehér volt a karja, mint Batseba lába, amitől negyvenezer filiszteus vakult meg egyszerre. Nem akarsz emlékezni, uram? Nem a te istennőd már? Akkor bocsáss meg, és vigasztalódj, nem volt olyan fehér a karja, hogy fehérebbet ne találhatnál. De igazán azt hittem, teutánad keresgélt a szemeivel, mikor az előbb itt elszaladt. Vén asszonya alig bírt utána döcögni.

Quintipor majd szörnyet halt, hogy elszalajtotta a nobilissimát, miután az egész délutánt elácsorogta érte. Csorgott róla a verejték, mire hazaért a palotába. Már messziről látta, hogy a lány nyolc nap óta sötét ablaka világos. Nemcsak világos volt, hanem függönytelen is. A hattyúalakra nyírt puszpángbokrok közül, amelyek mellett lihegve megállt, belátott rajta. Először elkapta a fejét, a nobilissima öltözködött. De nem sokáig bírta ki, hogy ellenálljon szemeinek, amelyek prédát követeltek. A lány már eltávolodott az ablakból, csak a feje látszott s tükre sugárverésének játéka a mennyezeten. Egyszer úgy fordította a tükröt, hogy a sugárnyaláb éppen Quintipor szemébe talált. Ijedten ugrott félre, és leguggolt az egyik puszpáng-hattyú mögé. Mire föl mert egyenesedni, a nobilissimán már díszruha volt, amelyen Trulla hátul igazított valamit. Aztán elől a nyakán motozott, s Quintipor látta, hogy az úrnő kezére csap a dajkának. Nem haragból tehetette, mert mindketten nevettek rá.

A szoba hirtelen elsötétedett. Hova mehetett ilyenkor a nobilissima díszbe öltözve? Csak a császárhoz. Quintipor besompolygott a hosszú folyosóra, amely a soma keleti felét, az asszonyok palotáját összekötötte a nyugatival, a császáréval. A virágillat, mit a lány maga után hagyott, bizonyította, hogy csakugyan a császárt kereste fel. Nem mert olyan közel kerülni, hogy az ajtónálló megláthassa, csak messziről leskelődött. Beletelt egy óra, míg kinyílt az ajtó, s a kamarás térdre hullott. A császár hangja hallatszott, bizonyosan kikísérte a nobilissimát.

A fiú elfutott, s megint lesbe állt az ablak alatt. De hiába várt, a szoba nem világosodott meg. Pedig már későre járhatott. Ruhája, szívére szorított kezével érezte, mind átnedvesedett a mellén. Azt hitte, csak a harmattá lecsapódott tengeri párától, s nem vette észre, hogy szeméből már rég csorog a csalódás és keserűség könnye.

- Gránátvirág!

A háta mögül jött a hang, halk és remegő. Összerezzenve fordult meg, széttárta a karjait, de mindjárt le is kapta őket. Szerencsére, úgy hitte, a nobilissima nem vehette észre azt a bűnös mozdulatot, hiszen ő se látott a lányból semmit.

- Mit csináltál, Gránátvirág?

- Vártalak, nobilissima.

- Mióta?

- Nyolc nap óta.

A lány gügyögően kacagott, s a fiú karja után nyúlt.

- Igaz, Gránátvirág? Igazán igaz? Mindig vártál azóta? Nézd, milyen hideg a kezem, melegítsd. Mi ez a kezeden?

- Füge - felelte Quintipor szégyenlősen, s igyekezett kimagyarázni a gyerekességét. - Sohase láttam még ilyen nagy fügét, azért tettem el neked délben. Ezzel akartalak megkínálni, amikor partra lépsz.

A nobilissima azt a sikoltást hallatta, amiben a visszafojthatatlan öröm szokott nála feltörni.

- Nézd, én is fügével kereslek! Hoztam neked Ciprusból. A tied milyen édes! Kóstold csak az enyémet? Ízlik?

Sietett igennel válaszolni, pedig keserűnek érezte a ciprusi fügét. Hirtelen megképzett előtte az a levél, amit a császári iroda pecsétörzőjének a kezében látott akkoriban, mikor a lány útra készült. Maxentiusnak volt címezve Ciprusba!

Szótlanul lépdelték egymás mellett, a fügét majszolgatva. Elérték a palotakert kapuját. Az őrt álló hastatus tisztelegve emelte föl lándzsáját.

- Fordulsz velem egyet?

- Ha nem félsz a hűvös estétől, nobilissima.

Most látta csak, a fali lámpa fényében, hogy a lányon könnyű, puha háziruha van, amit még sohase látott rajta.

- Ne félts engem, Trulla a maga meleg pólyájába csavargatott. Ott vacsoráztam a vénségnél, lángost süttettem vele annak a jó újságnak örömére, amit a császártól hallottam. Jaj, magister, mondtam már, hogy egyszer neked is enned kell a Trulla lángosából!

Az őt utat engedett nekik, a kikötő-sor felé fordultak.

- Gránátvirág! - súgta a lány, ahogy beértek a fasorba. - Nem is kérdezed tőlem, mi az a jó újság?

- Az én számomra már nincs jó újság - mondta a fiú csöndesen.

A lány közelebb simult hozzá.

- Mi baja a kisfiúnak? - kérdezte enyelegve.

- Elküld a császár.

- Hová küld, Gránátvirág?

- Messzire. Bajaeba. Ezután a Domina rabszolgája leszek.

Alig bírta visszafojtani a sírását. A lány elnevette magát.

- Jaj, mi lesz akkor Alexandriával, ha te is elhagyod? Tudod, hogy nekem is el kell mennem? Messzire, hosszú útra, nehéz dologra.

- Nem lehet olyan nehéz, nobilissima, ha ilyen örömmel beszélsz róla.

- Nem értesz te ahhoz, Gránátvirág - rántotta fel a vállát megsértődve a lány. - Egy fiatal párducot kell megtanítanom dorombolni. Nem érted? Egy gőgös fiatal isten lesz a tanítványom, akit arra kell ránevelnem, hogy tudjon halandó módjára jönni-menni az emberek között. Jaj, most meg már a te kezéd milyen hideg, add ide, majd most már én melegítelek.

Odahúzta a fiú kezét a mellére, és rászorította mind a két forró tenyerével.

- Megmondom, ki lesz a tanítványom, ha megkérdezel.

Quintipor alig tudott dadogni.

- Én... én... nem kérdezhetek tőled semmit, nobi...

A lány befogta a száját.

- Nem úgy! Titanilla! No, mondjad szépen! Ti-ta-nil-la!

- Nem tudom úgy mondani, nobilissima.

- Jó. Akkor felelj arra, amit kérdezek. Érted, Quintipor?

- Igen, nobi...

- Szoktál rám gondolni? Quintipor!

- Szoktam.

- Szoktál velem beszélgetni magadban? Quintipor!

- Szoktam.

- Akkor is nobilissimának mondasz? Quintipor!

A magister följajdult.

- Úrnőm, ne kínozz! Tudom én, hogy nekem nem szabad másra gondolnom, csak a nobilissimára.

Kleopátra asszonyfehér-bőrű platánja alatt álltak. A lány belekapott a fiú két vállába.

- Neked minden szabad, Gránátvirág! Majd én megtanítlak rá, hogy neked minden szabad! Hiszen te leszel a tanítványom, te! Én is Bajaeba megyek, veled megyek, viszlek! Te isten, te drága, szép, fiatal isten, te!

Letérdelt a földre, és átölelte a fiú lábait. Az lehajolt hozzá, és ijedt öleléssel fogta át.

- De nobilissi...

- Nem, addig nem kelek fel, amíg úgy nem mondod, ahogy én akarom.

- Tit...

- Tovább ne! Csak Tit legyek neked. Kis Tit. Hívj úgy, ahogy senki más nem hív.

- Kis Tit!

Felrántotta, olyan erővel, hogy nekitántorodott a fának. Sokáig magán tartotta vaskapocs-öleléssel a reszkető testet, és égette a szájával a lány összeszorított, keskeny száját.

A bokrok közt zörgés hallatszott. Talán alvó madarak tollázkodtak, vagy száraz levél csörgött le a fáról. Hirtelen szétváltak, és riadtan nézték egymást. Pharosz forgó lámpájának kék fényében mind a kettő halászápadtnak látta a másikat.

A lány előbb tért magához. Tapsolva mutatott a bokorra.

- Nézd, lampyrisek! Egy, kettő, három... öt! Sohase láttam még ennyi világító bogarat.

Quintipor a földre mutatott.

- De ide nézz! A földön! Mint a hangyák!

- Hol? Én nem látom őket.

- Itt! A lábamnál, a te lábadnál, a fűvön, mindenütt. Nem, a fűvön már nincsenek. Érdekes. Az előbb még nyüzsögtek. Hát hova bújtak?

Tit nevetett.

- Én a lábadnál se látom őket. Már a bokron se. Sehol se. Te még látsz lampyrist?

- Hogyne. Itt vannak ni.

Lehajolt, fölvelt egy marék földet. Oda tartotta a lány elé.

- Mintha még pislogna benne egy-kettő - mondta habozva.

A lány boldogan kacagott.

- Gránátvirág, a te szemed tovább káprázik, mint az enyém. Nem láttunk mink egy lampyrist se.

Belekarolt a magisterbe, és vállára hajtotta a fejét.

- Mit tettél, rossz fiú? Megrontottad a szemem világát.

Quintipor az első csók büntudatával, de őszinte töredelem ijedtségével kérdezte:

- Haragszol? Kis Tit...

A lány a szokott bűnbocsátással felelt, amelyben benne van az új bűnre való felhatalmazás is.

- Csacsi vagy, Gránátvirág.

III.

BAJAE VAGY A SZERELEM KÖNYVE

XXVII.

Egy darabig azzal múlatta magát, hogy „szövés”-t játszott. Térdre ereszkedett a víz szélében, és lapos kavicsokat szökdeltetett a tenger tükrén, amely fodortalan sima volt és olyan kék, mintha beleesett volna az ég. Közben Romula nagyanyára gondolt meg a sardicai majorra. Amögött is volt egy kis halastó, azon tanulta ő ezt a játékot egy fiatal rabszolgától. Se a nevére, se az arcára nem emlékezett már, pedig négy-ötéves is lehetett már akkor. Romula nagyanya ezt a rabszolgát egyszer belefojtatta a halastóba, mert észrevette, hogy hozzáértette az arcát az övéhez. Ő akkor nagyon sírt, kapott is helyette másik rabszolgát, de annak mindig be kellett kötni a száját, ha együtt játszottak, éppen úgy, mint annak a rabszolgának, aki kenyeret dagasztott. Romula nagyanya nem akarta, hogy az ő unokája arcát rabszolgának a lehelete érje.

Elmosolyodott. Mit szólna akkor Romula nagyanya, ha megtudná, hogy unokájának nagylány korában is van egy rabszolgája, akivel jobban szeret játszani, mint akárkivel a világon? Hát Gránátvirág mit szólna hozzá, ha neki is bekötné a száját? Persze, ha volna mivel - nézett végig magán. De se kendő, se öv nála. *Ventus textilis*be volt öltözve, ahogy Bajaaban nevezték a pókhálóselyem fürdőruhát. „Szótt levegő.” Két nap óta azonban tilos volt a szótt levegő. Aki kilépett a vízből, annak rögtön köpönyegbe kellett bújni. Sohase kacagtak még annyit Bajaaban, mint mikor ezt a parancsot kikiáltatta a cumaei aedilis, akinek joghatósága alá tartozott a birodalom leghíresebb fürdője. Mindenki azt kérdezte a lictoroktól, mi lesz a nimfákkal, akik úgy nyüzsögtek a neapolisi öbölben, mint a halak. Hiszen itt volt a szülőházájuk, sőt a szirének is ide szoktak járni lakodalmaskodni, ha a mindentudó költőknek hinni lehet. És mi lesz a források és patakok oreádjaival, a kutak és tavak najádjaival, akik Misenumtól Surrentumig itt szoktak kergetőzni a tritonokkal? Hát a pánok és szatírok, a kéjkeretek és meghitt ligetek, a keresztutak és erdei ösvények erőteljes és szolgálatkész istenei, akik nélkül el se képzelhető Bajae? Hiszen ők az ide zarándokoló, magtalan asszonyok utolsó és soha csalódást nem okozó reménységei. Azokat is köpennyel akarják-e megszegyeníteni és elbujdosásra kényszeríteni? A lictorok vállukat vonogatták, és mindenkinek a nevét felírták, aki otthon felejtette a köpönyegét. Ami parancs, parancs. Azt rebesgették, hogy az aedilisszel a császárné adatta ki a parancsot. A Domina ugyan sohase jelent meg az emberek között, kerti fürdőházába csöveken vezették be a gyógyító források vizét, de palotája erkélyéről is elég volt neki szétnézni ahhoz, hogy szemét szégyenkezve süssse le. Ha a hivatalos lap, az *Acta Diurna* közhírré nem tette volna az egész birodalomban, hogy a császárné példát mutatott az istenek tiszteletében, megint féltedt volna a régi mendemonda, hogy szívét megméltelyezték az istentelenek babonái. Így csak öregasszonyos szeszélyről s a tiszteletlenebbek, leginkább a vele egyidős matronák, öregasszonyos irigységről beszéltek. De azért nem tört ki forradalom, mindenki köpönyegét libegtette magán, s némelyek már örültek is az

új rendnek. Hamar kiderült, hogy a köpönyeget is lehet ingerlően libegtetni járás és kecses ráncokba szedni heverés közben.

Titanilla mindenkinél jobban tudta, hogy a Domina valóban szeszélyes és irigy matronává változott. Az első dolga az volt, hogy mindjárt elválasztotta tőle Gránátvirágot, amint Alexandriából megérkeztek. Azt mondta neki, a magános lánynak, hogy Maximianus villájában szálljon meg, amely most úgysí lakatlan. Az, amelyikbe ő költözött, valamelyik régi császár építése, neki magának is szűk és kényelmetlen, s az ő beteges, rossz hangulata nem ilyen vidám, fiatal teremtésnek való, akinek már úgysí annyit kellett ömiatta szenvedni.

Titanilla engedelmes bókkal mondott köszönetet, bár körömmel szeretett volna nekimenni a császárné arcának, amelyen kezdtek elsimulni a ráncok. Nem tudhatta azt, hogy az anyai féltésnek milyen vihara tombol a szelíd nyugalom álarca mögött. Igaz, hogy a császárné eddig is csak az urára való tekintettel tűrte maga körül a Galerius lányát, de szeretni sohase szerette. A leánya mostohagyerekét látta benne, s azt az aranyfényt, amit a császár emlegetett, nem vette észre. Az ő szíve, amely sohase vetette le a gyászt, mindig támadásnak érezte a lány vidámságát, s csak jólelkűsége tartotta vissza attól, hogy nyíltan kimutassa neki, mennyire nem szívelheti. Most azonban őszintén megírta a császárnak, hogy arra a kis időre, míg a fia az övé lesz, senkit se akar körülötte látni, aki csak egy tekintetét is elveheti tőle. Nemcsak ettől a kis muzsikáló forgószéltől féltette, hanem még azon is törte a fejét, hogyan vehetné elejét a Bionnal való osztozásnak. Nagyon kapóra jött neki, hogy Lactantius meghívta Rómába a matematikust, s az engedélyt kért rá, hogy elmehessen a világ fővárosába, amelyet sohase látott még. A császárné maga sürgette az útrakelest, s a császár nevében is fölhatalmazta rá, hogy ott várja be az udvart, amely a triumfus előtt pár héttel már oda fog költözni.

A nobilissima azonban mindebből csak a rosszakaratot láthatta, amellyel a Domina megfosztotta őt játékszerétől. Nem mert szembeszállni, sőt még arról is hallgatott, hogy a császár lelkére kötötte a magisterrel való barátságot. Ahogy az asszonyi természetet ismerte, tartott tőle, hogy magának a fiúnak is kárára lesz, ha úrnőjével észrevételi, hogy ezt a rabszolgát más szemmel nézi, mint a többi. Legokosabbnak látta közömbösséget tettetni, bármennyire nem volt természete a színlelés, ami most még több erőfeszítésébe került, mint máskor. Nem bizonyos, hogy magától eldobja játékszerét, ha kényére bánhat vele, de kétségtelen, hogy százszor makacsabban ragaszkodott hozzá, mihelyt azt érezte, hogy el akarják tőle venni. Ha nyíltan harcol érte, akkor biztos, hogy elveszíti, s talán annak az első rabszolga-játészótársnak a sorsára juttatja, akit Romula nagyanya a halakkal étetett meg. Így, a közömbösség álarcában legalább azt a délutáni órát vele tölthette, mikor a császárné elzárkózott levelet írni az urának.

Itt szoktak találkozni, ahol nem bársonyos homok, hanem éles sziklatörmelék borította a partot, s egy régi palota omladékai csúszkálgattak lefelé egy bazalthegy lankáján. A fürdőélet hullámverése ide már nem ért el, bár Bajae tele volt emberekkel, akik inkább megbetegedésre, mint gyógyulásra felkészülve

jöttek ide. A fürdő nemcsak életadó vizeinek köszönhette világhírét, hanem talán még jobban annak, hogy az erkölcsök sehol se számíthattak biztosabb és kellemesebb halálra, mint itt. Ebbe a zugba azonban nem jutott se a halálfélelem üldözőitjeiből, se az örömök kergetőiből. Betegeknek fáradságos lett volna idáig az út, a szerelmeseknek pedig nem volt miért idejönni. Venus, hű szövetségben Ceresszel és Bacchusszal, mindenütt szabadon úzhette pajzán játékait, ahol csak akarta, vízben, vizen és szárazon. Válogathatott a virágos bárkák, a futórózsás úszóházak, a részeg zenétől hangos tánctermekek, a sétaterek márványpadjai és a villák selyem- és bíborfüggönyös verandái közt. Kész bolondság lett volna, ha elvadult bozótok és skorpiófészkes romok közé menekül az istennő, akit itt nem üldözött senki. A példabeszéd szerint Vulcanust, a zord férjet távol tartotta innen a víz, Apollót pedig, a mindent kikémlelő napistent, a sok árnyék.

Az árnyékok már kezdtek nyúlni, s Titanilla még mindig maga volt. Nem tudta, ő jött-e nagyon korán, vagy a fiú mer késni, de érezte, hogy a rosszkedv erőt vesz rajta. A sirályok már megkezdtek alkonyati játékukat a levegőben, a delfinek a vízben, s a tenger is kezdett hűvösöket sóhajtani. Borzongósan húzta össze fürdőruhája felett a selyem lebernyeget, s megindult felfelé a romok közt.

Néhány karcsú görög oszlopa még talpon állt az egykori palotának. Az egyikhez hozzámérték magukat a fiúval, éles kagylóhéjjal jelölve meg rajta, melyikük meddig ér. Megkereste az oszlopot, s a haján keresztülbújtatott nádszállal újra megmérte a magasságát. Elkeserítette, hogy semmit se nőtt egy hét alatt. A fiúnak nem mondta ugyan, de titokban nagyon fájlalta, hogy másfél fejjel kisebb nála. Nagyon boldog lett volna, ha egy hét óta legalább félfeynyit hozzáért volna. Hiszen attól még mindig megmaradt volna az ő kis Titjének.

- Kis Tit, kis Tit - suttogta maga elé, és mindjárt ki is nevette magát ezért a gyerekségért. De azért néhányszor elmondta még, mert ilyenkor nemcsak a hangját hallotta Gránátvirágnak, hanem a rózsaszín gyerekszája mozgását is látta, s tüzelő szemét is, amelyet az alázatosság párás zafírhoz tett hasonlóvá. Néhányszor már szerette volna kipróbálni, hogy ragyogóbb lesz-e a zafír, vagy zavarosabb, ha megcsókolja. De a fiú szégyenlőssége valahogy bátoratlanná tette a vad nobilessimát. Még most is elpirult, ha arra gondolt, hogy járt vele a hajón, mikor az öreg kormányos a csillagokat mutogatta nekik. Ott álltak mögötte, ő lassanként a fiú mellére kábult, az szelíden átfogta a két vállát. „Szorítsd magadhoz kis Titet, ne félj, nem üvegből van” - súgta a fülébe. A két simogató kar egyszerre lebénult róla, s a zafírszemekben olyan riadtságot látott, mintha szentségtörésre adott volna parancsot. Igaz, aztán úgy ölelte magához, hogy még most is előtötte tőle a forráság.

Szökellve ugrálta át a romokat, amelyek mögött meg-megcsörrenő erecske partján elvadult citromfák fogtak körül egy buja fűvű, tarka virágos tisztást. Nagyúri kerthez tartozhatott valaha, egyik sarkában két zöld bronz szfinksz még tartott egy repedt és bemohosodott kőpadot. Ez volt tulajdonképp a búvóhelyük, a csöndnek és nyugalomnak ez a lombokból és virágokból épült háza, amelyet csak a madarak, a pillangók és a gyíkok ismertek. Ők is úgy találtak ide már az első

nap, hogy a víz-szélről idáig követték két jégmadár röptét, amelyek bokorról bokorra kergették egymást játékos bukdácsolással. Megszerették a helyet, nem azért, mert innen végigtekinthették a lábuk alatt szendergő öblöt, a gömbölyű, zöld hegyek koszorújában, hanem mert itt kedvükre nézhették egymást.

A tisztás közepén még nem egyenesedett föl az egy napja lehevert fű, és alig fonnyadt meg a virágvankos, amelyet a fiú tegnap tépett a lány feje alá jószagú thymusokból, melissákból és salviákból. Titanilla nem állhatta meg, hogy legalább egy pillanatra rá ne nyugtassa megint a fejét. Végighevert a fűvön, bal karját a feje alá tette, kinyújtott jobbával azt a kis gödröt simogatta, amelyet a fiú sarkai mélyítettek a földbe, míg mellette ült. Nem is nézte szemmel, csak úgy maguktól találtak oda az ujjai, s addig táncoltak ott, míg valami kemény kis korong akadt alájuk. Megnézte, s majdnem elsikoltotta magát. Régi ezüstérem volt, amelyen élesen domborodott ki egy meztelen vállú fiatal isten kimondhatatlan gyöngéd és megindító szomorúságú profilja.

- Gránátvirág! Hogy kerülsz te ide?

Az egyik bokor megzördült. Azt hitte, a fiú. De csak egy jégmadár tündöklött ott, talán éppen az egyik azok közül, amelyeknek röptét követték. A lány bizonyosra vette, hogy az, s azt is tudta, melyik.

- Te vagy az, Alküone? - mosolygott rá a bíborban és zöldben ragyogó madárra. - Te is hiába várod Keüxöt?

Gránátvirág magyarázta el neki, hogy miért olyan rezdüléstelenül csendes mostanában a tenger. Azért, mert most költenek a hullámokon a jégmadarak, s Aeolusnak az istenek parancsára ilyenkor zárva kell tartani a szelek tömlőjét. A jégmadarak valamikor emberek voltak. A nőt Alküonénak hívták, a férfit Keüxnek, s oly boldog szerelmesek voltak, hogy azt találták mondani, nem cserélnének magával Jupiterrel és Junóval sem. Az istenek királynéja addig ingerelte ellenük Jupitert, míg az villámmal sújtotta Keüx hajóját, és őt magát a tengerbe halatta. Alküone, hogy a halálban se maradjon el szerelmesétől, utána vetette magát, átkulcsolta a holttestet, s vele együtt merült le a mélységbe. Az isteneket annyira meghatotta ez a hűség, hogy jégmadarakká változtatták őket, s ők ma is annyira szeretik egymást, hogy egyik utánahal a másiknak.

- Hol van, Keüx, Alküone? - kérdezte a lány feltérdelve, és hangja majdnem olyan sírós volt, mint egy párjavesztett jégmadaré. - A kegyetlen istennő megint elragadta tőled?

A fiú már akkor ott állt mögötte. Lábujjhegyen jött a romok felől, és két tenyeréből kékesen csillogó, finom ezüstport szórt a lány hajába. A lány nem vett észre semmit, csak akkor tekintett föl, mikor néhány porszem megakadt hosszú szempilláin.

- Mit csinálsz, Gránátvirág? - hajtotta fejét a fiú térdéhez.

- Találd ki, kis Tit - ragyogott a fiú szeme, és mutatta ezüstösen fénylő két tenyerét. - Ha megígéred, hogy nem röpülsz el, akkor megmondom, mit csináltam.

A lány ígéret helyett szorosan átölelte a két térdét.

- Nagy kék pillét csináltam belőled, kis Tit!

Mindennap mondta eddig a lánynak, hogy olyan finom és kecses, mint azok a kis pillék, amelyektől néhol lenvirágos rétnek látszott a hegyoldal.

- A napfény gyermeke vagy, kis Tit, olyan kicsi, olyan könnyű, olyan ragyogó és olyan csapongó.

- Kár, hogy nem vagyok olyan kék - nevetett a lány.

Hát most olyan kék volt a haja, mint a lepkék szárnya. A fiú azért késett olyan sokáig, mert pillangókat hajszolt. Sok szaladgálásba került, míg egy marék ezüstport össze bírt szedni.

- Ó, te nagy kisfiú, te! - törleszkedett hozzá boldogan a lány. - De azért ne gondold, hogy a versemet elengedem. Elhoztad, Gránátvirág?

Hogy az alexandriai epigrammát jóvátegye, mindennap írt egy verset Titnek. Legtöbbször éjszaka, csillagfényénél karcolta tele a piros-viaszos *tabula ceratát*, s ilyenkor adta át a lánynak.

Most megcsóválta a fejét.

- Nem hoztam el, kis Tit.

Tit lehajtotta a fejét, és nagyot sóhajtott.

- Tudtam, Gránátvirág, hogy egy holdújulásnál nem tart tovább a szerelmed.

- Hát nem találtad meg? Hiszen a fejed alá tettem - nyúlt be Quintipor a virágvánkos alá, és kihúzott alóla egy egészen kicsi, rózsaszín vászonnal fődött viaszos lapot. Bevallotta, hogy ő már délelőtt ideszökött, hogy megsimogathassa a füvet, amelyen Tit lehevert. Azt nem vallotta be, hogy a szájával simogatta meg.

- Hol vetted ezt? - nézegette a lány a lapot. - Ilyent még nem is láttam. Bizonyosan tékozoltál már megint.

A fiú elmagyarázta, hogy ez új divat, *cera pusilla* a neve, a viasz is rózsaszín, s még csak egy boltban lehet kapni.

- Látnod, hogy el vagyok én maradva a világtól! - nevetett a lány. - Ha te nem volnál, senki se írna hozzám verset.

Boldogan mondta, nem panaszképpen, de a fiú annak vette és elkomolyodott. Tit észrevette, hogy hibát követett el, és igyekezett jóvátenni.

- Jó volt hozzád a Domina? - fogta meg a fiú kezét.

- Olyan, mint máskor. Ő mindig jó.

Talán egy csöpp dac is volt benne, ahogy ezt hozzátette. Tudta, hogy Tit nem szereti a császárnét. Ő se szerette, mert nem volt hozzá olyan gyöngéd, mint a császár, és jobban érezte vele rabszolgavoltát. Nemcsak felolvasói szolgálatot kívánt tőle - Senecát, Epiktétoszt és Marcus Aurelius elmékedéseit szerette hallgatni -, hanem ebédnél, vacsoránál mint pohárnokot állította az asztalhoz, és a hajába törölte vékony ujjait, igaz, hogy nagyon puha érintéssel. Restellt erről

beszélni a lány előtt, aki Alexandriában a császár bizalmasának tudta őt; s ezért mindig másra terelte a beszédet, ha Tit a Domináról kérdezősködött.

A lány mindenképp fel akarta vidámitani. Továbbadta neki a Trullától hallott pletykákat. Ma megérkezett Rómából Plautilla, akit Unirának is neveznek, mert már két éve asszony, és mind ez ideig beérte az urával, aki különben az idén Róma praefectusa. Most jött először Bajaeba, s már nagy fogadásokat kötöttek rá, hogy amikor elmegy innét, nem hagyja-e itt melléknevét. Aztán Anchusáról beszélt, a gazdag patríciusnéről, aki iránt szánalommal van az egész fürdő. Azért szánták, mert olyan szerencsétlen, hogy minden gyereke az apjára hasonlít. Az első a nagyfülű ügyvédre, aki ura póreit viszi, a második a szép versenykocsisra, akire mindig fogadni szoktak, a harmadik a vörös rabszolgára, aki mint epilator teljesít körülötte szolgálatot, s a negyedik, aki most született Bajaeban, a nyúlshájú görögre, aki mint házi filozófus ide is elkísérte, és idejét arányosan osztja meg Platón és úrnője ölebe között.

Quintipor már rég nem hallotta, mit beszél Tit, csak nézte a fáradhatatlan kis száját, amely pajkos mosollyal pergette a szavak szakadatlan gyöngysorát.

A kis száj egyszerre ott csücsörödött az övé előtt.

- Gránátvirágom, te sohasem fogsz magadtól megcsókolni?

- Nem, kis Tit - ködösödtek el a zafír-szemek. - Téged csak akkor lehet megcsókolni, mikor te akarod. Neked nem kérő szád van, hanem adó szád.

Csókjuknak az vetett véget, hogy egy denevér csapódott a fejükhöz. Tit ismert rá, hogy nem denevér volt, hanem jégmadár.

- Keűx hazaérkezett - kacagta el magát. - Most már gyerünk innen, ők is hadd csókolják meg egymást szegények.

A nap utolsó sugarainak aranyseprűje már csak a fák hegyét érte.

- Jaj, ezeket meg majd itt felejtettük! - hajolt le a lány a fűre. - Ezt neked találtam. Ez pedig az én jogos tulajdonom.

Az ezüstérmét átnyújtotta a fiúnak, a cera pusillára pedig rászorította a száját. Azután szétnyitotta a köpönyegét, s meglazítván nyakán a tapadó *ventus textilis*t, alácsúsztatva a kis viasztáblát.

- Ne féltsd, nem olvad meg - nevetett Quintiporra.

A fiú azonban nem nézett oda. Az érmet vizsgálgatta, szembefordítva a kihunyó világossággal.

- Azt hiszem, Hadrianus császáré.

- De hiszen a te arcod van rajta, Gránátvirág.

- Dehogy, Antinousé. Hadrianus kedvencéé. Beleöltte magát a Nilusba. Valami jóslat szerint veszedelem fenyegette a császárt, s csak az menthette meg, ha valaki feláldozza érte magát. A kegyenc megtette.

A lány erősen belekapaszkodott. Már akkor lefelé mentek a síkos lejtőn.

- De te ugye nem teszed meg? Ugye senkiért? Ugye nem hagyod itt kis Titet?

- Kis Tit, nagy kék pille, te kérded ezt tőlem? Mért csúfolódsz velem, királynőm?

Eleresztette a lány kezét, leszaladt a lejtő tövébe, és széttárta a karjait.

- Szaladj le bátran te is, ne félj, csak a karomba eshetsz.

A lány azonban, kezével is segítve magán, inkább az óvatos csúszkálást választotta. Mire leért, a fiú izgatottan ütött az egyik márványoszlopra.

- Tudod, hol vagyunk, kis Tit? Én már tudom. Ez a Hadrianus császár palotája volt. Itt halt meg. Talán éppen innét nézett utoljára a lemenő napba, ahol most állunk. *Animula, vagula, blandula...* Emlékszel?

Tit nem emlékezett. Quintipor elmondta neki a játszi verset, amelyben a peregrinus császár zokogó tréfával búcsúzott válni készülő lelkétől:

*Lelkecske, kóborka, dévajka,
Testem vendége s társa te,
Mely tartományba utazol?
Dermedtbe, ködösbe, sápadtba,
Kis tréfaídnak vége már.*

A parton siető kézszorítással búcsúztak egymástól. A két palota ugyan szomszédos volt egymással, de ők nem mertek egy úton menni. Abban a Bajaeben, ahol társadalmi kötelesség volt a szerelemmel kérkedni, az ő szerelmüknek bujkálni kellett.

XXVIII.

Constantius Chlorus, aki Rómában magához vette a fiát, Alexandriába menet útba ejtette a császárnét, nem is sejtve, hogy ez a látogatás mennyi gondot okoz a Dominának. Nem mintha nem szerette volna a Flaviusokat. Mindig húzott ezekhez a szelíd, békességes és csendes emberekhez. A szabadszájú Maximianusra gondolni se tudott utálat s a vérszagú Galeriusra borzongás nélkül - emezeket szívesen szívelte. Azóta pedig, mióta a császár beavatta a titokba, mindig úgy gondolt rájuk, mint barátokra, akikre a fiú mindig számíthat. Mert, bár a jóslatban éppolyan vakon hitt, mint Diocletianus, azt nem vette biztosra, hogy a társuralkodók ujjongva vesznek tudomást Diocletianus örököséről. Asszonyi és anyai ösztöne olyan bonyodalmakat éreztetett meg vele, amelyekre a császár, a világ legokosabb embere, nem is gondolt, legalább az ő tudomása szerint. Ő számot vetett azzal, hogy se Maximianusék, se Galerius nem lesznek hajlandók uruknak elismerni egy váratlanul felbukkant fiatal gyereket, még akkor se, ha megtudják, hogy az istenek állnak mögötte. Sőt az a gondolat is megborzongatta, hogy ezek a vakmerő emberek nyílt lázadásra és vérontásra is képesek lesznek.

- Nehéz a kutyának a szájából a koncot kivenni, ha már egyszer a foga közt van - írta nyugtalankodva az urának, inkább asszonyos szókimondással, mint diplomatikusan finomkodással.

A császártól még nem jött válasz, de nem ez volt az, ami gondban tartotta a Constantiusék érkezése előtt való napokban. Azon töprengett, mit csináljon a fiúval addig, míg a Flaviusok ott időznek.

Eddig nem volt probléma előtte a fiúval való bánásmód. Ha az isteneknek az az akarata, hogy fiuk ne tudja meg, kicsoda, tőle bizonyosan nem fogja megtudni. Az anya szíve sokkal erősebb tudott lenni, mint az apáé. Igaz, hogy mindig maga körül tartotta a fiút, de meg tudta állni, hogy egy áruló pillantást se vessen rá olyankor, amikor ő is észrevehetné. Igaz, hogy minden hajnalt ott sírdogált végig a küszöbe előtt, de reggel mindig száraz szemmel és száraz hangon osztogatott neki parancsokat. Érezte, hogy elérte a célját, mert a fiú nem is sejt benne az anyát, csak a rabszolga látja az úrnőt, s ez talán kegyetlenebb érzés volt, mint halottnak tudni a fiút, és eszeveszett fájdalomban őrjöngeni érte. Úgy, ahogy Diocles előre megmondta! Halálos szorongás fogta el arra a gondolatra, hogy talán túlságosan is jól játssza az úrnő szerepét, s a fiú örök idegességgel fog ezekért a hetekért fizetni. De aztán megnyugtatta magát, hogy nem lehet az. Ha kőből volna a fiú szíve, akkor is meg fog lágyulni, mikor majd megtudja egyszer, mit kellett érte az anyaszívnek szenvedni. S akkor úgy fogja őt a karján ringatni az ő drága, szép, nagy fia, ahogy ő ringatta tizenhat éven keresztül szobáról szobára a halott csecsemőt.

Eddig diadalmasan állta a próbát, egy hajszálnyit se engedett abból, amire elhatározta magát. Most kétsége támadt, mit tegyen. Játssza-e Constantiusék

előtt a fiával a rabszolga-szerepet, vagy rejtse el előlük úgy, hogy, még mint rabszolgát se lássák? Hiszen veszedelemnek abból se kellett következni, ha meglátják. A császárné pohártöltőgető rabszolgájában senki se gyaníthatja a császár fiát, még akkor se, ha a szeme megakad rajta. De még ez se valószínű, mi néznivalót találhatnának a caesarok szemei egy rabszolgán? A császárné tudta ezt magáról, a rabszolgák ezrei közül, akik az udvarban nyüzsögtek, sohase jutott eszébe egyet se megnézni. A rabszolgát csak látni szokás, nem nézni. Viszont a legbiztosabb mégiscsak az volna - ha már fölmerülhetett az aggodalom -, hogy a fiú egyáltalán ne kerüljön a caesarék szeme elé. Pár szó parancs az egész, amit indokolni se kell. Maradjon egy nap a szobájában. Vagy menjen át valami utasítással Puteoliba. Vagy csináljon, amit akar, menjen fürdeni, csónakázni, örülni a napsugárnak, a tengernek, a szabadságnak. Amit hiszen rövidesen úgyis meg fog kezdeni Rómában. A császár megírta, hogy már meg is vásárolta a számára a palotát a Via Nomentanán. Valamikor bizonyos Anulinus szenátoré volt, s egy rabszolga írnokoskodott benne, akinek a fiát arra szemelték ki az istenek, hogy császári bíborba öltöztessék. A palota még a régi jegyében van, csak egy szárnnyal bővült azóta. Az is lakót kap mostanában. Hormizda költözik bele, a perzsa király lánya. Maxentius hozza, hajójuk már a görög tengeren jár.

A császárné nyilván maga se tudta volna megmondani, mért nem úgy döntött, ahogy a józan esze sugallta. Egy estére se tudott lemondani arról az örömről, hogy a fia hajához értethesse a kezét? Azoktól a kísértésektől féltette, amelyek egy napi szabadsággal is velejárhatnak? Az anyai büszkeség lett rajta úrrá, amely akkor is kérkedik, mikor semmi értelme nincs? Meg akarta mutatni Constantiuséknak, milyen szép fia van neki, akiről senki se tudja, hogy az ő fia? Egy élet szenvedéséért kívánt magának egy pillanatnyi elégtételt, az okosság minden korlátjának feltekintésével? Egyet se adott fel magának ezek közül a kérdések közül, csak Quintipornak adott parancsot reggel, hogy estére fehér díszruhát öltön, mert vendégek lesznek. Constantius caesar a fiával és Galerius caesar leánya, a nobilissima.

Quintipor fojtott dühvel vette tudomásul a parancsot, és egész nap remegve gondolt az estére. Dühét az okozta, mert tudta, hogy ezen a napon nem találkozhat Tittel. Trulla éppen abban az órában fogja öltöztetni, mikor a nap a hegyre ül. (Tit nevezte így el az alkonyatot, s a fiú biztos volt benne, hogy neki egész életében sohase megy le többet a nap, hanem a hegyre ül.) A szorongása se volt egészen indokolatlan. A caesar lánya először fogja látni, amint rabszolgamunkát végez. Vajon Tit mosolygó szeme fogja-e cirógatni, vagy a caesarlány gögös tekintete ítéli halálra?

Egyetlenegyszer találkozott a Tit szemével. A császárné ült az asztalfőn, tőle jobbra, balra a caesar és fia, szemben a nobilissima. Mindenki mögött állt egy pohárnok, ő a császárné mögül leste a lányt, aki hallgatagon és lesütött szemmel ült az asztal végén. Galerius leánya nem tartotta különös kötelességének, hogy részt vegyen a beszélgetésben, amelyet apja carrhaei megszállóvezetője vezetett. Diocletianus thermáiról beszélt nagy lelkesedéssel, amelyeket a császár most

építtetett Rómának, s mindenki figyelmesen hallgatta. Ezt a pillanatot használta fel a lány arra, hogy rásüttesse a szemét a fiúra. Aranyfényű tekintet volt, talán több is égett benne, mint Tit akarta. Nemcsak a ma elmaradt csókja, hanem a holnap ígérete is. Quintipor szeme imádságos hálát sugárzott vissza. Úgy érezte, többet kapott, mint várt, s elszállt minden szorongása. Tudta, hogy most már el fogja bírni a caesar lányának tekintetét is.

De valami olyan következett, amit nem lehetett elbírní.

Már a vacsora vége felé jártak, amikor a császárné kiejtette Maxentius nevét. Azt ígérte, mikor Keletre ment a légiókkal, hogy majd küldet neki azoknak az antiochiai gránátalmafáknak a terméséből, amelyeknek olyan csodálatos rózsaszín virágjuk volt. De úgy látszik, sok gondja közt a princeps megfeledezett az ígérteről. Constantius elmosolyodva legyintett:

- A Maxentius gondjai!

Titania most szólalt meg először. Csak aki a szeme hideg villanását észrevette, érezhette ki nyugodt, barátságos hangjából az indulatot.

- Talán várnál a megjegyzéseiddel, princepsem, míg Maxentius is hallhatja őket.

Quintipor éppen emelte a kancsót, hogy számoszi vörösbort öntsön a császárné hátranyújtott poharába. Azonban egyszerre elhomályosodott előtte a világ, s reszkető keze a pohár mellé öntötte a bort, a maga fehér díszruhájára. Constantius pohárnoka azonnal odaugrott, megtöltötte a Domina poharát, Quintipornak pedig odasúgott:

- Menj!

A fiú kiszédelt, a caesar barátságosan nézett utána.

- Milyen kamea-arcú szolgád van, Domina. Igazi Antinous-fej.

A császárné arcán most nyílt ki az első olyan mosolyvirág, amelyiknek a szívében van a gyökere. De ha az arcának nem tudott is parancsolni, a hangja szót fogadott neki. Csak ennyit mondott közömbösen.

- Igen, ügyes fiú.

Titania, pohárral a kezében, elkacagta magát.

- No most nem volt nagyon ügyes. Az én apám ilyen hibáért boroshordóba fojtatná a pohárnokát.

S azzal az ő kezéből is kicsúszott a pohár, s az ölébe ömlött a bor.

- Jaj! - sikoltotta el magát, s kifutott a tricliniumból a fiú után.

Még ott találta az atriumban, az egyik oszlopnak dőlve, lehorgasztott fejjel, elzöldült arccal. Ruháján mint nagy kerek vérpecsét piroslott a ráömlött bor.

- Gránátvirág - tette a tenyerét az álla alá -, nézd az én ruhámat is! Látod? Le kellett öntenem magamat, hogy utánad jöhessek. Csak nem gondoltad, hogy lemondok a mai csókodról?

Azzal ráomlott a fiúra, és szájára szorította a száját. Még csak körül se nézett, nem látja-e valaki. Aztán megfogta a kezét.

- Nem kell búsulni, kisfiú, hogy odavan a szép ruhácskád. Van nekem olyan pecséttszítóm, hogyha azzal munkába veszem, szebb lesz, mint újkorában volt. Gyere velem, mindjárt megleszünk.

A fiú nem kérdezte, hová viszi, engedte magát vonszolni, kábultan a fájdalom mérgétől és a csók mákonyától. Csak egy nyitott oszlopcsarnokon kellett átmenni, s már ott is voltak a Maximianus-palotában, abban a kis szobában, amit a nobilissima a cselédsoron nyitattatott magának. Az emelet óriás csarnokaiba a lábát se tette be.

- Látod, Gránátvirág, milyen kis helyen megférek én. Ugye a te szíved még kisebb, és azt egészen betelem? Nézzem!

Először a tenyerét, aztán a száját tapasztotta rá a fiú mellére.

- Kis nyúlshíved van neked, kisfiú. Hát mitől vagy úgy megriadva? Mondom, hogy helyrehozzuk a ruhádat. Trulla! Trulla!

Valahonnan bepördült a gyík szemű kis öregasszony. Ijedten csapkodta össze kövér kezeit.

- Jaj, a magister! Ebben a rendetlenségben! Szanaszét hagyunk mindent, ahogy öltözködtünk!

Ide-oda tipegve kapkodta össze a ruhákat, keféket, tükröket, szalagokat, festékeket, Tit azonban rátoppantott.

- Drága öreg Trullám, ne óbégass, és ne csinálj még nagyobb rendetlenséget, mint amekkora van. Gránátvirág megígéri neked, hogy énrajtam kívül semmit sem fog meglátni a szobában.

- Gránátvirág? - tátotta el a dajka a száját. - Mit beszélsz te, kis szentségem? Ki az a Gránátvirág?

Titánilla megfricskázta Trulla tömpe orrát.

- Az nem tartozik terád, vénség. Inkább azt a híres pecséttszítót hozd hamar. Itt vagy-e már?

Egy dobozka fehér port hozott be Trulla, egy kis tányér ecetet meg egy törülköndőt.

- A párduból ki lehet vele venni a foltot - dicsekedett. - Melyiken kezdjem, gyönyörűségeim?

- Egyikünkön se, anyó. Eredj dolgozdra.

Ahogy Trulla kitotyogott, odatérdelt a fiú elé, de aztán nevetve fölugrott.

- Persze, ez így nehéz lesz, hogy kis Tit térdelve érjen föl a melledig. Most te térdelsz le, egyszer már az én rabszolgám is lehetsz.

A fiú úgy zuhant térdre, mint aki fel se akar többet kelni. De a pecsét így se engedett.

- Vesd le a ruhád, Gránátvirág. Ne gyerekeskedj, mert mindjárt behívom Trullát, és ővele vetköztetem le a kisfiút! Gyorsan, gyorsan, mielőtt palotaőrökkel kerestetné a Domina a szökevényt. Még csak az kellene, hogy itt találjanak! Nem

gondolsz a vad nobilissima jóhírére, magister? No várj, kisfiú, majd addig elfordul a néni, jó? A ruhádat dobd oda az asztalra.

Úgy is maradt, háttal fordulva, míg az asztalra terített ruhával pepecselt, és csak a tükörből leste a fiút. Hol mosolyogva, hol könnybe lábadó szemmel, és a keze is ahhoz igazodott, amit látott, hol villámgyorsan dörzsölve a halványodó foltot, hol bénultan elakadva rajta. A fiú térden állva körülcsúsztatta a szobát, csókolt a mozaikpadlót, a szétdobált ruhákat, az ágytakarót, s egy pillanatra ráhajtott a fejét a tórusz kis gyűrött selyemvánkására.

- Itt a szép ruhád, kisfiú! Várj, majd hátradobom, kapd el!

Ezt még nevetve mondta, de mire a fiú felöltötte a tógát, és azzal együtt a nyugalma is visszaöltözött, akkorára a lány arcáról eltűnt a mosoly. Komolyan és szomorú, szinte fájdalmas gyöngédséggel nézte Quintiport.

- Mi történt, kis Tit?

- Semmi se történt, Gránátvirág. Kivettük a ruhából a foltot, és most vissza fogsz menni a császárnénak bort öntögetni. Csak most ügyesebb légy, mert Trulla nem fog több port adni.

A fiú könyörgő szemmel nézett rá.

- Szaiszi fátyol van az arcodon, kis Tit.

- Azt pedig nem szabad emelgetni, Gránátvirág, annak, aki nem akarja elfelejteni a nevetést.

- Szeretnék megérteni.

- Hagyj föl vele, barátom - mosolygott keserűen a lány. - Engem csak szeretni kell, gondolkodás nélkül, mint ahogy én szeretlek téged. Annak nem jó vége lesz, kisfiú, ha mink gondolkodni kezdünk egymáson.

Fütyülni kezdett, kétszer-háromszor körültáncolta a fiút. Mindig közelebb szorította az ajtóhoz, s aztán szelíden kitolta rajta.

- Jó éjszakát, Gránátvirág!

- Hát te nem jössz?

- Nem, szívem. Engem nem vár oda vissza senki. De téged vár az úrnőd. Vigyázz, meg ne haragítsd, ma már egyszer elnéző volt hozzád.

Becsukta az ajtót retesszel, s mire Quintipor az ablak alá ért, már sötét is volt a szoba.

A császárné tricliniuma is sötét volt már. A pohárnok nyugodtan elvonulhatott kis szobájába. Kiterítette asztalán a hófehérre tisztított tógát, kikereste rajta azt a helyet, ahol kis Tit ujjai járnak, ha nyomot nem hagytak is, és oda fektette az arcát. Érzései hintája nagy magasságokba lendült, és nagy mélységekbe zuhant ezen az estén: milyen különös - ez volt az utolsó világos gondolata -, ez a nap is *dies Lunae* volt. Mint az, amelyiken az első csókot váltották.

A császárné hajnalig járt le s fel a hálósobájában, s most nem ment el sírni a fia küszöbére. Halálos rémület szorította össze a szívét. A caesar, mikor már el is búcsúztak egymástól, visszafordult az oszlopcsarnokból.

- Domina, igaza van a fiamnak.

- Miben, caesar?

- Egész este azon tűnődtem, hogy kire emlékeztet a te Antinous-arcú szolgád. És most mondja a fiam. Herculesra, igaza van neki!

Volt annyi lelkiereje, hogy legalább egy szót ki tudott mondani.

- Nos?

- Terád, Domina. Nem vetted még észre?

- Nem.

- Majd figyeld meg holnap. Neked is kamea-arcod van még most is. Valamikor egészen ilyen lehettél.

A caesar különben arra kérte a császárnét, másnap, elutazása előtt, adjon neki bizalmas kihallgatást, s engedje meg, hogy arra Constantinust is magával vihesse.

A császárné nem volt benne bizonyos, megéri-e a másnapot.

XXIX.

A császárné másnap korán reggel hívatta Titanillát, aki durcásan kapkodta magára ruháit. Inkább hajnali, mint éjjeli alvó volt, de most még a reggel is ébren találta. Akkor kezdett belemerülni az álomba, mikor Trulla ijedten fölrázta a meglepő paranccsal. A lány, ahogy a durcásságát kimosta a szeméből, inkább kíváncsi volt, mint nyugtalan. Sohase történt meg, hogy ilyen szokatlan időben látni kívánta volna a császárné. Nem is tartotta valószínűnek, hogy az ő szíve fájdukt volna meg utána. Talán a lánya érkezett meg váratlanul, Valeria, s neki üzenetet hozott az apjától. Ha maga Galerius jött volna meg, az személyesen kereste volna föl. Maxentius pedig - ettől a gondolattól végigfutott rajta a hideg - akár éjszakának idején is rátört volna.

- Rossz éjszakád volt, lányom - tartotta vissza a Domina a letérdeléstől. - Nagyon sápadt vagy.

A nobilissima egyszerre olyan piros lett, mint a csipkerózsa bogyója. Sok meglepetés érte egyszerre. A császárné puha hangon lányának szólította. Elengedte neki az adorációt. Kitalálta, hogy neki rossz éjszakája volt, aminek nyomait siettében elfelejtette festékekkel eltüntetni. Most már kezdett félni. Nem kis dolog lehet az, ami a császárnét így megváltoztatta.

Mindenre elkészülve válaszolta, hogy minden betegségét elmulasztaná, bár semmi baját nem érzi, ha szolgálatára lehetne az augusztának.

- Nem is gondolod, lányom, milyen nagy kérésem van hozzád - mondta a gyerekes zavarnak olyan mosolyával, amely egészen megfiatalította elgyötört arcát. - Nem találsz nagyon sápadtnak?

- Igen, augusta - ismerte be a lány. - Mintha neked is rossz éjszakád lett volna.

- Arra akarok kérni, hogy fessél ki engemet. Tudod, én öregasszony vagyok, és nem értek az ilyesmihez. Fiatal koromban még nem ez a divat volt, azóta pedig nem volt kedvem megtanulni. Szeretném, ha te mutatnád meg, hogyan csináljátok, előttem nem szégyellem magam, úgy, mint az udvarmesterem előtt, hogy én is szép akarok még lenni. Megértesz engem, Maxitanilla?

Olyan zavarban volt, hogy a Maximillából és a Titanillából új nevet csinált a lánynak.

- Ó, hogyne, augusta - mosolygott kínosan -, ha megengeded, mindjárt hozom is a szépítőszereket, bár a te arcodnak igazán semmi szüksége rájuk.

Szeretett volna szemébe kacagni az öregasszonynak, és nekiesni ököllel és körömmel, és arculveréssel pirosítani ki a minium-kenőcs helyett, kioltani a szemvilágát a belladonna-cseppentővel, az agyába sütni a hajgöndörítő vasat, és gonosz vén szívébe fújni az ezüst olló és ezüst csíptető hegyét. Most már tudta, ki áhított rá arra a játékszerre, amit ő keresett, ő talált magának. Nem adja,

nem adja, nem adja! Se ennek a vén szenteskedőnek, aki most akar Messalinát játszani a rabszolgájával, se senkinek a világon!

Hazafelé menet lobogott föl a szívében ez a gyilkos indulat, mire visszaért a szépítőszeres citromfaládával, akkorra már el is lobogott. Most már attól a gondolattól volt kacaghatnékja, hogy neki féltetni kellene valakitől az ő Gránátvirágját! Aki még őelőtte is lesüti a szemét, és a lába nyomát is csókolgatja, de csak amikor azt hiszi, hogy ő nem látja!

Ügyes és szelíd kézzel simogatta rá az idegesen megránduló arcra a tavasz üde pírját, ahogy ártatlan gonoszkodással mondta, és a hervadt ajkakra az eperkenőcsöt. A többire sor se került.

- Öregasszonynak így is elég szép vagyok már én - mondta hálálkodva Titanillának, aki zavart kuncogással távozott. Előre örült neki, hogy el fogja ő mulattatni Gránátvirágot ezzel a furcsa titokkal, sőt ajánlatot is fog tenni, hogy őt is kiszépfíti, mégpedig kedvezményes árban mint kartársat, hiszen most már egy úrnőt szolgálnak. Ez a félbemunka azonban és a császárnő öngúnyoló nyugalma megzavarta.

A kifestett arc valóban nyugodttá tette az augusztát. A festék megadta neki azt a biztonságot, amit a páncél a csatára készülő katonának. El volt készülve rá, hogy halálos harcot kell vívnia a rabszolgáért, aki az ő fiatalkori vonásait viseli, és nem akarta a Flaviusokat azzal erősíteni, hogy őt sápadtnak lássák.

Barátságos méltósággal fogadta a caesart és fiát a palota tablinumában, amely az ő ideérkezése óta még nem látott vendéget. Eldicsekedett vele, milyen jól aludt, bizonyosan azért, mert olyan kedvesen töltötte velük az estét, és remélte, hogy ők is jól pihentek.

- Nem - csóválta meg Constantius fehér fejét -, neki már hetek óta rossz éjszakái vannak. Nehezen alszik el, s mindig olyan álmok gyötrik, amelyeket Hypnos nem a káprázatok elefántcsontkapuján keresztül terel hozzá, hanem a valóság szarukapuján át.

- Olyan dologban szeretném tanácsodat kérni, augusta, amely a birodalom ügye ugyan, de a császárra és reád tartozik legelőször.

Az augusta csak fej- és kézmozdulattal hatalmazta föl rá a caesart, hogy beszéljen. Arcát ugyan védte a festékpáncél, de félt, hogy a hang árulója lesz. Szemben vele hatalmas freskó borította a tablinum főfalát. A kép az Olümposzt ábrázolta minden istenével, amint Jupiter felosztja köztük a világot. A császárné látta, hogy az ő arca helyett a kép harsogó piros, kék és sárga színei sápadnak el.

- A keresztényekről beszélek, Domina, vagyis az istentelenekről, ahogy nevezni szokás őket.

A császárné szemében az istenek színei kezdtek elevenedni. Más körülmények között nem okozott volna neki nagy örömet a keresztények emlegetése. Most megváltás volt végre megtudni, hogy csak ennyiről van szó. Fölsóhajtott, és az a

különös gondolata támadt, hogy Krisztus könnyebbedhetett meg így, mikor hóhérai levették válláról a keresztet.

- Mi van velük?

„Velük” - így kérdezte. Keresztényeket nem akart, istenteleneket nem tudott mondani.

- Nem tudsz az üldöző rendeletekről?

- Tudom, hogy a császár adott ki ilyeneket.

Többet csakugyan nem tudott. A császár feleségéhez nem lehetett halandó embernek kérdetlen szóval odatolakodni, s ő senkit se tüntetett ki megszólításával. S akik Bajaeban örülhettek az istenek kegyének, azoknak igazán nem jutottak eszükbe a keresztények. Itt egészen más természetű rendőri ügyek megbeszélésével fűszerezték a társas összejöveteleket.

A caesar eltakarta az arcát két tenyerével.

- Boldog vagy, Domina, hogy nem tudsz többet. De én most utaztam keresztül Maximianus országain, s ezért nem tudok mással álmodni, csak korbácsokkal, kínpadokkal, karóba húzott asszonyokkal, vadállatok elé dobott gyermekekkel. Az Alpesektől idáig kereszték szegélyezik az országutakat, és azokról keresztények rothadt húsát szaggtatják le a vadállatok. Derékig a farkasok, azon fölül a hollók és keselyűk.

A Domina egyre rosszabb esett székében. Tiltakozást szeretett volna sikítani, de nem bírt. Nagy erőfeszítéssel tudta a fejét Constantinus felé fordítani, aki átvette apjától a szót. Ő a Keletről jött Rómába, Diocletianus és Galerius tartományaiból.

- Ahogy ezelőtt minden provinciának megvolt a nemzeti viselete, most nemzeti kínzóművészet alakult ki mindenütt. Szíriában a forró szurokkal töltött üst védi az isteneket, Kappadóciában az olvasztott ólom, Judeában a fejsze, Pontusban a kerék. Galerius caesar nekem magamnak dicsekedett vele, hogy ő mennyivel emberségesebb isten, mint a keresztényeké. Az egy almatolvajt is örök tűzben sütogett. Ő olyan rostélyt talált ki, amelyen a legöregebb keresztény is puhára sül egy óra alatt.

Most már a császárné is tenyerébe rejtette az arcát.

- Hát még ha azokat a hangokat hallanád, Domina, amelyektől az én fülem sohase szabadul meg többet! Mediolanumban olyan sikoltások hallatszottak ki egy piszkos házból, hogy meg kellett állítanom kocsimat. Egy lictor állt a mocskos kapualjban, attól kérdeztem meg, mi történik itt. Nevetve válaszolt, hogy eleget tesznek a törvénynek. Még érvényben van a régi Rómának az a törvénye, hogy szüzet nem szabad kivégezni. Abban a házban keresztény szüzek sikoltoztak. A hóhérelegények elhárították az akadályt az üldöző törvények érvényesülése elől.

- Nem lehet! Nem lehet! A császár nem tudhat ezekről! - A császárné azt hitte, akkorát kiáltott, hogy kihallatszik a palotából. Pedig csak nyöszörgött, alig lehetett megérteni.

- Én is azt hiszem, nem tud - igazított a caesar egy bíborvánkost a császárné reszkető lábai alá. - Azért megyünk Alexandriába, hogy beszámoljunk neki.

- Te is? - borzongott meg a császárné. - Te is... eleget tettél... a rendeleteknek?

- Ameddig lehetett - bölintott a caesar. - Az első rendeletet magam hirdetem ki az udvarnak. Megkérdeztem, ki a keresztény. Huszonheten jelentkeztek. Fölszólítottam őket, szemem láttára áldozzanak az isteneknek. Kilencen megtették, azokat rögtön elzavartam szolgálatomból. Megmondtam nekik, hogy aki istenét az első szóra megtagadja, attól az ura se várhat hűséget.

Constantinus rajongó szemmel nézett az apjára.

- Én éreztem, mikor messze voltam is tőled, hogy a te kezeid tiszták a vértől.

A caesar jószágosan elmosolyodott.

- Pedig nem volt könnyű dolog tisztán tartani őket. Sokfelé nem akarták a keresztények beérni azzal, hogy templomaikat bezárattam, és irataikat elégettetem. Voltak, akik erőnek erejével meg akartak halni, ezeket valamelyik észvesztő démon szállhatta meg. Ugyan az is lehet, hogy csak a kapzsiság bántotta őket, mert valami koronát emlegettek, amihez énmiattam nem juthatnak, és azzal fenyegetőztek, hogy kivándorolnak oda, ahol életük árán örökkévaló kincseket nyerhetnek. A praetorok ijedten kérték az utasítást, hogy mit csináljanak ezekkel a balgatagokkal. Azt üzentem nekik, hogy kergessenek el mindenkit, aki meg akar halni, de aki nem hajlandó észre térni, adjanak egy réz ast kötélre.

A princeps elkedvetlenítette a beszédnek ez a fordulata. Közbe akart vágni, de a császárné megelőzte. Azt kérdezte a caesartól, mindezt őszintén el fogja-e mondani a császárnak.

- Többet is ennél, Domina. Nemcsak az emberek szívéhez fordulok, hanem az uralkodó bölcsességéhez is. Megkérdem tőle, hasznosnak ítéli-e a birodalomra nézve a legerényesebb emberek kiirtását.

- Ő a birodalom ellenségeit látja bennük - rázta a fejét a császárné.

- Ki tudja? - vont vállat a caesar, és a fiúra nézett. - Nagyon sokan vannak számra, és első a szótartásban és az összetartásban. Ha a császár Galeriusra hallgat - veled őszintén beszélek, Domina -, és ellenségekké teszi őket, akkor talán csakugyan elvész miattuk a birodalom. De ha nekünk ad igazat, akkor úgy lehet, ők lesznek azok, akik az egész világot egy birodalomná teszik.

A princeps most megint lelkesült az apjáért, és példákat mondott a keresztény kitarás csodáira. Különösen az asszonyokon ámult el, akik sok helyen a férfiakat is megszégyenítették az állhatatosságban. A férfiak közt mindenütt akadt megtántorodó. Nem az életüket féltették ezek se, csak kényelmüket vagy az élet apró örömeit. Egyik a hivatalát nem akarta feláldozni, a másik annak nem akarta kitenni magát, hogy barátai elforduljanak tőle az utcán, vagy a közös fürdőben az emberek kiugrálnak abból a medencéből, amelybe ő belép; volt, aki azért tért vissza a régi hitre, mert nem akarta, hogy iskolás gyereket a többiek leköpdössék az utcán; s volt hír olyan keresztényről is, aki azért tagadta meg a hitét, mert nem tudott lemondani arról, hogy valami nagy gladiátormérkőzésre elmenjen, amit a

keresztények halálos bűnnek tartottak, mint minden vérontást. Hanem az asszonyok! Hallott olyanról, még fiatal özvegyről Bithyniában, akit a bíró mindenképpen meg akart menteni. A markába szorítottatott vele néhány szem gabonát, azután ő maga odacipelte a hivatalos oltáron égő tűzhöz, s erősen lefogott kezét erőszakkal odahúzta a tűz fölé. De csak addig, míg megcsapta a láng, s az első pillanat fájdalomában szétnyílván az összeszorított ujjak, a tűzbe hullatták a gabonaszemeket. A bíró kijelentette, hogy a törvénynek elég tétetett, s most már, odaállítván az özvegyet maga mellé az emelvényre, azt kívánta tőle, csak ennyit mondjon fönnhangon: pusztuljanak el az istentelenek! Az özvegy kiáltotta is a kívánt szavakat, de ugyanakkor rámutatott a bíróra, a poroszlókra és a hallgatóságra. Erre úgy végezték ki, hogy lábánál fogva füst fölé akasztották. Egy másik asszonyt, akinek a férje hittagadó lett - ez Ancyrában történt -, semmiféle kínzással nem bírtak rávenni arra, hogy többet mondjon annál a két szónál, amellyel kereszténynek vallotta magát. Körmei alá hegyes nádat vertek, mellére forró ólmot, ölébe jeges vizet csepegtettek, először lábait, azután karjait vágták le bárdal, s törzsét, mikor már alig volt benne élet, olyan cölöpökre kötözték rá, amely hegyes szögekkel volt átverve. Ettől a kintől még egyszer fölnyitotta a szemét, s utolsó pillantásával észrevette férjét, aki szégyenkezve állt ott az üvöltöző tömegben. Most már megszólalt. Azt kiáltotta neki, ne szégyellje magát, hanem legyen rá büszke, hogy feleségét Isten méltónak találta a vértanú-halálra. Erre a férj odarohant hozzá, átölelte a halottat, s mivel nem lehetett elválasztani tőle, ott verték agyon vasdorongokkal.

De a legnagyobb hős talán mégis az az edessai asszony volt, akit négy gyermekével ítéltek máglyahalálra, mert azokat is keresztényeknek vallotta. Mikor a pribékek megjelentek értük a börtönben, a legkisebb gyerek, Barulas nevű, megijedt a vad tekintetű emberektől, és ijedében - mert még csak négyéves volt - az ajtó mögé bújt. A hóhérok nem is vették volna észre, de az anya maga húzta elő, mert nem akarta, hogy legkedvesebb gyereke ne üljön mellette a mennyei városban az Isten aranyasztalánál.

- Nem, princeps - ugrott föl a császárné -, az nem anya volt, hanem vadállat, rosszabb a hyrcaniai tigrisnél!

Constantinus egy pillanatig zavartan hallgatott, aztán bocsánatot kért. Nem akarta az augustát fölizgatni, csak azt akarta bizonyítani, hogy ilyen elszántságot nem lehet hóhérokkal meggyőzni. Mindössze egy asszonyról hallott, aki megtántorodott, és *thurificata* lett.

A császárnénak meg kellett fogódzania a székébe, hogy meg ne tántorodjon.

- Mi az a *thurificata*? - kérdezte nagy lélegzetet véve. Abban reménykedett, hogy hátha nem az, amit ő sejt.

- Olyan keresztény asszony, aki tömjénáldozatot mutat be az isteneknek. Ez imádkozott is hozzájuk. Arra kérte őket, hogy gyógyítsák meg a beteg fiát.

- Látod? - csattant fel az augusta hangja. - Ez anya volt. Lelke üdvössége árán is megmentette a fia életét.

- Nem mentette meg - mondta csöndesen a princeps. - Egy hét múlva meghalt a beteg fiú. Az asszony azt állította, a keresztények kiátkozták, és ezért verte meg a keresztények istene. Erre tört ki aztán Trallesban a nagy keresztényüldözés. Mert ez az eset ott történt, Trallesban.

Mégis jó volt a festékpáncélt felrakatni. A császárné érezte, hogy még a szíve is elsápadt. De azt is tudta, hogy most erősebbnek kell lennie, mint valaha.

- Mikor utazol Alexandriába, caesar?

- Délben indul a hajónk, augusta.

- Veletek megyek. Segítségetekre akarok lenni a császárnál. Véget kell vetni a vérontásnak. Bocsássatok meg, hogy most már elbocsátlak benneteket, föl kell készülnöm az útra. Egy óra múlva a hajótokon leszek.

Hívatta Quintiport, hogy ő is csomagoljon össze. Az érte való rettegés elfelejtette vele a régit. De míg a fiú előkerült, eszébe jutott minden veszedelem. Hogy is gondolhatta egy pillanatra is azt a képtelenséget, még egyszer megmutatni a fiát annak a Constantiusnak, aki a pohárnok arcában az övét ismerte fel.

Volt ereje úrnő módjára búcsúzni a rabszolgától. Neki el kell utaznia, s őt a nobilissimának bocsátja rendelkezésére. A továbbiakról majd Alexandriából fog utasítást kapni. Mindezt félrefordított arccal mondta. Még nem volt ideje lemosni a festéket, és szégyellte volna, ha így látja a fia.

Azután a nobilissimát hívatta. Vele már a reggel kötött barátság hangján beszélt. Míg ő oda lesz, rábízta a pohárnokát, aki tulajdonképp a császár kedveltje, amióta Nikomédiában életmentője volt. Épp azért kéri, ne bánjon vele közönséges rabszolga módjára. Különben is, mint a császártól tudja, a közös nílusi úton ő, a nobilissima is megkedvelte Quintiport. Jó felolvasó, s talán nemcsak a filozófusokat tudja értelmesen megszólaltatni, hanem a költőket is, akikben, ő öregasszony létére is megérti ezt, fiatal lányoknak bizonyosan több öröme telik.

- Szeretném, ha a tiszta és nemes Vergiliust olvastatnád vele, leányom. És talán ne hagyd sokat magára. Itt Bajaeben sok a könnyelmű nő. Vigyázz, ne keveredjen ilyenek közé. A császár megharagudna érte.

Egy kicsit akadozva mondta ezt. Éppen úgy, mintha Quintipor mondta volna, akinek volt kitől örökölni a szemérmességet csakúgy, mint a vértől való irtózatot. Prisca császárné, aki eznapi festette ki először magát, ezen a napon beszélt először könnyelmű nőkről.

Titanilla most már végképp nem tudta, mit gondoljon. Nem sikoltotta el magát örömeiben, de leborult, és életében először megcsókolta az augusta lábát, mint egy rabnő.

XXX.

Most már övéké volt a világ. Annyira váratlanul kapták, hogy először szinte azt se tudták, mit kezdenek vele.

A bíborzászlós császári gálya tán még el se hagyta a kikötőt, mikor Tit már kereste a fiút. A császárné palotájában azonban nem tudtak róla semmit. Igaz, hogy nem is volt kitől kérdezősködni. A cselédek, az udvarmesternőn kezdve, ahányan voltak, annyifelé szaladtak bajaei levegőt szívni. Csak egy öreg, fekete rabnő nyikorogtatta a kézi-malmot, de az legalább nem a konyhán, hanem a tablinumban.

- Maradj csak - intett neki a nobilissima, amikor a rémületét látta. - Mondom, ne ugrálj, hiszen mind szétszóród, amit öröltél. Hol vannak a többiek? Senkit se találok az egész házban.

- Mindenki a szíve után jár, szentséges úrnőm - vigyorodott el a vénasszony.

- Hát te? - mosolyodott el a lány is. - Neked már nincs szíved?

- Szív van, de nincs hozzá láb. Lefűrészelte az uram, mikor olyan fiatal voltam, mint te, és én is a szívem után szaladtam.

Fölhúzta a kötőjét, és nevetve mutogatta, hogy az ő combjának csak a töve maradt. Nem tud menni, csak csúszkálni. Ha már a szíve után nem mehetett, azzal kárpótolta magát, hogy az augusta fogadószobájába csúszkált be, és az ő lábvánkására kuporodott sőt darálni.

Tit egy marék datolyát dobott a rabnőnek, és megindult ő is a szíve után. Trullával valami harapnivalót dugatott a fűzfavesszőből kötött kosarába, és szaladt a Hadrianus-romokhoz. Biztosra vette, hogy ha mindenki a szíve után jár, akkor Gránátvirágot csak ott találhatja.

A fiú csakugyan ott ült a tisztáson, a cserjék hűvösében, szétvetett lábbal, kezében írótekerccsel, ölében festékekkel. A lány az adoráció mozdulatával köszöntötte.

- Bocsásd meg, Apolló, hogy éppen akkor zavarlak, mikor legszebb himnuszodon dolgozol, amely, mint látom, ha nem is olyan ragyogó, mint te vagy, többszínű lesz, mint a szivárvány. Hűtlen pohárnokomat keresem, halhatatlan isten, mert nagyon elszomjaztam.

- Hű pohárnokod kötelességét teljesítette, gyönyörű nimfa, mert íme poharakat készített, amelyek egyedül méltók a te ajkaidhoz.

Makk-szakajtókat markolt fel a fűből, amelyeket kívül aranycsillagokkal, belül piros és kék csíkokkal színezett ki. A lány szájához emelt egy makkcsészét.

- Még mindig nem elég kicsi - csücsörítette össze ajkait. - De nagyobb baj az, hogy ez csak magadforma isteneknek való nektárszörpölgetésre, én pedig halandó nő vagyok, akinek nem oltja szomját a nektár.

Nyújtotta a száját, és behunyt szemmel várta, hogy megittassák a mánor hosszú kortyával. A kötőkosarat csak azután húzta le a karjáról.

- Megengedi a császár, hogy rabnője megvendégelje?

Fügét, korai almát és szezámos pogácsát szedegetett elő, anélkül hogy levette volna szemét a fiúról. Magatudatlan mozdulattal letört a pogácsából egy darabkát, és letette maga mellé a fűbe. Aztán beleharapott abba, ami a kezében maradt, és a második harapással a fiút kínálta.

- Hát azt melyik istennek szántad, kis Tit?

- Melyiket?

- Amit félretettél.

A lány szeme megrebbent.

- Észre se vettem. Most ez is a tied.

- És máskor?

- Máskor is a tied volna, ha eljőnnél érte. Soha nem töröm meg úgy evésnél a kenyeret, hogy az első falatot külön ne tenném neked. Így mindig elhítem magammal, hogy te is ott vagy.

A fiúnak torkán akadt a falat. Elfordította a fejét, mert a szeme teleszaladt könnyel. A lány belekapaszkodott és visszahúzta.

- Nyeld le, bolondkám, mert megfulladsz - nevetett. De amikor folytatta, mintha az ő hangját is eláztatta volna egy befelé gördülő könnycsepp. - A sírást pedig ne szégyelld előttem, Gránátvirág. Én szeretem, mikor így sírsz értem, és meg is érdemlem. Sohasem lesz többet olyan rabnőd, aki úgy szeressen, mint én.

A fiú eléje hullott.

- Ó, de jó, hogy megmondtad! Igaz, igaz? Sohas mondtad még szóval, hogy te is szeretsz.

- Kellett ahhoz szó is, kisfiú? - kacagott a lány. - S ha kellett, mért nem kérdeztél?

- Én nem kérdezhetlek téged, kis Tit. Én csak azt vehetem el tőled, amit magadtól adsz.

- Ne ejts kétségbe, Gránátvirág! Azt hiszed, mindig így lesz ez? Hát sohasem leszel olyan bátor, mint én vagyok? Se nem parancsolsz? Se nem kérdezel? Hogyan szerethesselek én akkor téged?

A lány térdére tette a fejét, és úgy nézett fel rá.

- És mióta szeretsz engem, kis Tit?

A lány a szájára legyintett.

- Ilyent igazán ne kérdezz, Gránátvirág. Talán tegnap óta. Ne nézz olyan csúnyán! Lehet, hogy már a gyermekcipőmben is te eléd totyogtam. Ne felejtse el, az még megvan Romula nagyanynál, egyszer majd elkérem tőle, és neked adom. De ne kérdezz többet olyant, amit én se tudok. És ne törődj vele, hogy mi

volt tegnap, semmivel se törődj, ami volt, és ami lesz. Az nincs egyik se, kisfiú. Csak a pillanat van.

Közben meghámozott egy almát, piros héját a fiú fülére akasztotta függőnek, egy almamagot is adott neki, másikat ő maga fogta a hüvelykje és mutatóujja közé.

- Próbáltad ezt már? Gondolj valamit, és ugrasd ki az ujjaid közül a magot egyenesen fölfelé. Ha eléri a mennyezetet, akkor teljesedik, amit gondoltál. No most!

Egyszerre parittyázták ki ujjaik közül a magot, és egyszerre nevelték el magukat. Az ég mennyezetét nem lehet almamaggal elérni. Tit finom füle már hallotta is, ahogy visszahulltukban megzördítették a leveleket.

- Legalább mondd meg, mit gondoltál?

- Nem gondoltam semmit - vörösödött el a fiú.

- Hátha kitalálom? Akkor megmondod?

- Nem mondom! - kiáltotta hevesen Quintipor.

- Hát ne mondd - vont vállat a lány, és hátat fordítva a fiúnak, végigdőlt a fűben. De nem sokáig bírta ki. Nem fordult ugyan vissza, de az egyik kezét hátranyújtotta, rózsás tenyerével fölfelé.

- Ha a kisfiú értelmes volna, akkor észrevenné, hogy a kinyitott tenyér is kérő száj - mondta oktató hangon. - Jó meleg fészek. Ha kis csókokat ültetnek bele, azok kikelnek, és mikor az ember elalszik, előbújnak, és végigtipegnek rajta.

Megfordult, mihelyst a fiú száját a tenyerén érezte, és ujjait belefúrta a hajába.

- Látod, én meg merem neked mondani, mit kívántam. Azt, hogy legyél te csak egy órára igazi császár. Olyan, aki mindenkinek parancsol. Még az apámnak is.

- Hiszen én is ilyent gondoltam.

- Te is? - ült föl a lány.

- Igen. Hogy bárcsak a te igazi rabszolgád lehetnék én, és csak neked kellene szolgálnom örökkön-örökké.

- Szegény kisfiú! - legyintett a lány. - Hát hiába olvastatta veled a Domina a filozófusokat, te még most se tudod, hogy okos ember az örökkévalóságot percekkel méri? Üljl föl csak szépen, legyél császár, és nézz körül a világban, hogy mit adhatnál kis cselédeknek, aki kihozta neked az ebédet. De ne nézz nagyon messze! Hátha közelebb is találsz, amit úgy adhatsz nekem, hogy te is jól jársz vele.

Hosszú csókot váltottak. Utána megszólalt a lány, a haját igazítva.

- Nézd, kilestek bennünket!

Egy aranyos-zöld gyík lihegett a lábuknál. Magasra emelt fejét forgatva nézte hol egyiküket, hol másikat.

- Nézd csak - súgta a lány -, adamasköből van a szeme. Nekem adod, császár?

- Neked adom, kis Tit - nyilatkoztatta ki a fiú uralkodói gráciáját.

Kissé hangosabban, mint ahogy kellett volna. A gyík elrezzent a fűben. Tit arcára tapasztott kézzel siratta elvesztett gyémántját. Quintipor erre nekiajándékozta az egész tisztást. De hátha a gyík csak nézelődni és leskelődni volt itt, de állandó lakása a romok közt van? Erre megkapta a palotát is, mindazokkal a kincsekkel, amiket Hadrianus császár benne felejtett, s ráadásul a tengert a delfinekkal, a zöld hegyeket az őzekkel és szarvasokkal, a napos mezőket a kék pillékekkel és szitakötőkkel.

- Az egész világot a nevedre íratom, csak ezeket nem!

Két vércsére mutatott, amelyek a fejük fölött szitáltak.

- Ezeket mért irigyled el tőlem, fősvény Gránátvirág?

- Ha igazi császár volnék, minden madarat kiirtanék a világon, csak a vércséket hagynám meg, mert azok mindig a te nevedet emlegetik. Hallgasd csak!

- Ti-it! Ti-it! Ti-it! - visították elszálltukban a madarak. Ez megint olyan öröm volt Titnek, amit halk sikoltással kellett megköszönni. Aztán komolyra fordította a szót.

- Van viasztáblád? Írjunk össze mindent, amit meg szeretnék veled nézni.

- Puteoli - kezdett jegyezni a fiú. - A kikötő. A főníciai kereskedők bíborraktárai. Misenum Lucullus villájával. Neapolis. Virgilius sírja. A Pausilypon, a *Gondúzó* villa, ahol Vedius Pollio rabszolgák húásával hizlalta halait. Cumae a szibilla barlangjával.

- Gránátvirág, te vagy a legokosabb ember a világon! - csapta össze a kezét Tit. - Mindent tudsz, mint egy *itinerarium*.

- Abból tudom - nevetett Quintipor. - Nem láttad a császárné villájának peristylumában azt a két mérföldkő formájú, ezüst oszlopot? Azokba útikalauz van belevésve. Hol is hagytuk el? Az acherusi tó. Oda menekülnek a halak a tengerből, ha vihar van. Phlegrae fortyogó mezői, az alvilág bejárata...

- Vigyázz, Gránátvirág mindenüvé csak velem mehatsz! Én pedig nagyon rossz útitárs vagyok. Mindjárt elfáradok, és akkor engem ölbe kell venni!

- Akkor Thulén túl is elmegyek veled, kis Tit! - dobta el a fiú a stílust és viasztáblát.

- Vigyél, vigyél! - kínálta magát a lány két kitárt karjával, dúcolgatást kívánó gyerek módjára.

A fiú fölkapta, mint egy játékbabát, a lány átölelte két karjával, és égő arcát az övéhez tapasztotta. Így szaladták körül kétszer a tisztást.

Egy hétig nem is mentek tovább. Az útitervet ott felejtették a fűben, és nem is jutott eszükbe keresni. Csak egyszer bolyongtak túl a fürdő határán, akkor is megbánták. Pedig a kirándulás egészen jól kezdődött. Titanilla szeméből csak az élet öröme sugárzott Gránátvirágéba, és a lány még sohase találta olyan bábornak a fiú száját. Tarkára festett csónakukkal egy kis olajfaerdőnél kötöttek ki, amelynek közepén, borostyánnal befutott rács mögött, a három grácia szobra állt, pentelikoni márványból.

- Hogy is hívják őket? - kérdezte ravaszkodva a lány. - Én csak az elsőről tudom, hogy az Pitho, a szerelmi rábeszélés. Mi is a neve a másodiknak? Ismered?

- Pothus, a vágy - szorította magához a fiú a lány karját.

- A harmadikat is eszembe juttattad. Megsúgjam? - ágaskodott fel a lány a fiú füléhez. - Himerus, az epedés.

Az jutott eszébe, hogy a körülöttük pirosuló lychnisekből fonjanak koszorút. Ő is egyet, Gránátvirág is egyet, s azt dobják hátra a válluk fölé. Próbálják ki, melyikőké kire esik a három grácia közül.

- De csálni nem szabad!

Quintipor egy kicsit kedvetlenül fonta meg a koszorúját. „Csálni nem szabad!” Ő már hallotta egyszer ezt a tilalmat. Az antiochiai palotában. Mikor azt a csókpróbát játszották!

Ő csakugyan nem csalt, mikor hátradobta a koszorút. Nem is esett egyik gráciára sem, csak a rácsra. Lába elé mindháromnak. Titanilla azonban csak akkor fordított hátat a szoborcsoporthoz, mikor jól kimérte szemével az irányt is, meg a távolságot is. Himerus fejére akarta ejteni a koszorút.

- Én túlságosan kicsit dobtam, te túlságosan nagyot - mondta a fiú, mikor már röpi a koszorú. - Mondom!

Az utolsó szót olyan hangon mondta, amittől a lány is ijedten fordult meg. A gráciák megszaporodtak. Jobboldalukon egy fölöpántlikázott asszonyfej jelent meg, fülében mogyorónyi rubinokkal, baloldalukon egy férfi elképedt arca, kopasz fején a félrebillent lychnis-koszorúval.

De az elképedése csak egy pillanatig tartott, s máris előgurult a kopasz fejhez tartozó pocak.

- Áldom az isteneket, hogy megengedték látásod, isteni nobilissima!

A lány megbiccentette a fejét, és rászólt a fiúra:

- Mehetünk, Quintipor.

A fiú alig értette meg. Elszokott már a nevéől. Szó nélkül követte a lányt. Csak a csónakban kérdezte meg, ki volt ez az Aktaión.

- Aktaión? - csodálkozott a lány. - Ez a bivaly?

- Hiszen én is csak a szarvakat láttam Aktaiónból. De úgy meresztette rád a szemét, mint ahogy az Dianára.

- Tricongiusnak hívják, mert három congius bort megiszik egy hajtásra.

- Honnan ismered? - a fiú markában szinte roppant az evező. A hangja annál csendesebb volt.

- Az apám udvarából - villant hidegen a lány szeme. - Valami zabszállító, de nagyon kegyében lehet Plutosznak. Mindig hagyott nálunk valami különös drágakövet, ha ott járt.

A kis virágarc fagyos és gögös lett. Bosszantotta, hogy a fiú megint nem annak örül, ami van, hanem azzal marcangolja magát, ami lehetett. És ezzel a szatírral együtt tudja őt elképzelni? Valamikor átcikázott volna rajta az a vágy, mint Galerius lányán, hogy a tengerbe kellene dobálni a vakmerőt. Most haragjában se tudott súlyosabb büntetést kigondolni, mint hogy hazáig nem szól hozzá. Nem, ijedt el mindjárt a saját szigorúságán, az több egy óránál, elég büntetés lesz félórás duzzogás is.

Néhány evezőcsapás után kihajolt a csónakból, megmerítette a tenyerét, és az arcába loccsantotta a vizet Gránátvirágnak.

- Hát az a vén ijesztő, kisfiú?

- Melyik?

- Aki úgy rád meresztette a szemét.

- Nem ismerem. Nem néztem meg.

- Bizonyosan a harmincadik özvegységét élvezzi már Bajaeben.

Gránátvirág nem mosolyodott el, s neki magának se esett jól a dévaj hang. El volt rontva az egész napjuk. Még Trulla se tudta őket felvidítani, pedig eljátszotta nekik Acilia esetét az orvossal. Acilia egy tábornok felesége volt, cédrustetejű villáját mindenkinek megmutatták, aki először érkezett Bajaeba. Elrontotta a gyomrát valami éretlen gyümölcscsel, ijedten szalajtott orvosért, az rendelt is neki olyan lélöttyöt, ami már reggelre meggyógyította, mégis kikorbácsoltatta másnap a villájából.

- Hogy mersz nekem olyan orvosságot beadni, hitvány kutya, ami csak két rézpénzbe kerül? Kinek nézel te engem, hogy ilyen szegényben mersz keverni? Tudd meg, hogy az én rangombelinek a gyomra számára csak a dupla ezüst sestertiusnál kezdődik az orvosság.

A romok mögött nem volt Acilia, se Tricongius, se ijesztő, sőt Trulla is csak jelképileg volt jelen addig, míg elmorzsolgatták a frugális étket, amivel egész napra feltarisznyázta őket. Onnan nem kíváncsiak sehova, mert ott csak madarak, szitakötők, pillék és gyíkok jártak, s ott akkor is boldogok voltak, ha a szomorúság repült el fölöttük, s rájuk hullatott egy-egy tollpihét.

Mert az is megesett néha, hol csókolózás előtt, hol csókolózás után. De az a jó volt benne, hogy a szomorúság elhessegetésére mindig újra kellett kezdeni a csókot.

A fiúnak sokszor könnybe lábadt a szeme, s a lány mindig gyönyörűséggel csókolta föl a könnyeket, mert a szerelem savát érezte bennük. De ő maga sohase sírt, s egyszer, nevetős percben, a fiú ezen el is csodálkozott.

- A te szemed csak mosolyt és villámot terem, kis Tit, mint a többi isteneké. Még nem láttalak igazán sírni.

Kis Tit felhúzta a szemöldökeit, ami valami bájos eltorzulást adott az arcának, mert egyik szemöldöke sokkal magasabbra szaladt, mint a másik. A fiú még sose vette észre, és annyira kedvesnek találta, hogy elfogadta feleletnek.

- Olyan vagy, mint egy nyilazó parthus - mondta elragadtatott mosollyal. - Egy ezüst vázán láttam egyszer.

Nem mindig sikerült ilyen könnyen elmosolyogni a szomorúságot, amely leereszkedni készült rájuk.

- Vagy te, kis Tit, igazán vagy te? - kérdezte a fiú, az öntudat és az önkívület határán.

- Emelj föl, és ne tegyél le addig, míg azt nem mondom, elég volt; majd megtudod akkor - nevetett a lány, és szívére szorította a fiú fejét.

- Úgy szeretném kiérteni a dobogásából, mit szeretsz te rajtam. Mondd meg, kis Tit, mért szeretsz?

- Mert ilyen ostoba kisfiú vagy. Hogy kérdezhetsz ilyent? Azért szeretlek, mert szerethetnékem van.

- És mindig szerethetnéked lesz?

- Már megint a holnapot kergeted? Azt, ami nincs?

Már akkor hazafelé mentek, a tengerparton. Egy levelet vett ki a kötökosarából, egy pillanatra odatartotta a fiú elé - bíborbetűs, ismeretlen írás volt rajta és rózsaszín pecsét - aztán beledobta a vízbe.

- Látod, én hogy bánok a holnappal. Fel se nyitom.

Érezte a fiú válla rándulásán, hogy szeretne utánaugrani a levélnek, kérdezni nem kérdezett semmit. De másnap látszott kivörösödött szemein, hogy hajnalig nézte a csillagokat, ha nem látta is őket.

Egyszer - holdtölte volt, és az mindig fölizzgatta a lányt, a dermedt némaság és az esztelen kacagás közt dobálva - szoba kerültek a filozófusok és a költők. A lánynak jutott eszébe, hogy jó volna már együtt olvasni valamit. A fiú riadtan nézett rá.

- Megijedtél, kisfiú? - nevetett Tit. - Azt hiszed, egy percnit is átengednék belőled a vén penészeseknek? Csak arra gondoltam, hogy te majd mesélsz belőlük valamit nekem, amiből vizsgálhatok a Dominának, ha egyszer azt találja kérdezni, miről beszéltem veled.

- Ha a fejem elütnék, akkor se találának benne egy filozófus gondolatot - mosolygott megkönnyebbedve a fiú. - Legföljebb Epiktétoszra gondolok néha, mert az mondta a legnagyobb számárságot.

- Taníts meg rá, Gránátvirág.

- Nem, ne tanuld meg! - tiltakozott fiú. - Epiktétosz azt mondja, többet ér, ha az ember okosan boldogtalan, mintha okatlanul boldog.

- Minden filozófusnak hurkot kellene kötni a nyakára a szakállából - határozta el Tit vérszomjasan, s kacagva körültáncolta a fiút.

- Tudod, mik vagyunk mink? Boldog bolondok. Thainatta-thainatta-tam... Furcsa tánc, ugye? Egyszer szíriai táncosnők táncolták az apám előtt. Azt mondják, ezt

lejtették a menádok, mikor Bacchus maga vezette őket. Thainatta-thainatta... io pean!

Megoldódott haja körülkígyózta az arcát, csak a thyrsus hiányzott a kezéből ahhoz, hogy tökéletes bacchánsnő legyen a tengerből kiemelkedő hold vörös fényében.

Egy meteor szikrázott szét a tenger felett. Szinte hallani lehetett, ahogy tüzes szilánkjai belesisteregtek a vízbe. A lány egyszerre lecsendesedett és elernyed.

- Ilyen szépen és ilyen tökéletesen szeretnék meghalni, Gránátvirág, hogy egy porszem se maradjon belőlem, és az legyen a búcsúztatóm, ejnye, de szép volt; de aztán többet senkinek se jusson eszébe az se, hogy voltam. Látod, ezért nem lesz nekem gyerekem soha. Ne szólj most, Gránátvirág, semmit. Holnap megverhetsz, de most vigyél haza, mert nagyon fáradt vagyok.

Rossz kedve még másnap is tartott, azt mondta, vihart érez. Csakugyan erősen villámlott Nápoly felől.

- Gyerünk haza - karolt a fiúba. - Nem szeretném, ha itt érne a zivatar.

- Messze van az - biztatta Quintipor. - Különböben is tudok a hegyoldalban egy barlangot. Nem nagyobb, mint te, de te megfész benne, ha az egyik kezedet kint hagyod nekem. Ott nem ér az eső.

- Nem az eső. A mennydörgéstől félek. Te nem félsz, kis szívem?

- Nem - mosolygott a fiú. - Inkább szeretem. Villámütéstől szeretnék meghalni.

A lány haragosan nézett rá.

- Ha ilyeneket mondasz, nemsokára azt fogod olvasni az Acta Diurnában, hogy Galerius caesar ösztentségének nem kevésbé szentséges leánya, a gyönyörű domina fürdőkádjában felvágta az ereit.

A fiú úgy megmerevedett, mintha csakugyan megütötte volna a villám. Domina? Kis Tit, mikor az ő karjába kapaszkodik, úgy beszél magáról, mint asszonyról?

- Valami bajod van, Gránátvirág? - állt meg ijedten a lány is.

- Nincs, Domina - hördült fel a fiú. - Nagyon jól érzem magam, Domina. Miért kérded? Domina.

- Ó, te bohóka! - borult rá a lány. - Hát ezért? Ostoba fecsegés volt. Hiszen nem vágtam föl az ereimet. Nézd, hogy lüktet az ér abban a karomban, amelyikkel téged öllelek.

- Igen, Domina. Nem baj, Domina. Tudom, hogy én csak rabszolga vagyok. Nekem nem jár szép halál. Nekem csak kötél való.

Fölmutatott a vad körtefára, amely alatt megálltak. A lány is fölnézett.

- Megbír ez kettőnket is, Gránátvirág - mondta nyugodtan, s eleresztette a fiút, pajzánkodva kapott az egyik ág után.

Quintipor már akkor gurult is lefelé a törmelékes lejtőn. Mire a lány jajgatva utánaaszaladt, már akkor talpon állt, és elébe tárta két karját.

- Nincs semmi baj - próbálgatta a lábát. - Kár. Várjunk. Hála az isteneknek, a jobb lábam mintha megütöttem volna. Most már egy kicsit erősebben kell rád támaszkodnom, kis Tit.

XXXI.

Quintipor másnap egy kicsit sajogta a bokáját, de csak titokban, a lábát azonban eltitkolhatatlanul húzta. Trulla ajánlotta ugyan, hogy meghúzogatóssal és ráolvasással helyrehozza, de erről hallani se akart. Az meg Titanillának nem tetszett, hogy le akart sántikálni valamelyik boltba botot venni. Lehet ezt hozatni akármelyik rabszolgával. De bizony nem lehet, erősködött Quintipor, mert a hét görög bölcs is csak abban az egyben egyezett meg, hogy asszonyt maga választ magának.

- Kezd nekem a kisfiú tetszeni - csúfolódott Tit -, nem gondoltam volna, hogy ilyen kitaró akarat legyen benne. Ha így fejlődik, maholnap egész komoly férfi lesz belőle. De azért a kisfiút mégse lehet egyedül leereszteni. Először azért, mert eltéved akkora sokadalomban, amekkora Bajaeban tolong az utcán reggel nyolc órákor. Másodszer azért, mert bizonyosan becsapják a boltban. Harmadszor, mert ha nem tud kire támaszkodni, akkor megsántul a másik lábára is. Negyedszer, mert ha egyedül megy, nagyon soká jön vissza. Tehát vagy velem, kisfiú, vagy sehogy se.

Eleinte nagyon bátoritanul lépkedtek, legalább a fiú. Jobbra-balra tekingetett, és karját minduntalan kirántotta a leányéból.

- Itt már nem lehet, kis Tit. Mi lesz belőle, ha meglát valaki velem!

- Jaj, de szégyellem, hogy ilyen gyáva vagy, Gránátvirág - fogta meg a lány a másik kezével is a fiú szökdöső kezét. - A magister úgy szégyell ilyen magamforma kis cseléddel menni. Ha ezt tudom, akkor nem a Trulla köpönyegét kapom magamra, hanem kilopom az augusta szekrényéből a bibtort.

- Ne csúfolódj, kis Tit. Tudod, hogy féltelek. Mit szólnál hozzá, ha megint meglátna valamelyik Tricongius?

A lány magához rántotta a fiút, és szájon csókolta. Úgy érezte, tartozik neki ezzel a jóvátétellel Bajae piacán.

- Ezt szoltam hozzá, látod. Hát nem tudod már, hogy én vagyok a vad nobilissima? Nem ajánlom, hogy engem féltegezz, kicsi drágám! Mert ha még most se hiszed el, hogy engem nem lehet féltetni, akkor fölkaplak oda az oltárra, és ott csókollak meg a császárok szeme láttára. Akinek nem tetszik, vakuljon meg.

Fehér márványoltár állt a piac közepén, ezzel a fölírással: *az isteneknek*. Ebben az ajánlásban mindenki megtalálhatta a magáét. Egy világfürdőben nem lehet mindenkit egyénileg kiszolgálni még istennel is. Az oltártól jobbra és balra Diocletianus és Maximianus aranyozott hermája nézett farkasszemet egymással. A talapzat kockakövei közül kicsüngő fűszálakat valamelyik villa szökevény gyöngytyúkjai csipdesték. Senki se zavarta őket. Bajae még csak most kezdett ébredezni. A lactuariusok számárkái csilingelték be a piacot, hátukon a

tejescsöbrökkel, és a szépítő művészek siettek a thermákba. A borbélyok, a szőrvesztő kenőccsel dolgozó depilátorok, a csíptetőt forgató alpilusok, a tejbe áztatott kenyérből fölrakásában jártas bőrápolók s az elhújasodott tagokat biztos kézzel senyvesztő tractátorok és tractatrixek.

Még a boltokat is csak most kezdték nyitogatni. Egyiknek az ajtajában már ott állt csalogatónak a boltos. Reggeli tüsszögését végezte, pillátlan szemeivel a napba pislogva.

- Talán itt is kapunk - állt meg tétovázva Tit a bolt előtt.

A tüsszögő ember azonnal hűtlen lett a naphoz, hunyorgó szemeit Tit imádatának szentelte.

- Lépj be, Domina. De azért az urad is jöjjön be. Majd te választasz, és ő fizet - mondta szemtelen kedélyességgel, s beugrott a keskeny ajtórésen, hogy egy-két láda félretolásával utat csináljon szűk odújába.

Tit belecsípett a fiú karjába.

- Domina! Hallod? Mit szólsz hozzá, kisfiú? Édes uram.

A fiú úgy érezte, hogy ezért a percért érdemes volt megszületni. Ha Tit nem vigyáz rá, arannyal fizetett volna a görbe fogójú, vastag meggyfabotért. A boltos szemei pillá nélkül is hamar átláttak a szitán, s pergő nyelvvel ajánlta a „dominá”-nak a legfinomabb babliszt-szappant, a legszagosabb cistus-bogyót és a legtisztább balanus-olajat. Vagy legalább olcsó bajaei emléket akart a nyakukba varrni. Silány gyártású aquileiai üvegvázákat, amelyeket ő alexandriaiaknak mondott, s amelyeket bajaei nevezetességek díszítettek. A világítótorony. Nero tava, osztrigapadok, erdőrészet.

- Soha ne egyek többet véreshurkát Puteoliban, ha nem tegnap adtam el belőlük három darabot a császárnénak.

Összevillant a szemük, ezt mégse lehetett nevetés nélkül megállni. Hogy okát adják a nevetésnek, Tit megkérdezte a boltost:

- Te is árulod azt a híres véreshurkát? Mert akkor vendéged lennék ebédre a kis urammal.

A boltosnak egyéb se kellett. Herculesre mondta, hogy olyan véreshurkát az Olümposzon se esznek, mint Puteoliban. De azt ott kell enni a helyszínén, mégpedig ott se akárhol, hanem csakis az Olajbogyóhoz címzett csapszékben, mert csak ott mérnek olyan füstölt bort, amilyent a véreshurka megkíván. Mégpedig maga a vendéglősné méri, a *copa*, aki olyan becsületes nőszemély, hogy csak egytől kell féltetni, attól, hogy ha az istenek egyszer be találhatnak vetődni hozzá, elviszik magukkal pohárnoknak.

- Úgy látom, nagyon is félted te azt a copát - incselkedett Tit.

- Hát hogyne - vallotta be a boltos -, hiszen a feleségem. Odavalók vagyunk mi Puteoliba, én csak nyáron boltoskodok itt. Polluxra mondom, amit a kocsmán keresünk, azt elfizetjük a bolton, mert csupa ilyen kőszívű vevőim vannak, mint te,

domina. Legalább egy causiát vegyetek hát tőlem. A kis urad még hétszerte szebb lesz, ha ezt fölteszi.

Egy széles, bőrkarimájú vászonkalapot gyürkélt, amilyent a halászok szoktak viselni. A lány ránézett a fiúra.

- Gondoltam én valamit, kis uram. Ha a lábad nem félteném, azt mondanám, gyerünk át Puteoliba, nézzük meg, mit tud az a véreshurka. S akkor megvennénk ezt a szépítő kalapot is.

„Kis uram” hajlandó lett volna a Vezúv átugrására is vállalkozni, s amilyen boldog volt abban a percben, talán képes is lett volna rá. A boltos azonban megelőzte. A zöldségeskordénak, amivel hajnalban bejött, máris vissza kellett volna menni, de nincs kocsisa. Ugyanis az előbb az inasnak, aki a kocsisi teendőket is el szokta látni, boltsöprögetés közben le találta szakítani a fülét. Nem esett idegennek, mert az inas az ő tulajdon gyereke, de azért a fület mégiscsak vissza kell varrni a helyére, így nem mehet a fiú a nagyon tökéletes copa elé. Ha tehát merik vállalni az uraságok az öszvérhajtást, és tesznek le érte egy kis biztosítékot, akkor a kordé rendelkezésükre áll.

Merték vállalni, hiszen ketten voltak hozzá. Tit a boldogság kis sikolyaival a maga nagy, fekete hajára igazgatta rá a causiát, mert mint mondta, neki sokkal nagyobb szüksége van szépsége megkétszereződésére, mint Gránátvirágnak. A fiú csak azért nem mondott ellent, mert arra gondolt, hogy a mélyen lehúzott kalapkarima még felismerhetetlenebbé teszi a nobilissimát, mint a Trulla lebernyege. Annál nagyobb nyugtalansággal gondolt az öszvérhajtásra.

- Próbáltál te már olyant, kis Tit?

- Nem, de már egyszer estem le öszvérről. Hát te?

- Én se értek hozzá - rémüldözött a fiú. - Mi lesz akkor velünk?

A lány elkacagta magát.

- Már megint megszeged a törvényt, Gránátvirág? Már megint a jövő titkait feszegeted? Nyugodj már bele abba, hogy egyikünket se érheti baj, míg a másiknak fogja a kezét.

Csakugyan baj nélkül elérték Puteolit. Hiszen az egész úton nem eresztették el egymás kezét. A gyeplőt inkább. De az öszvér higgadt, öreg állat volt, s nem hozta ki sodrából, hogy Amor a kocsis, aki ostor helyett jácintvesszőt suhogtat.

Délre már ott voltak az Olajbogyóban. Az ajtó fölé festett címer nagyobb volt, mint maga az ajtó. Egy kis Mercurius és egy kis Apolló tartották az óriás olívaszemet, amelyre ez volt írva: *Utas, figyelj! Itt Mercurius olcsóságot, Apollo egészséget, Septumanus pedig udvariasságot ígér a jó ebéd mellé.*

A taberna kicsi volt, s tele a sarokban lobogó venyige-tűz fanyar füstjével, a zsírban pörkölődő véreshurka meg a roston sistergő kolbász szagával. De se az ajtórepedéseken kitóduló ételgőz, se a két isten ígérete nem ígérte meg kellő mértékben a halandókat. Az udvarias Septumanusnak, aki kénytelen volt

Bajaeban boltot tartani, hogy saját gyermeke fülén adhassa ki az erélyét, mindössze három vendége volt.

Igaz, hogy azok hat emberre való hangon cserélték ki eszméiket, úgyhogy már az utcáról hallani lehetett őket. Ahogy az új vendégek beléptek, elcsendesedtek, és az ilyen helyen szokásos gyanakvással nézegették őket.

A sarokba húzódtak, ahol egy téka tetején Bacchus ólomszobrocskája állt, vigyorgó ábrázattal, amiből ki lehetett olvasni, hogy az isten kedvelte a füstölt bort. A kimérőasztalnál egy kaszvadtt öregasszony szundikált, az ölében macska dorombolt.

- Ez lesz a kollégád, az istenek kiszemelt pohárnoka súgta a lány incselkedve a fiúnak. - Mernék fogadni, hogy Septumánának hívják.

Nyilván csakugyan annak hívták, és jó füle lehetett, mert szundikálva is meghallotta a nevét.

- Én vagyok, mit akartok velem - szólt oda csak úgy ültéből. Úgy látszik, azt tartotta, hogy az udvariasságot odakint a címeren csak Septumanus ígérte.

A lány odament hozzá, és elcsicseregte neki, mi járatban vannak. Hazahozták Bajaeból a kordét, és itt szeretnének ebédelni. Az egész fürdő csak az Olajbogyó konyhájáról beszél.

- Jó, jó - morogta a páratlan tökéletességű copa -, de mióta ismered te az én uramat?

- Ó, már több két esztendejénél - mosolygott kedveskedve Tit, hogy behízelegje magát az Olajbogyó kegyeibe.

Mérges sziszegés volt a válasz. A macska ijedten szökött le úrnője öléből.

- Úgy? Már két esztendeje? Törnéd már ki egyszer a nyakadat, lusta dög! De azért lehetne annyi esze annak a vén szárnak, hogy nem bízná akárkire a kocsit. Hát mért nem a fiú jött vele vissza?

- Most nem jöhetett, mert éppen csinosították - mondta Tit ártatlan képpel.

- Kicsoda? - dülledt ki a copa szeme. - Ki csinosította az én fiamat?

- A kedves apja - mosolygott Tit. - De talán könyörölnél már rajtunk, asszonyom. Borzasztó éhes az uram.

Odaintett a sarok felé. A copa megenyhült egy kicsit.

- Mit akar enni az urad? Botulát vagy tomaculát?

Titet nem lehetett zavarba hozni. Mivel egyikről se tudta, micsoda, azt felelte, mind a kettőt. Ez azután egészen megbékítette az asszonyt. Maga ment oda a tűzhelyhez, és odább taszigálva a szakácsot, aki nemigen volt másba öltözve, mint verejtékbe, fatálcára rakta a legvéresebb hurkát és a legzsírosabb kolbászt.

- Itt a botula is, meg a tomacula is. Bort?

- Füstöltet. Egy congiust - rendelkezett Quintipor.

- Nem, kettőt! - javította ki Tit, s megszorította a kezét az asztal alatt. - De poharat csak egyet!

A copa megpróbált egy mosolyt összeszedni, annak bizonyosságául, hogy hitvesi lelkének egyensúlya helyreállott.

- Fiatal házasságok vagytok. Taeda istennő világítsa meg az ágyatokat!

Nem tudták ugyan, ki ez az istennő, de a térdük egymáshoz rándult.

Ízlett nekik az étel, de azért nem sok kárt tettek benne. A bor jobban fogyott. Inni úgy is lehetett, ha fogják egymás kezét, s azért nem kellett levenni a szemüket egymásról.

Nem törődtek senkivel egymáson kívül. Ővelük se törődött senki. A három vendég újra cserélte az eszmét. Most már a copa is közéjük ült. Sőt néha percekig csak ő beszélt. Azt is az ő szavaiból vették ki - minden kíváncsiság nélkül -, hogy a három ember közül az egyik hajós, a másik pacaltisztító, a harmadik favágó.

- Még ezt a falatot - biztatta a lány a fiút. - Hiszen te még alig ettél.

- Ne kínálj, kis Tit, mert mindjárt az ujjadat kapom be.

- De ha ez a sok kolbász ittmarad, ez a boszorkány dühében mind a kettőnket beleaprít a hurkába - nevetett Tit.

- Azon könnyen segíthetünk. Ci-ic!

A macska odaszaladt, s az asztaltól három lépésre, figyelő tekintettel megállt.

- Gyere, gyere - biztatta a fiú, s behajigálta a kolbászdarabokat a pad alá.

A copa nagyot sikoltott.

- Juno fejére mondom, hogy én ezzel a két kezemmel csinálnék véreshurkát valamennyiből!

- Hallod? - riadt meg Tit. - Hát nem mondtam!

Most már figyelték a beszélgetést.

- Hát megmutatnám az istenüknek, ha egyszer a kezem közé kerülne! Csomóstul szagatnám ki a haját, mint az uramét, mikor rajtakaptam, hogy ő is az istentelenek közé akar állni. Hajánál fogva rángattam vissza a tűzhelyvédő jó öreg Lateranus istenhez.

- No nézd! - vigyorodott el a favágó. - Nekem mindig azzal hősködött Septumanus, hogy az ő haja a szolgálók miatt hullott ki.

- Mit vihogsz? - förmedt rá a copa. - Te is csak olyan istentelen vagy, mint a többi.

A favágó ijedten nézett körül.

- Ne bolondozz, copa. Tudod, hogy most fejébe kerülhet az embernek.

- Ugye, most meg vagy ijedve? - dühöngött az asszony. - De fogadok veled, hogy favágó létedre se tudod a favágás istenének nevét. No?

A favágó zavarodottan csavargatta a lompos bajuszát.

- Sose hallottam, hogy a favágásnak is van istene.

- Éppen ezért vesz el a világ, mert már névről se ismerik a népek az isteneket. A favágás istenét Putának hívták a régi öregek. Hát azt tudjátok-e, hogy még az ajtósaroknak is volt istene az én gyerekkoromban? Cardo volt a neve. A küszöbé meg Limentinus. Az övfelkötése Cinxia, a hajkenése Unxia. Én még azt is tudom, hogy mikor a gyerekem járni tanult, két istennő is támogatta. Mikor elindult tőlem, akkor Abeona vigyázott rá, visszafelé meg Adeona fogta a hóna alatt. De ma? Tán még a császárné se hallotta hírüket soha. Nem sok olyan asszonyt találtak a birodalomban, mint én vagyok!

Csontos öklével kiszáradt mellére ütött, és büszkén nézett szét a társaságon.

A pacaltisztító szólalt meg. Zöldes arcú, elfulladó hangú, fiatalos ember. Kirepedezett kezeivel minden mondat után öblögető mozdulatot tett.

- Nézzetek meg engem. Én a Manliusok nemzetségéből való vagyok. Főpapok, konzulok, hadvezérek voltak az őseim. Az apám proconsul volt, pedig fiatalon elhalt. Házakat, földeket, rabszolgákat hagyott az anyámrá, meg engem. Beállt kereszténynek, a rabszolgáit is megkereszteltette, föl szabadította, szétszította köztük a földjeit, a házait pedig eladta, és a pénzt a papokra bízta, hogy étessek belőle a szegényeket. Nekem pacaltisztítónak kellett lennem, mert az anyám szent lett.

Zöld arca kivörösödött, nyafogó hangját megkeményítette a keserűség, s ökleivel akkorát ütött az asztalra, hogy a poharak összezörrentek rajta.

A hajós, őszbe csavarodott haja, kócos szakála szerint a legidősebb köztük, békítően fogta meg a pacaltisztító karját.

- Ne haragudj, testvér. Úgy lehet, engem is etettek a vagyonodból. Mint hajótörött koldultam Rómában, meghallottam, hogy az istentelenek nagy istápolói a szegénységnek, beálltam közéjük. Mit tagadjam, megtették azt nálam különb urak is, elég sokkal mártogattam egy tálba. Két esztendeig voltam az isteni irgalom kosztosa, úgy szerettek bennünket a nővérek, s tán még ma is az volnék, ha ránk nem ijesztenek ezzel a nagy perzekúcióval. De már mondom, inkább a gyomor korogjon, mint a nyak szakadjon. Hát nem jól mondom, testvér?

A pacaltisztító összeszorított szájjal hallgatott. A favágó azonban őszintén helyeselt.

- Csakis, testvér. Én is mindig úgy vagyok, hogy inkább a lábam ujját vágja le a fejsze, mint a lábam fejét. Mondjad csak, testvér!

A hajós mondta, nekibátorodva a jó szótól.

- Akárki mit mond, nem olyan rossz emberek azok az istentelenek. Két esztendeig eltartottak étellel, itallal, és semmi egyéb munkát nem kívántak érte, együtt kellett imádkozni meg énekelni a gyülekezettel. No, köszöntsük Bacchust, ha most már pénzbe kerül is!

Megemelte poharát az ólomisten felé. A többiek is kortyantottak. A favágó kétfelé törülte a bajuszát.

- Aztán miféle imádságok voltak azok, testvér? - kíváncsiskodott.

- Azt már nem nagyon tudom. Nézd, testvér, elhidd, hogy megmondanám, de akkor se nagyon értettem, mit imádkoztatnak velem.

A copa mind a két karjával bekönyökölt az asztalra.

- Valami nővéreket emlegettél az elébb - nézett szigorúan a hajósra. - Kifélék azok? Különöseket hallottam én azokról.

A hajós, igazságtól és bortól tüzelve, hevesen hadonászott.

- Hát aki azokról különöseket beszélt, az hazudott. Megmondom úgy, ahogy van. Ha-zu-dott! Szent asszony volt az mind, egy illetlen szót se mondott volna ki, nemhogy olyant csinált volna, amit te gondolsz, anyus.

Hirtelen földerült arccal fordult a favágó felé.

- Eszembe jutott már! Nem imádság, csak valami olyasféle. Ők úgy hívták, hogy őtestamentum. Az sokkal érdekesebb volt, mint az imádságuk. Csak egyszer vettük elő, de azért megmaradt a fejemben. Megállj, hogy is van csak? Benne van, hogy a lánynak olyan a hasa, mint a zafírral borított fehér elefántcsont. Meg hogy virág hált a kebele közt. Hogy is csak? Várj, mindjárt eszembe jut.

Az Énekek Énekének összezavart foszlányait próbálta rendbeszedni borgőzös agyával. De csak Quintipor és Tit lesték előrehajolva, egymáséiba kulcsolt ujjakkal, mi jön még. A többiek ásítózni kezdtek. A legjobbkor nyílt az ajtó. Piros képű, szálás, vállas férfi lépett be rajta. Rövid gyolcs tunikájához, amely térdén alul takaratlan hagyta a lábát, zseb helyett szolgáló széles bőrvet viselt, vastag talpú bakancsai porosak voltak. Vállán üres bőrszak lógott.

- No, hogy megy az üzlet, Cimessor? - szólította ismerősül a copa. - Hány congiusra futja máma?

- Egyre se - csapta le mérgesen a bőrszakot a padra az új vendég. - Úgy látszik, ezzel a mesterséggel föl kell hagyni.

- Ne beszélj! - csapta össze a kezét a copa. - Mind kivesztek az istentelenek?

- Többen vannak, mint voltak! - legyintett Cimessor. - Éppen az a baj, hogy minden kivégzett tíz újat magzik. Az idősebb hóhérokat mindenütt munkabíró fiatalokkal kellett kicserélni.

- De hát mi károd neked abban? - értetlenkedett a copa, maga mellett kínálván meg helytel az elkeseredett embert. Bort is töltött neki, csak úgy barátságból.

- Elmondom, Septumana. Nem titok ez, üzleti ügy, meghallgathatjátok mindnyájan.

Cimessor nápolyi aromatarius volt, aki azonban az orvosi gyógyfüveken kívül varázsszerekkel is kereskedett. Sárkányvér, amely a szerelmesek italába keverve összeveszejtette őket egymással, csakúgy kapható volt nála, mint abrakadabrával televéselt jászpisz, amely terhes asszonyok combjára kötve megkönnyítette a gyermekszülést. Félelem ellen a rezgő nyárfa gyökeréből faragott nyulacskát kellett a nyakban viselni, dagadós lábúaknak afrikai százlábú porát kellett a sarujukba szórni, a májusban halászott Venus-kagyló héja a kockajátékban hozott szerencsét, a veszett kutya nyálába mártott gagát a vadászatban. Igen kapós volt

a holttengeri aszfaltból viperaméreggel gyúrt, fekete kréta, amit leginkább az örökség-vadászok vásároltak, mert ha azzal a nagybácsi vagy nagynéni tenyerébe egy omegát mázsolhattak, a görög ábécé utolsó betűjét, akkor egy hónapon belül esedékessé vált az örökség; és háromszoros aransúlyal fizették a satyrium-gyökeret, amely mindenki számára biztosította a szerelmi diadalt. Legkeresettebb cikk volt azonban az akasztott ember kötele vagy a szegényfából, a keresztből faragott forgács, amely megóvott a hirtelen haláltól, míg a kivégzettek minden porcikája a testi szenvedéseket hátrította el. Mióta azonban a keresztényüldözések megkezdődtek, azóta csak az istentelenek ereklyéinek volt becsülete. Akármilyen gyűlölt isten volt a keresztényeké, a legvakbuzgóbb pogányok se tagadhatták le azokat a csodákat, amelyeket híveiről tett, és a leggyűlölködőbb üldözők is igyekeztek valami relikviát szerezni a kivégzett istentelenekből. A dolog nem is ment nehezen, mert az áldozat sok volt, a hóhérok szabadon rendelkeztek a holttestekkel, és olcsón adták az ereklyéket. Az élelmes Cimessor azonban, akinek mint jónevű varázsszer-kereskedőnek jó összeköttetései voltak a bíróságokkal, ezeknek a támogatásával csakhamar monopolizálta ezt az üzletet, ezért senki se mondta aljas embernek, sőt mindenki elismeréssel nyilatkozott találékonyaságáról és ügyességéről. Megegyezést kötött a nápolyi és római hóhérokkal, s azok szótartásában megbízva, ajánlatot tett a legelőkelőbb és leggazdagabb családoknak hiteles ereklyék szállítására, sőt nagyobb előlegeket is szedett fel. A baj éppen az volt, hogy nagyobb lármát csapott, mint kellett volna, a keresztények időnek előtte értesültek a szörnyű vállalkozásról, s megakadályozták a nagy üzletet. Köztük is akadtak olyanok, akik előkelő összeköttetésekkel rendelkeztek, a bíróságnak is voltak tagjai, akik fölháborodva vettek tudomást a förtelmes üzérkedésről, s a dolog vége az lett, hogy a keresztények maguk váltották meg drága halottaikat. A gazdagok összeadták a váltságdíjat, s a legszegényebb koldus csontjait is megmentették a gyalázattól.

- Elveszett ember vagyok - csikorgatta fehér farkasfogait a vállalkozó. - Nemcsak a csontokat vásárolták el előlem, de még az istentelenek véréhez se tudok hozzájutni. Lepedőket, szőnyegeket terítenek le az arénában, a vesztőhelyeken, hogy még a földre se jusson a csodatevő folyadékból, s megvesztegetik a pribékeket, hogy üvegekbe foghassák fel az elfolyó vért.

Benyúlt a széles övbe, s egy csontocskát dobott az asztalra.

- Zsákkal mentem, s háromnap szaladozás után csak ennyit tudtam szerezni.

- Micsoda ez? - kérdezte a copa.

- Egy ujjpérc. Igaz, hogy főszentből való. Valami diakonusból. Úgy mondták, a római püspöknek a segédje volt. Ott voltam magam is, mikor sütogették a rostélyon. Keménykötésű fickó volt, ámbár még egész gyerekember. Egy szisszenésit nem hallották, úgy mosolygott, mintha rózsákon feküdne, és egész barátságosan mondta a lictornak, hogy megfordíthatják már, mert úgy érzi, az az oldala már megsült, amelyiken feküdt.

Nem szörnyülködött el senki a társaságban. Kézről kézre adogatták az ujjpercet, a hajós azt mondta, most már emlékszik az illetőre, ő volt a fő alamizsnaosztogató, sovány, vékonycsontú fiatalember. A favágó pedig meghúzogatta a csontot a torkán.

- Egy kicsit kaparta a fájás. Kíváncsi vagyok, használ-e.

Septumana a tenyerében méricskélte az ujjpercet.

- Mennyiért adnád ezt nekem, Cimessor?

- Semennyiért se. Ezt magamnak vettem. Kereskedőembernél, akire sokszor lesekszenek útonálló, mindig jó az ilyesmi.

- Hiszen majd szerzesz te magadnak másikat.

- De nem ilyen főszentét. Nagy szükségem lesz nekem erre, mert nemsoká itt a világ vége.

- Hogy tudod? - néztek rá ijedten.

- A keresztények mondják. De meg azt is hallottam, hogy Rómában, Mars templomában könnyezett Romulus régi faszobra, és Picenumban egy koca karvalykörmű malacot ellett.

Tit megrántotta a Quintipor karját.

- Gyerünk innét, Gránátvirág. Én úgy félek.

A lány csakugyan halásápadt volt és reszketett. Karonfogta a lányt és kivezette. Ahogy a társaság asztala előtt elmentek, egy aranyat dobott a copa elé.

- Rosszul érzi magát a feleségem - mondta magyarázatul.

- Majd lesz az még rosszabbul is - folytatta Cimessor a világ vesztéről való értekezést. - Neked már könnyű, Septumana, mert te öreg vagy, és úgyse éred meg...

A lány kint az utcán ráborult a fiúra. Pedig nagy volt a sürgés-forgás, a taberna a kikötősoron dülleszkedett.

- Gránátvirág, eredj vissza!

- Minek, kis Tit?

- Vedd meg nekem azt a kis csontot attól az embertől.

- Minek volna az neked, kis Tit?

- Nagyon félek.

- Kitől félsz, kis Tit?

- A világ végétől meg a haláltól is félek. Én nem vagyok bátor, Gránátvirág, csak tettetem magamat. Tudod, hogy a holdtól is hogy félek, mert olyan sárga halott arca van. Nem akarok, nem akarok meghalni!

Quintipor egészen magához ölelve átvonszolta egy csendesebb utcába. Ott már kezdtek sokasodni a szájatátók. Itt azonban belesajdult a lábába a fájás, s csak most jutott eszébe, hogy a botját a tabernában felejtette. A lányt leültette egy kőpadra.

- Várj meg itt, kis Tit.
- Megveszed, Gránátvirág?
- Megveszem, kis Tit.

Pár perc múlva már kocogott a botja a macskafej-kövezeten. Így nem esett nehezére a járás. A lány bizakodva futott eléje.

- Ideadta?
- Már nem volt ott, kis Tit. Nem tudták megmondani, hová ment.
- Akkor nekem meg kell halnom, Gránátvirág - csüggesztette le a lány a fejét.
- Kis Tit, hát nem szeretsz már engem? - ölelte át a fél karjával Quintipor. - Nehezedj rám bátran, kis szívem, most a bot viseli mindkettőnk terhét.

Lassan lépegettek lefelé a lejtősödő utcán. A fiú érezte, hogy a lány megint reszket.

- Nem felelsz, kis Tit? Hát nem szeretsz már, hogy meg akarsz halni?
- Hiszen azért kell meghalnom, mert szeretlek. Valami borzasztó szerencsétlenségtől félek. Azért kellett volna annak az istentelennek a csontja.

Nagy, nyílt mezőre értek ki, amelynek zöld tengerében mint aranyszigetek sárgállottak a galium minden szellőtől meglibbenő, tömött bugái.

- Ne félj, kis Tit! Te mondtad, hogy míg egymás kezét fogjuk, addig nem érhet baj bennünket - hajtotta a fiú a fejét a lányéhoz.

- De ha nem foghatjuk egymás kezét? Ha magam maradok, és jön a veszedelem?

- Ha én azt megtudom, szerzek neked ahelyett a kis csont helyett egy egész vértanút.

- De fővértanút?

- Fővértanút.

- Köszönöm, Gránátvirág. Ugye, az biztosan csodát tesz énvelem?

Átfonta a fiút mind a két karjával. Sohase ragyogott még az arcán ennyi szelídség, tisztaság, gyermeki ártatlanság - gondolta Quintipor. És ő most csak a fél karjával ölelje? Eldobta a botot, valahol messze vészett el a fűben.

- Látod, te máris csodát tettél velem.

Fölkapta a két karjába, és megindult vele, mint egy kisgyerekekkel.

- Hazáig így viszlek, kis Tit.

- Vigyél - bújt hozzá a lány, és egy darabig csöndben volt. Talán el is aludt. Mikor megszólalt, kipihent, nyugodt volt a hangja.

- Tegyél le, Gránátvirág. Virágot akarok. Szakíts nekem abból a sárgából. Csak egyetlenegy szálát. Köszönöm. Minek hívják ezt?

- Nem tudom, kis Tit.

- Adj neki valami nevet.

- Venus haja. Nem, az nem lehet. Hiszen a te hajad fekete. A paplanod milyen, kis Tit?

Kis Tit már nevetett. Hogy ez a Gránátvirág ilyen ravasz tud lenni! Mintha nem látta volna! Össze nem csókolta volna!

- Sárga.

- Akkor legyen a virág Venus paplana.

- Most már forduljunk vissza, és keressünk egy öszvérfogatot. A nap nemsoká a hegyre ül. Bajae messze van, és az a csontkereső útonállókról beszélt.

Szelíden, testvérek módjára ölelték egymást a kocsiban. Most Quintipor szólította Titet kislánynak.

- Kislány, szoktál te az istenekre gondolni?

- Igen, mikor dörög az ég. Hát te?

- Én akkor, mikor terád gondolok.

- Remélem, akkor meg vannak veled elégedve az istenek.

- Kislány! Szoktál te imádkozni?

- De furcsákat kérdezel, Gránátvirág. Még senki se kérdezett ilyent tőlem. Szoktam.

- Melyik istenhez?

- Nem tudom, milyen isten lett belőle.

- Kiből?

- Az édesanyámból. Azt hiszem, vigyáz rám. Én őhózzá szoktam imádkozni.

- Mit szoktál neki mondani?

- Szégyellem megmondani. Nagyon gyerekes lehet. Arra szoktam kérni: Add, hogy jó legyek azokhoz, akiket szeretek, és hogy énhozzám jó legyen mindenki.

- Nekem adod az imádságodat?

- Mit csinálsz vele?

- Ezután én is imádkozom. Azt amit te. Reggel?

- Este. Amikor a csillagot meglátom. Akkor akárhol vagyok, fölnézek rá és imádkozom.

- Melyik csillagot?

- Majd megmutatom. Mire hazaérünk, feljön. Hat csillagból áll. Trulla úgy mondta, szék-csillag, mert olyan, mint egy trónus. Ilyen alakja van, ni.

Belerajzolta az ujjával a fiú tenyerébe a Cassiopeiát.

Mire beértek Bajaeba, csakugyan ott ragyogott a fejük felett a trónus-csillag.

- Ez az, látod. Ma éjszaka azt fogom álmodni, hogy te ülsz benne.

- De csak azért, hogy az ölembe vehesselek.

Amint hazaért, levelet talált az asztalán. Alexandriából jött. Maga a császár tudatta vele, hogy az apja, Quintus kertész meghalt, és az anyja ismeretlen helyre költözött. Kérte, hogy nyugodjon meg az istenek akaratában, és ne legyen nagyon szomorú. Hiszen addig, míg ő, a császár él, nem érezheti magát egyedül a világon, mert neki mindig lesz gondja élete megmentőjére.

Quintipor nem is szomorodott el. Apja, anyja, a császár, az egész világ nagyon messze esett most tőle. Mint egy régen átolvasott és becsukott könyv, amelyre már csak homályosan emlékezik, de azt tudja, hogy nem kívánja többet kinyitni.

Valamelyik régi bútorban percegni kezdett a szű. Nem ijedt meg tőle. Quintus falusi házában is voltak régi bútorok, az antiochiai szent palotának is voltak elhagyott termei, ismerte ezt a nyugtalan kis démont. De nem, ez a bajaei mégis másfajta lehetett. Bajaeban a szű is azt percegte, amit a vércse vijjogott.

- Ti-i-it! Ti-i-it!

...Reggel arra ébredt fel, hogy rángatják a feje alatt a vánkost. Trulla bökdösött a bordái közé.

- Mit akarsz, anyó?

- Úrnőm küldte neked ezt a találdkimicsodát.

Egy hosszúkás, szürke selyemtokot tett le a takarójára. Úgy nézte, övtartó. Vagy szalag volna benne? Súlya nem volt egyéb, mint a pecséttel lezárt átkötő zsinégé.

- Köszönöm, Trulla. Majd úrnőm kívánsága szerint cselekszem.

Álmosan nézett a dajkára, hogy hátha így mindjárt megszabadul tőle. Tudta, hogy bizalmasa Titnek, s talán éppen ezért nem nagyon szerette. Sőt néha gyűlölte, ha arra gondolt, hogy az mennyi mindent tud Titről, amit ő tán sohase fog megtudni.

De most nem gyűlölte, csak szerette volna már felnyitni a tokot.

Trullának azonban nem volt mehetnékje. Az öreg cseléd elkapatottságával ütött a magister vállára, aki csakúgy cseléd, mint ő, csak nem olyan tekintélyes még.

- Te, mindenütt ilyen fehér a te bőröd? Bona Deára! Fehérebb, mint a nobilessimáé! No, ezt elmondom neki. Vagy ő már tudja, mi?

Quintipor az egyik karjával aláölelt a vánkosnak, a másikkal eltakarta az arcát.

- Már megint alszol? Akár az én úrnőm. Idezavart hozzád, de ő még visszafeküdt. Kár pedig, hogy itt nincs ő is. Úgy látom, teveled is meglehetne csinálni, amit Maxentiussal is megcsináltunk egyszer. Belopóztunk hozzá reggel, nem ébredt föl rá. Aztán fölhúztuk a kezére a szöges tábori bakancsát, és nagyot kiáltottunk. Erre persze följött, mindjárt az arcához kapott a bakancsos kezével, és úgy összekarmolta magát vele, mintha csak vadmacskák baltázták volna meg! No, annak lehetett nevetni!

Quintipor nem nevetett. A dajka már rég elment, és ő nem is moccant. Aztán lassan, elnehezdedt kézzel, mosoly nélkül bontotta fel a kétfelé nyíló tokot.

A tegnap este szakított mezei virág összelapult, megbarnult bugája feküdt benne. A végén nyakbavető hurokba kötve Tit subuculájának keskeny, piros zsinórja.

Alatta fehér selyemdarabkára írva karminnal a magyarázat. Amit a tabernában az isteni irgalom volt kosztosa próbált idézni az Énekék Énekéből:

- *Kedvesem, én vagyok az a virág, amely kedvesed keblei közt hált.*

XXXII.

Fölbátorította őket, hogy Puteolit olyan szerencsésen megjárták. A lánynak az jutott eszébe, hogy ki kellene rándulni a lucrinusi tóra. Egy nap alatt azt is kényelmesen meg lehetne járni, s meg is fürödhetnének a tóban, amelybe hideg és meleg források nimfái öntögetik urnáikat.

- Ha csak attól nem félsz, hogy úgy jársz velem, mint az egyszeri kisfiú Salmachisszal - tette hozzá pajkosan. - Tudod, kire gondolok?

Gránátvirágnak az egész arca gránátvirágszín lett. De azért azt felelte, hogy nem tudja.

- Te nem ismered Hermaphroditus történetét? - csapta össze a lány a kezét tettetett csodálkozással. Elhatározta, hogy most azért is megkínozza Gránátvirágot. Öröme telt a pirulásában, és nagyon ambicionálta, hogy ő szoktassa le róla.

- Az egyszeri kisfiú - magyarázta, le nem véve szemét Quintiporról - Hermész és Aphrodité fia volt, és a nimfát, akivel összepajtáskodott, Salmachisnak hívták. Ez a Salmachis sokkal okosabb volt, mint a kisfiú, s lehet, hogy éppen azért szerette úgy, mert az meg nagyon mulyácska, szégyenlős, lányos kisfiú volt. De nemcsak megszerette, hanem úgy beletévelyodott, hogy azt hitte, mindjárt meg kell neki halni, ha nem láthatja a kisfiút. Ezért aztán, mikor egyszer itt fürdöttek a lucrinusi tóban, arra kérte az isteneket, úgy egyesítsék már egyszer kettejüket, hogy többet egy pillanatra se válhassanak el egymástól, még akkor se, ha akarnának. Az istenek szíve meg is esett a nimfán, és teljesítették a kérését. Ketten mentek bele a vízbe, de csak egy lény jött ki belőle, aki se egyikük nem volt, se másikuk, hanem volt mind a kettőjük, olyan erős, mint a fiú, és olyan szép, mint a lány. Aki Ovidiusnak el nem hiszi, higgye el Martialisnak, az is nagyon szavahihető fiú volt, nemhiába költő volt.

- No, félsz-e most már, kisfiú?

A kisfiú annyira nem félt, hogy mindjárt haza akart szaladni a fürdőruhájáért, addig, míg Trulla összekészíti az eleséges batyut.

- Nem úgy lesz az - ellenkezett a lány. - Oda nem kell fürdőruha, mert ott csak az istenek és a nimfák lubickolnak, s azoknak még olyan nagy úr se parancsol, mint a cumeai aedilis. Hanem mást szeretnék én, kisfiú. Megvan még az a zöld ruhád a cseresznyepiros övvel?

- Megvan, kis Tit.

- Mért nem hordod te azt soha, Gránátvirág?

- Eltettem, kis Tit. Csak egyszer akarom még fölvenni.

- Nem vagyok rá kíváncsi, mikor - fordított hátat a lány. - Mondtam már, hogy úgys én halok meg előbb, mint te.

A fiú csókkal akarta megbékíteni.

- Azért én csak haragszom - tartotta oda a lány a száját. - Ez nem igazi csók, azt most nem adok, ez csak olyan *osculum*. Ha azt nem akarod, hogy rögtön meghaljak haragomban, akkor szaladj, és azonnal vedd fel a zöld ruhád.

Az idő ugyan nem a zöld ruhára való volt, olvasztott ólom csurgott a nyárvégi égről, amely alatt már búcsúra készülő ficserékeléssel röpködtek a boldogtalan Aedon leányai. De Quintipor helynek érezte volna a ruhát akkor is, ha sziklából lett volna szabva. A lány végigsimogatta benne.

- Tudod, hogy már akkor megszerettetek? Azért szeretem ezt a ruhád is, mert akkor ez volt rajtad. Ezt majd egyszer nekem adod, s én fölakasztom házi kápolnámban, ha lesz.

Hirtelen elhallgatott, és szomorúság ömlött el az arcán. Magatudatlan mozdulattal tépte le - keskeny erdei ösvényen jártak - egy hibiscus-bokor vérvörös virágkelyhét.

- Nem sajnálsz, kis Tit? - ütődött meg a fiú. - Olyan szép virág ez.

- Gyűlölöm a szép virágot - dobta el a lány az összetépett szirmokat. - Vagy csak irigylem? Ó, milyen jó a virágnak! Neki csak szépnek kell lenni, és az nem nehéz. Semmi gondja, se apára, se császárra, se...

Nem fejezte be a mondatot, elmosolyogta magát.

- Ej, bolondokat beszélek, Gránátvirág. Inkább te mondd meg, te is szerettél már akkor engem? Őszintén, kisfiú! Nekem nem lehet hazudni!

Megnyomta az orrát.

- Kemény. No mondd!

- Csak... csak... később szerettelek.

- Mikor később?

- Öt perccel később, mint ahogy megláttalak. Mikor már nem volt ott... Mikor már nem voltak ott...

A lány csókkal fojtotta bele a nevet.

- Mondd, rosszat gondoltál rólam? Nem, ezt ne mondd! Bolondformának? Igen? Ezt mondhatod, mert vállalom. De a szépségemtől el voltál ragadtatva? Rögtön felelni, Gránátvirág!

- Tetszettél, tetszettél.

- De nem nagyon, ugye?

- A szemed nem láhattam. Az arcod se igen.

- A karom láttad. A lábam is láttad, ha akartad.

- Nem nagyon néztem meg.

- Szégyellted, kisfiú?

- Soványaltalak, kislány.

- Még most se vagy velem megelégedve? - himbálta meg magát, és kinyújtotta a karját a rövid köpenyke alól. - Többet nem mutathatok, mert akkor a kisfiú kiszúrja szégyenletében a szemét.

Fölhúzta egy kicsit a térden alul érő riciniumot.

- Láttad te már nőnek a térdét, Gránátvirág? De meg is nézted? Ne mondd, hogy igen, mert akkor én szúrom ki a szemedet mindjárt!

Leeresztette ruháját, s hajából kihúzta a cikáda-fejű aranytűt. A ragyogó, fekete sátor kibomolva hullott a két vállára.

- És csakugyan mertél már te nőre nézni, kisfiú?

A fiú eleinte dadogott, de aztán nekibátorodott. Férfinak akart látszani, ami a lányt mulattatta is, meg is hatotta.

- Kisfiam, kisfiam - gúnyogott neki, kisimogatta homlokából a haját. - Ki gondolta volna, hogy nekem már ilyen nagy kisfiam van! Borzasztó, már majdnem megcsókolt egy korinthuszi lányt.

Közben egyre jobban belemélyedtek az erdőbe, s egyszerre az út is elfogyott. Mars isten fekete ruhás, piros fejű madarai egy pillanatra kíváncsian nézték őket, aztán nyugodtan kopogtatták tovább a fákat.

- Itt kevés ember járhat, mert ezek még nem tanultak meg félni - nézegetett körül Quintipor. - Nagyon megijedsz, kis Tit, ha azt mondom, hogy vissza kell fordulnunk?

- Nagyon megijedsz, kisfiú, ha megmondom, hogy én nemcsak hogy magam nem megyek vissza, de még téged se eresztelek innen ki? - hevededett le a lány egy óriás gesztenyefa tövében. - Itt maradunk, és itt élünk, mint faun és nimfa. Hadd hallom, melyik akarsz lenni te?

Kinyújtott lába fején, amelyről lerúgta a szandált, hogy kirázza a belebújt gizgast, egy erdei egér futott keresztül. Elvisította magát, és térdére ugorva könyörgött Quintipornak, aki ott állt fölötte, a fának vetett háttal.

- Vegyél föl, Gránátvirág, és szaladjunk innen akárhová. Ilyen fenevaddal nem maradhatok egy erdőben.

Jó darabig vitte az ölében, keresve az utat.

- Soká találd meg - súgta a fülébe a lány. - Nagyon jó nimfának lenni ilyen faunnak a karjaiban.

De azért rögtön lecsúszott a földre, amint kutyacsaholás ütötte meg a fülüket.

- Hová bújjunk, ha Diana vadászik itt? Vagy gondolod, kisfiú, hogy bevesz bennünket a kíséretébe?

De nem Apolló szűz nővére volt, csak egy mosolygó szemű öregember, rőzsével a hátán. Nagyot nevetett, mikor megtudta, hogy erre keresik a lucrinusi tavat.

- Úgy jártatok, mint aki ikrát keres az ökörben. Kelet felé akartok nyugatra érni. Thesius is így járt volna, ha Ariadnát nézi a fonal helyett.

Hangjában is, tartásában is volt valami papos, de az öltözete vadászós volt, s hibásan mondta Thészeuszt is, Ariadnét is.

- Miféle erdő ez? - kérdezte Quintipor.

- Ez Diana Limnatis szent erdeje. Ez az istennő nyelette el egyszer a földdel azokat a szerelmeseket, akik megfeledkeztek magukról az ő gesztenyefái alatt.

- És te mije vagy a nagy istennőnek? - hökkent meg a lány. - Vadásza vagy hajtója?

Az öregember sekrestyése volt a kis erdei szentélynek, amelyet, ahogy ő mondta, még Enehás alapított valamikor. Akkor még olyan nagy város volt itt, hogy hét nap kellett a megkerülésére. De ez borzasztó rég lehetett, akkor még a titánok uralkodtak a világon, és a Vesuvius még egy volt az Aetnával. A nagy város is úgy pusztult el, hogy a tűzokádó hét álló esztendeig okádtá rá a tüzet meg a hamut. Aztán az egészet benőtte ez az erdő, az emberek elszoktak innen, s Diana szentélyét most már olyan kevesen látogatják, hogy a pap nem élhetne meg benne. Egyszer egy évben jön ki Neapolisból a kerületi flamen, számba veszi a kápolna kincseit, mindig el is visz belőlük valamit, de azért van még itt mire vigyázni. Ajánlta, nézzenek körül a szentélyben, s ha fáradtak, ki is pihenhetik ott magukat.

- Akarod, kis Tit? - nézett Quintipor a lányra.

Hogyne akarta volna, súgta vissza. Hiszen ha itt a titánok voltak valamikor az urak, akkor ő mint örökös jöhet-mehet itt.

- Nem mint nagy titán - bújt oda a fiúhoz -, hanem mint egészen icipici kis Tit.

A kis, kerek szentély, a nyitott oszlopcsarnok végében, csakugyan nagyon régi lehetett, talán még az első görög gyarmatosok építették, mikor a rómaiak még csak keszeget halásztak. Szőrükvesztett vadbőrök lógtak a falakon, egy ion lant - a sekrestyés szerint egy Himerosz nevezetű híres muzsikus játszott rajta -, bronz-babérfüzérek és ezüst borostyán-koszorúk, s itt volt a Gráciák gyöngyös öve - ők maguk ajánlották fel a szűz istennőnek, s azóta járnak meztelenül -, de azt már elvitte a flamen. Egy azúr vázát az isteni Nero császár hagyott itt emlékebe, akinek áldott emlékezete sohase múlik el a világból, egy ezüst tükröt pedig Chelidone, aki egy kicsit félt is idejönni, mert olyan jófajta nőszemély volt Rómában, bele is írta a tükörbe, akinek jó szeme van, el is tudja olvasni.

A fiú és a lány együtt betűzték ki a körbefutó felírást.

*Tíz évig, te tükör, mutogattad a szép Chelidonét,
Már ezután jaj, csak szomorú romokat mutogatnál.
Első ráncaimat amikor könnyezve tekintem,
Itt hagylak. Mosolyogj ezután a szűz Dianára.*

Összemosolygott a két fiatal arc, s mosolygott rájuk az oltárról a szűz Diana is, akit ihletett szobrász rég elporlott keze véshetett ki szicíliai márványból. Latona leánya, egyik lábával előrelepve, leeresztett bal kezében íjat tartott, jobbjaival nyilat vett ki a vállán függő tegezből. Szokott ábrázolása volt ez a karcsú csipőjén

rövid spartai tunikát viselő istennőnek, szokatlan csak az volt rajta, hogy felső testét a két lányosan boltozott kebelével teljesen födetlen hagyta a szobrász.

- Milyen szép! - sóhajtott el magát a fiú.

- Várjatok - mosolygott a sekrestyés. - Most megmutatom a legnagyobb kincsünket.

Két talpatlan, gömbölyű ezüst csészét vett ki az oltár mélyedéséből.

- Látjátok - simogatta eres, öreg kezeivel az időbarnította ezüstöket -, ezekről a csészékről mintázta a szobrász az istennő kebleit, a csészéket pedig Vulcanus magának az istennőnek a kebleiről mintázta.

Odakint csaholt a kutya, az öreg kiszaladt, átnyújtva a csészéket Quintipornak. Tit kevélyen fölszegette a fejét.

- Mit gondolsz, kisfiú, van nekem valami szégyellenivalóm az istennő márványba vésett és ezüstbe öntött keblei előtt? Szétnyitotta mellén a ricinium hasítékát, és Diana ezüst keblei csengve gurultak végig az oltár kikoptatott márványlépcsőin. S bár az istennőt itt sokkal súlyosabb sérelem érte, mint amilyenért Niobénak meg kellett halni gyermekeivel, se a föld nem nyílt meg, sem az istennő nem röpítette el soha nem hibázó nyilát. Sőt Diana, akinek arcát éppen akkor érte a tetőrésen becsorgó napsugár, sokkal lágyabban mosolygott, mint eddig. S mosolygott a sekrestyés is, aki nem találta szükségesnek se csoszogással, se köhögéssel siettetni a két fiatal száj szétválasztását. Nesztelenül osont be, megtörölgette és helyükre rakta a csészéket, s csak azután kérdezte meg a fiatalokat, hogy miben lehet szolgálatukra. Tejet kívánnak-e ebédre, vagy gyöngé galambot, s a porticus hűvösében terítsen-e nekik pihenő helyet friss szénából, amelyből a melilotus mézes szaga árad, vagy az oltár mögé terítse le a medvebőröket, amelyeket maga Orion, a csillagok közé került nagy vadász, pályabér gyanánt adott a szűz istennőnek, aki nyílversenyben még őt is legyőzte.

Nem értették meg egyszerre, mit mond, nem is nagyon hallották. Most nem voltak a sötétség zsákjába kötve, mint mikor az első csókot adták-vették, Kleopatra fája alatt. De a lampyrisok előbújtak a márványfalakból is, zápor módjára hullottak a mennyezet gerendáiból, s úgy elborítottak mindent, hogy egymást se látták tőlük. Most a fiú ébredt vissza elsőnek erre a világra. Félénken megsimogatta a lány kezét, aki szorosan összefogva tartotta nyakán a ruhát.

- Kis Tit! Kis Tit! - hívogatta életre a gyermekébresztgetés cirógató hangján.

A lány fölkapta a fejét, bizonytalankodva tekingetett körül, vörösre dörzsölte szemhéját, és aztán mosolyogva hallgatta az öreg templomszolgát, aki türelmesen elismételte mondókáját. De most azt is hozzátette, bocsánatkérő pillantással a nyilas istennő szobrára és megértő kacsintással Titre, hogy azért Venus mégiscsak hatalmasabb.

- Ejnye, ejnye - csóválta a fejét Tit -, hát nem félsz, hogy megnyílik alattad a föld? Minket azzal ijesztettél.

- Az erdőben igen, mert ott nem tűri Latona a szerelmeseket. De a házába be kell neki fogadni őket, mert miből élnénk, ha itt is szívtelen lenne?

Mint magától értetődő dolgot vallotta be, hogy ő csak házon kívül szolgálja Dianát, de idebent Venus hajtója. Neki az a fizetése, amit a szerelem hálából az oltárra tesz. Sajnos, Bajaiban nem tudják, milyen kellemes hely ez, s csak véletlenül vetődnek ide látogatók. Utoljára egy héttel ezelőtt járt itt egy táncosnő, egy majom formájú kis öreggel meg egy serdülő kamasszal, s itt, ezen a helyen kérte az istennőt, hogy vagy őt tegye férfivá, vagy azokat.

- Három dupla sesterciust hagyott az oltáron! - emelte fel a három ujját. - Pedig ő nem volt olyan szerencsés, mint te vagy, mert neki a két szeretője se tett egy emberszámot.

Titnek megcsapta a láng az arcát. Csak a kezét merte hátranyújtani Quintipor felé, s arra fordult meg, hogy hiába nyújtja. A fiú már kint álldogált az oszlopok alatt, kifutott utána.

- Megszöktél, Gránátvirág?

- Áldozatot szeretnék bemutatni Dianának - mutatott mosolyogva a lécből összeácsolt kis házikóra, amely tele volt Venus madaraival.

- Te? - csapta össze a kezét a lány. S most egy kicsit meg is borzadt azon, hogy Gránátvirágot vért ontani lássa. Éppen ezen a napon!

Akkorra a felemás templomszolga is odacsoszogott. Elborult ábrázata felderült egy kicsit, amikor meghallotta a jó szándékot.

- Kettő? - kérdezte reménykedve. - Kettőtökért.

- Mindjárt megmondom. Kis Tit, húzd végig a kezecskéd a ketrec oldalán. Amelyik hozzákap, azt mind föláldozzuk. Hét rózsaszín csőröcske csípett bele éhesen a lány fehér ujjába. Öt fehér és két fekete.

- A feketék párosak - mondta az öreg, s beleszedte a galambokat egy nagy födeles kosárba. A feketék közül csak az egyiket kellett megfogni, a másik magától előtipegett. - Gyertek utánam.

Visszamentek a templomba. Az öreg letette a kosarat az oltárra, előkészített egy kiöntős bronzüstöt, s megtörülgetett egy kőkést.

- Várj! - kiáltott rá a fiú, s letett az oltárra két aureust.

- Ezüstkést hozok! - pillantott oda az öreg, és kiszaladt a templomból.

A lány bánatosan nyújtotta be az ujját a galamboknak a fonott kosár hézagain keresztül. A fiú megsimogatta a fejét.

- Te mutasd be az áldozatot, kis Tit, akkor jobban örül neki az istennő. Úgyis úgy hasonlítasz hozzá, mintha testvére volnál.

- Én? - rettent meg a lány. - De én... csakúgy félek a vértől, mint te.

- De hát én nem gondoltam vérre! - ámult el Quintipor. - Én úgy gondoltam, hogy szabadon eresztjük a galambokat a szűz Diana tiszteletére.

A lány szájáról az elragadtatás halk sikolya röppent el. Utánaröppentek a galambok is a felnyitott kosárból. Megzavarodva körül-körül csattogták a mennyezetet, aztán kijáratot találva egymás után hussantak ki a templomból.

- Kiröpültek? - szaladt be az öreg, hadonászva az ezüstkéssel. - Nekem mindegy, a hibát nem én követtem el.

Megnyugodva látta, hogy az aranyak ott ragyognak az oltáron, s így nem törődött vele, hogy vendégei egymás kezét fogva szeles gyerekek módjára hancúroznak ki a templomból. Azok se törődtek övele, meg se hallották a füttyögést, amellyel vissza próbálta csalogatni az istennő galambjait.

A fehérek kezéhez is tértek, de a feketék nem. Azok felszabadítóikhoz szegődtek, hol a fejük felett suhogva, hol előttük libegve. Tit vette őket észre előbb.

- Nézd, a fehérek elmaradtak, csak a feketék hűek hozzánk!

Quintipor megdobálta őket pínatobozzal, de a galambok nem ijedtek el. Mentek velük az erdő széléig, ott leereszkedtek egész a fejük magasságáig, s kétszer is körülsuhanták őket, mint ahogy alant repülő fecskék szokták.

- Fekete gyűrűbe fogtak be bennünket! - állt meg ijedten a lány.

- Hess! Hess! - csattantotta össze a fiú a tenyereit.

A fekete galambok felröppentek, és eltűntek a fák közt.

- Aranygyűrű! Aranygyűrű! Aranygyűrűt találtam! - kiáltotta a fiú, és derékon kapva a lányt, fölemelte a magasba, és megmutatta a napnak, amely éppen rongyossá tépett egy felhőt, a tengernek, amely tőlük jobbra harsogott, balra a halászó gémekkel teli rétnak, amelyen piros abroszok gyanánt lobogtak a nagybugájú lithrumok foltjai, s a szénásszekérnek, amellyel lassan cammogtak az ökrök a Bajaenak vivő széles országúton.

Az erdő fölött villámmostor cikázott. Míg benne jártak, észre se vették, hogy fehér szélű, fekete felhőbástyák nyomakodnak előre a fák hegye felett. A lány összeresztett, és lecsúszott a fiú karjai közt.

- Szaladjunk!

- Nem - szorította magához a fiú, és nyújtotta a száját. - Addig nem!

A lány közel vitte hozzá a magáét, aztán visszakapta a fejét.

- Úgy, Gránátvirág? - csúfolódott. - Hát kinek van adó szája, kinek van kérő szája? Azért is most csak *basiumot* kapsz. Ezt a hálacsókot már akkor neked szántam, mikor a galamboknak megkegyelmeztél.

Megcsókolta a két arcát és a két szemét. A zafírok ragyogóbbak is lettek, zavarosabbak is.

- A számat is! A számat is!

A lány kirántotta magát a karok kapcsából.

- Nem adom a vágyam! - sikította, és előreszaladt. A fiú utána. A lány ki-kifulladt, s olyankor megállt egy gondolatnyira. Karkinyújtásnyi közelbe engedte a fiút, s mikor az utána kapott, újra előreszaladt.

Jó darabig kergetődztek már, mikor a lány csakugyan kifáradt. Lihegve támaszkodott neki egy sienit-oszlopnak, amelynek tetején két, csuklóban összetett kéz fekete kőből való hamvvedret tartott. A rómaiak annyira szerették az

életet, hogy halálukban is a legelevenebb útjába feküdtek. A halottak nem külön városokban laktak, hanem sírjaik a városok kapuitól kezdve az országutak hosszában helyezkedtek el, mind a két oldalon, mint hosszú, fekete nyaklánc gyöngyszemei.

- Már közeledünk Bajahez, Gránátvirág - nyújtotta kezét a lány a fiú felé. - Pihensz egy kicsit velem?

Csak most nézték meg jobban az oszlopot. Észrevették, hogy betűk is vannak belevésve. Összeölelkezve olvasták el a fölírást.

- *Titus Lollius Masculus azért feküdt az út mellé, hogy akik itt elhaladnak, azt mondják neki: légy üdvöz, Lollius!*

- Nini, hiszen itt a képe is! - fedezte fel Tit a halott reliefjét az oszlop oldalában. Alatta kis párkány volt, elszáradt ibolyacsokkal. - Légy üdvöz, Lollius!

Az oszlop mögött búzatarló kezdődött, piros és kék anagallisok nevetgéltek benne, néhányat tövecskéjével együtt összemarkolt, s letette a tarlóvirágokat a párkányra.

- Egész csinos fiú volt ez a szegény Lollius, nem? - mosolygott a fiúra.

A fiú igent intett, de összevont szemöldökkel. A lány tréfásan megfenyegette.

- Gránátvirág! Nem szégyelled magad? Kitaláljam, mit gondoltál már megint?

Gránátvirág sohase örült még ennyire mennydörgésnek, mint most. Mert csakugyan az antiochiai vers jutott neki az eszébe. „Minden ringy-rongy férfiszemélyre nevet.” Még a halottra is! Az is „csinos fiú” neki!

Őszintén megszégyellte magát, amint a lány elsápadt arcába és riadt szemébe nézett.

- Most hogy mentesz meg, Gránátvirág?

Hátuk mögött már akkor zúgott a vihar. Aquila és Boreas, Auster és Eurus összefogózva járták a táncot. Fejük fölött már nyiladozott a felhők zsákja, a nyomukba tolakodók jeget zörgettek rostájukban. Semmiféle földel sehol, elérhető távolban még csak fa se.

- Ne félj, kis Tit! - kapta föl a lányt.

Nem is száz lépésnyire tőlük megállt az út közepén a szénásszekér. Odarohant a lánnyal, és odaért vele, mire a fejük felett kigyúlt az ég. A jégpattogásra már bent kuporogtak a szekér alatt. Szerencsájukra a gazda fölöttük fúrta magát a szénába.

- Megállj, kis Tit! Csinálok én itt neked olyan barlangot, hogy Dido se látott különbet!

Kiugrott a viharba, és szempillantás alatt annyi szénát rángatott le a szekérről, hogy alattuk is betéríthette vele a földet, s a szelek útját is eltömködhette nagyjában.

- Félsz, kis Tit? - kuporodott vissza a lányhoz.

- Kicsit - vacogta a lány. Csakugyan nem lehetett nagyon megijedve, mert már tréfázni is tudott. - Látod, milyen jó most, hogy ilyen kicsi vagyok. Még az öledben is elférek. Nem leszek nehéz, Gránátvirág?

Az ég szinte szünet nélkül ropogott. A csönd, míg az új villámok készültek, szinte ijesztőbb volt már, mint a dörgés. Ilyenkor nemcsak érezték, hanem hallották is egymás szívének dobogását. A leányé aprókat vert, számlálhatatlanul gyorsan, a fiúé döngőket dobant.

- Nem fázol, kis Tit? - kérdezte a fiú. Azt már kezdte érezni, hogy a lába zsibbad, de azt nem vette észre, hogy a szénabarlangot már beáztatta az eső.

- Nem - perzselt fülébe a lány lehelete. - Csak elálmosodtam, Gránátvirág. Nem lesz baj, ha alszom egy kicsit. Csak előbb...

Száját kereste a szájával.

- Látod - fúrta aztán álla alá a fejét -, ez volt az igazi csók. A *suaveolum*. Valami baj van, Gránátvirág?

Azért kérdezte, mert a fiú fölszisszent, és úgy szorította magához, olyan vadul, mint még sohase. Mire megszólalt, már el is ernityedt a szorítása.

- A lábamat nyújtottam ki egy kicsit, kis Tit. Aludj el, kis szívem, ha tudsz. Vigyázok rád.

Pillanatok alatt elaludt, s gyorsan szedte a lélegzetet, mint a kisgyerek. Quintipor kilökte a szénát az egyik oldalon, s a nyílás felé fordította a fejét. Egyszerre fojtogatta a forróság és a keserűség, amelynek forrása Lollius sírjánál buggyant föl benne. Akkor a szájalom eltömte, de ez a csók újra utat szakított neki és elállíthatatlanul megindította. *Suaveolum*... Honnan tudta ezt Tit? Ki tanította különbséget tenni a csókok közt? Salmachis nimfa történetét csak nem Trulla mesélte neki? Martialist emlegette. Hát azt kivel olvasta együtt? A szék-csillag. Kinek szánta az először trónusul? Maxentiusnak? Varanesnek? A szobrásznak? A centuriónak? És mennyi lehetett még, akiről nem tud! Tricongius kopasz feje is felrémlt előtte, mint egy bibircsós tök. Kitől kapta azt a rózsaszín pecsétetes levelet, amit a tengerbe dobott? Vers volt benne? Tit mindenkivel verset írat? Fölháborodásában először nem jutott eszébe, hogy ő se parancsra írta az epigrammáit. S amikor eszébe jutott, akkor új mérget facsart a gondolatból. Igen, az ő verséről csak véletlenül vett tudomást, de a másét bizonyosan kívánta.

A lány fészkelődött, és motoszkált a karjával.

- Hol a kezed? - suttogta félálomban.

Megkereste a kezét, és a két tenyere közé vette. Úgy, mint Alexandriában, csak hogy most a lány keze forró, és az övé jéghideg. Hány kézben pihent már ez a forró kéz, és hány mellen nyugodott ilyen pihegéssel ez a fej? Hiszen lehet, hogy mind elfelejtette már - nem, dehogy, mindent tud, mindenkire emlékszik. Talán minden csókjában, minden ölelésében, minden szemcsillanásában tovább él valaki. Mindenki, akitől azt a mozdulatot tanulta, akire azzal a nézéssel tekintett. Talán azért van olyan minden mozdulatra más páva-ragyogása, mert

mindenki hagyott rajta valamit a maga legszebb színéből? Ki látta tőle először azt a mozdulatot, amellyel ma Diana templomában az istennőhöz mérte magát?

Ettől a kérdéstől úgy megvonaglott a lelke, mint teste a hosszú görnyedezés kínjától.

- Itt vagy, Gránátvirág? - nyitotta fel Tit a szemét. - Milyen hideg a szád! Ó, kisfiú, hiszen neked mindened csupa víz!

- Semmi az - mondta rekedten a fiú. - Megnézem, milyen világ van odakint.

Óvatosan csúszott ki, hogy a vizes szénacsomót rá ne mozogja a lányra. Az eső már csak szemerkélt, s a szekér nyilván csak azért nem indult még el, mert a gazda nagyon mélyen alhatott a maradék szénában, amit a szelek el nem hordtak róla.

- Mehetünk?

- Az esőtől mehetnénk, kis Tit, de félek, hogy a szél elvisz bennünket.

- Segítsek?

Lehajolt, s mire fölemelkedett, kis Tit már a nyakában volt.

- Ne félj, ekkora kolonccal, mint én vagyok rajtad, nem bír a szél.

A nap már lement, de annyi világosságot még hagyott kint, hogy Quintipor elég tisztán láthatta a gondtalanul nevető kis virágarcot s a tiszta szemeket, amelyekben még több öröm fénylett, mint máskor.

- Csak kifelé látni rajtuk, de befelé nem - jutott eszébe az első találkozásuk, de keserősége forrása már tisztulni kezdett. A harag habja nem kavargott rajta, nem volt benne más, csak fájdalom.

Mire beértek Bajaeba - hallgatagon, hiszen a szélben nemcsak a suttogás veszett volna el, hanem a harsogás is -, már egészen besötétedett.

A fekete fáklyás Nox, akinek gyermekei a halál és az álom, nemcsak az ég csillagait, hanem a világ lámpáit is kioltogatta.

- Most pedig feljössz hozzám - szólalt meg a lány, mikor a végéhez közeledtek a fasornak, amely Maximianusék palotájához vezetett. Dideregve bújt a fiúhoz. - Trulla Lepényt süt, és mézes bort főz.

- Későn van, kis Tit - mondta a fiú habozva.

- Mire van későn? - törleszkedett hozzá a lány. - Arra, hogy megcsókolj?

- Fáradt lehetsz.

- Hát nem világít sötétben a szemem? Ha láthatnád, akkor nem mondanál fáradtnak. Ó, de jót aludtam az öledben! Az éjszaka is úgy akarok aludni! Még akkor is, ha föl se ébredek többet. Nem érted, kisfiú?

Kezét felcsúsztatta a fiú karján a zöld ruha alatt.

- Te is csak úgy fázol, mint én. Ki melegít föl téged, ha elmegy? Ki melegít föl engem, ha elhagysz? Nem érted, hogy senkink sincs egymáson kívül, Gránátvirág?

- Értem, kis Tit - felelt fojtott hangon a fiú. - Nekem nincs.

- Hát nekem van? - kapta vissza a lány a kezét. - Mit gondoltál, Gránátvirág?

Egy-két lépést egyedül tett előre, aztán visszafordult.

- Gyere, gyere! Ha elalszik Trulla, nehéz bele lelket verni - vonta volna magával a fiút.

De az visszahúzódott.

- Nem mehetek, kis Tit, Trulla...

- Te Trullától félsz? - keményedett meg a lány hangja. - A lelkét ideadná értem. Sohase volt előtte titkom.

Törrel nem találhatta volna úgy szíven a fiút, mint ezzel a nagy bizalommal. Trulla előtt sohase volt titka. Tehát sok-sok titka volt, amiről csak a dajka tud!

- Nem Trulla miatt félek, kis Tit.

- Semmi miatt se félj! Én, a caesarlány mindent merek érteni! Én megcsókoltalak Bajae piacán. Én megcsókoltalak Diana előtt. Én megcsókollak fényes délből a palota tetején, az egész világ szemeláttára, ha te nem félsz. De te félsz!

Ezt a hangot még nem hallotta a fiú. Dac, harag, keserűség elgyöngítette benne a szerelmet.

- Én csak téled félek - próbálta megfogni a lány kezét. Sikerült is, de a lány visszarántotta.

- Tőlem! Amikor neked akarom adni magam!

- Tőled, mert nem ismerlek.

A lány turbékolva nevetett.

- Kisfiú. Hiszen már régen megismerhettél volna, ha olyan kis gyáva nem volnál. Vagy olyan nagyon takargattam előtted magamat?

- A lelkedet takargattad, kis Tit - mondta csöndesen és szomorúan a fiú.

- A lelkemet? - A lány hangját alig lehetett érteni.

- Nincs az a pille, amit könnyebben meg ne lehetne fogni, mint azt. Hányszor nyújtogattam ki utána a kezemet, és mikor már azt hittem, benne van, messze csapongott. Sohase tudtam, hogy hol.

- A lelkemet? - kérdezte megint a lány.

- A lelkedet nem ismerem, kis Tit, s míg az a tenyeremen nincs, nem tudom, ki vagy.

- Tudod, hogy ez még senkinek se jutott eszébe? - kacagta el magát a lány. - Tudtam, hogy bolondos kisfiú vagy, de ilyennek mégse gondoltalak volna. Aludj jól, Gránátvirág!

Elkapta a fiú kezét, mind a kettőt megcsókolta, az egyiket is, másikat is, a fiú meglepetésében nem tudott tiltakozni, s kifutott a fák közül. Látni nem lehetett a sötétben, csak az hallatszott néhányszor, hogy vízbe loccsant a lába.

De a kacagása még akkor is hallatszott, mikor a lámpás ostiarius kinyitotta neki a palotakaput.

XXXIII.

Négy napig nem látták egymást. Bár Quintipornak több jutott esőből, lucsokból, szélből, Tit betegedett meg. Trulla ágyban tartotta, öntögette bele a marrubium-level főzetét, és rakta elébe a fiú követelt.

Kis rózsaszín kagylókat és lila csigákat, amiket a tenger kertjéből dobáltak partra a habok a nagy viharban. Vérbélű nagy fűgétet, az egyiknek föl volt repedve a bőre, s mintha fogak helye látszott volna benne. Tit ezt az egyet vette kicserépesedett szájára, szívott belőlük egy kis édességet azon a helyen, ahová a harapást képzelte, a többit neki adta Trullának. Csokrok piros, fehér és kék bogycsokból, sárga levelek közt - ezekben ráismert azokra a bokrokra, amelyek rejtekhelyüket védték a romok mögött. Cera pusillák, annyi piros viaszablácska, hogy alig bírta őket egy kézzel összefogni.

- Legjobban szeretném őket kidobni a küldőjükkal együtt - morgott a dajka.

- Mért haragszol rá, öreg Párka? - köhögött a lány.

- Mert nem tudott rád vigyázni, aranyvirág.

Tit fölült az ágyban.

- Ha még egyszer ilyent mondasz, Trulla, akkor a fejedhez vágom a kotyvalékosdat a marrubiumos csészével együtt, és ilyen áttizzadva kiszaladok az utcára. Ezt akarod?

Trulla elvigyorogta magát.

- Hát beeresszem, szemem fénye? Bizonyosan nem kell érte Alexandriáig szaladnom. Mindig itt tördösi a kezét a küszöbödön, azt hiszi, már meg is haltál, csak nem akarom neki megmondani. Fogadok, hogy ha beeresztem, még engem is megcsókol örömeiben.

- Akkor jó - feküdt vissza a lány. - Nem kell beereszteni. Elkapná tőlem a bajt.

- Mondjak neki valamit?

Kivett a csokorból egy csipkebogyót, kettéharapta, és a felét átnyújtotta a dajkának.

- Mondjad, hogy ezt én küldöm neki. Szemverés ellen való korall kisfiúknak.

Sorra vette a viaszablákat, és addig olvasgatta őket, míg kívülről nem tudta valamennyit.

*Éosz, a harmatöntő,
Sáfrányszínű ruhában,
Piros, fehér lovával
Nem jár az ég keletjén,
Mióta Tit, a napfény,
Nem nyitja ajtaját meg.
S Gránátvirág azóta*

*Nem hajnal harmatában,
Saját könnyében fürdik.*

- Kisfiú, kisfiú - mosolygott, s mind berakta a táblácskákat a feje alá. Csak azt tette a szívére, amely a Boldogok Szigetéről szólt.

*Az Oceanus parttalan
Habágya csipkefodra közt,
Hol sisteregve oltja ki
Piros fáklyáját Hélios,
Ott ring a boldog fénysziget!
De jaj, csak árnyak laknak ott!
Élő azt el nem érheti!
Nem hervadó mezőire
Még a nap is csak halva jut...*

Ezt addig mondogatta maga elé, hogy aztán álmában se tudott menekülni tőle. Csak az álom tette bátorrá és diadalmassá az ébrenlét józansága fölött. Homlokszalagjával és arannyal szőtt virágos övével összekötözte kezét-lábát Gránátvirágnak, a vállára vette mint súlytalan bárányt, és vitte egész odáig, ahol Atlasz tartja az eget a vállával. Az óriás nagyon komor volt, és nem felelt neki, amikor azt kérdezte tőle, merre kell menni a Boldogok Szigetére. De ő nem ijedt meg, megkínálta abból a fűgéből, amit Gránátvirágtól kapott, megsimogatta a bokáját, mert csak azt érte föl, megmondta neki, hogy nagyon sajnálja, és hogy ő már rég megszabadította volna magát, ha ő volna Atlasz. Mivel, te? - kérdezte a Titán. Azzal, hogy betörte volna fejével az eget - felelte ő bátran. Az óriás erre elnevette magát, és megkérdezte tőle, kicsoda ő, és mit visz a hátán. Én kis Tit vagyok, felelte ő, és el akarok jutni ezzel a kis báránnyal a Boldogok Szigetére. Akkor neked is be kell törned a fejeddel az eget, kislány, kacsintott rá az óriás, és megsúgta neki, hogy a Boldogok Szigete nem nyugat felé van, hanem kelet felé. Erre ő visszafordult, és ment-ment, hegyeken, völgyeken keresztül, éjjel-nappal, úgyhogy már térdig elkopott a lába, mire elért egy falusi házhoz, aminek a kapujára az volt kiszögezve aranybetűkkel: *Boldogok Szigete*. A kapu be volt zárva, ő elkezdett sírni, a báránka is bégetni kezdett, erre megnyílt a kapu, és ott állt a kígyóhajú Meduza, és sziszegve kérdezte: mit akartok? Ő erre elnevette magát, mert a hangról megtudta, hogy a Meduza Romula nagyanya. És erre az is nevetett, sarokra nyitotta a kaput, és azt mondta: gyere be, kislányom, a kisfiúval együtt, aztán becsukom a kaput, és nem ereszték többet be senkit, senkit. Maxentiust se? - kérdezte ő, és erre Romula nagyanya kivett a kötője alul egy nagy kenyérsütőlapátot, és megígérte, hogy azon hajítja be a princepsét a sütőkemencébe, ha ide mer jönni.

- Sok összevisszaságot beszéltél az éjszaka álmodban - mondta másnap Trulla. - Már látom, hogy addig nem múlik el a torokgyíköd, míg az igazi orvosságot be nem veszed.

Szerzett valahonnan szárított gyíkot, és azt Aesculapius templomának küszöbén megtörte famozsárban fatörővel, lehúzván az ujjáról a vasgyűrűt, amit mocsaras

vidéken a malária ellen kellett viselni. A gyíkport nyers tojásba keverve nyelte le a beteggel, s ez csakugyan használt neki. Bár lehet, hogy az a levél is segített talpra állítani Titet, amelyet Galerius gyorsfutárja hozott Sirmiumból. Ugyan mintás selymeket is hozott, amelyeket Trulla bontogatott addig, míg ő a levelet olvasta.

A dajkának az a selyem tetszett legjobban, amelyiken az Erótáktól körül táncolt Hümenaiosz egy leeresztett függönyű thalamus előtt fújta el fáklyáját.

- Én már láttam egy-két nászágyat - lelkenedett Trulla, - de ilyen szépet még nem. Ezt még én is vállalnám, úgy segítsen a hosszú életet adó Anna Perenna. Ide nézz, aranyvirág!

Tit odanézett, és azt mondta, nagyon szép. S azon törte a fejét, minek hívják azt a másik ágyvilágító istent, akit az Olajbogyó copája emlegetett.

Délután már kimentek a romok mögé. Fogták egymás kezét, de keveset beszéltek. Mindegyik olyan sápadtnak és szenvedőnek látta a másikat, hogy egyik se akart olyan szót kiejteni, amely szívet fájthatna. A fiú félénk és elfogódott volt, mintha minden bátorságát kiadta volna a verseiben. A lány szeme egyszer rátapadt a gránátvirágszín szájára, de azonnal megfojtotta szülemelő vágját.

- Milyen csönd van - mondta halkan. - Lépnem is alig merek, mintha nem volna szabad valakit fölébreszteni.

Már nem voltak se pillék, se gyíkok. A nagy szél kitört egy fát, és megtépázta a bokrokat. Az egyikről szétzilált madárfészek csüngött le, néhány zöldes aranyba játszó bíbortollal. A lány fölvetett egyet, aztán visszadobta az elszáradt levelek közé.

- Vége az alküonei napoknak, Gránátvirág - mondta nyugodtan.

- Vége a nyárnak, kis Tit - próbált a fiú ugyanazon a hangon felelni. S elmaradva a lány mögött, felvette a tollat, amit az eldobott, és az övébe rejtette.

Még egyszer körülnéztek, mert mind a ketten érezték, hogy ide nem jönnek többet. Mire leértek, teljesen elakadt a szavuk. Tit fáradtnak látszott, Quintipor belekarolt, így mentek a parton egész addig, ahol a villák kezdődtek. Ott csendesen kihúzta a karját a fiúból.

- Nem haragszol, Gránátvirág? Tudod, itt már nem szabad.

A fiú most már még ijedtebb lett, és elhatározta magában, hogy nem lesz többet terhére a lánynak. Hívás nélkül semmi esetre se keresi föl. Legalább aznap nem. Félóra múlva már indult hozzá. Fele úton találkozott vele. Mintha most megörült volna neki, a szeme majdnem olyan vidáman fénylett, mint azelőtt.

- Hívatni akartalak, Gránátvirág. Elkísérsz a becsületes és udvarias Septumanushoz? Veszek neked olyan körömmollót, amelyekkel nem vághatom meg magamat? Nézd, hogy jártam!

Elébe tartotta a bal kezét, és mutatta, hogy elnyírta egyik ujját. Nem merte megcsókolni - hátha itt se szabad? -, csak rálehelte.

- Ugye, most már nem fáj, kis Tit?

- Nem fáj - vörösödött el, és becsavargatta a megsebzett ujját egy selyemszalaggal.

A piacon nagy csoportosulást találtak a hirdetőtáblák előtt.

- Megnézzük?

- Ha akarod, kis Tit.

Mire odaértek, már oszladozott a tömeg. A selyembe öltözöttek nevettek, egy zöldkötényes varga azt sóhajtott, hogy bár inkább az adót szállították volna le, s erre egy öreg hintóhordó, szíjnyaklóval a nyakában, azt felelte általános tetszés közben:

- De legalább adóba fogadnák el az asszonyt! Némelyik polgár nemcsak a hátralékát fizetné le, hanem még előleget is adna!

Diocletianusnak az az edictuma volt a táblán, amelyet a családi élet tisztaságának védelmében adott ki, megnehezítvén a házasság elvélését.

- Olvasd csak, Gránátvirág, nekem megfájósodott a szemem, mióta megbetegedtem - kérte a lány a fiút. - Hiszen nekem még úgyse voltál felolvasóm. Mennyi minden elmaradt, amit terveztünk!

Quintipor olvasott.

- Ájtatos és vallásos gondolkodásuk előtt minden tiszteletre méltónak és istenfélelemmel megfigyelendőnek látszik, amit a római törvények szentnek rendeltek el. Mert így kétségtelen, hogy a halhatatlan istenek, mint eddig, ezután is kegyelmesen és barátságosan bánnak a római néppel, ha mindenki a mi védőszárnyaink alá helyezkedik, és mindenképp jámbor és tisztességes életet folytat. Mert csak az tart meg bennünket, ami szent és tiszteletre méltó, s Róma azért emelkedett oly magas polcra az istenek kegyelméből, mert törvényévé tette a bölcs jámborságot és a szeméremérzet tiszteletét. Amiként ősi törvényeink szentnek minősítették és az istenek védelme alá helyezték a házasságot...

A lány itt megelégette a felolvasást. Azt mondta, megfájósodott a feje, úgy látszik, nem aludta ki magát, s talán a betegség is bujkál még benne. Kérte a fiút, kísérje vissza, s ne haragudjon, hogy az ollóvásárlást nem őrá bízta. Ahhoz Trulla mégiscsak jobban ért, mint Gránátvirág, de ha nagyon akarja, együtt is megvehetik valamelyik nap.

Csakugyan nagyon sápadt volt, és a nézése zavarttá vált. Visszafordultak.

Egyik házból, amely előtt elhaladtak, jajgatást hallottak. Halottsirató asszonyok kántáltak el a szokott naeniákat.

- Nekem is meghalt az apám - mondta Quintipor csöndesen. Nem várt részvényt nyilatkozatot a lánytól, bár eszébe jutott, milyen szépet mondott neki egyszer Quintus, s a Tit fehér kezét is látta a kertész borostás állán. De nem ezért szólt. Meghatotta egy kicsit a jajgatás ritmusa, és arra gondolt, úgy sírt-e Saprícia is, mikor ura a látó szemét is behunyta.

Minél jobban elérzékenyedett, annál rosszabbul esett neki a lány száraz válasza.

- Meghalt az apád? De jó neked, Gránátvirág.

De rögtön ráeszmélt, hogy Tit félrebeszél. Most már nem törődött vele, mi szabad, mi nem, magához szorította a karját, és inkább vitte, mint vezette hazafelé. A lány nem tiltakozott, nyilván nem is sokat tudott magáról. Azzal bízta rá Trullára, hogy rögtön tegye ágyba, mégpedig puhába és melegbe. A dajka bosszús nevetéssel förmedt rá.

- Hát te mindenbe belekotnyeleskedsz? Azt is tőled kérdezzük már meg, hogy milyen ágyba feküdjünk? Mintha nem tudnánk mink azt magunktól is! Mit szólsz hozzá, aranymadaram?

A lány nem szólt semmit, szinte élettelenül zuhant a dajka karjába. Mintha az a kis eszmélete is elhagyta volna, ami eddig talpon tartotta.

Másnap korán felzörgették Quintiport, aki csak hajnalban aludt el, s rossz álmokból riadozott föl. Quintus jelent meg neki lictor-ruhában, és vasvesszővel verte a hátát, de az az érzése volt, hogy az olyan puhán üt, mint egy virágos narancság.

- Mi hír, Trulla? - kiáltott ki a zörgetésre.

Nem Trulla volt, férfihang felelt, s amint ajtót nyitott neki, egy lictor állt előtte. A cumeai praefectus hívatta, gyaloghintót is küldött érte.

- Gyaloghintót? Nekem? - ütközött meg Quintipor. Szigorú törvények szabták meg, kinek mi szabad, s a rabszolgát még előkelő állásban sem illette meg gyaloghintó.

- Ha te vagy Quintipor, a sacra memoria magistere, akkor neked.

Csak estefelé tért haza, akkor is gyaloghintón, s egyenesen Tithez vitette magát. Trulla mérges toppantással fogadta.

- Hol tekeregsz egész nap? A nobilissima minden minutumban szalajtott utánad. Most már te szaladj őutána. Lent vár a nagy sétányon, azon az oroszlánfejű padon, amelyik a legközelebb van a tengerhez.

Quintipor nem is szaladt, hanem repült, mintha Mercurius szárnyai nőttek volna ki bokáin. Nem kellett kerülgetnie senkit. A nagy szél Bajae tündöklő emberpillangóit és jégmadarait is elriasztotta és szétszórta.

A lány már messziről lengette feléje bő ujjú ruháját. Ezt még sohase látta rajta. Olyan színe volt, mint a skarlát takarónak, amely alatt először látta az antiochiai szent palotában.

- Jó kedved van, Gránátvirág - nyújtotta eléje mind a két kezét. - Nem, nem, most ne szólj semmit, majd aztán. A nap már a hegyen ül, látod? Segíts nekem nézni, és simogasd a kezem. Mind a két kezedbe fogjad. Melegítsd. Úgy, mint egyszer.

A tenger olyan színű volt, mint Tit ruhája. Néha megremegett, mintha lélegzetet venne, s kis fodrokat vetett, a közeledő dagály hírnökeit. Csónak nem szántotta, csak messze, messze ködlött egy vitorlás, ahol a víz és az ég egybemosódott. A gömbölyű hegyek úgy ülték körül a tengert, mint beborozott piros öregek, de fölöttük már ezüst fátylak kezdtek összesűrűsödni.

Hirtelen sötét lett. A nap eltűnt, és hosszú sugárküllőit is gyorsan behúzta a fekete felhő mögé, amely elébe tolakodott. A felhőnek ezüstös volt a széle. Ebből tudták meg, hogy mögöttük már magasan áll a hold.

A lány keze megremegett. Közelebb simult Quintiporhoz, és karját csúsztotta egyre melegebben simogató tenyerei közé.

- Csókolj meg, Gránátvirág - fordította felé az arcát is.

Kitágult szemét, amelyet ezüst csillámokkal töltött meg a hold, lehunyta.

- Nagyon csókolj meg.

A fiú addig csókolta, míg só-íz nem érzett a szája szélén. Ijedten kapta vissza a fejét. A lány lezárt szemhéja alól patakozott a könny. Először, amióta ismerték egymást.

- Kis Tit! Te sírsz? - kapta meg lefogyott vállait a fiú. Érezte, hogy görcsös zokogás is rázza. - Kis Tit, nézz rám!

A lány kinyitotta a szemét. Elállíthatatlanul ömlött belőle a könny, de azért mosolygott.

- Köszönöm, Gránátvirág.

- Mit köszönsz, kis Tit?

- Hát te mit köszöntél nekem az utolsó versedben?

Köszönöm, hogy te vagy.

Az órát köszönöm,

Amelyben fényül nyert e világtalan világ,

Köszönöm, hogy kezed kinyújtottad felém,

S árnyául elfogadtál sugárzó életednek...

Hangja hirtelen suttogóra vált. Megkapta a fiú kezét, és felmutatott az égre.

- Nézd, nézd!

A hold ijedten sápadt korongja két felhő közé került. Az egyik nyitott szájú, hosszú krokodílt ábrázolt, a másik ágaskodó oroszlánt.

- Nem akarom, hogy nézd! - kiáltott a fiú, és erőszakkal maga felé fordította a lány fejét. - Hallgass rám, kis Tit! Örömet mondok neked.

Fölugrott, és kiegyenesedve állt a lány elé.

- Ma fölszabadított a császár. Úgy, ahogy a törvény kívánja. A cumeai praetornak küldte a parancsot, hogy közölje velem. Palotát is kaptam tőle Rómában a Via Nomentanán. Lovagi rangot a trabeával és a gyűrűvel. Most már mindenki előtt foghatom a kezedet, kis Tit.

Letérdelt a lány előtt, és ölbe akarta hajtani a fejét. Az azonban maga is térdre ereszkedett, oda mellé, és azt felelte neki, míg arcát újra ellepték a könnyek.

- Én... Gránátvirág... én... most már... megmutatom neked a lelkemet... Én... már Antiochia óta... menyasszonya vagyok... Maxentiusnak. Holnap jön értem a princeps hajója. Mi... mi nem látjuk többet egymást, Gránátvirág. Légy boldogabb, mint én.

Könnyedén a vállára támaszkodott és fölállt. Quintipor pillantás nélkül meredt rá, térden maradva.

Még egyszer lehajolt hozzá, és megcsókolta a haját.

- Sohasem szerettem mást, Gránátvirág, csak téged. És esküszöm neked, hogy sohase fogok mást szeretni. Fölemelte jobbát az esküt-tevő mozdulatával, és kereste az istenszobrot, amelyet ilyenkor meg kell érinteni.

Rátette kezét a bullára, amely, benne az antiochiai kereszteteskével, összetűzte nyakán a ruhát.

- Erre a leány-bullára esküszöm, Gránátvirág.

Azzal elment, lehajtott fejjel, tántorogva, háromszor is visszafordulva. Quintipor nem ment utána, nem is látta elmenni. Feje lekoppant a padra. Már hajnalodott, mire magához tért, és hazavánszorgott.

IV.
RÓMA VAGY A VÉR KÖNYVE

XXXIV.

Az Anulinus-palota új része előtt olyan szoborrá merevedett a két őrszem, akár a kapuboltozatot tartó kariatidák. Az egyik mogorva római, sisakos, lándzsás praetorianus, a másik bőrsüveges, bőrzekés perzsa, övében harci késsel.

Alig csörömpölt be köztük Maxentius a kapun - aranyláncosan, fémtarajos sisakban, széles ibériai karddal, páncélmellvérttel -, a perzsa rákacsintott a rómaira.

- Ez is szép új férj!

- Kiféle ez?

- Nem ismered a gazdád fiát?

- Nem vagyok beismerkedve az idevaló nagykutyákkal. Numidiában szolgáltam én, onnan rendelték haza a triumfusra mint oroszlánkísérőt.

- Az augustus fia ez. Most volt az esküvője az őszön, de már többet van a mi úrnőnkkel, mint a feleségével.

- Ha jobban ízlik neki az idegen jérce, mint a maga tyúkjá - vigyorodott el a római.

- Dehogy idegen! - mutatott a perzsa vállal, kézzel, hogy ő milyen beavatott ember. - Megszokhatta az úton, elég soká tartott.

- Micsoda út?

- Hát hogy a világszépít hoztuk - intett hátra a fejével a palota belseje felé. - A gazdám lányát. Én is oroszlánt kísértem, de nőtényt.

- Megszelídítette ez a... minek is hívják?

- Maxentius.

- Leszedte a körmit, mi?

- Kérdezd meg Babeket.

Babek a perzsa királylány főeunuchja volt, fülönfüggős, kövér öregember. Szőnyeget csomózott az atrium keleti oldalán, és minduntalan a körmét fúvogatta. A március eleji nap ugyan elég barátságos sugarakat vetett oda, de már lemenőben, s a keleti herélt érzékeny bőre kicsit csípősnek találta a római tavaszt. Közben suttogva beszélgetett egy gallérköponyeges, őszbe csavarodott emberrel, aki szőlővenyigéből való botot forgatott a kezében. Valaha a szőlővessző volt a századparancsnokok tiszt jelvénye. Most már csak régi divatú, öreg centuriók hordták magukkal.

- Nyújtsd a kezed, Veturio - dobta el a szőnyeget Babek, ahogy a princeps meg látta. - Fogadjuk hódolattal a világ jövődöbeli urát, akiről beszéltünk.

Csak a fölkelésben kellett segítség a tergyedt embernek: amint talpon volt, egész függén vágta hasra magát. De mielőtt üdvözetet szuszoghatott volna, Maxentius már megtaszította a vállát térdig erő, hasított oldalú tábori csizmája orrával.

- No, vén pohos, teli-e a has arannyal? - kérdezte kedélyeskedve. - Nem mondhatod, hogy nem tömögetjük eleget.

- Minden kövérségem téged hizlal, királyok királya - egyenesedett térdre az eunuch, és hízelegve futtatta végig párnás szemeit a princepsen. - Harcból jössz, uram?

- Hogyne. Öthónapos férjnek mindig harc az élete.

- A hétpettyes fravashik áldják meg fegyveredet, mint a győzhetetlen Dsemsidét! - forgatta szemét a herélt.

A princeps savanyú mosollyal indult tovább, de az eunuch visszaalázatoskodta. Arra kérte, hogy mindentlátó szemei fényét vesse legkisebb szolgájára, Veturióra.

A princeps csak most vette észre a kissé hátrább húzódott centuriót, akin nemigen látszott, hogy szolgának érezné magát. Csak egy pillanatra hajtotta meg a fejét, és olyan kíváncsisággal nézte a princepsét, amiben nyoma sem volt alázatosságnak.

- Praetorianus vagy?

- A legöregebb tisztjük.

- Gyűlölöd a császárt? Mindnyájan gyűlölitek?

- Egyikünk se gyűlöl. - A válasz hideg volt, de gyors és határozott. - Csak nem szeretjük. Se a zsoldunkat nem emelte, se bakancspénzt nem osztogatott a triumfuszán. Még csak annyira se becsült bennünket, mint a rendőröket. Egy hétig itt volt Rómában, és még a táborunkat se nézte meg.

A princeps fontoskodó képet vágott.

- Ha az apámtól nem tart, még rosszabbul jártok. Az a terve volt, hogy a castrumokat széthányatja, titeket pedig elküld fát vágni meg utat építeni Dalmatiába.

- A Styxre! Azt próbálja meg! - villant meg az öreg katona kardpenge-tekintete. - A római szabadság utolsó maradványához nyúlni!

A centurio felháborodása őszinte és jóhiszemű volt. Tisztelte a gárda tradícióit, és szemében azok a régi jó idők jelentették a római szabadságot, amikor a katonák minden héten leölhettek egy-egy császárt, és árverésen adhatták el a gazdátlan maradt bíbort. A princeps igyekezett megerősíteni ebben a hitében. Szégyennek és gyalázatnak mondta, hogy Róma dicső helyőrségét annyiba se veszik, mint a tűzoltókat. Ha az apja meg ő lehetnének egyszer itt az urak, mindjárt más világ lenne. Nem mondja, Galerius is a hadsereg embere, a keleti caesar, aki különben neki apósa, arra is lehet számítani, ha egyszer leszámolásra kerül a sor a nyugati caesarral. Ez a Constantius az oka mindennek, ő az ősi erkölcsök megrontója. Összeszűri a levelet a katonák ellenségeivel, az elpuhult istentelenekkel, és félrevezeti a tehetetlen, öreg császárt addig is, míg az istentelenekre támaszkodva felforgathatja a birodalmat. De azért a praetorianusok ne tartsanak semmitől, mert ő meg az apja résen vannak, és igen, természetesen Galeriusban is meg lehet bízni addig, míg ők vigyáznak rá. A fő az, hogy a jó hazafiak fogjanak

össze, s mindnyájan az ő táborukban legyenek, és készenlétben várják a jelt, amelyet kellő időben meg fognak kapni. Most nem akar arról beszélni, hogy a hűséges praetorianusokat mivel fogják megjutalmazni, mert még nem bizonyos, hogy a kivégzett szenátorok földjeit vagy palotáit osztogatják-e közöttük szét, addig is a Babeknak módjában lesz azoknak a zsoldját följavítani, akik tudnak hallgatni, és méltók a bizalomra. Egyet azonban elárulhat mint máris eldöntött dolgot: azt, hogy a praetorianusok praefectusának Veturiót jelölték ki.

- Remélem - nyújtott kezet búcsúzóba a princeps -, ilyen derék apának derék fia is van, aki méltó az ő szőlővesszejére.

Veturio köpönyege alatt kotorászott, s vértől összetapasztott, szőke hajcsomót húzott ki alóla.

- Derék fiam a gárda legfiatalabb centuriója volt, mint én a legöregebb. Ennyi maradt belőle.

Maxentius megcsörrentette a kardját, de ugyanekkor elérékenyedve is sóhajtott.

- Ez a mi sorsunk, katonáké. Hol esett el?

- A vesztőhelyen. Kivégezték mint istentelent. Az amfiteatrumban akarták agyonnyilazni, de a nyilak nem ölték meg, és arra buzogányokkal verték agyon.

A princeps sajnálkozva csóválta meg a fejét.

- Ha nekem szóltál volna, megmentettem volna megtévesztett fiadat.

- Constantinus is meg akarta menteni - mondta szárazon a centurio.

- Kicsoda? - horkant fel Maxentius.

- Constantinus, a másik princeps. Az volt a legjobb barátja mostanában. A császárhoz akart menni érte, de én nem engedtem.

- Te?

- Én. Hiszen én jelentettem fel. Az anyját is fellázította az istenek ellen. Együtt hányták tűzre a házi istenek fa- és viaszszobrocskáit. Összetörték a szárnyas Victoriát is, amit akkor kaptam az apámtól - ő is centurio volt -, mikor engem ruháztak fel a szőlővesszővel.

- Akkor a Tartaroszra méltó gonosztevő volt! - Maxentius azt hitte, örömet szerez vele az apának, ha felháborodását a magáéval erősíti.

A centurio azonban a szavába vágott.

- Sebastianus a legtökéletesebb férfi és a legjobb fiú volt, csak az isteneknek ellensége. Azok megtorolták, amit ellenük vétett, s más nem lehet bírása, te se, nobilissimus.

Keményen és kevélyen mondta ezt, megcsókolta a véres hajfürtöt, és visszatette a köpönyege alá. A princeps vállat vont, és a herélthez fordult.

- Úrnőd?

- Ablakából lesi türelmetlenül a királyok királyát.

Maxentius fölpillantott az ablakra, de már csak egy tűzszínű fátyol ellebbenését látta. Mire fölért, Hormizda már tükre előtt ült, háttal az ajtónak.

- Titanilla! - tört ki a meglepetés kiáltása a princepsből.

Eddig csak nemzeti viseletében látta a királylányt, keleti kaftánban, selyembugyogóban és dús haján drágaköves turbánnal. Most a perzsa divatból csak a tűzszínű fátylat tartotta meg, s római ruhájában, a fehér nyakát szabadon hagyó, feltűzött hajjal hátulról csakugyan össze lehetett téveszteni Galerius lányával.

Hormizda bosszúsan vonta össze sűrű, fekete szemöldökét, és nem fordult meg a felkiáltásra. Homlokszalagját igazgatva még jobban belehajolt tükrébe, s nem véletlen mozdulattal megsegítette khitonát abban a szándékában, hogy lecsússzon válláról.

- Titanilla! - most már szinte magánkívül kiáltott a princeps, s ledobva sisakját, odarohant a lányhoz. Örjöngve kapta magához csókolva vállát, nyakát, haját, száját. Hormizda félig vonakodva kínálta magát, s csak akkor szólalt meg, mikor újra visszaülhetett a tükre elé.

- Mind leszded a festéket - szedte elő pamacsait. - Örülök neki, caesar hogy ennyire szereted a feleségedet.

A princeps nem vette észre a gúnyolódást. Nevetve dobta magát végig a heverőn.

- És ez újság az én feleségemnek?

- Nem engem csókoltál. Titanilla nevét kiabáltad.

- Ne juttasd eszembe azt a sápadt lárvát! Hát azért menekülök ide hozzád, hogy te is vele gyötörj! Éppen te!

- De hiszen te süvöltöztetted a nevét, caesar!

Maxentius elvörösödött, s hogy zavarát palástolja, bosszúságot tettett.

- Miért hívsz caesarnak, Hormizda? Nem tudod, hogy az a fejembe kerülhet, ha meghallja valaki?

- Itt, Rómában, ahol mindenki a mi emberünk? Babek úgy mondja. S nem te ígérted nekem a hajón, hogy esztendő múlva caesar lesz az uram, kettő múlva augusztus?

- Úgy is lesz, Hormizda - ült fel a princeps, és az ölébe húzta a királylányt. - Galerius megnyerte a dunai légiókat. Bátyád megvásárolja ügynökeivel a keletieket. Apámért rajonganak a katonái. Én az elébb nyertem meg a praetorianusokat.

- Hallgattalak az ablakból - nevetett a lány, lábaujján forgatva lecsúsztatott bíborszandálját. - Ügyes ember vagy, caesar. De azért én is tudok ám a madárléppel bánni.

- El is várom a feleségemtől - ringatta ölében a princeps, és hol az egyik fülébe cuppantott bele, hol a másikba.

- Melyiktől? - vetette magát hátra Hormizda.

- Hát van nekem más feleségem, mint te? - Az ölelés szerelmes volt, de a hangban keserűség bujkált.

- Te, érdekes - bontakozott ki Hormizda -, Quintipor is azt mondja, hasonlítok a feleségedre.

- Quintipor?

- Igen, a lovag. Aki a palota másik szárnyát lakja.

- A rabszolga? - gyulladtak ki a vörös szeplők a princeps lóarcán. - Az merészel téged megnézni? És... és hasonlítani - valakihez?

- De caesarom, hát elfelejtetted, hogy Quintipor a császár kegyence? És hogy neki kell majd engem Nikomédiába kísérni az udvarhoz, ha megunom magam Rómában? Nagy kegyben lehet, mert külön is lelkemre kötötte a császár, mikor összeismertetett bennünket, hogy legyen vele barátságban, és akármilyen kívánságom van, csak vele közöljem.

- A császár már nem tudja, mit beszél - állt fel dühösen a princeps. - Azt hiszi, az egész világ az ő Antinousa körül forog. Hát nem természetesebb lett volna, ha én rá bíz, akivel idehozott?

Hormizda megcsiklandozta a princeps tenyerét.

- Hol az eszed, caesarkám? Hát honnan tudhatná a császár, hogy te minden héten otthagysz a dominádat, és idelovagolsz Mediolanumból az igazi feleségedhez, megkérdezni tőle, hogy mit csinál az étvágya?

A királylány nevetett, de amaz elkomorodott. Erre aztán Hormizda is durcás képet vágott.

- Persze, ezt nem szeretted hallani. Hát nem örülnöd kellene annak, hogy mire kikiáltanak caesarnak, akkorra már a gyermekedet is beletakargathatod a bíborba, és bemutatathatod a légióknak?

Máskor is szóba került már ez, de akkor a princeps vagy szitkozódott egyet, vagy tréfával ütötte el a dolgot. Most leült Hormizda mellé, és nyugodtan elmagyarázta neki, hogy sok van a száj és kehely közt. Minden attól függ, mire szánta rá magát a császár, akinek az egészsége nagyon megromlott. Ahogy a triumfus után elhagyta Rómát, és hazaindult Nikomédiába, Ravennában megbetegedett, és most már harmadik hónapja ott nyavalyog. Nem ágyban fekvő beteg, de sok baja van a gyomrával, és nem tud aludni. Lehet, hogy hirtelen éri valami, az is lehet, hogy maga jószántából leteszi a bíbort, de legjobb volna az, ha adoptálná őt. Maximianus bízik benne, hogy rá tudja erre venni. Akkor kockázat nélkül kezükbe kerülne a hatalom. A Flaviusok az istentelenek kiirtásával elvesztették minden támaszukat, s valószínűleg hajlandók lesznek békés megegyezésre. Akkor aztán könnyű lesz elbánni Galeriuszal, akinek vissza fogja adni a lányát. Ő azt hitte, nőt vesz feleségül, nem kísértetet, akinek mindjárt meghidegszik a szája, mihelyst meg akarják csókolni. Az ilyen nő menjen el lamiának, vagy álljon be larvának, és szívja ki a vérét azoknak a szerencsétlen férfiaknak, akik elhagyatott és megátkozott helyeken dőlnek le aludni. Galeriusnak be kell látnia, hogy ő nem

takargathat a bíborába egy halott élettársat, aki sohasem fog gyermeket ringatni az ölében.

Hormizda csak úgy nyelte a princeps szavát. Már rég ezt szeretne volna hallani. Nyújtotta neki a száját, amely nem hidegszik meg a csóktól.

- Csakhogy a dolgot nem szabad elsietni - magyarázta aztán tovább Maxentius. - Nagy hiba volna Galerius ellenséggé tenni addig, míg baráti szolgálatot tehet. A császár ad a szavára, s Maximianus azt reméli, hogy az adoptálás gondolatát ő olthatná bele legtöbb reménnyel, s Galerius nyilván hajlandó is lesz erre. Egyrészt azért, hogy a Flaviusokat, akiket halálosan gyűlöl, ezzel elzárja a hatalomtól, másrészt, mert abban a hitben ringathatja magát, hogy lánya révén mégis az ő vére fog uralkodni a római birodalom fölött.

- Érted most már, istennő, miért nem szabad azt senkinek tudni, hogy ki az én igazi feleségem?

- Érttem, caesar - pittyesztette le Hormizda duzzadt ajkait. - Csak azt nem tudom, hogy ki lesz akkor a te gyermeked apja?

Maxentius néhányszor végigjárta a szobát, aztán elmosolyodott, s ami szelencét, vázát, tükröt, asszonyszépitő szerszámot talált az asztalon, azt kihordogatta a szobából. A lány elgondolkozva nézett maga elé, s csak akkor ocsúdott föl, amikor a princeps Apolló kis arany quadrigáját is megmozgatta a szoba közepén álló malachit oszlopon.

- Mit csinálsz, caesar?

- Életbiztonságomról gondoskodom. Elrakok mindent a kezéd ügyéből, amit hozzám vághatnál. De ettől nem félek, mert ez nekem is nehéz.

- Miben töröd a fejed, caesarom?

- Te, istennő, tetszik neked ez a Quintipor?

A lány nem szólt, csak rámeresztette nagy, fekete szemét.

- Látod, arra gondoltam, amit az elébb mondtál. Hogy a császár szeretné, ha jó barátságban lennél vele. Hát nézd, én se bánnék egy kis jó barátságot. De csak egészen kicsit, tudod. Csak annyit, hogy ha valami baj lenne, és a szükség úgy kívánná, célzást tehess a lovagra. A császár nagyon szigorú ember az ilyenekben, világtól elmaradt, régi fajta öreg. De a kegyencének és a kegyence miatt mindent elnéz a császár, ha ugyan az lesz még akkor. Megértesz engem, istennő?

Hadarva beszélt, hogy minél előbb túlessen rajta, és el volt rá készülve, hogy a lány első dühében örülne fogja mondani. Nem is mert ránézni, és így nem vette észre, milyen pokol gyulladt ki a lány fekete szemében. Felelete váratlanul okos és hangja meglepően nyugodt volt.

- Zoroaszter se gondolhatott volna ki bölcsebbet, caesarom, s én mindenre kész vagyok térted. Még arra is, hogy elcsábítsam a császár kegyencét.

- Azt nem kívánom - fortant föl Maxentius. - Én csak azt gondoltam, hogy jó lenne, ha megfordulna körülöttem, és látnák veled.

- Igen, caesarom. Te magad is mindjárt látni fogsz vele.

Mielőtt a princeps tiltakozhatott volna, tapsolt, és megparancsolta a besiető eunuchnak, hogy hívják át a palota másik szárnyából Quintipor lovagot.

- Elég csábító leszek így? - billentette egy kicsit balra a fejét, epedően nézve Maxentiusra, aki dühösen csatolta fel a kardját. - Hogy hasonlítok jobban Titanillához? Ha a hajamba tűzöm az ibolyát, vagy ha a mellemre illesztem? Persze, ehhez tű is kellene, s én barbár vagyok, nekem nincs római tűm. Kérlek, caesarom, ha legközelebb megtisztelsz, keresd elő valahol a feleséged bulláját, amit ő a házi oltárára tett, amikor a nászágyból kilépett. Babektől hallottam, hogy nálatok ez a szokás. Talán nem is kell ellopnod, Titanilla úgyis ide adja, ha az én nevemben kéred, neki már úgy sincs arra szüksége. Hiszen ő asszony, én meg lány vagyok, aki most készülök legényt csábítani. Parancsolatodra, caesarom.

A sértés olyan kíméletlen volt, hogy legalább a gúnyt ki kellett belőle éreznie Maxentiusnak.

- Bolond vagy, Hormizda - taszította odább a lányt. - Legalább most már engedj, hogy ne találjon itt az a fickó.

- De én meg azt akarom, hogy itt találjon - tárta ki karjait a lány. - Nem engedlek, caesarom, látnod kell a magad szemével, milyen szófogadó a te igazi feleséged!

Az ajtó felé hátrált, hogy elállja a princeps útját.

- Az asztal lábához kötök az övemmel, ha meg akarsz szökni - fenyegetőzött hideg nevetéssel.

Az eunuch már akkor jelentette is a lovagot, és elhúzta előle az ajtó nehéz perzsa-függönyét.

A fiú a trabeát viselte, a bíborcsíkos köpenyt, és üdvözlésre emelt jobbán ott ragyogott a lovagi aranygyűrű. Megemberesedett, s ha sápadt volt is, annyira méltóságos és előkelő, hogy kezet nyújtott neki. Quintiport azonban még ez a meglepő leereszkedés se zavarta meg. Először a barátságosan mosolygó Hormizda előtt hajtotta meg a térdét, csak aztán adta meg a hódolat hideg jelét a princepsnek.

A lány borostyángöngyöt morzsolgatva nézett rá, félreszegett fejjel és azzal az epedő tekintettel, amelyet már kipróbált Maxentiuson.

- Szeretném, lovag, ha elmondanád a nobilissimusnak, mi hasonlatosságot találsz köztem és a felesége, Titanilla nobilissima közt.

Maxentiusnak szánta a vágást, és Quintiport találta vele szíven. Mintha egyszerre az egész palota összedült volna, és a bajaei vércsék vijjognának a romjain.

- Ti-it! Ti-it! Ti-it!

Hiszen nem kellett őneki eszébe juttatni a kis Titet. A téli eső csepergésében, a barna Tiberis locsogásában csakúgy benne volt a neve, mint a forumok felett felszálló galambok suhogásában vagy a szűk utcákon futó öszvérfogatok csörgőiben. Ha a Vicus Tuscus fényes kirakataiban selymeket látott, azokba őt öltöztette, a Vicus Sandalarum legapróbb topánkáiba az ő lábacskaikat képzelte. A

Via Sacra drágaköveit az ő aranyfényében ragyogtatta, a Campus Martius áruccsarnokaiban neki szemelte ki a bíbor takarós citromfaágyat, a murrhina-vázákat az ő lábához rakta, tele virágos gránátgallyakkal; és a lapos onix-csészékben is neki tarkálltak a piros-kék anagallisok, őt etette a görög szigetek osztrigáival, a Fekete-tenger pácolt halaival, az Alpesek sajtjaival, és őt itatta az édes chiosival. De más volt kis Titet csöndesen hordani a szívében, mint a legpuhább gyaloghintóban, az örök város lármás utcáin, és otthon kiszabadítani, elhancúrozni vele a palota csöndjében, kis sikolyait és kacagásait hallani a sarkokból, egy takaró alá bújni vele, fejének helyet csinálni a vánkoson, elaludni a szíve dobogásán, a kezét fogva és el nem eresztve még alvás közben sem - más volt, mint itt idegenekkel beszélni róla. Az ő kis Titje csak az övé volt, mint a vére, a szíve, az agya, még azoknál is másabb, hiszen rajta kívül arról senki se tudhatta, hogy van. Az ő kis Titjének érett szőlőszínű szeme volt, és olyan keble, mint Dianának, és ajkán az ég és a föld minden szépsége mosolygott - ez a kis Tit már nem volt a világon sehol, csak az ő szívében. Egyszer látta csak, mióta megmutatta neki a lelkét, a triumfuson, messziről, de az egy kis fehér árnyék volt, nem az ő aranyfényű kis Titje, egy asszony, akit ő azelőtt soha nem látott, és nem is kíván többet látni. Most melyikről beszélnek ezek az idegenek? Ez a nevető lány és ez a véres szemű férfi? Ez lenne az, akit most a kis Tit édes uramnak szólít, akinek a térdére ül, és akinek *suaveolumot* ad? De az nem kis Tit. Az egy idegen asszony, ott messze, Mediolanumban, a császári palotában, ahhoz ő neki semmi köze. Kis Titet, az övét, az egyedülvalót ezek nem ismerik, nem is látták soha, arról nem beszélhetnek.

- Ti-it! Ti-it! Ti-it!

Csak egy pillanatig tartott, addig se, s már nem a bajaei vércsék vijjogtak, hanem Maxentius nyerített.

- Lehetetlent kívánsz a lovagtól, úrnőm. Hiszen ő se belőled, se a feleségemből nem láthatott annyit, hogy hiteles összehasonlítást tehetne köztetek.

Már akkor ment is, fölcsapva sisakját, és félrehúzott szájjal egyszerre intve búcsút mind a kettőjüknek. Hormizda nem állhatta meg, hogy legalább ezt utána ne kiáltssa:

- Sok boldogságot ifjú nődek!

A princeps kívülről pőfögött vissza:

- Ne féltsd, lesz benne része! Ugyanazt kívánom neked is.

Quintipor előtt ökölnyi kék csillagok szikráztak fel, mintha kalapáccsal ütöttek volna a fejére. De azért mégis el kellett mosolyognia magát. Hormizda kiöltötte nyelvét a princeps után. Ő látta már egyszer ezt a jelenetet Antiochiában, a szent palota erkélyén, az első találkozáskor.

- Mégiscsak hasonlít hozzá - nézett ellágyuló tekintettel a lányra.

XXXV.

Pénzváltók csörgették piszkos asztalukon a rossz ezüstpénzeket; egy bőrkötő munkás hispaniai aranypléhet kalapált üllőjén az aranyműves-bolt ajtajában; iskolából kitóduló gyerekek körülviháncolták a barna bőrű, piros sapkás berber által vezetett kecskét, amelyen katonaruhába öltözött majom szalutált, másik szennyes kis tenyerével szezammagot és mogyorót koldulva; rongyos zsidósuhancok visítva kínálgatták a törött üveg ragasztására való kénkö-szalagot; egy indiai kígyóbüvölő fuvolát ríkatott; a süteményáruló pék igyekezett túlkiabálni a kolbászkereskedőt, aki fatálcára tett cserép-paterán vitte ronggyal letakart, gőzölgő áruját; a pajzsokat rázó, őrzöngő Bellona-papok ordítózása összekeveredett a lictorok parancsszavával, akik egy lefátyolozott Vesta-papnő útjából botozták félre a hivatásból jajgató koldusokat, a vakokat vezető kutyákat és a futtukban mankóikat elhagyó ál-sántákat; egy tarkaruhás mediai követség tevéinek rekedt bőgését elnyomta a zsebtolvajt kergető rendőrök kurjongatása; kappanhangú rabszolgák egy gyaloghintó számára törtek utat, s a félretaszígtak egymás lábára taposva húsz nyelven kiabáltak mocskos szavakat a germán-parókás szenátornéra, aki gögösen nézett ki a hintó hátsó ablakán, majd előrehajolva, elefántcsontnyelű s az újabb törvények értelmében legömbölyített végű nyárrsal ösztöklélte gyorsabb haladásra az óriás termetű lecticariusokat. A szűk és homályos utcákból, amelyeknek betorkollása sűrűn megszakította a márványpaloták sorát, szünet nélkül hangzott a műhelyek lármája, fejszék csattogása, fűrészek harsogása, kalapácsok kopogása, vésők nyiszegése, s a palotát állandó remegésben tartották a márványtömböket és óriás fatörzseket cipelő vasas-szekerek, amelyek nyikorgása és csörömpölése a bazaltkockákon már hajnalban kezdődött.

- Inkább az Aetnán Vulcanus Mulciber műhelye fölött, mint itt a Via Nomentanán - csukta be ablaka fatábláit a matematikus, és fényes nappal mécses keresgélt a polcos asztalon. Türelmes ember volt, de most bosszúsan gondolt a császárra, akinek parancsa Rómához kötötte. Quintiporra kellett neki vigyázni, és hetenként jelentést küldeni a császárnak. Előbb Ravennába, most már Nikomédiába. Mintha a fiú iskolás gyerek volna, és ő kísérető rabszolgája, a paedagogus.

Ahogy próbálgatta a kerek agyagmécseseket, melyikben van még olaj, megakadt a szeme egyiknek a domború fenékdíszítésén. Egy letakart clínét ábrázolt Venus játékát űző fiatalokkal, akiket a függöny mögül egy rabszolga lesett.

- Most én is ezt csinálom - dünnyögte Bion, közelebb vivén a mécses a fatáblák résén beszabaduló világossághoz. - Lesem a szerelmeseket, hogy biztathassam őket, ha elrenyhülnek. A csöndnek Rómában nem tisztelt istenére mondom, hogy most már én is kezdem hinni, amit Lactantius mondogat. A Dominus elméje kezd nem úgy szolgálni, ahogy kellene. Vénségemre szerelmi kukucskaút csinálni belőlem! Mintha ehhez felügyelet is kellene! Az ezerszemű Argusra, ez az

egyetlen játék, amelyhez a sima képű kezdők jobban értenek, mint a legvénebb mesterek.

Elmosolyodott, meggyújtotta a mécsest, és belefogott a levélbe. Arra kérte a császárt, vegye elő azt a horoscopiumot, amelyet a legutóbbi november nonáján itt Rómában átadott neki a huszadik évébe lépett fiúról. Azt fogja látni rajta, hogy az ascendens és az aspectusok változatlansága mellett a Szűz fáklyája határozottan a fiú életvonala felé fordult. Most már biztosra meri venni, hogy a legközelebbi csillagkonstellációban a két vonal teljesen egybefut. A maga részéről nem tartaná ildomosnak, hogy a legkisebb célzást is tegye a lovag serkentésére, de az nyilván felesleges is volna. A Szűz, aki Venus-övét a Gráciák kecsességével és Minerva okosságával viseli, ez irányban többet tehet, mint az emberiség minden filozófusai és matematikusai a miletoszi Thalészról a pessinusi Bionig. Ami ez utóbbit illeti...

Nem fejezhette be a mondatot, mert Lactantius nyitott be hozzá, hóna alatt irattekercsekkel, soványabban és komolyabban, mint valaha. A rhetort sok csalódás érte a világ fővárosában. Gazdagsága, elevensége, művészeti csodáinak tömege elragadta az első napokban, és azt a kijelentést tétette vele, mily szép lehet a mennyei Jeruzsálem, ha egy földi város is ilyen szép lehet. Az ugyan némi nyugtalansággal töltötte el, hogy Rómának két lakossága van, a halandó embereken kívül a köből és ércből való istenek tízezrei is lakták, a Sátán főparancsnoksága alatt álló démonok egész hadserege, akikkel külön meg kell küzdeniök Isten szentjeinek. Tudta, hogy ez nehéz harc lesz, de Alexandriában annyi példáját látta a keresztény hősiességnek, hogy egy pillanatnyi kétsége sem volt a győzelemben. Hamar rájött azonban arra, hogy a démonok itt nem a márványokban és bronzokban laknak, hanem az emberek húzában és vérében. Nem ér semmit Jupitert és Apollót meg Venust és Minervát összetörni kalapáccsal, ha az emberekben épen marad a hiúság, a kapzsiság, a bujaság, a kevélység, a testi örömeken való kapdosás. Mint rhetort senki se gyanúsíthatta meg az istentelenekhez való tartozással, a keresztények tudták róla, hogy az igaz Istent és hívei védelmét szolgálja a császár udvarában is, s így szabadon érintkezhetett mindenféle fajtájú emberrel. Tapasztalatai, akár a bálványimádók, akár a keresztények tömegében szerezte azokat, lesújtották. Az izzó temperamentumú déli ember, aki Egyiptom és a kelet forró ege alatt annyi fanatizmussal találkozott, közömbösnek és az üdvösség csüre számára éretlennek találta Róma népét. Egyszer előadást hirdetett Trajanus forumán, az igazi erényt szándékozott hirdetni a rómaiaknak, nem a keresztények nyelvén, de a kereszténység szellemében - tiszta magot szándékozott vetni az ocsún élők elé, azzal a reménnyel, hogy a varjak galambokká válnak tőle. Hírneve nagy sokaságot vonzott köré, hallgatták is mindaddig, míg Rufusnak, a vízművek praefectusának palotájából zenehangokat nem sodort oda a szél. Terpnosz és Diodorosz játszott ott, akiket mint híres kitharodoszokat Görögországból hívott meg néhány estére a Marcellus-színház. Néhány perc alatt minden hallgatója otthagya a rhetort, csak három öregasszony jelezte sűrű fejbólogatással, hogy osztja az igazi erényről való felfogását, de ő elkeseredésében ezeket is azzal

gyanúsította, hogy álmukban bólogatnak. Nem volt megelégedve a keresztényekkel sem, hidegeknek, túlságosan józanoknak és az étellel fölöttébb számotvetőknek találta őket. Magának Marcellinus pápának is kishitűséget lobbantott a szemére, holott az csak a bölcs mérsékletnek azt az elvét képviselte, amelyet Alexandriában a rajongók és szenvedélyesek közt maga a rhetor hirdetett az egyház érdekében állónak. Itt, a hűvösebb környezetben ő maga vált szenvedélyessé és rajongóvá. Lángolása sok langyosat fölhevített, és csüggedetlen hite sok ingadozót megerősített. Amikor azonban a Tiberis pirosodni kezdett a vértől, és a csatornákat eltorlaszolták a holttestek, akkor a rhetor boldog volt. A katakombák mélyén, ahol megvonta magát az élők városában kioltásra ítélt világosság, megköszönte Istennek, hogy megérte vetésének kalászsza szökkenését, és megjósolta, hogy közel az aratás, mert fehéredik már a határ. Tüze most már önmagát kezdte pörkölni. A triumfus után kihallgatásra jelentkezett a császárnál, és kérte az udvari szolgálatból való elbocsátását. A császár meglepődött, és megkérdezte tőle, nem fejezné-e be előbb azt a munkát, amellyel megbízta? Azt felelte neki, hogy úgy érzi, nem fog meghalni tudni, míg meg nem írta a császár életrajzát, s maga se vette észre, Isten mennyi fenyegetést öntött ekkor az ő hangjába. A császár figyelmét is elkerülte a hang színének megváltozása, egész barátságosan kérdezősködött tovább, hol fog megtelepedni, és miből fog élni öreg napjaira. Nem tart-e attól, hogy megbánja ezt az elhamarkodott lépést? Ő azt felelte, elérkezettnek látja az időt arra, hogy kilépjen a világ sírboltjából, ahol annyi ideig feküdt a hiúságok szemfedője alatt. A császár elmosolyodott, vállat vont, és három erszény aranyat adatott neki. A rhetor ebből egy erszényt a szegények táplálására adott át a püspököknek, egyet a vértanúk holttestének megváltására fordított, és egyen új cubiculumokat ásatott a katakombákban, ahol a hívek nemcsak halottaik ünneplésére, hanem az élet ígéinek hallgatására is összegyülekeztek. Magának nem tartott meg semmit, mert ő ettől fogva a gyülekezet szegényeinek kosztját ette, bár hetenként háromszor csak kenyéren és vízen élt, és mindig ugyanazt a ruhát nyüstölte. Minél kevesebb gondot fordított magára, és mentől jobban leromlott testileg, annál acélosabbakká váltak lelke szárnyai, és annál izzóbb lett fekete szemének komorsága. Akárhogy kérték a testvérek, nem vállalt semmiféle tisztséget a gyülekezetben, de az összejöveteleken gyakran megitta szavaival a lelkek szomjú nyáját. Sokat fenyegette a bűnös várost, amely fejük fölött a Sátán imádatába van elmerülve, és - különösen mióta a triumfus alkalmával az ifjú Constantinus princepszel összeismerkedett - mindig felcsillantotta a reményt, hogy el fog jönni az Erős Férfiú, aki leveti az Antikrisztust a poklok mélyébe, és berekeszti az Alpesek és a Kaukázus sziklaival. A rettegés és remény közt hányódó lelkek a világ végére és az Úr dicsőséges eljövételére gondoltak, és a pallosos angyalt látták a szikár férfiban, akinek arca földöntúli fényben égett, és szava mint a trombitaszó harsogott.

- Ó, hogy fogsz akkor sírni, megfosztva ragyogó mellcsatodtól és gyászba öltözve, gőgös királynő te, császárok Rómája, leánya a vén Latinusnak! Elesel, és amikor fölkelsz, már nem az leszel, aki voltál. Légióid aranyos sasainak oda a

dicsőségük. Miben lesz a te erőd? Mely nép lesz szövetségeseid azok között, amelyeket örültségeid jármába hajtottál? Új Romulusnak kell jönni, aki széthulló köveidből éig magasodó falat rak, és nevedet a csillagokig elhíresíti!

Bár kárhozatra méltónak ítélte a tévelygés éveit, amelyeket a könyvek között töltött, és nagy bűnösnek magát, a vakot, aki filozófusoktól, tehát világtalanoktól kérte a világosságot, Krisztust valló beszédeinek sima oszlopára is felfutottak a régi retorika folyondárai. És bár a bálványimádókat kerülte is, mióta az udvart elhagyta, Biontól nem tudott elszakadni. A gyerekkori barátság kötelékeit nem tudta-e eltépni, vagy vitatkozó társ kellett neki, akinek senki se mert ellentmondani, vagy azt a titkos reményt táplálta, hogy őt is rátereli az igazság útjára, maga se tudta. De nem is kérdezte magától. Most is úgy ült Bionnal szemben az Anulinus-palota kis könyvtárszobájában, mint Antiochiában vagy Alexandriában, és sohase jutott eszébe, hogy Isten haragja ezért rájuk szakítja a tetőt, vagy megnyitja alattuk a földet.

- Megengeded, Lactantiusom, hogy befejezzem ezt a levelet? - bólintott neki baráti üdvözetet a matematikus. - Mindjárt jön érte a nikomédiai futár.

- A császárnak írsz? Megírhatod neki, hogy még most is emlegetik Rómában.

- Gondolod?

- A magad fülével meghallhatod, ha kimégy a tejpiacra. Én, tudod, ott lakom egy padlószobában az ötödik emeleten, és minden reggel hallom, mikor eljövök hazulról. Azt mondják, Vespasianus óta nem volt ilyen császár.

Bion fölnézett az írásból, és elnevette magát.

- Mit nevetsz?

- Azt, hogy majd megfúltam, olyan nagyot nyeltem. Azt akartam mondani, „Zeuszra!”, de lenyeltem. Inkább csak olyant mondok, amiben az istened is benne van. Deus Pantheusra! Hát miben hasonlít a tejeskofák szerint Diocletianus Vespasianusra?

- Amiben felül is múlja: a zsugoriságban. Azt mondják, még ilyen piszkos triumfust nem láttak, mint az övé volt. Az elefánt kevés is volt, sovány is, adóban foglalták le valami állatmutogatótól a Mars-mezőn. Azt is hiába várták tőle, hogy majd fölmeleg az Arany-ház tetejére.

- Minek ment volna? A császár nem kéményseprő.

- Más császárok onnan szokták ilyenkor marékkal szórni az aranyat. Ő még csak egy réz ast se szánt másfél millió hódolójának. Mindössze húsz senyvedt bikát, két életunt oroszlánt és harminchárom keresztényt szúratott le a fölséges nép örömére. Írd meg neki, hogy a nép csak akkor békül meg, ha legalább háromezer keresztényt süttet meg a kedvéért. Nagy baj lesz belőle, ha nem siet vele. A lócsiszárok, tímárok, fazekasok, barom-orvosok, szegkovácsok mind forronganak, és visszakövetelik az ősi szabadságot. Azt mondják, hogy cirkuszt vagy népgyűlést!

- Jó kedved van, rhetor - bólintott a matematikus -, csak duruzsolj tovább, attól én írhatok.

És írta tovább, ott, ahol abbahagyta. Azt hiszi, Quintiport minden gyámkodás és fölügyelet alól föl lehet szabadítani. Mióta szabad ember lett, és a maga ura, másképp kell vele bánni, mert ő is más lett. Ha azelőtt szép volt, mint Antinous, most emellett bölcs is lett, mint Aegyptius. Azt hiszi, ő lesz az az uralkodó, aki valóban szerencsésebb lesz Augustusnál és boldogabb Trajanusnál. Ő már most is rá merné bízni e tökéletes fiatal férfira akár Róma város kormányzását is.

- Olvastál már ma Acta Diurnát? - fogta meg a kezét Lactantius.

- Nem - nézett föl Bion -, nem szoktam unatkozni. Te már annyira vagy? Mindig azt hittem, hivatalos lapot csak gyógyíthatatlan betegek olvasnak, akik halálukat így óhajtják siettetni.

- Hallgass ide - keresett elő a rhetor a magával hozott iratok közül egy papiruslapot. - *Martius 31. Dies Mercurii.* A latin ünnep megtartatott, a Mons Albanuson, az áldozat bemutatott, s ez alkalommal húskiosztás is volt. - A Capitoliumon piros zászló lengett, s a konzulok a Mars-mezőn feleskették az újoncokat. - A Coeliolumon nagy tűz volt, teljesen leégett két nagy bérház, öt közönséges lakóház, a tűzbe veszett két ló, kilenc sertés és hét rabszolga. - Demophon kalózfőnök, akit P. Rusticus Nerva legatus elfogott, keresztre feszített. - Egy bagoly repült végig a Via Nován, az augurok jelentése szerint nyugtalanságra semmi ok nincs. - Martius 1 óta egyetlen keresztény sem végeztetett ki.

Az utolsó mondatot a rhetor különös hangsúllyal olvasta, és aztán ránézett Bionra.

- Tudod, mit jelent ez?

Bion a császártól tudta, hogy a Plaviusok és a császárné arra akarták rávenni Alexandriában, adjon amnesztiát a keresztényeknek a római diadalmenet alkalmából. A császár a kérést ebben a formában elutasította. Neki, Bionnak és valószínűleg a császárnénak is meg is mondta, miért. Azt akarta, fia legyen az, aki a bíbor felvételekor az amnesztiával megadja a birodalom népeinek a teljes békét. A császár ezt annál természetesebbnek tartotta, mert hiszen az üldöző rendeleteket úgyis azért adta ki, hogy a fiú életét a jóslat beteljesedéséig se az összeesküvők orvszándéka, se a megbántott istenek haragja ne fenyegetse. Mire a jóslat beteljesedik, talán az istenek is összebékülnek egymással. Igaz, hogy addig még egy évnek kell letelni. S a császár azt hitte, módját találta annak, hogy ez az év ne legyen véres. Egyelőre Róma városára adott ki enyhítő edictumot, amellyel megszüntette a keresztények üldözését úgy hatósági kezdeményezésre, mint feladásra, s a halálos büntetést csak azokra tartotta érvényben, akik maguk jelentik fel magukat mint keresztények. A halál eszköze csak a pallos, kínzás nélkül. Ebben megnyugodtak, a császárné is, a Flaviusok is, különösen mikor a császár megígérte, hogy az eredményhez képest az egész birodalomra ki fogja terjeszteni a rendeletet. Bár nem mondta senkinek, maga is szívből kívánta, hogy foganatja legyen. Amit az üldözések rémségeiről hallott, és az aktákban olvasott,

újra felébresztették benne azt az iszonyodást a vértől, amit Antiochiában érzett. Önmagának is alig merte bevallani, de mindjobban meggyőződött róla, hogy éjszakáit is az üldözések rémképei rontják meg.

Mindezek tudatában Bion azt felelte, hogy nagyon is tudja, mit jelent a hivatalos lap híre. A keresztényüldözések végét.

- Nem - jajdult föl a rhetor -, a kereszténység végét jelenti.

Nem minden kereszténnyel mert volna ilyen őszintén beszélni, mint Bionnal, aki hitetlen volt. Neki el merte mondani, hogy a nagy harcnak most kell eldőlni, mert csak most lehet győzelmet várni, amikor az üldözések hősképp tették Krisztus katonáit. A fegyverszünet azt jelentené, hogy a szentek drága vére hiába hullott. A kereszténység vissza fog hanyatlani abba az elernyesztő nyugalomba, amelyből az üldözések felrázták, és abba a puhaságba, amelyből Isten azért vesszőztette ki, hogy a szenvedések pörölyével keményre kalapálja. Most a Sátán újra ki fogja vetni hálóját és lépeit, hogy összefogdossa az Isten kalitkájából kiszökdő lelkeket. Jön a pokol tintájával írt könyvek olvasása, ami megrendíti a hitet, az éleselméjűség fitogtatása, ami eretnkségre vezet, a presbiterek egymással való torzsalkodása, a fényért, rangért, hatalomért való tülekedés s püspökválasztások előtt a hízalgésnek és rágalmazásnak az az aljas komédiája, amely semmiben sem különbözik a konzulválasztó bálványimádók szokásaitól. Most majd következik megint a színes ruha, a buja zene, a fajtalan tánc, a festett arc és a kibodorított haj, a szemérmetlen szobor és festmény, a színház, kocsiverseny, az arany-ezüst edény, a fehér kenyér, a meleg fürdő és a tollas vánkös.

- Győzni nem lehet harc nélkül - fejezte be a lemondásnak olyan őszinte mondatával, amelyet se nem tanult, se nem tanított a rhetor-iskolában. - Az Antikrisztusnak az ördög sugallta azt a gondolatot, hogy a harc megszüntetésével lehetetlenné tegye győzelmünket.

Biont a dolog maga nem érdekelte annyira, mint barátja felizgulása, amelyet nem tudott egészen megérteni. Kétkedve húzta fel szemöldökét.

- És gondolod, hogy most már csakugyan megszűnt a harc?

A rhetor fölkapta és egy markolással összegyűrtte a hivatalos lapot.

- Látod? Mióta csak az önként jelentkezőket végzik ki, egyetlen vértanúval se szaporodott a szentek serege.

Először görnyedve elhallgatott, szinte lélegzetet se vett, csak fekete szemeinek lobogásán látszott, mekkora tűz ég belül. Bion nem nézte, papirusára hajolva befejezte a levelet. Azzal, amit most hallott, meg volt róla győződve, hogy nagy örömet szerez a császárnak.

- A keresztényeknek egyik főemberével beszéltem ma arról a különös harcról, amelybe az istenek keveredtek egymással. Noha nincs meg benne az igazi filozófusok nyugalma, amely képessé tenné arra, hogy a hegyről lenéző ember módjára szemlélné az emberi dolgokat, értelmes és becsületes férfiú. Szavaiból azt vettem ki, hogy maga az Istenek Atyja se cselekedhetett volna bölcsebben,

mint te, amikor a keresztények bírójává saját lelkiismeretüket tettek a hóhér helyett. Minél előbb terjeszted ki, világ ura, az enyhítő rendeletet az egész imperiumra, a napfény, az eső és a szél annál hamarabb szét fogják porlasztani a makacs és kemény sziklát, amely a víz alá rejtetten átfúrhatta és elsüllyeszthette volna a birodalom hajóját.

- Kész - hajtogatta össze a levelet, és rámosolygott a retorora.

Az azonban nem mosolygott vissza. Felállt, és keményen megszorította a matematikus kezét.

- Én is készen vagyok. Búcsúszom tőled, Bion. Ha ilyen nagy bűnös, mint én vagyok, Isten színe elé juthat, imádkozni fogok érted, és arra kérem, mielőbb világosítsa meg elmédet, és mellettem adjon neked helyet az ő asztalánál.

Hosszú idők óta most először játszott valami mosolyféle szigorúságra szokott szája körül. Régi élő mosolyok halott kísértete.

- Azon a helyen aztán nem lesz több vitánk egymással.

- De most lesz, az egész istenseregletre mondom! - ugrott fel a matematikus.

Quintipor lépett be. Bion köszöntést biccentett felé, és megragadta Lactantius mellén a ruhát.

- Mit akarsz tenni, retor?

A retor arca felragyogott.

- Feljelentem magam mint keresztényt. Eddig nem tettem, mert úgy éreztem, nem vagyok méltó a vértanúk pálmaágára, s Isten tartogat még valamire. Most látom, hogy erre tartogatott. Engem választott ki eszközének a hamvadó tűz felszítására.

Heves vita kezdődött a két tudós közt, s ezúttal Bion volt az indulatosabb és harsányabb szavú. Ő támadott, s a retor csöndesen és nyugodtan védekezett, néha saját fegyvereit fordítván a matematikus ellen.

- Ha a test olyan nagy érték, Bion, amilyenek te mondd, akkor az a legalkalmasabb a lélek megváltására.

- Kinek a lelkét akarod te megváltani? A tiedet már megváltotta a Krisztusod.

- Azokét, akik nem tudnak a megváltásról. Krisztus mindenkit megváltott, de nem mindenki hisz neki. Vannak emberek, akikért nem elég az Istennek meghalni; akik súlyos, nehezen munkálható anyagból vannak, nagyon a földhöz tapadnak. Ezeket csak ember tudja megváltani, hozzájuk hasonló.

Bion hadonászva tiltakozott. Aki övele együtt hallgatta Arnobiust és együtt tanulta a filozófusokat, az ne mondjon ilyent. Az embert se isten, se másik ember meg nem válthatja, senki, aki idegen. Ha van megváltás, mindenki csak maga válthatja meg magát.

- Nem, Bionom - ellenkezett szelíden, de szilárdan a retor - ezt te nem értheted meg, mert te is súlyos és nehezen munkálható anyag vagy. Te csak azt tudhatod, hogy az oktan baromnak a bálványok oltárán elfolyó vére csak a ruhát

mocskolhatja be, de nem tisztíthatja meg a lelket. Az ember halála más. Az ember megváltója embertársának, ha szeretetből adja érte vérért.

Az utcán kezdtek elhalni a nappal hangjai. Néha muzsikaszó foszlányai csapódtak az ablakhoz, máskor részegek kurjongatása dörömbölt rajta. Bion széthúzta a fatáblákat.

A Via Nomentana már teljesen sötét volt, s inkább csak sejteni, mint látni lehetett a nyüzsgő emberbogarakat. Fel-felcsillant köztük egy-egy fénybogár is, néha kettesével, hármasával. Gazdag polgárok és előkelő urak előtt a praelucens rabszolgák vittek ott bronzkeresztes, olajozott vászon-lámpásokat vagy szurkos fenyőfáklyákat.

- Hát eredj! - mutatott ki bosszankodva Bion a sötétbe. - Ha gondolod, hogy a praetorok a te kedvedért most összeülnek keresztényt égetni, eredj, Lactantius.

Aztán mosolyogva megölelte a rhetort.

- Mit szólnál hozzá, testvér, ha elcsalnánk magunkkal az amphitheatrumba? Legalább még egyszer mulasd ki magad, mielőtt példát adsz a híveidnek. No, ne nézz rám olyan baziliszkus-szemmel, hiszen én csak javadat akarom. S mit tudhatod, hátha ott akar csodát tenni az istened?

A rhetor lehajtott fejjel, szó nélkül ellépegetett a szobából. Bion csak most fordult oda Quintiporhoz.

- Hát te, fiú - nézd, hogy rájár még a szám! - a csillagokra mondom, lovagot gondoltam!

- Hagyd el, Bion, bár fiú lehetnék még - mondta csöndesen Quintipor, s belekarolt öreg mesterébe. - Együtt megyünk? Hová indultál?

- Hát nem a Circus Maximusba kíséred a királylányt? Reggel még azt terveztétek, nem? A rabszolgáidtól hallottam, hogy ma nagy mulatság lesz. Itt az ablak alatt is ordította délután a kékek kikiáltója, hogy ma legalább tíz kocsist vernek olyan zöldre, mint a tunikájuk.

- Veled akarok menni - felelte Quintipor szórakozottan.

Azért szerelmesek, hogy összeveessenek - gondolta Bion. - Amit ma Venus Calda bajt csinált köztük, holnap jóváteszi Venus Conciliatrix.

Behívták a domesticust, és tőle kértek tanácsot, melyik színházba menjenek. A palotafelügyelő a circust ajánlotta. Ő is azzal, hogy ott ma nagy mulatság lesz, de mint zöld érzelmű férfiú, ő arra hívta bizonyágul az isteneket, hogy tíz circuskocsist fognak olyan kékre verni, mint a sapkájuk. Ő ezt biztosan tudja, mert nem dicsekvésképp mondja, az ő unokaöccse az a világhírű Crescentius, a *factio prasinában*, akinek szobra is van a zöldek istállója előtt. Még csak huszonkét éves, és már többet összenyert másfél millió sestertiusnál.

- Színházat kérdeztünk, nem circust - hallgattatta el Quintipor.

A domesticus, bár magában megbotráncozott rajta, hogy urai színházba mennek, mikor circusba mehetnének, egy kis tűnődés után a Pompejus-színházat

ajánlotta. Ott zene is van, meztelen táncosnők is, és sokat lehet nevetni, mert Genesisus is ott játszik.

- Genesisus? - rezzent össze Quintipor.

- Igen, uram. Az a híres mímus, akit a szentséges augustus Róma városának ajándékozott. Azt mondják, ezzel újabb örömet szerzett Rómának, mint azzal, hogy a thermákat építtette. Azokban csak háromezerkétszáz ember fürödhet meg egyszerre, de a mímusnak minden este tizenkétezer ember nevet.

Hűvös szél fújt, dögletes szagot hozva az esquilinusi temetőről, amelynek szegény-fertályában a nyílt carnariumban egymásra dobálva rothadtak a rabszolgák, koldusok, fegyencek és elhullott állatok tetemei. Köpönyegüket szorosan maguk köré csavarva és sarkát szájuk elé tartva megindultak a fáklyavívó után.

A Via Nomentana második mérföldkövénél jártak, megködlött előttük valamelyik patrícuscsalád mauzóleumának márványkupolája, s a sötétben megnyikordult egy el-elfulladás, rekedt köhögésektől megszaggatott emberi hang.

- Olcsó Silvanus istent vegyenek! Csak két sestertius a valódi ólomlovon ülő Epona istennő, aki lovastul együtt nyakba akasztható, és biztos szerencsét hoz a hippodromban! Itt a pecsétföldből égetett Tiberis isten, aki arról issza a Tiberis vizét, azt nem leli ki tőle a harmadnapos hideg!

Quintipor kivette a fáklyát a rabszolga kezéből, és odavilágított vele a mauzóleum lépcsőire.

- Mit csinálsz itt, Benoni?

Az istenkereskedő gubbasztott a hideg köveken piszkos klepetusában.

- Elfáradtam, pihenek egy kicsit - köhécselte mellére szorított kézzel. - Megyek hazafelé.

- Jeruzsálembe?

- Ó, uram, hol vagyok én még attól! - nevetett fájdalmasan Benoni. - Tiberisen túlra megyek, a Candelaber Severus házába.

- Akkor hát igyekezz, Benoni, és kérd az isteneidet, hogy latrok kezére ne adjanak.

Valami pénzt dobott neki, és visszaadta a fáklyát a szolgának.

- Előre!

Pár lépést mentek, aztán gondolt egyet, és visszaküldte a fáklyást a zsidóhoz, kísérje el legalább a Tiberisig. Éjfél felé aztán legyen a színház előtt friss fáklyával.

- Most sötétben is odatalálunk, ugye, Bion?

A matematikus bólintott, és megkérdezte, miféle istennyomorultja volt ez?

- Régi barátom - felelte különös hangon Quintipor. Az jutott eszébe, vajon emlékszik még a zsidó kis Titre? Milyen furcsa, hogy eddig mindig olyankor találkozott vele, mikor kis Tit valahogy belenyúlt az életébe. Ezen a napon ez már

második találkozása volt a görbelábúval. Reggel a forumon akart vele megvásároltatni egy fügét mutató Fortunát mint szemverés ellen való talizmánt. Mintha volna olyan szem a világon, amelynek a verése őrajta foghatna!

- Miféle nemzet? - kérdezte Bion. - Bi... Ba... Bu... hogy is szólítottad?

- Benoni.

- Tudtam, hogy valami szíriai idióma.

- Valami olyan. Zsidó. Benjámín az igazi neve. Az annyit tesz, hogy a „jobb kezem gyermeke”. Benoninak, vagyis a „fájdalom gyermeké”-nek ő nevezte el magát, azt mondja, az is marad addig, míg haza nem megy Jeruzsálembe.

- Jeruzsálem, Jeruzsálem... Hát ez honnan is ismerős?

- Lactantius szokta emlegetni. Úgy, hogy „mennyei Jeruzsálem”.

- Igaz, persze, tudom már. Az Judeának a fővárosa. Most Aeliának hívják, mióta a mi kolóniánk. De hát oda nem teheti be a lábát zsidó. Még annyit se tud ez a rongyházi?

- De tudja. Csakhogy azt mondja, pénzért mindent lehet.

- Itt vagyunk.

Hercules háromember-magasságú, aranyozott bronzszobrára mutatott, amely bal karján az oroszlánbőrt tartotta, jobbjaival fatörzsvastag bunkójára támaszkodott. Száz évvel ezelőtt még jós-szobor volt valahol Hellaszban. Bizonyára itt is tudott volna jövendőt mondani, de itt nem kért tőle jóslatot senki. Szállítás közben a szemfüles hajósok fölfedezték, hogy a tarkóján akkora kerek lyuk van, amelyen egy fölserdült fiú kényelmesen belefér, és ha az istenek tehetséget adtak neki, minden föladvott kérdésből kiérti, milyen feleletet várnak rá.

XXXVI.

A fáklyákkal, lámpákkal, mécsesekkel megvilágított színház ezen az estén félig se telt meg. Nemcsak a circus vonta el a közönséget, hanem az aréna is. Róma quaestor-választásra készült, és az ilyen nagy állásra pályázók sorsa rendszeren az amphitheatrumban dőlt el. Akinek a gladiátorai ügyesebben ölték egymást, az győzött. A népítelet alapja az volt, hogy aki nem sajnálja a pénzt a polgárság mulattatására, az biztosan nagyon jó tisztviselő lesz. Ezen az estén már a harmadik pályázó adta bizonyosságát nagyrahivatottságának. A hirdetőtáblákon azt ígérte, hogy harminc gladiátort léptet fel, köztük Guttát is, a legnépszerűbb retiariust, akinek arcképét nemcsak a boltkirakatokban lehetett látni ezüst tálakba domborítva, lámpákba égetve és pecsétygyűrűkbe vésve, hanem szénnel a falakra rajzolva is.

Négy-ötezer ember azért így is volt Pompejus színházában, a szenátorok márványpadjai mind megteltek, a páholyokból csillogó asszonyok árasztották a tavasz illatát, sőt a teremnek beillő, asztalokkal és heverőkkel bebútorozott császári páholy sem maradt üresen. Valami barbár fejedelem ült benne, mint a birodalom vendége, egész különös, félvállát mezítelenül hagyó, pikkelyekből álló általvetőben, az egész homlokát eltakaró aranyzalaggal. Némelyek azt mondták, lótejen hízott szarmata, mások valami vad britanniainak nézték, mert a meztelen vállá piros és sárga pettyekkel volt kifestve. Bozontos, szőke haját a nők nézték irigykedve, izmos karjait a férfiak, részben csodálkozva, részben megvetéssel.

Egy darabig mindenesetre jobban érdekelte a közönséget, mint ami a színpadon történt. Bevezetőnek valami atellanát adtak, egyfelvonásos bohóságot, amely talán már az ős Róma parasztjait is mulattatta. Pappus, az öreg meg akarta szoktatni Dossienusnak, a Púposnak a feleségét, azonban Maccus, a hülye asszony helyett kecskegidát kötött a zsákba. Pappus hajlandó lett volna ezt is asszonynak nézni, de akkor megjelent Bucco, a nagyevő, és fölfalta nemcsak az ifjú kecskét, hanem az öreg szerelmest is. Együgyűség, de halhatatlan, mert nem lehet rajta mosolyogni, csak fülig szaladó szájjal nevetni.

Bucco a nagy lakoma méreteinek megfelelően fölfúvódott hassal letántorgott a színpadról. A chorusban a karmester a talpára erősített scabillum összecsatlással megadta a jelt, s megszólaltak a syringák és cimbalmok, a kytharák és lyrák, a tubusok és oboák. Egy görög pantomímus szökött elő, aki eltáncolta Arész és Aphrodité házasságtörését, egymaga személyesítvén mind a kettőt, sőt a leleszkedő Héphaisztoszt és a tettenérés tanújául meghívott napistent is. Amint megjelenítette a kéjt és a dühöt, a szégyenkezést és a gúnyt, amint hallhatóvá tette a láthatatlan bilincsek csörgését és az istenek kacaját, fölviharzott a taps. Maga Bion se sajnálta öreg tenyereit, és a maga szerényebb helyéről lelkesedve integetett Quintipornak, aki abban a sorban ült, amely a törvény szerint megillette a lovagokat.

A fiú azonban nem látta az integetést. A zenét se hallotta, semmiről se tudott, ami körülötte történt. Befelé nézegetett és hallgatózott, a saját lelkébe.

- Nem ismerem a lelkedet - ő mondta ezt valamikor kis Titnek? Hát a maga lelkét ismeri? A tenyerébe veheti, mint egy pillét? Szétszedheti az ujjával, mint egy virágot? Hiszen az övé, azt tehet vele, amit akar, simogathatja, szaggathatja, tépheti. Kiszoríthat belőle mindent, mint egy szivacsból, belenézhet minden sarkába, mint a szobájának, végigtapogathatja minden polcát, mint egy szekrénynek. És akkor megismeri? Tisztába jöhet az ember a saját lelkével? És ha nem, szabad akkor a máséban vájkálni?

Mi volt az, ami őt Hormizdához hajtotta? Mért rakatta tele a küszöbét, mire fölbredt, Egyiptomból hozatott rózsákkal és üveg alatt nevelt liliomokkal, a legszebbekkel, amelyeket találhatott a Via Appia boltjaiban? Mért szerette, ha a ruhája az övéhez súrolódott, mért örült, ha véletlenül hozzáérhetett a keze az övéhez, mért leste reggel, hogy nyitva-e már az ablaka, mért nem tudta éjszaka elfújni a mécsesét addig, míg az ő cubiculariumában világítottak az ablakrések?

Nézett a színpadra, és nem vette észre a változást. A háttér teljesen betöltötte az Ida-hegység, fűvel benőve, élő bokrokkal és fákkal beültetve, amelyek között igazi patakok csordogáltak. A lejtőkön igazi kecskék legeltek, amelyeket a szép Párisz őrzött, nyúlánk, fehér testű, szép ifjú, keskeny csípőin ezüstsőrtől szőtt lágyékkötővel, fején aranytiarával. A színpad mögött nagy érclemezeket verdestek össze a brontefaktorok, és nagy kögolyókat görgettek bronzhengerekben. A mennydörgés közeledő istent jelentett be. Mercurius táncolt be a színpadra, szép, szőke gyermek, öltözte csak lebegő chlamys, eperszín selyemből, halántékain arany szárnyak, kezében a caduceus és az aranyalma, amit átnyújt Párisznak. Méltóságosan lépdelt be Juno, diadémossal, szép asszony, kezében sceptrummal, kísérve a Dioszkuroszoktól, s fuvalakiséret mellett eltáncolja Párisznak azt az ígéretet, hogy a szépség aranyalmájáért neki adja Ázsiát. Minerva, olajág-koszorúzza sisakban, pajzsot és lándzsát forgatva viharzik be, s míg körülötte a félelem és borzalom mezítelen démonai kardtáncot járnak, a dór zene szilaj ritmusaiban ígér a pásztornak harci dicsőséget. Végre Venus közeledik, buja ion zene jelenti be, íjas és fátyol kis Cupidók táncolnak előtte, s Hóráknak és Gráciáknak vetkezett, mosolygó fiatal lányok, végre megjelenik maga az istennő, mintha most született volna a tenger habjaiból, és még nem ért volna rá felöltözni, csak egy átlátszó kék selyemfátyol van csípőire vetve.

A színházat majd szétveti a taps, Quintipor kis Titet látja, és vele beszélget. Nem is beszélget, csak ő beszél. Ő nem hibás, mindennek az volt az oka, hogy Hormizda nagyon emlékeztette kis Titre. Csak őt ette, itta, fülével, szemével, az idegen lány mozgásában, hajladozásában, szeme vágásában, feje vetésében, kacagásában. A keze is olyan volt, mint az övé, a tenyere rózsás és puha, az ujjai karcsú kis kígyók, azért engedte őket a hajában futkározni.

A fuvalák lány lídiai melódiát leheltek, Venus észvesztő táncban a legszebb nőt ígérte Párisznak, aki átnyújtotta neki az aranyalmát. Az istennők elvonultak, a vesztesek zordan és fenyegetőzve, a győztes az ítélethozó karján táncolt ki a

színről a szerelmi istenkék kacagó koszorújában, a hegy csúcsából crocussal összefőzött borforrás szökött fel a magasba, s míg ez fűszeres illattal frissítette fel a színház forró levegőjét, a hegy lassan elsüllyedt.

Quintipor lehajtott fejjel ült a helyén. Most már ő hallgatott, és kis Tit beszélt. Ne hazudj, Gránátvirág, lágy az orrod, ne hazudj! Nem engem kerestél, nem engem ettél, nem engem ittál. Húsból és vérből vagy te is, csakúgy, mint én. Nekem nem tudtam megbocsátani, hogy addig is ragyogott a szemem, addig is piroslott a szám, és addig is dobogott a szívem, míg téged nem ismertelek. Te már ismertél engem, a te szíved már járt egy táncot az enyémmel, a te szád már ismerte az enyémnek az ízét, a te szemed már csukódott le az enyémmel együtt, neked már minden porcikád emlékezett rám, az összekuszált hajadtól a remegő lábad sarkáig, és te azért mégis elárultál engem, aki csak álom vagyok, azért, aki hús és vér. Mert te is az vagy, kisfiú, férfi vagy, mint ahogy én asszony vagyok, és mindnyájan engedelmeskedünk egy rettenetes törvénynek, amely alól még a császár sem szabadíthat föl téged, Gránátvirág.

Most fölütötte Quintipor a fejét. Nem kezdődött volna még meg az előadás? Mért van akkor ilyen csönd? Először hátranézett, mert a felső sarokból hallott valami cincogást. Igen, mindenki a helyén ül, és várakozóan néz a színpadra. Most már ő is odatekintett. A háttérben egy keresztfa volt felállítva, rajta egy meztelen ember, akinek a szeme szamarfejbe volt bujtatva. Az oldalából piros patak csordogált. Lehet, hogy valami festék, de az is lehet, hogy igazi vér. A kereszt tövéhez egy deszka volt fektetve, amelyre ezt mázolták rá görög betűkkel: *Khresztosz*.

Quintipor nem tartotta különösen érdekesnek a dolgot. Más is lehetett vele egy véleményen, mert valaki elkiáltotta magát:

- Genesius!

Vagy tízen utána kiáltották a nevet. Aztán százan.

Aztán ezren ordították dobogva és tapsolva:

- Genesius! Genesius!

Egy komikus álarcot viselő histrio lépett ki a színpalak mögül, és mély hajlongások közt kérte a közönség elnézését. Pár perc múlva itt lesz az archimímus, már elküldték érte a város leggyorsabb lábú futóját.

- Melyik szenátornéhoz? - kiáltotta valaki.

Nagy nevetés támadt. Egy szenátor fölugrott, nyilván tiltakozni akart, de mivel erre még nagyobb lett a nevetés, be érte azzal, hogy megdobta a színészt egy fűgével. Mások almacsutkát, keménytojást vagdosztak hozzá, ezt mind hajlongva állta. Mikor azonban a galériákról vöröshagymafejek és retkek kezdtek röpdülni, akkor megfordult, s most már a kereszt előtt kezdett hajladozni, hátulsó felét fordítván a közönség felé, amely egyszerre megbékülten kacagott. Különösen mikor észrevette, hogy a histrio előre fölkészült mindenre. Nemcsak az arcát takarta el álarcval, hanem a feje hátulját is, csak arra a szokott tragikus maszkot kötötte fel.

Sokan nagyon eredetinek találták az ötletet, s a színész még fokozni is tudta a hatást. Terpeszállásba vágta magát, s annyira meghajolván, hogy hosszúkás álarca a két térde közül vörösölt elő, lekiáltott a nézőtérre.

- Janus temploma nyitva van!

Zajos derűtség támadt, s többen megkérdezték a szomszédjukat, ki ez a nagyszerű histrio. Némelyek azt vélték, hogy nem lehet más, csak Genesius. Ennek hamar híre szaladt, s újra felcsattogott a taps, de most már nem követeléseképp, hanem jutalmazóan.

- Genesius! Genesius!

Az ünnepelt színész most már csakugyan ott állt a színpad mögött. A bokáig érő, bő, fehér inget, amit szerepe kívánt, már magára öltötte, de az arcát nem festette ki. Sápadt volt, és idegesnek látszott, lihegve intett a rabszolgájának, hogy törölje le homlokáról a szüntelen gyöngyöző verejtéket. Egy másik szolga, kezében vödört lóbálva, azt kérdezte tőle, kezdi-e már.

- Várj egy kicsit. Nagyon szaladtam, ki kell fújni magam - támaszkodott neki egy cölöpnek. - A fejem is megfájdósodott.

Rá-rászorította mind a két tenyerét a halántékaira, mereven nézett maga elé, aztán nagyot sóhajtott.

- Kezdhetjük.

Előbb a szolga lépett ki a vödörrel, és fölnyújtotta azt a keresztre a számárfejűnek. Rögtön megjelent Genesius is, és riadtan állt meg a színpad közepén. Ötvenedszer játszotta már ebben az istenteleneket kigúnyoló jelenetben a kikeresztelkedő szerepét, de soha még ennyi gyámoltalanság nem volt a játékában, se ilyen őszinte ijedelem az arcában. Teste reszketése még a bő ingben is látszott, és az arcára rá volt írva, hogy minden hajaszála külön-külön fél a pokoltól.

- Nagyszerű! Hihetetlen! - suttogták mindenfelé. - Mennyivel jobb így, mint mikor ki van festve!

Még nem szólalt meg, de Quintipor már hallotta a hangját. Úgy, mint az alexandriai könyvtárban. „Engedd meg, Aphrodité-szemű istennő...” És látta mosolyogni kis Titet, és összetett kézzel könyörgött neki.

- Kis Tit, ne oda nézz, ne oda hallgass! Ide fordítsd a virágarcod, Gránátvirág beszél, hallod? Nem hazudok, kis Tit, Kleopátra fájára mondom, és a lampyrisekre és a sárga virágra, amely kebleid között hált. Talán volt egy pillanat, hogy eleresztettem a kezéd. Mikor úgy éreztem, hogy te már nem fogod az enyémet. Mikor azt hallottam, hogy boldog asszony vagy. De bántani akkor se bántottalak, s akkor is a vacsorámnál már félretettem neked az első falatot, úgy, ahogy tőled tanultam. Hiszen mi közöm nekem a más boldog asszonyához? Az nem az én kis Titem. Kis Tit, az egyedülvaló, itt lakik az én palotámban. Nem, ezt nem az idegen lányra értettem. Az már nincs, az csak addig volt, míg te nevetél rám az ő szeméből, míg te simogattad a hajam az ő kezével, míg a te térded ringatták a fejemet az ő ölében. Most már nincs, ma alkonyat óta nincs. Csak a

kislámpa égett a szobájában, és még nyitva voltak az ablakok, és a karjai illata is a tiéd volt, ahogy fölemelte a fejemet, és húzta a maga lehajtott feje felé. Az ő szája az enyémet kívánta, de az enyém csak a tiedet. De nem érte el, kis Tit, mert én az ablakra néztem, és megláttam, hogy feljött a csillag. Tudod, a mi csillagunk, és nekem eszembe jutott, hogy te most imádkozol értem, és akkor nem nyújthatod felém a szádát. És akkor megláttam, hogy kérő száj hívja az enyémet, nem adó száj, és hogy idegen térdek ringatnak, és idegen karok ölelnek, és idegen szemek néznek. Fölugrottam és elfutottam, és abban már nem vagyok bizonyos, hogy kiáltott-e utánam az idegen lány hangja, mert én csak a te sikoltós kis kacagásaidat hallottam. És most te mondd meg, kis Tit, hogy vétkeztem-e én ellened, vagy nem vétkeztem?

- Barátom, irigyellek - lökte oldalba valaki Quintiport.

A szomszédja volt, egy deresedő szakállú lovag, akinek nevető ábrázatán könnyek csorogtak.

- Miért? - bámult rá a fiú.

- Mert te vagy az egyetlen ember, aki ezt nevetés nélkül meg tudod állni.

Genesius ott állt az előtérben, arcáról csurgott a vér, és bíbor patakokban öntötte el a fehér inget. Fejét égnek szegezve, két karját fölemelve, az egész színházat betöltő hangon mondta:

- Látjátok, én most már keresztény vagyok! Kövessétek példámat!

Máskor is kijelentette ezt, minden este, amint a szerepe kívánta. Megkérte a Khresztoszt, lábait átölelve, hogy tisztítsa meg őt, és lelkét tegye olyan fehérre, mint az inge, az erre fölemelte a vödröt, s úgy leöntötte báránnyérral, hogy alig bírta a szemét kinyitni utána, míg fölszólította a közönséget példája követésére.

Együgyű dolog és utálatos jelenet volt, de utána mindig percekig zúgott a taps. A színész nem is szokta végét várni, sietett a színpalak mögé, lemosatni magáról a vért. Most azonban különös jó hangulatban lehetett Genesius, mert már harmadszor ismételte meg a fölkiáltást, egyre élesebb hangon.

- Látjátok, én most már keresztény vagyok! Kövessétek példámat.

A tetszés egyre viharosabb lett. Sokan fölálltak, és a ruháikat lengették a színész felé. Az most már leeresztette a karjait, ölelő formán terjesztette ki, s eddig fölemelve tartott arcát is a közönség felé fordította.

Az első sorban valaki elkiáltotta magát:

- Genesius sír!

A messzebb ülők újra tapsoltak és kacagtak, az első sorok azonban elcsöndesedtek. Többen is észrevették, hogy a színész szemében csakugyan könnyek csillogtak, s arccsontjairól már lemosták a vért.

- Rosszul vagy, Genesius? - kiabáltak föl hozzá részvétellel. Mások körülnéztek, és orvosért kiáltoztak.

Az archimímus magasba lendített jobb karjával jelezte, hogy mondani akar valamit. Egyszerre csönd lett, mindenki előregörnyedve hallgatott.

- Értsétek meg, rómaiak, hogy én most már valóban keresztény vagyok, és kövessétek példámat!

Mint az előbb a taps erősödött, most a csend mélyült. Egyik páholyból felindulástól remegő asszonyhang hallatszott.

- Én is keresztény vagyok!

- Mi is azok vagyunk! - ezt három mély férfihang egy helyről kiáltotta.

A szenátorok padjaiban egy öreg ember állt fel. A kortól berozsdásodott hangon szólt fel a színpadra.

- Genesius, én követem a példádat.

Az utolsó szó már belehalt az ordítások zűrzavarába. „Keresztre velük!” „A bestiák elé!” „Máglyára az istentelenekkel!” Mindenki felugrált, öklüket rázó tömegek indultak meg a színpad felé, amely hirtelen elsötétedett. Mások sikoltozva tódultak a kijáratokra. Róma hatezer rendőre közül negyven vigil jutott Pompejus színházára, azok elállták az ajtókat. Fegyver nélkül fogtak össze huszonhét keresztényt, csupa önként jelentkezőket.

Bion és Quintipor nem tudták egymást megtalálni a nagy kavarodásban. De legalább a fáklyás rabszolgának sikerült kihalászni a matematikust az izgatott csoportokra szakadozó sokaságból. Ifjú gazdáját nem látta a praelucens.

- Bizonyosan otthon találjuk már - nyugtatta magát Bion. - Gyorsabban jár, mint én, az ő lábszárcsontjaiban még nincs megaludva a velő.

Hormizda ablaka még világos volt, a Quintiporé sötét. Pedig a lovag otthon volt, a janitor mondta, hogy beeresztette. A virágokat még csak azután hozták.

- Micsoda virágokat?

- Onnan küldték! - bökött vigyorogva a kapus a királylány virágos ablaka felé.

A matematikus lábujjhegyen osont el a fiú cubiculumának ajtaja előtt, nagyot szippantván az odarakott jácint-kosarak méz-illatából. Az ajtó mögül nem hallatszott semmi nesz.

- Bizonyosan szebb álma lesz, mint nekem - egyenesedett föl a matematikus, megdörgölve köszvényes lábait.

XXXVII.

A fiú csakugyan feküdt már akkor, de még nem aludt. Sokkal kábultabb volt, semhogy álmodást ne érzett volna, és sokkal izgatottabb, minthogy el tudott volna aludni. Kábulttá a színész megtérése tette. Közvetlen közelről találkozott valami ismeretlennel, ami nem egészen volt neki érthető, s valami ijesztő szépséget éreztetett vele, mint amilyent nagy tűz szokott éreztetni a gyerekekkel. Már Antiochiában sokat hallott a keresztényekről, Pantaleont ismerte is, szent könyveikből egy-egy történet, egy-egy gondolat felborzolta a lelkét, de csak pillanatokra, mint nyugodt tó tükrét a fölötté elcikázó fecske szárnya. Rendesen úgy emlegették őket, hogy istentelenek, itt Rómában azonban többször hallotta Lactantiustól, hogy éppen ők az isten szentjei. De se így, se úgy, nem nagyon érdekelték. Bion tanítványa volt és a költőké, s a gondtalan élettől egy napon ismert meg egy istennőt, akinek szolgálatában minden fogékonyságát elvesztette úgy a halhatatlanok, mint a halandók minden dolga iránt. Ezen a napon ébredt föl benne először az a gondolat, hogy talán nem egészen babona az, amikor az emberek úgy nyújtogatják a kezüket a csillagok felé, mint ahogy a fészekből kiesett kismadarak verdeső szárnyal fölfelé jajveszékelnék a porból. Talán ha délután nem hallja Bion és a rhetor vitáját a megváltásról és az istennek följánlott életről, nem találja érthetetlen érdekességnél többnek, ami a színházban történt. Így azonban Genesius megtérése a vita folytatásának, sőt talán eldöntésének látszott. Nemcsak a mímus arcán látta ugyanazt a ragyogást, amely a Lactantiusén ámulatba ejtette, de még a vén szenátorén is elömlött valami abból a boldogságból, amit ő másoknak a vonásain még sohase figyelt meg. Hozzá hasonlót igen, egyetlenegy arcon, nem is egyszer, a kis Titén. Az más volt persze, egészen más ragyogás, valahogy rózsaszínűbb, nem ilyen hideg fehér, de valami rokonságnak kell köztük lenni. Mindenesetre valami nagy, nagy titok van itt, annyira riasztó, amennyire vonzó, leigázó és fölemelő egyszerre, valami olyan fényes felhő, aminőt Ixion ölelt, és ami elől jó menekülni Somnus isten kertjébe, aki piros és fehér mákvirágok álmotejét csorgatja a fénybe és sötétbe egyformán befáradt pillákra.

De hiába szorította össze a pilláit: amikor gondolatai kezdtek már elszéledni, a kormányozhatatlanság határán, feje alatt, a begörcsített sarkú vánkosban megismétlődő koppanásokat hallott, mint mikor a tetőn, az esőcsatorna vízkádójának szájából cseppenként csurran a víz. Kopp, kopp, kopp... Mire rájött, hogy a vánkosban kis Tit szíve dobog, akkorra tökéletesen kiment szeméből az álom. Fölkelt, mert most már a hangját is hallotta.

- Gránátvirág, nem alszol még?

- Nem alszom, kis Tit.

- Gránátvirág, én mindig tudtam, hogy Te hogy szeretsz engem. Most már te is tudod?

- Tudom, kis Tit.
- Azt is, hogy most már sohase válunk el egymástól?
- Azt is, kis Tit.
- Eljössz velem a Boldogok Szigetére?
- Ei, kis Tit.

*Az Oceanus parttalan,
Habágya csipkefodra közt
Ott vár a boldog fénysziget...*

Hallotta kis Tit csicsergő hangját, és nevetve rászólt.

- Nem jól van, kis Tit. Valamit kihagytál, és nem úgy van, hogy „vár”.
- Hát nem vár? - a csicsergés sírásra fordult.
- Nem, hanem talán Capitolium.

Érezte, hogy valami bolondot mondott, és meg akarta nézni az asztalán a cera pusillát, de úgy, hogy kis Tit ne vegye észre. Lassan húzta ki a lábát a takaró alól, de kis Tit fülét nem lehetett megcsalni.

- Ne menj el - zokogta, és úgy megszorította a kezét, hogy fölszisszent rá. Ki is rántotta a kezéből, és beleütötte a torus mellett álló kis kerek bronzasztalba.

Fölriadt, és most már csakugyan fölült. Eddig feküdt, és álmodta az egész beszélgetést. A mécsesten még pislogott a kanóc. Megigazította a csíptetővel, és a fellobbanó lángnál körülnézett a szobában. Megakadt a szeme a torusszal szemben a császár és a császárné hermáján. Amaz aranyozott bronz volt, emez rózsaszín márvány. Fölemelte a mécsest, és rájuk világított.

Sohase nézte őket ilyen sokáig és ennyi gyöngédséggel. Náluk nélkül mi lett volna belőle? Talán favágó volna Diocleában, vagy valamelyik szenátorné hintóhordozója Rómában, és most a penészes, bűzös ergastulumban feküdne a rothadt szalmán, és arról álmodna, hogy korbácsot kap-e holnap reggelire, vagy possajtott kölest.

- Most pedig kis Titról álmodunk - intett mosolyogva a két szobornak, és elfújva a mécsest, most már csakugyan nekikészült a szép álomnak. Ei is aludt mindjárt, de kis Tit nem jött el többet. Csak a rózsaszín hermának elevenedett meg először a szeme, azután a szája is.

- Gyere ide - parancsolt neki szelíden. - Én nem mehetek hozzád, mert nincs lábam.

Engedelmeskedett, és akkor a herma tovább parancsolt.

- Ölelj meg. Én nem ölelhetlek meg, mert nekem nincs karom.

Széttárta a karját, de a szobor megint megszólalt.

- Várj. Hát nem ismersz meg? Nézz meg jobban.

Jobban megnézte. Már nem éjszaka volt, hanem nyári délután, és ő az antiochiai szent palota folyosóján állt, szemben a hermával.

- Szapphó!

Valahogy érezte, hogy ez csak álom lehet, de aztán végignézett magán, és látta a zöld ruhát meg a cseresznyepiros övét. Most már olyan mélyen beűszott az álom vizébe, hogy sejtését is elhagyta az öntudat partjának. Lehajolt, és betűzgette a rózsaszín márvány alatt az aranyos felírást.

*Életemet, szerelem, teneked kéretlen odaadnám,
Mert a halált...*

A következő szót csak homályosan látta, s egyszerre semmit se látott. Az az érzése volt, hogy elvesztette a szemét. Oda akart kapni a kezével, de már akkor keze se volt. Pedig bizonyosan tudja, hogy még az előbb megvolt mind a kettő. Ejnye, hol hagyhatta el őket? El akart indulni keresésükre, de akkor már lába se volt. Azért nem ijedt meg, mert mindjárt megtalálta a magyarázatot. Ő most már lélek, azért nincsen se keze, se lába, se szeme. Nyilván füle sincs. De akkor mivel hall? Most hallott valami hangot. Messziről jött, de egyre közeledett. Most már egészen közélről hallatszott. Genesius beszélt.

- Én most már igazán keresztény vagyok. Kövesd a példámat.

Az ablaktáblák szét voltak húzva, mikor fölébredt, a tavaszi reggel aranyfénye öntötte el a szobát, és a ragyogó hullámokban Trulla szökdösött ide-oda, mint valami élemedettebb kövér delfin.

- Trulla! Te vagy? - könyökölt fel Quintipor, és az ajtót nézte. Félig nyitva volt, és zuhogott be rajta a jácintok illata. - Kis Tit?

A dajka odaperdült az ágy elé, és csapkodta össze a két kezét.

- Képzeld, ezek az ökrök nem akartak hozzád beereszteni. Te, mennyit adtál értük? A kapusod, nem mondom, megért egy zsák finom lisztet, mert nagyon finom, művelt ember, rögtön dominának szólított. Hanem a domesticusodért nem adnék egy marék zsizsikés lencsét se. Majd kivertem a szemét a stolámmal, míg észrevett!

Csattogtatta, lobogtatta az ezüsttel kivarrott, keskeny nyakbavetőt, amit csak férjes úrnők viselhettek.

Quintipor a kis Tit miatt való türelmetlenségét is elfelejtette meglepetésében.

- Trulla! Hát te férjhez mentél?

A dajka gyíkszemében méltatlankodás látszott.

- Csak nem csodálkozol rajta, izé, minek is szólítsalak most már? Lovag! - megnyomta a szót. - Látod, én nem csodálkozom rajta, hogy te olyan rendetlen vagy, mint egy igazi nagyzúr.

Fejcsóválva vette fel és rázta ki a bíborcsíkos tógát, amit Quintipor úgy dobott le magáról vetkőzéskor, hogy nem nézte, hová esik.

- De hát volt szíved úrnődet elhagyni?

Trulla visszadobta a tógát a mozaikra, és elzokogta magát.

- Hogy én hagytam volna el, aki járni és beszélni tanítottam? Aki egy ágyban aludtam vele, mikor himlős volt, és éjjel-nappal fogtam a kis kezét, hogy éktelenre ne vakarja magát? Aki nélkül úgy elgrihesedett volna az apja mellett, mint egy gazdátlan macskafiók, akiből az utcagyerekek játékot csinálnak? Aki huszonhárom kérőnek adtam ki az úticédulát őmiatta, pedig némelyiket már jobban szerettem, mintha hites uram lett volna. Az első még akkor csak manipulus vezető tizedes volt, de ha a carrhaei csatában agyon nem szúrták volna, én most mint tábornok özvegye mehettem volna férjhez. Ugyan nem panaszképpen mondom, mert így is nagyon rendes uram van, magister az is, mint te voltál, csak ez komoly magister. Ilyen szép nagy haja van, ő a mészárosok kollégiumának a magistere. A második kérőm...

Bal keze hüvelykujjával és mutatóujjával jelezte, hogy nagyon komoly enumerációra készül. Quintipor elfogta a kezét, és a magáéban tartotta.

- Azt mondd meg előbb, Trullám, mért hagytad el a nobilissimát.

A dajkának megint eleredtek a könnyei.

- Nem hagytam el. Elkergetett.

- Ő?

- Hogy gondolhatsz ilyent? - szikrázott Trulla szeme.

- Az ura?

Trulla megvetően lepittyesztette a száját.

- Ura? Maxentius? Úgy ura az, mint te! Hiszen azért kergetett el, mert nem tud ura lenni. Azt hiszi, én vagyok az oka.

- De hát minek az oka, Trulla? - Quintipor a bordáin érezte verni a szívét.

- Ejnye no! Hát annak, hogy szegény kicsi drágám még mindig nem tette le a lány-bulláját. A princeps mindjárt az első éjszaka úgy szaladt ki a szobából, mintha az Erinnysek kergetnék, és az én torkomnak esett neki, hogy mit csináltam én az úrnőmmel. Még hozzá se ért, csak a kezét nyújtotta ki érte, mikor annak már megdermedt keze-lába, a szeme megüvegesedett, s a szája olyan hideg lett, mint a halottnak. A magam két szemével láttam, mert én dörgöltem a szíve gödrit szárított szarvasszív porával, míg megint meg nem indult benne a vér. Akkor aztán újra próbát tett vele az a kórságos, de megint csak úgy járt, mint akinek jégből van a kulacsa, és abból akar forralt bort inni. Összedugta a fejét az apjával meg az orvosokkal, etették vele a vasfűgyökeret, itatták két hétig napjában háromszor a krateogonont, nem ért semmit. Akkor aztán megint engem vettek elő, mit tudok. Megmondtam úgy, ahogy van, az én kicsi drágámat valaki megverte szemmel, meghalasztotta a szívét, és a rontást csak az veheti le róla, aki ráadta. Most már arról vallattak, mondjam meg, ki volt az? Mit tudhatom én azt? Sok embernek van összenőtt szemöldöke, s az mind ért a szemveréshez. Lehet, hogy valamelyik istentelen volt, mit tudom én. Erre zavartak aztán világgá, hogy addig szem elé se kerüljek, míg meg nem találom azt az átkozott szeműt.

Nem azért állt meg, mert elfáradt, hanem mert Quintipor visszazuhan az ágyba.

- Nem jól érzed magad? Nehéz ez a virágszag, ugye?
 - Dehogy, Trullám, dehogy! És a kis... Az úrnőd engedett elülni?
 - Nem törődik az a világon semmivel - legyintett elbúsultan a dajka. - Kel, fekszik, egész nap jön-megy a kötőkosarával, néha dúdolgat is, de se nem mosolyog, se nem haragszik, borzasztó rossz természete lett szegénykének. „Elmegyek, Aranyvirágom”, mondtam neki. „Jó, Trulla, eredj”, felelte rá. „De nem is jövök vissza többet, Aranymadaram.” „Jó, Trulla, ne gyere.” Hát ezt érdemeltem én tőle?

Könnye indult megint, megtörülgette szemét a stola sarkával.

- Meg is fogadtam, hogy nem gondolok rá többet, nem rontom vele magam, de hát tudom én azt megállni? Most is őmiatta tettem meg ezt a nagy utat, Mediolanumtól idáig.

- Ő küldött?

- Dehogy! Hiszen őt magukkal vitték a császárék Nikomédiába; azt mondják, ott majd helyrehozza az egyenletes meleg. Márpedig azt az öreg Trulla jobban tudja, mi kell az ő kicsi drágájának. Ha valami van a világon, ami megmentheti, azt csak én küldhetem el neki.

Kis kosarat emelt föl a földről, nyitogatta a tetejét, Quintipor akkorát kiáltott rá, hogy osszerezzen.

- Megmenteni?

- Hát. De azért ne egyél meg, hiszen én nem tehetek róla. Akkor kaphatta a szárazbetegséget, mikor egész nap oda mászkáltatok valahol Bajaeban, és este úgy jött haza, mint az ázott ürge. Attól kezdve van a köhögés meg a félrebeszélés. De ne félj, ez elmulaszt mindent. Ejnye, hová tettem?

Izgatottan turkált a kosárban, s míg beszélt, kezdett megverejtékesedni a homloka.

- A Suburrában lakik egy javasasszony, annak van valami tengeri hagymája, amelyik minden köhögést elállít. Neki is azt adott az anyja már háromnapos korában, s ezért nem köhintett még egyet se életében, pedig már százötvenharmadik esztendejébe fordul. Hova lettél már, te bűdös? Ezen kellene élni minden embernek, de bizony szegény emberbe nem való. Minden esztendőben csak egyszer hoz ilyent egy griffmadár a hyperboreusok országából, leszáll vele az albanusi tó partján, s aki olyan szóval kiáltja meg, ami kedves neki, arra rávisít örömeiben, s olyankor kiejti a szájából a hagymát. No ez az, no, ebben a kendőben. Nem, valami másba kötöttem. Aki azonban kedvetlen szót mond neki, azt rögtön széthasogatja, s azért olyan drága a hagyma, mert ilyen életveszedellel jár a megszerzése. Bizonyosan tudom, hogy egy sárga vászonkendőbe kötöttem. De hát hol vegyek én annyi pénzt, ettem magamat, amivel a javasasszony beelégszik? Tudod, mit csináltam? Azt a karneolnyakláncot adtam neki, amit jegyajándékba kaptam a magistertől. Már nem tetőled, hanem az igazitól, az enyimtől. A praenestei fortunára mondom, rám fogja a taglót, ha megtudja. De azt se bánnám már, csak a hagyma meglenne!

A homlokára ütött, és hirtelen fölkapta a kosarat.

- Tudom már! Bizonyosan a Dea Bona oltárán rántottam ki a kosárból, mikor a báránycsombot kivettem belőle, amit az istennőnek hoztam. Tartós egészséget kértem a magisterem számára. No, szaladok is, lovag. Te se kerülj ám el, ha arra jársz mifelénk. *A kövér sabin göböly*, el ne felejtse, ez a macellariánknak a címere. Jaj, megyek, megyek, már itt se vagyok.

Ki is ment az ajtón, de megint visszafordult. A lovag már akkor arcára feküdt az ágyban.

- Már megint alszol? Akár az én szegény kicsi drágám! Ugyan most már te is teheted.

Quintipor nem mozdult.

- El is felejtettem megmondani, miért jöttem. Olyan sokáig kerestem a palotád, hogy közben egészen kiment a fejemből. Csak azt akartam megmondani, hogy szegény kicsi drágám téged is emlegetett, míg mellette voltam.

Quintipor fölült. Az arca sápadt volt, a homloka, ahogy elnyomta, piros, mint a vér.

- Emlegetett?

- No ne ijedj meg. Nem rossz végről emlegetett. Csak olyan félrebeszélésből. Hogy ha te tudnád, milyen beteg ő, bizonyosan megtartaná az ígéreted, akkor ő meggyógyulna. De, mondom, ez csak olyan félrebeszéd volt. Talán eszedbe se jut már, mit ígértél neki. Vagy igen? Ej, ej, már látom az arcodon, hogy valami kópéságot ígértél neki. Tudod már, mit?

- Tudom - mosolyodott el Quintipor.

Ez a mosoly aztán egész nap le se maradt az arcáról. Mosolyogva szállt a fürdőjébe, mosolyogva öltözködött fel, és mosolyogva rakta körül a jácintokkal a két hermát. És mosolygott akkor is, mikor a két tudóst meglátta az atrium oszlopai közt sétálgatni.

Bion is mosolygott, egy kicsit gúnyosan.

- Barátunk megmenekült - mutatott Lactantiusra. - Istene zászlaja alá úgy özönlének az önkéntesek, hogy az ilyen veteránust be se sorozza.

Csúfolódott, de azért szeretettel veregette a rhetor vállát, aki nem mutatott sértődést.

- Úgy van, amint mondod, Bionom. Istené a döntés, hogy kinek az áldozatát kívánja és fogadja el, kiét nem. Abban a jelben, amit ő ad, nem lehet csalódni. Tegnap, amikor veled beszéltem, úgy éreztem, mintha onnan felülről nagy fényesség sütné a szemembe. Ahogy a Genesius arcát leírták nekem, s te magad is beszélted, ő is valami ilyen hirtelen fényességet kaphatott. Én is egész éjszaka láttam, most már nem látom.

Quintipor mosolyogva bólintott. Visszaintegettek neki, mert azt hitték, búcsút int. Pedig ő helyeslést bólintott. A hirtelen fényességgel úgy áll a dolog, ahogy a rhetor mondja. Ő is látta azt a fényességet, amely a Genesius arcán visszatükröződött, s amelyet a rhetor nem látott többé.

A forumra ment, és Benonit kereste, az istenkereskedőt, azon a helyen, ahol az előző reggel találkozott vele, Tiberius Alexander szobra körül. E zsidó származású férfiút, aki megtagadta Izrael istenét, sőt temploma felgyújtásában is segítségére volt az átkozott emlékü Titus császárnak, már több mint kétszáz éve elnyelte a séol, ahol bizonyosan külön üstben főzték számára a szurkot. Az emberek közt azonban még e korban is fenntartotta emlékezetét ez a bronzszobor, amelyet barátja, az átkozott császár emeltetett neki mint a praetoriánusok praefectusának és Egyiptom kormányzójának. Bár fején a hadvezérek babérját és kezében a törvénytudók tekercsét viselte, arca fájának vonásait mutatta, s emiatt volt tárgya ez időkben is a rómaiak gúnyolódásainak és a zsidók gyűlöletének. Se azok, se ezek nem tudták neki megbocsátani, hogy ide került, az örök város ércbe öltözött nagyjai közé. Ő pedig egyforma derűs, sőt kissé cinikus mosollyal nézte úgy a római szemekben csillogó lenézést, mint a zsidó szemekben izzó gyűlöletet.

Itt szokta árulni isteneit Benoni, a szobor körül keringve, de vigyázva arra, hogy mindig hátat fordítson neki, nehogy gyulladt szeméin keresztül lelkét irtózáttal töltse el a kárhozat fiának látása. Most azonban még nem volt a helyén. Szomszédjai, egy tűzkóráról lidiai görög s egy tisztos megjelenésű, kövér szíriai, akit amaz címkereskedőnek szólított, azt mondták Quintipornak, hogy nem is fog kijönni; *Sabbathja* van, és azt meg szokta szentelni.

- Hogy szenteli meg? - mosolyodott Quintipor.

- Úgy, hogy nem dolgozik semmit - mondta a szíriai -, hanem imádkozik egész nap otthon.

- Szegénynek sokkal rosszabb, mintha dolgozna - elméskedett a görög, s kelet felé fordulva hajlongani és mormogni kezdett.

A szíriai megfeddte, és rossz erkölcsűnek nevezte. Quintipornak megtetszett a komoly ember, és tőle kérdezte meg, nem tudja-e, hol lakik a zsidó. Az este egy kicsit szórakozottan hallgatta, s most már csak arra emlékezett, hogy túl a Tiberisen van valahol a szállása, s a háztulajdonos nevében a *lucerna* is benne van.

- Nem lucerna, hanem Candelabrum - okosította föl a szíriai. - Candelabrum Severus. Ha kívánod, uram, én elvezetlek hozzá.

Quintipor elfogadta az ajánlatot, annál inkább, mert a szíriai azt mondta, ő nagyon meg tudja rövidíteni az utat. Ebből azt is látta, hogy a címkereskedő valami kalauzféle lehet.

Csakugyan olyan beszédes volt, mint a kalauzok szoktak lenni. A Benoni házigazdájának történetébe kezdett. Severus húsz évvel ezelőtt a római postaigazgató rabszolgája volt, de nemigen tudták hasznát venni, mert nem szeretett dolgozni, s mivel kancsalnak és vöröshajúnak született, arra sem volt alkalmas, hogy művelt ízlésű emberek gyönyörködjenek benne. Egyszer a postaigazgató elárvereztette tiburi villájának kiselejtezett bútorait, azok közt volt egy nagy vas-candelabrum is, amit senki se akart megvenni. Erre a postaigazgató

fülénél fogva előrángatta Severust, aki akkor is aludt egy rossz kádban, és kikiáltatta a praecóval, hogy aki kikiáltási árban megveszi az ócska candelabrumot, az ráadásul ingyen megkapja ezt a nagyszerű rabszolgát. Rögtön jelentkezett egy élemedett özvegy, aki megvette a candelabrumot, megkapta Severust, és mivel nagy örömét találta a kanccsal szemben és a vörös hajban, öt év múlva, mikor meghalt, végrendeletében visszaadta neki a szabadságát, s ráhagyta a négyemeletes házát, kertjeit, villáit és földjeit. Severus pedig oltárt emelt a háza udvarán, arra föltette a candelabrumot, amelynek szerencséjét köszönhette s azt imádja egyetlen isten gyanánt, ezért hívják Candelabrum Severusnak.

A Suburrában jártak, a Viminalis tövének egyik piszkos, szűk utcájában. A szíriai megállt, és nagy tisztességtudással megérintette Quintipor karját.

- De ha nem akarsz olyan messzire fáradni, praeclearissime, én itt is szolgálatodra állok.

- Miben? - bámult el Quintipor.

- Amiben kívánod, praeclearissime. Minden igénynek megfelelő címmel siettetethetem boldogságodat.

Vaskos kis libellust húzott elő, de mire szétnyithatta volna, Quintipor szemén köpte. A tisztas külsejű férfi megtörülközött, és megkezdte árui felsorolását.

- Quadratus, kilencéves, Quadrata, tizenkét éves, Tit...

Akár Titust akart mondani, akár Titildát, nem bírta bevégezni, mert Quintipor úgy vágta mellbe, hogy megszedült. Aztán mosolyogva ment tovább, csak sok kérdezősködéssel, mert erre sohase járt még, s jól elhaladt a nap, mire Róma legrégebbi hídján, a Pons Subliciuson, amelyet a szent hagyományok szerint még javítani se volt szabad vaseszközzel, átért a Tiberisen túlra. Ott azonban nem kellett sokat keresgélne. Mindjárt útbaigazították, mert mindenki ismerte Candelabrum isten házát.

A rozsdás vaslámpás csakugyan ott állt márványemelvénnyel a piszkos, bűzös és sötét udvar közepén, ágain fonnyadt koszorúkkal. Benoni, kicsit fölmosakodva, és inkább dohos, mint rongyos ruhába öltözve egy mocskos kisgyereket taszigált a kötélhintán, amely a földbe leásott hajórostrumra volt kötve.

- A tied, Benoni? - csodálkozott el Quintipor.

- Nem, uram - szeppent meg a zsidó. - Találtam az utcán, nagyon sírt, behoztam, és most nevet. Ha beesteledik, itt fogja majd keresni az anyja. Tudják, hogy ilyenekkel szoktam játszani, mikor itthon vagyok. Az én öcsém is ekkora volt, mikor utoljára láttam.

- Most hol az öcséd?

- Otthon vár, uram. Eskolban, a szőlőfürtök völgyében. Húsz éve.

- Erről akarok veled beszélni, Benoni. Nem vezethetnél be a szobádba?

- Nekem nincs szobám, uram. Én itt lakom, ebben az ólban. Ebben pedig két ember nem fér el egyszerre. S te nem is tudnál belépni, mert magas vagy és egyenes.

- Akkor kísérelj el - húzódtott hátrább Quintipor. Az ólnak nem érezte semmi szagát; mikor megtudta, hogy ember lakik benne, megtántorodott a rothadt szalma bűzétől.

Benoni kétségbeesve dörzsölgette előreugró, sovány állát.

- Nem tudom, uram, mi lesz akkor a gyermekkel. Itt keresztények is laknak, s azokról azt mondják, hogy levágják a gyermekeket.

- Bolond vagy, Benoni - mosolygott Quintipor. - Úgy láttam, itt van a szomszédban a vigilek őrháza. Majd én leadom oda a gyereket, és megmondom, hogy csak neked vagy az anyjának adják ki.

- Akkor mehetünk, uram.

- Hát az ajtód? - mutatott Quintipor az ólra. - Az isteneid is ott vannak? A pénzed is?

- A pénzem kamatozik, uram. De az istenek ott vannak a szalma alatt.

- Azok is pénzt érnek. Mért nem zárod be őket?

- Nincs ajtóm, uram. Nem is kell. Az én népemnek Izrael istenén kívül a megvetettség is oltalmazója.

Igaza lehetett, mert a vigilek, akikhez ő lépett be elsőnek utat mutatni, nem a kezökkel lökték ki, hanem a lábukkal. A lovagot azonban katonás tisztelgéssel fogadták, és a gyerekek mindjárt sisakot és kardhüvelyt adtak játszani.

- Benoni - kérdezte Quintipor, mikor megindultak az utcán a Tiberis felé -, mit akarsz te Jeruzsálemben?

- Sírni akarok a falnál, uram, ami a templomból megmaradt.

- Mondtam már neked, hogy zsidó nem léphet be Jeruzsálembe. Törvény van rá.

- Tudom, uram, de az régi törvény. Hadrianus császár hozta, isten törje össze a csontjait.

Összerezszent és körülnézett.

- Bocsáss meg, uram. Ez csak úgy szokásból szaladt ki a számon. Csak azt akartam mondani, hogy mostanában már nem veszik olyan szigorúan a törvényt. Pénzért a zsidót is beeresztik Jeruzsálembe.

- S van már annyi pénzed, amennyiért megveheted az engedélyt?

- Arra talán már elég lenne. Valamennyit le bírok belőle alkudni.

- De útiköltséged nincs, ugye?

- Jó gyalogló vagyok, uram. A magam lábán is hazaérnék egy év alatt. Lehet, hogy ingyen hajót is kapnék. Egy kicsit értek az egyiptomi bűvészethez, s a hajósok szeretnek bűvészt vinni magukkal, aki jó időt csinál. Legföljebb ha rossz

az idő, akkor beledobják a tengerbe. De aki Jonát kimentette a hullámokból, az engem is megsegítene. Más tart engem vissza, uram.

A beszéd kifárasztotta. Hosszú köhögés és krákogás után tudta folytatni.

- Azért külön kell fizetni, hogy a falnál sírhasson az ember. Tíz perc húsz sestertius. De aztán meghosszabbíthatja a légionarius, aki a falat őrzi. Minden további öt perc tíz sestertius. Ez nagy pénz, uram, mert duplán kell számítani. Az öcsémmeel együtt akarok sírni a falnál.

Megint elővette a köhögés. Quintipor fogta a karját, hogy el ne tántorodjon, s először hervadt le szájáról a mosoly.

- Kis Tit, kis Tit, te is így köhögysz?

De már akkor megint mosolygott, mikor megindultak, fölfelé a dombon, amely a Tiberis völgyét elzárta. Megint eszébe jutott kis Tit. „A nap már a hegyre ült.”

- Ide hallgass, Benoni. Vállalnál te egy keresztény útítársat, ha az minden költségedet fedezné?

Benoni megrökönyödött. Gondolkozott, számolt, aztán kedvetlenül felelt.

- Ha különben békét hagyna...

- Békédet hagyja - mosolygott Quintipor. - Halott keresztényt kellene magaddal vinni. Ugyanaz a hajó vinné. Bebalzsamozva, kőszarkofágba, teherárunak. Neked csak addig lenne vele bajod, míg ládában a hajóra teszik, meg azután a megérkezésnél, mikor átadod.

- Hová kellene vinni?

- Nikomédiába. Egy kis kerülő Jeruzsálem felé, de annak is megkapnád az árát.

- Mikor indulhatnék?

- A jövő hét első napjaiban. Mikor a kivégzések lesznek. Elmegy a lictorokhoz már holnap, megegyezel velük, vigyázva végezzék ki, ne nagyon torzuljon el, mert be akarod balzsamoztatni. A ruháit is tegyék félre, mert a bebalzsamozóknak majd abba kell felöltöztetni. Azokkal is elintézed a dolgot, a koporsót is megveszed, s a legközelebbi hajóval indultok.

Benoni beesett arcán lázrózsák gyúltak ki. Számolt az ujjain.

- Ab hó kilencedike a templompusztulás napja. Akkorára még úgy is a szent városban lehetünk, ha előbb elmegyek Eskolba az öcsémért. Csakhogy...

Megint az állát dörzsölte. Quintipor mosolygott.

- Csakhogy mi baj? Mondjad csak bátran.

- Uram, annyi pénze a császárnak sincs, amennyibe ez kerül.

- Mennyit számítasz körülbelül?

Ezt már ujj nélkül számította, mert ez már nem időszámítás volt, hanem üzlet. Csak százaz ajkai mozogtak. Először harminc aureusra becsülte a költséget, aztán ötvenre, végre megállapodott hatvanban. Quintipor mindenre jóváhagyóan mosolygott, s előhúzott két erős bőrrersényt.

- Mindent beszámítottál?
- Mindent, uram. Még azt is, ami váratlan történhet.
- A magad költségei is benne vannak?

Benoni egy pillanatig habozott.

- Csak az enyimet, ha megengeded. Annyim van nekem, amibe az öcsém engedélye kerül.
- Tedd el ezt a két bőrszényt. A kettőben száz arany van. Annyi aureusod megmarad, hogy az öcséddel együtt száz esztendeig sírhattok a falnál. Vedd hát el gyorsan, mert nekem sietnem kell. Nem kell megolvasnod, súlyra is megbecsülheted.

Játékosan méregette két tenyerén az erszényeket. Benoni ijedten tette hátra kezeit.

- Én ma nem nyúlhatok pénzhez, uram.
- Miért?
- Nekem ünnepem van.
- Hátha én dugom a ruhádba?
- Törvénnyel nem lehet játszani, uram.
- Arra pedig már nincs időm, hogy visszakísérjelek.

Már akkor a Tiberis balpartján jártak, a Galba-féle gabonaraktárak előtt, amelyek a vámhivatallal együtt nézegették magukat az elsötétedő víz tükrében. Egy nagy márványtáblára, amely arról szólt, hogy Rómába mindent adómentesen lehet bevinni, ami a lakosság életszükségletéhez tartozik, bronz Mercurius mutatott rá. Talapzata kövei szétnyiladoztak, egy helyen, lelógó fűcsomó alatt ökölnyi rés tátongott.

- Mit gondolsz, Benoni? - kérdezte Quintipor. - Mercurius isten pártfogója ugyan a tolvajoknak, de azért talán megőrzi holnapig a te pénzedet is.

Benoni körülnézett. A Tiberisen nem járt hajó, a rakodópart is néptelen volt, alább, a kiöntésekben nyugodtan tollázkodtak a flamingók és pelikánok. Quintipor becsúsztatta az erszényeket, eligazgatta rajtuk a füvet, és búcsút intett az istenkereskedőnek.

- Éljen boldogul, barátom!

Benoni utánakapott a kezével.

- Uram, még nem mondtad meg...
 - Mit, Benoni?
 - Mi a neve annak, akit keresnem kell a lictoroknál, hogy kiváltsam.
- Quintipor elgondolkozott és elmosolyodott.
- Gránátvirág a neve.
 - És Nikomédiában kinek adjam át a koporsót?

- Megtalálod a címet az egyik erszényben egy papiros-szeletkén.

- Élj boldogul, uram!

Nem sokáig nézhetett a lovag után, mert az mindjárt a vámház sarkán beült egy kétkerekű carrucába. Vágtatva vitte a szekér az Anulinus-palotába, amelynek kapujában várást parancsolt neki.

Az asztalon levelet talált, Bion írását. Habozott, hogy fölbontsa-e, s mikor feltörte, nyugtalankodva kezdte olvasni. De aztán már nemcsak mosolygott, hanem nevetett is. Arról értesítette a matematikus, hogy vénkorára hallatlan szerencsében részesítették az istenek. Magát Aphroditét küldték el hozzá Hormizda képében. Igaz, hogy Aphrodité nem őt kereste, hanem egy bizonyos lovagot, de aztán vele is beérte. Sőt, megkérte arra, hogy kísérje el egy háromnapos asturiai kirándulásra, mert meg akarja látogatni a szigeten a fájdalomgyógyító Venus Erycina templomát. Annál kevésbé mondhatott neki ellent, mert ő is régen készült már oda, megnézni azt a villát, amelyben Cicero az istenek természetéről szóló könyvét írta.

- Emlékszel rá? Ez az a könyv, amit a rhetor egyszer meg akart hamisítani. De öreg barátunknak ne szólj róla! Ha megígéred, hogy hallgatsz, én is megígérem, hogy beszélek. Ki fogom beszélni a neheztelést az istennő fejéből. Nincs szebb feladat a csillagok alatt egy öreg matematikus számára, fiam, mint fiatal szerelmeseket összebékíteni.

Eltépte a levelet, és az író-ólommal ezt a választ írta Bionnak egy papirus-lapra.

- Én is elutaztam, Bionom. Addig is, míg találkozunk, ezt üzenem neked: Lactantiusnak van igaza.

Csöngetett a domesticusnak, átküldte Bion szobájába a levelet, gyorsan magára vette a zöld ruháját a cseresznyepiros övvel, beledugott mindent, amit kis Tit érintett valaha, az antiochiai keresztől az alküone-madár eldobott tolláig, aztán belevágta magát a carrucába.

- A praeturára!

Lelkendezve lesett ki a szekérből, s nagyon megkönnyebbedett, mikor meglátta, hogy a bírósági palota előtt már nagy sokadalom van. Az azonban megijesztette, hogy pénzt elfelejtett magához venni, s nem tudja miből kifizetni a kocsist. Szerencsére megakadt a szeme a magisteri ezüstkulcson, amit úgylis le kellett volna venni a ruhájáról. Letépte, és markába nyomta a bámuló kocsisnak.

Ügyesen keresztülfúrta magát a tömegen, közben megtudta a csődület okát. Egy Felix Bulla nevű híres rablóvezér állt a praetor előtt.

Mire befurakodott a terembe, a praetor már kimondta a halálos ítéletet, és távozásra készülve odaszólt a rettenetesen megbilincselte latornak.

- Látod, mért lettél rabló?

A lator, gladiátor termetű, széparcú férfi, visszafordította fejét a lictorok közül, akik kivonszolták.

- Hát te miért lettél bírós? Azt hiszed, én jobban tehetek róla, mint te, hogy melyikünköl mi lett?

A terem hirtelen kiürült, csak két lictor maradt még benn, akik letették bárdos vesszőnyalábjukat, és söprűvel fegyverkeztek föl, s a praetor segédje percegetté nádtollát az asztalon.

Quintipor előrelépett.

- Mit akarsz? - nézett fel mogorván az írnok.

- Én keresztény vagyok - mosolygott Quintipor.

Az írnok megcsóválta a fejét.

- Letelt a hivatalos idő. Gyere holnap.

- De én már ma is keresztény vagyok.

- Oly sürgös neked? Ilyen fiatal létedre. Van még időd meghalni.

- Akkor elmegyek a praetor után, és feljelentelek neki, hogy nem tiszteled a törvényt. - Ezt is mosolyogva a mondta, de nagyon határozottan.

Az írnok vállat vont, és előkeresett egy nagyobb viaszos táblát.

- Te már a huszonharmadik vagy reggel óta. Mi a neved?

- Gránátvirág.

Az írnok elnevette magát.

- Szép nevet adtak neked.

- Szépet - nevetett a Quintipor szeme.

- Hány éves vagy?

- Huszadikban vagyok.

A toll vastagon fogott. Valami szőr akadhatott bele. Az írnok piszkálgatta egy darabig, aztán eldobta, elővette a tollvágó penecilust, új nádat faragott vele, kipróbálta a körmén, megfelelőnek találta.

- Hová való vagy?

Quintipornak megrebbe a pillája.

- A... a Boldogok Szigetére.

A nádtoll még egy kicsit percegett. A scribe beírta, hogy fölülnevezett istentelen meg van zavarodva elméjében. Aztán intett a lictoroknak.

- A többihez!

A lictorok letették a söprűt, felvették a fascéseket, és közrefogták Gránátvirágot.

V.
NIKOMÉDIA VAGY A VÉGZET KÖNYVE

XXXVIII.

Az udvari orvos, Pantaleon utóda, nagyon tudós és goromba görög, dél óta már negyedszer próbált Galerius caesar színe elé kerülni. Az ajtónálló főkamrás azonban csak egyszer jelentette be, s akkor nem egészen a cerimoniale által előírt léptekkel hagyta el a caesar szobáját.

- A szentséges úr nem kíván orvost látni - mondta hűvösen, hol egyik, hol másik testrészét tapogatva. - Véleményem szerint nincs is rá szüksége, mert nagyon jó erőben érzi magát.

A caesar még éjszaka megérkezett, beteg lánya hívására, aki már ötödik hete feküdt a nikomédiai palota legcsöndesebb szárnyának peristiliumában, éjjel-nappal a szabad levegőn. De a hivatalos ügyek úgy összetorlódtak, hogy az apának eszébe sem jutott a lánya. Reggel korán ugyan gondolt rá, de akkor azt jelentették neki, hogy a beteg alszik, s így inkább a császárnál tett rövid üdvözlő látogatást. Rosszkedvűnek, majdnem haragosnak találta, az üdvözlést pár odavetett szóval viszonzta, s szinte parancsszerűen jelentette ki, hogy az enyhítő rendeletet rövidesen kihirdeteti az egész birodalomban. A caesar megkísérelt óvatosságot ajánlani, azonban a császár hideg pillantása elhallgattatta. Jobbnak látra tehát engedelmet kérni a visszavonulásra, és a császár nem tartóztatta. Sőt úgy viselte magát, mintha már nem is tudná, hogy vendége van, s hogy a vendég uralkodótársa és veje. Összeráncolt homlokkal jött-ment a kis dolgozószobájában, összetapasztott tenyerekkel és idegesen táncoló ujjakkal, és fejét fel-felkapva, mintha valami váratlant hallana, vagy nagyon várna valamit.

- Carrhael - csikorította össze fogát az óriás, míg összeszorított szájával megérintette a császár lázasan forró kezét. Úgy érezte, ez a rejtélyes, vézna kis öregember, akit két ujjá közt összeroppanthatott volna, mint egy kiszáradt diót, most négy szemközt megismételtette vele a szégyenfutást. És megint a Sápadtképűt látta mögötte, úgy, mint akkor, csak még most arcátlanabbul vigyorogva, a diadal biztos tudatában. Az istentelenek leplezett amnesztiát kapnak, és ővele mint kegyvesztettel bánik a császár - az összefüggést a vak is láthatta, s a caesar nem ismerte magát vak embernek. Holnap talán számkivetés vagy annál is rosszabb következik. Vajon nincs-e máris aláírva a halálos ítélet, csak a Sápadtképűt kell megvárni a kihirdetéshez, hogy a maga szemével láthassa az ő bukását, úgy, mint, Carrhaenál? Talán ő lesz a koronatanú is? Diocletianus nagy tettető, s ha most elvetette az álarcot, vagy feleslegesnek tartja már, vagy olyan dühre lobbantotta valami, hogy többé nem tud magán erőt venni. Nyomára jött volna az összeesküvésnek, amelyet ő tervezett ki Antiochiában, és Maximianus szervezett meg a mediolanumi udvarból? Igaz, hogy nagyon óvatosan dolgoztak, s kettejük szerepéről csak néhány bizalmas főember tudott, magas rangú katonák és udvari méltóságok. De bizonyára Constantinusék is nagyon vigyáztak, annál inkább, mert ők szedett-vedett csöcseléssel dolgoztak,

istentelenekkel. Azért készülődéseik őelőttük mégse maradtak titokban. Tanút ugyan nem lehetett ellenük szerezni az apatei presbiter óta, s tulajdonképp az se volt haszonra való, de azért voltak róluk értesüléseik. Tudták, hogy a naissusi asszony megfoghatatlan keze állandóan szövi a fonalat a Thamesistől az Euphratészig, s tudják, hogy a fiatal Constantinus, a világ jövődöbeli urául kiszemelve, éppúgy keresi a népszerűséget a légiók és a polgárok közt, mint az ő oldalukról Maxentius. S lehet, hogy amennyit ők tudnak azokról, azok is annyit tudnak őrölk. S vajon nem éppen Maxentius kotyogott-e valamit, akinek bölcsőjébe nagy akarást, de kevés értelmet tettek a sors-istennők? Tüzessége ugyan, amely korával jár, méltóvá teheti őt az asszonyok becsülésére, de szelessége, amelyet nem tudott kora mögött hagyni, nem teszi alkalmassá a férfiak dolgaira.

Vejáról egy pillanatra leánya is majdnem eszébe jutott Galeriusnak. De ez nagyon rövid pillanat volt, s csak abból a felelet nélkül elhalt kérdésből állt, hogy ugyan mire is akart gondolni az előbb? Gondjai zuhatagában úgy elsodródott, mint egy kis kék pillangó a vízesésben. A forradalom a keleti és a dunai légiók közt meglehetősen elő volt készítve. A perzsa támogatás is biztosítottnak látszott, s ebben, azt el kellett ismerni, nagy része volt Maxentiusnak. A caesar olyannak látta a helyzetet, hogy a kockát el kell vetni. A bátorság majdnem biztosítja a diadalt, a halogatás biztos halál. Dél előtt Tagessel, a főaugurral tanácskozott, aki megerősítette őt elhatározásában. A madár- és béljóslatok, mint mondta, hetek óta olyan komor végzettel fenyegetik Diocletianust, hogy nem meri őket közölni a császárral, kénytelen napról napra kegyes hazugságokkal áltatni. Bezárkózott azután a comes largitionummal is, az örmény pénzügyminiszterrel, akit a császár azzal idegenített el magától, hogy nem fogadta el adójavaslatát, holott az föltétlenül eltüntette volna az állami deficitet. Az okos és kövér örmény arra hívta fel a császár figyelmét, hogy a birodalomban egyre több a sovány ember, ennél fogva azt indítványozta, hogy ezeknek az adóját duplazzák meg, mert ezek kevesebbet esznek, mint a kövérek, ennél fogva több pénzük van az adóra.

A tanácskozások után Galerius saját kezű levelet írt Maximianusnak, Varanesnek s a keleti és dunai légió parancsnokainak. A medvefojtogatáshoz szokott kéznek a könnyű nád toll nem akart engedelmeskedni, s ez külön idegesítette a caesart, mint keresztire feszített rabszolgát a tenyerébe szaladt száлка. A szolgálattevő főkamárnásnak minden oka megvolt rá, hogy ne vállalja másodszor is az orvos bejelentését.

A görög azonban azok közé az orvosok közé tartozott, akiket a halál tisztelete közömbösökké tesz más tekintélyek iránt. Amikor ötödször is megjelent a caesar előszobájában, minden szó nélkül félrelökte az ajtóból az egregiust, s rányitott a szentséges úrra.

- Mit akarsz? - ordított rá a Csordás vérben forgó szemmel.

- Én semmit, szentséges úr - felelte nyugodtan az orvos. - Hanem ha te el akarsz búcsúzni a lányodtól, ne késsél sokáig. Atroposz ollója kéllehetetlen.

- Mi? - a caesar olyan rekedt bőgést hallatott, mint az a gyanútlanul legelésző barom, amit sardicai csordás korában csak úgy erőpróbául fültövön ütött az öklével. A maga módján ő is szerette a lányát. Ez most látszott meg rajta, amikor fölugortában fellökte az asztalt, és orvoson, kamaráson keresztülgázolva rohant ki az udvarra. Nemcsak a barátait, hanem még az ellenségeit is elfelejtette, olyan hirtelen és fájdalmasan zuhant halántékára a sors ökle.

Az atriumban azonban csak meg kellett állnia. A nikomédiai palotát ugyan nem évszázadok királyai és császárai építették, mint az antiochiait, hanem Diocletianus egymaga, egyszerű és áttekinthető tervek szerint, amelyek a római katonai táborok beosztását vették mintának. De kétholdnyi területen feküdt, annyi épületcsoportja, oszlopcsarnoka, tornya, kapuja volt, hogy a caesar mostani fejvesztettségében nem tudta, merre menjen. Megvárta az orvost.

- Vezess hozzá! Eredj előre! Szaladj! Megállj! - parancsolt neki katonásan, míg a vad csordásszemekből kibuggyantak a könnyek, és megálltak a szemgödörben. Ezen a csattanó, cserzett, piros arcon a könnyeknek nem volt szokott útjuk, azért tévóváltak a megindulással. - Mondd, orvos, nincs remény?

Az orvos a szakember alaposágával felelt. A test parány részek halmaza, amelyek hézagot hagynak maguk közt, és az egészség az a helyes arány, amely e pórusok átmérője s a rajtuk elpárolgó folyadékok közt fennáll. A különböző nyavalyák ennek az arálynak a megzavarodásából állnak elő. Ez ugyan régi elmélet, melyet a prusai Aszklépiadész állított fel, s mások azóta lényegesen módosították, mégpedig több irányban, ami természetes is, mert az orvosi tudomány a filozófia nővére. Ő a maga részéről abban igazat ad a prusai tudósnek, hogy a betegségeknek tulajdonképpen két okfeje van, a kitágulás és összeszorulás, de a domina nobilissima esetében mégis inkább a pneumatikusokkal tart. A négy elem, a meleg, hideg, a nedves és száraz mellé fel kell venni valami spiritust is, amely a tüdön keresztül kerül a vérbe. A nobilissima tüdeje se kitágulni, se összeszorulni nem tud, s így spiritusa fogytán van, legföljebb estig tarthat még el.

Az orvos elhalkította a szót, mert már közeljártak a legnaposabb oszlopcsarnokhoz, s hallatszott Titanilla köhécselése. A hosszú magyarázat alatt a caesar könnyei felszáradtak, s elméjét újra birtokukba vették a szobájából utánasompolygott gondok. Sőt most már az is eszébe jutott, hogy a leveleket otthagya az asztalon, illetve a fellökött asztal alatt, s tarkóján csorgott a verejték arra a gondolatra, hogy távolléte alatt esetleg rendet csinálnak a szobájában.

- Menj csak a beteghez, s nyugtasd meg, hogy mindjárt követkelek - mondta az orvosnak, s döngő lépteivel visszasietett.

Az orvos lábujjhegyen lépkedett fel a lépcsőkön, hogy föl ne ébressze a beteget, akit mozdulatlanul látott feküdni könnyű, de meleg skarlát takarója alatt. A nobilissima azonban nem aludt. Lesoványodott kezeivel a skarlátot simogatta, s amint az orvos lépteit meghallotta, ráemelte szemeit, amelyek még nagyobbra nőttek a virágarcoska elsorvadásával. Most egészen kékké világosodtak, és úgy

fénylettek, hogy az orvosnak a kialvó mécses utolsó fellobbanására kellett gondolni.

- Találkoztál vele? - kérdezte az ágon hintázó madár csicsergő vidámságával. - Láttad? Ugye milyen szép volt?

- Igen - bólintott az orvos, és megkereste karján a verőeret -, mindjárt jönni fog ő is. Ha egy kicsit fel tudsz emelkedni, még meg is láthatod, valamiért visszaszaladt. Ott piroslik a bíbora, látod?

- Kiről beszélsz? - ámult rá Titanilla.

- Az atyádról, a caesarról.

- Eh, én nem azt kérdeztem! - hanyatlott vissza bosszúsan. - A kisfiút láttad-e?

Az orvos meglepetve nézett rá. Úgy látszik, gondolta, mégis a régi művészeknek volt igazuk, akik Thanatoszt mosolygó gyermekifúnak ábrázolták, amint mákfejjel játszadozik. Mostanában inkább fekete leples rémnak képzeltek, éles késsel, amellyel levágja a haldoklók haját, annak jeléül, hogy ők most már az alvilág isteneihez tartoznak.

- Láttam a kisfiút - hagyta rá a nobilissimára. - Mákfejek voltak a kezében.

- Dehogy - nevetett a beteg. - Az más kisfiú lehetett. Ennek füge volt a kezében, szép, nagy, piros füge. Látod, itt ült a takarómon, itt ni, még össze is van gyűrődve. Kértem tőle fügét, de nem adott. Azt mondta, csak akkor ad, ha megtudja, milyen a lelkem.

Elkezdett halkan sírdogálni. Az orvos nem vigasztalta. Számított rá, hogy a sírás magától is el fog állni. Az érverés kezdett nyugodtabb lenni. A hangja is nyugodt volt, amikor megszólalt.

- Ereszd el a kezem, orvos. Rosszul esne neki, ha meglátná. Az én kezemet csak őneki szabad fogni.

Az orvos nem látta semmi értelmét az ellenkezésnek. Türelmetlenül nézett le az udvarra. Szerette volna siettetni a caesart.

A nobilissima befogta a szemeit. Talán el is aludt, mert egyszer elmosolyodott, aztán hirtelen felnézett.

- Orvos, van nekem lelkem?

Az orvos kapott rajta, hogy olyan kérdést adott fel neki, amelyről kiadósan lehet beszélni s elszórakoztatni a beteget addig, míg a caesar ideér.

Azt felelte, hogy lelke mindenkinek van, de nem egyformán. Zeno tanítása szerint a lélek tűz, amely azonban az emberi testben többé-kevésbé lehűl, mert durvább anyagokkal érintkezik. Poszeidonosz szintén megerősíti ezt, és azt is állítja, hogy mikor a lélek elhagyja a testet, fölemelkedik a hűvös levegőbe, mivel könnyebb, mint az, s annál magasabbra megy, mentül tisztább. A legtöbb lélek itt kóvályog a föld közelében, mert a tisztátalan anyagokkal való keveredés lehúzza. Az olyan lélek azonban, mint a nobilissimáé, egész bizonyosan fel fog emelkedni odáig, ahol a tiszta éther kezdődik, vagyis a hold magasságáig.

A nobilissima halkan felsóhajtott, és két kezével eltakarta az arcát, amelyen irtózás látszott.

- Nem, nem, oda nem! Félek a holdtól.

A caesar a legjobbkor érkezett meg. Az orvos sietett félreállni, ő pedig nagy kezeit rátette a lánya széthullott, fekete hajára.

- Nézz rám, kis nobilissima. Hát nem tudod, ki vagyok? Sok a dolgom, mégis eljöttem hozzád. Megismeresz?

Titanilla levette kezeit a szeméről.

- Miért ne ismernék meg, atyám? Tudtam, hogy el fogsz jönni a kislányodhoz, aki nem volt neked rossz gyereked.

Az egyik nagy tenyerébe beleigazította kis arcát, a másikkal betakarta.

- Atyám, te mondd meg, van nekem lelkem?

A caesar elnevette magát. Nagyon szívből nevetett.

- Ó, te bolondka, te! hogy ilyenek jutnak neked eszedbe! A lélek, az virtus, hát minek volna az neked? Az asszony nem tudna mit csinálni a lélekkel, az csak az ilyen mellbe való, mert ebbe fér!

Kevélyen megütötte döngő mellét. Aztán a másik kezét is kihúzta a beteg feje alól. Sürgős végeznivalói vannak, mondta a szokott hangján. Őszinte megnyugvást érzett, hogy így találta a lányát. Aki ilyen bolondságon tudja törni a fejét, azt nem kell félteni, számár az az orvos.

Körül is nézett, hogy majd megmondja neki, de nem látta sehol. Lehajolt a lányához, megcsókolta mind a két arcát, és megkérdezte tőle, van-e valami kívánsága.

- A Dominával szeretnék beszélni - felelte halkan a lány.

- A császárnéval? - hökkent meg Galerius.

- Azzal. Nem felejtet el?

- Nem, nem - dörmögte kelletlenül a caesar. - Mást nem kívánsz? nincs itt veled senki?

Titanilla szó nélkül mutatott az asztalkáján levő ezüst csengőre. A caesar távozóban még hallotta is a csengetést. Cselédek és ápolónők szaladtak a nyugvóágyhoz, de a nobilissima visszaintette őket. Csak az orvost marasztotta ott.

- Gyere közelebb. Nyúlj be a vánkosom alá. Papiruskönyvecskéket és viasztáblácskákat találsz ott. Egymás után vedd ki őket, és tartsd ide elébem. Olvasni akarok belőlük, de az én karomnak nehezek.

Amit elolvasott, azt bedugta a takaró alá.

- Milyen jól melegítenek ezek, orvos - mosolygott el. - És milyen jó, hogy olyan sok van! Egészen beléjük takarózhatom éjszakára.

De a tizediknél nem bírta tovább. Annál, amelyik úgy kezdődött: *Köszönöm, hogy te vagy.*

- Minden összefolyik a szemem előtt, orvos. Most már te olvass!

Az orvos ugyan komoly ember volt, de azért elég folyékonyan olvasta a iambusokat és dactylusokat, mert sok orvosi szabályt tudott, amelyeket a régi mesterek hexameterekbe foglaltak. Mindazáltal örült, mikor könnyű asszonyi lépteket hallott.

- A Domina! - kémlelt előre, mert a nap már lement, kezdett barnulni az este.

- Menj eléje és üdvözlőld - mondta Titanilla. A császárné mindennap meglátogatta pár percre, s ő, ha ébren találta a látogatás, mindig gondolt vele, hogy megadják neki a tiszteletet.

Az orvos a lépcsők aljáig eléje ment a Dominának, s letérdelve köszöntötte.

- Mire a hold feljő, legszentebb úrnő...

A császárné ijedten hallgattatta el, s megparancsolta neki, hogy maradjon a közelben. Aztán odasietett a beteghez, aki megcsókolta a felé nyújtott kezét.

- Soká jöttél, augusta anyám - mondta szomorúan. - Már azt hittem, engedsz elmenni.

- Hová, gyermekem? Nekem csak most szóltak, mikor apád már el is utazott, hogy látni kívánsz.

- Nagyon vártalak. Nem akartam addig útra kelni.

- Már kérdeztelek, hová mennél ilyen sötétben, gyermekem? Ilyenkor már mind elalszanak az ilyen kis madarak, mint te vagy.

Elkezdett dúdolni. „Az oceanus parttalan...”, mosolygott és abbahagyta.

- Tudom, augusta anyám. Én is elalszom. Csak előbb szeretnék valamit megtudni tőled. Nézd, anyám... Megengeded, hogy így szólítsalak? Látod, nekem sohase volt senkim, akit anyámnak szólítsak. Én a vad nobilissima voltam. Engem mindenki szeretett, de ti nem.

- Ne mondj ilyet, kislányom - ölelte magához a császárné a lehanyatló kis fejet, jóvátételéül rideg esztendő hosszú sorának.

- Nem bántásul mondom, anyám. Én se szerettelek titeket. Az ember nem azt szereti, akit akar, hanem akit tud. Most már nagyon tudlak szeretni. És ha te is engem, akkor bizonyítsd be. Mondd nekem úgy, hogy: kis Tit.

- Úgy mondom, kis Tit.

- De kétszer mondd. Úgy, hogy kis Tit, kis Tit.

- Kis Tit, kis Tit - fojtogatták a könnyek az öregasszony torkát.

- Úgy, most már elhiszem, hogy szeretsz. Most már merek tőled valamit kérdezni.

- Kérdezz, kis Tit.

- Azt mondd meg nekem, anyám, van-e nekem lelkem?

A császárné szeméből kiszaladt a könny. Ráperdült kis Tit hajára. Minden gondolkozás nélkül felelt.

- Ha fáj, kis Tit, akkor van.

- Akkor jó, anyám - sóhajtott kis Tit megkönnyebbedve. - Akkor nekem már régen van lelkem, mert régen fáj. Mit gondolsz, a rabszolgáknak is van lelkük?

A császárné feje lehanyatlott. Egyetlenegyszer életében őt is nevezték testvérüknek rabszolgák és rabszolganők. Akkor, amikor Nikomédia püspöke keresztvizet öntött lefátyolozott fejére, és a szeretet csókjaival fogadta magába a gyülekezet.

- A rabszolgáknak is van lelkük. Hiszen a rabszolgáknak egyebük sincs.

Kis Tit a nyakához nyúlt, és ott bíbelődött egy darabig erőtlén kezével.

- Ügyetlen vagyok. Akaszd ki csak a bullám, anyám. Megvan? Nyisd föl. Egy kis kereszt van benne, megtaláltad?

- Igen - felelte a császárné szorongva.

- Add ide, anyám. Köszönöm. Neked megmondhatom, hogy egyszer egy rabszolgától kaptam én ezt, a tűje hegyén még most is rajta a vére. Azt is nekem adta. Én is neki adtam az enyémet.

Már alig lehetett érteni a szavát.

- Nem... nem találom... nem találom...

- Mit nem találsz, kis Tit?

- A... számat. A keresztet... tedd... oda... a számra... így... jó...

Köhögött, s most megint megerősödött egy kicsit a hangja.

- Neked... megmondom a... nevét... Gránát... Tartsd ide a... a füled... virág... Gránátvirág.

A császárné addig maradt ráhajolva, míg azt nem érezte, hogy hidegülő kezei lecsúsznak róla. Aztán kezeit összetette a takaró felett a mellén, közéjük szorítva a kis feszületet, keresztet vetett a halottra is, magára is, és szólította az orvost.

- Világosságot!

A hold a fák felé emelkedett, amelyeket könnyű szél borzongatott meg, talán az éther kereső lélek fölszabadult szárnyainak suhogása, és ezüstkény öntötte el az oszlopcsarnokot. Kis Tit úgy feküdt benne, mint a bajaei romok kék pillangója a bokrok alatt, mikor kialudt a nyár aranyfénye.

XXXIX.

A nobilissima halála sokkal mélyebben megrendítette az udvari köröket, mint ahogy várni lehetett volna. Az uralkodóháznak Nikomédiában még nem volt halottja, a szent palota építésekor nem gondoltak mausoleumra, s a mulasztást most kellett pótolni, az alatt az egy hét alatt, amely a temetésig rendelkezésre állott. Gondoskodni kellett az udvari gyász elrendeléséről s a szertartások rendjéről is, de senki sem tudta, ki fog intézkedni, s ez okozta az udvari méltóságok megrendülését. A császárné, aki győzte lelkierővel egészen a halott szemének lefogásáig, másnap ágyának esett, s állapotát az orvos olyan nyugtalanítónak találta, hogy éjjel-nappal vele volt, és nem engedett be hozzá senkit. Galerius távol volt, a bithyniai helyőrségeket akarta sorra látogatni, s bár többfelé futárokat küldtek utána, bizonytalan volt, mikor találják rá. A császár rossz hangulata, amely hetek óta tartott, most apátiába ment át. Az orvos jelentését a császárné megbetegedéséről fejbőlintással vette tudomásul, s mikor intézkedését kérték a nobilissima temetéséről, csak annyit mondott, hogy az az udvarmesterre tartozik. Azt azonban nem mondta meg, melyikre, s mivel kérdést nem mertek hozzá intézni, s nem is lehetett, hiszen felségsértés és szentségtörés lett volna homályt találni a legmagasabb kijelentésben, a szent palota hadszíntérré változott, amelyen a legelkeseredettebb harc indult meg. Titanillának mint Maxentius feleségének, magának is volt udvarmestere, Galerius is elkísérte az övé, s ezek mind a ketten maguknak követelték az intézkedés kizárólagos jogát, egyik a férj, másik az apa képviselésében. Viszont a császári udvarmesteri hivatal feje hallani se akart arról, hogy a császári palota területén bárki is bitorolni merje az ő hatáskörét.

A szegény kis halott, miután a pollinctorok bebalzsamozták, már negyedik napja feküdt az atriumban a lectus funebrisen, skarlátjával letakarva, de füstölő serpenyőt nem állítottak oda ravatalához, se a vestibulumba nem raktak vörösfenyő- és cipruságakat. Illő ugyan a tradíciók tiszteletben tartása, és veszélyes az alvilági istenek megsértése, de mindennél nagyobb érdek a tekintély megóvása. Az udvar pártokra oszlott, mind a három udvarmester lemondással fenyegetőzött, a másik kettőt tevén felelőssé a következményekért. Szerencsére a könyörülő Aesculapius isten megmentette a birodalmat ettől a megpróbáltatástól. A császárné összeszedte magát annyira, hogy ha a temetésen nem jelenhetett is meg, legalább főudvarmesternőit megbízta az intézkedésekkel. Ez nagyon szerencsés gondolat volt, mert a közös sértődöttség és harag összebékítette a három udvarmestert. Megegyeztek abban, hogy mindentől távol tartják magukat, s így a temetés olyan egyszerű lehetett, amilyennek a császárné kívánta. Ideiglenes sírt készítettett a ciprusok alatt, amelyek mögött utójára látta Titanilla a napot lemenni, s megtiltotta, hogy megrendezzék a szokásos halotti menetet, ami titokban megütközést is keltett. Mert a nagy temetés, amelyre kikiáltók szokták meghívni a közönséget, a család fényének s tekintélyének

kimutatására szolgáló alkalom volt, és a tubicinák zenéjével, a betanult naeniákat jajgató praeficák kórusával s a szomorúság enyhítésére szánt mímusok szerepeltetésével inkább triumfusra emlékeztetett. Az orvos közbenjárására azt is elrendelte a császárné, hogy a papirusokat és viasztáblákat, amelyeket a nobilissima ágyában találtak, tegyék bele a koporsójába. Maga nem nézte meg az írásokat, mert az orvostól azt hallotta, hogy azok gyerekes bohóságok, de sejtette, hogy attól a Gránátvirág nevű rabszolgától származhatnak, akinek a nevével szegény kis Tit kilehelte lelkét. Annyira megindítónak és mindent megtisztítónak találta a nobilissima halálát, hogy úgy érezte, elnézheti neki ezt a kis léhaságot. Azt azonban nem engedte meg, hogy amphorákat, csészéket, díszkorsót és asszonyi piperetárgyakat is tegyenek a koporsóba. Szemében a keresztcske valahogy kereszténnyé tette Galerius lányát, sőt betegágyában önmagát is azon kapta, hogy a keresztények elhagyott istenéhez imádkozik lelke üdvösségeért.

Kis Tit így körülbelül olyanformán került a föld alá, ahogy maga kívánta egyszer. Csillag módjára, amelyről lehullása után senki se beszél. Azonban a temetés után való nap megérkezett Galerius, akit sikerült valamelyik határszéli légiónál megtalálni. Őrjöngő fájdalom fogta el, amely félelmissé tette mindenkire nézve, akivel visszafelé való rohantában találkozott. De mire hazaért, fájdalma lecsillapult, úgyhogy tudott gondolni az uralkodói méltóságra is, amelynek még a gyászban is meg kell nyilatkoznia. Ha már a temetés egyszerű volt - amiért magában a neki mindig gyanús Dominának keresztény babonáira vetett - legalább a temetés kilencedén fényes *novendíaliákkal* akarta megtisztelni a halott szellemét. Úgy tervezte, hogy a papsággal nagy áldozatokat mutattat be a síron s a halotti torra az egész udvart, sőt Nikomédia polgárságát is megvendégeli.

A császárné, akinek elmondta ezeket a terveket, mikor köszönő látogatást tett nála, nem tett kifogást semmi ellen. Az apának joga van gyermekét úgy gyászolni meg, ahogy akarja.

- De a joviusokat is szeretném részeltetni a silicerniumban - tervezte tovább a caesar. - A nagy gyakorlótéren, Jupiter szobrával szemben osztanék ki köztük húst, kenyeret és bort, ha gondolod, Domina, hogy a Dominus megengedi.

Aggódva várta a választ, mert hiszen az egész kilencedünnepep azért rendezte volna, hogy alkalmá legyen gyanú nélkül a testőrök közé keveredni. A hatezeröt száz válogatott katona magatartásán, akik a császár közvetlen parancsnoksága alá tartoznak, nagyon sok fordult meg.

A császárné azt felelte, úgy hiszi, hogy a császár helyett is megadhatja az engedelmet, aki elé mostanában nem lehet bejutni még neki magának se. Őt se fogadta reggel, amikor személyesen akarta neki bejelenteni föllábadását.

- Beteg a császár? - kérdezte Galerius lesekvő tekintettel.

- Múló baj - felelte a császárné, és másra terelte a beszédet

A császár baja az volt, hogy hatodik hete nem kapott semmi hírt a fiáról. Bionnak kötelessége volt minden héten jelentést tenni, de a matematikus elhallgatott.

Utolsó Levele az volt, amelyben azt az örömhírt közölte, hogy Venus egymás felé fordította Quintipor és Hormizda szívét, s hogy az enyhítő rendelet beváltotta a hozzáfűzött reményeket. A császárt ez a levél annyira boldoggá tette, hogy elélt belőle még a következő héten is, amikor a jelentés elmaradt. Még a második héten is engedte magát meggyőzetni a Dominával, hogy talán valahol vihar késleltette a hírhozó hajót. Azonban sok hajó érkezett Rómából - minden útbaeső kikötőben császári gyorsfutárok álltak készenlétben, hogy egyik a másiknak adván át a sürgős postát, rövidítve a hír útját -, és senki se tudott arról, hogy hátráltató vihar dühöngött volna valahol. Eltelt a harmadik hét is, a császár mindennap sürgető parancsot küldött Rómába, külön Quintipornak és külön a matematikusnak, akit a bányákba való küldéssel, a legmélyebb börtönnel és gályarabsággal fenyegetett meg. Tagestől naponta kétszer is kérte a jeleket, s az augur a legkedvezőbb ómenekkel szolgált. De ez, ha csillapította is a császárt, megnyugtatóni éppúgy nem tudta, mint a császárnénak az a feltevése, hogy a fia talán útban van a matematikussal Rómából Nikomédia felé. A császár elismerte, hogy ez a föltevés annyiban ésszerű, amennyiben megmagyarázná a hallgatást, de miért indultak útnak előzetes engedélykérés nélkül? A negyedik héten, Galerius megérkezésekor a császár nyugtalansága elérte az örület határát. Csak a hosszú élet iskolájában szerzett önfegyelmzés óvta meg attól, hogy le ne szaladjon az utcára az emberek közé, s bele ne gázoljon a Propontisba, a tengerben eléje szaladván a várt hajónak. Érezte, hogy ha mindent kockára nem akar tenni, így, a halántékában dobogó tébollyal nem mutathatja magát alattvalói előtt, s erre következett a teljes elzárkózás. Még a borbélyát sem engedte magához, csak azt az öreg eunuchot tartotta kézügyében, aki az ágyát megszokta vetni. Ezzel üzenté ki a praepositus cubiculariusnak, hogy semmi állami ügygel ne háborgassák, ez hozta be neki az ételt, amelyhez nem kellett neki angustator, mert hozzá se nyúlt, s ezzel hordatta be magának a római postát. Egész napja azzal telt, hogy kereste a levelek kazlában Bion vagy Quintipor írását, s mikor azt nem találta, előszedte és átolvasta valamennyit, hogy ha tőlük nincs hír, róluk nem talál-e valami jelentést. A napok teltek és múltak, a napok, amelyek évszázadokat és percek, amelyek napokat jelentenek, s a tébolyító türelmetlenség láváját kezdte elborítani a csüggedt apátia hamuja.

Ezen a reggelen, éppen a novendialia napján, amikor az egész Nikomédia ünneplőbe öltözött Galerius lakomájára, találta a római postában az első hírt, amely újra felfortyogtatta nyugtalansága láváját. A római praefectus jelentése volt a Genesius-féle botrányról, amely az istentelenség ragályát még dühöngőbbé tette, mint azelőtt volt.

- Április kalendájának estéjétől máig, tehát nem egészen négy nap alatt - írta a praefectus - kétszáznegyvenheten adták fel magukat a törvény nevében mint keresztények. Fájdalom; ezek az őrjöngők nem mind az alj-népből kerültek ki. Sőt a plebs határozottan megfogatkozott, annak a lelkiismeretességnek a következtében, amellyel a hatóságok, a haza szeretetétől serkentve, végrehajtották az üdvös és hasznos fenyítő rendszereket. Azok közt az istentelenek közt, akiket a törvény most mintegy engesztelő áldozat gyanánt

mutatott be a megsértett isteneknek, nagy számmal vannak az előkelőbb és vagyonosabb társadalmi osztályokba tartozók.

Végül a praefectus engedélyt kért arra, hogy a birodalom legmagasabb hatóságának javaslatot terjeszthessen elő a büntetések szigorításáról. Szerinte igen nagy hiba volt az, hogy eddig a régi törvényeknek megfelelően, a kivégzettek holttesteit akár hozzátartozók, akár idegenek kiválthatták. Ez a törvénytisztelet különösen elősegítette azt, hogy a tetemekkel üzőtt babonáság révén az istentelenség nemcsak a keresztényeket erősítette meg makacosságukban, hanem új híveket szerzett nekik az istenek követői között is. A praefectus azt vélte, sokakat visszariasztana az, ha a kivégzettek tetemeit vashorgokra erősítve meghempergetnék Róma legpiszkosabb utcáinak szennyében, és aztán az esquilinusi dögtemetőbe dobnák a vadmadarak és gazdátlan ebek prédájának.

A praefectus, mint irodalmilag is képzett tisztviselő, a néhai Vitellius császár egyetlen fennmaradt szentenciájának ügyes alkalmi módosításával fejezte be előterjesztését.

- Az isteneknek kellemesebb rothadó ellenségeik büze, mint a legfűszeresebb áldozatok illatos füstje.

- Az istenek, az istenek... - mormolta maga elé a császár, és eddig soha nem érzett szorongással lépett ablakához, ahonnan látni lehetett a Propontis zöld tükrét s a katonai gyakorlóteret, amelyen már nyüzsgtek az ünnepi díszbe öltözött joviusok. Sokkal nagyobb volt a maga belső háborgása, semhogy hallotta volna az előszobájában támadt tülekedés lármáját. Csak akkor fordult meg, mikor nagy zajjal kicsapódott az ajtó, és berohant a szobába a matematikus.

- Uram - esett térdre a császár előtt -, uram...

Tovább nem tudta mondani, s a császár percekig nem tudott hozzá kérdést intézni. A nyíratlan, borotvátlan, gyűrött bíború öregember és az ólomszürke arcú, elkócosodott, lötyögős ruhájú ember nem pillantó szemmel nézték egymást.

Végre a császár elnyöszörögte magát.

- Hova tetted?

- Nem tudom, uram.

A császár is térdre zuhant, Bionnal szembe, és átfogta a vállát.

- Add vissza a fiamat, kérlek, Bion. Az anyád halálos ágyára kényszerítelek, ahol először láttad.

De csak könyörgés volt a hangjában, nem kényszerítés. A matematikus feleletében csupa kétségbeesés. Elmondott mindent, utolsó együttlétüket Pompejus színházában, jó szándékú kirándulását a királylánnyal, és megmutatta Quintipor érthetetlen búcsúsorait. Tüvé tette érte egész Rómát, a vigilek felkutatták az egész környékét, sehol semmi nyoma.

- Földúlatom érte az egész birodalmat! - ugrott föl a császár.

Bion térden maradt, és elkékvült szájjal vallott:

- Nekem rettenetes gyanúm van, uram.

Elmondta, hogy a Cygnus nevű hajón, amely Rómától idáig hozta, együtt utazott vele egy zsidó nemzetbeli öreg, afféle rőzsére való szegényember, akit irgalomból vesznek föl a hajósok, hogy legyen kin kedvüket tölteni az úton. Ez a zsidó ismerősnek tetszett neki, de nem tudta, honnan, s bár bűvészkedéseit többször is nézte a hajón, se az ember, se az ő hangulata nem olyan volt, hogy beszédbe kívánt volna eredni vele. Itt azonban, Nikomédia kikötőjében, a zsidó partra szállt egy nagy hosszú ládával. Megkérdezte tőle, mi van a ládában, s azt a feleletet kapta, hogy koporsó. Hát a koporsóban? Halott. Miféle halott? Nem tudja, Gránátvirágnak hívják.

- Gránátvirág? - sikoltott föl a császárné. Az eunuch szaladt hozzá a panasszal, hogy Bion betört a császárhoz. Észrevétlenül lépte át a küszöböt, éppen mikor a matematikus a koporsóról kezdett beszélni. - Titanilla ismerte Gránátvirágot.

- Igen, a zsidó is a nabilissimához akarta vinni a ládát - fordult Bion a császárnéhez -, de én ide hozattam.

- Hol van? - egyszerre kérdezték mind a ketten.

- A vestibulumban.

Egyszerre szaladtak volna mind a ketten, de a matematikus, aki már kezdte nyugodtságát visszanyerni, eléjük állt. Nem a császárt és a császárnét látta már maga előtt, hanem két reszkető, tehetetlen öregembert. Engedelmet kért tőlük, hogy ide hozathassa be a ládát.

Csak pár percig maradtak kettesben. Csak addig, míg két remegő öreg kéz megtalálta egymást, s két halálosan sápadt, öreg emberfej összeborult. S a világ ura kimondta azt a szót, amit ember még nem hallott tőle.

- Prisca, én úgy félek.

Az öregasszony azt felelte az öregembernek, amit egyszer, nem is olyan régen, egy fiatal lány meg egy fiatal fiú mondtak egymásnak a nyár aranyfényében, virágos mező közepén.

- Mitől félnénk, Diocles, míg egymás kezét fogjuk.

Hat lihegő rabszolga eléjük tette a hosszú fenyőládát.

- Vésőket, feszítővasakat hozzatok! - kergette ki őket Bion. - Te pedig beszélj!

Ezt Benoninak mondta, akit térdre nyomott a császár előtt. De se a császár, se a császárné se hallott, se látott semmit. Egyik egyik végéhez térdelt a ládának, másik a másikhoz, és elkezdtek körömmel feszegetni a széleit. Bion nem gondolt rá, hogy vakmerőséget követ el, amikor megérinti mindkettőjük vállát.

- Ez az az ember! Beszélj, ember!

Benoni, akivel a rémület és csodálkozás labdázott, mióta elhagyta a hajót, s aki többször érzett szédülést, amióta szárazon volt, mint a tengeren, körülforgatta két válla közé behúzott fejét. Kinek parancsolhatott ez az átkozott öreg filiszteus? Nem is gondolt arra, hogy őt is szólíthatja valaki embernek a római birodalomban. Ő csak arra szokott érteni, hogy „hé, zsidó!”

A matematikus meglökte térdével a hátát.

- Nem hallottad, mit mondtam? Őistenségeik, a császár és a császárné várják a szavadat.

Benoni kiemelte vállai közül sovány nyakát, mint a meglepett gém. Nemcsak hogy nem ijedt meg, hanem nevetgetnékje volt. Ezek istenségek? Egy császár meg egy császárné? Egészen másformáknak képzelte ő azokat, akiknek istennel szokta összetöretni a csontjait.

Nyugodtan elmondta, amit tudott. A fiatal uraságot, aki a lábában fekszik - Bion már akkor nyitogatta a deszkákat a császárnak az asztalon heverő aranynyelű törével - ő már régen ismeri. Először Antiochiában találkozott vele, azután Alexandriában. Egy lány is volt vele, ugyan asszony is lehetett, mert nagyon belecsimpaszkodott: kije volt, mije volt, nem tudja, de majdnem olyan szép volt, mint Batseba. Rómában már nem látta a szép dominát. A fiatalúr egyedül kereste fel, itt meg ott, ekkor meg ekkor, ilyen meg ilyen megbízással. Gránátvirágnak mondta az illetőt, akit neki ki kell váltani a lictor uraktól. Ha tudta volna, hogy a fiatal uraság maga a Gránátvirág, isten úgy segítse meg, inkább sohase látta volna Jeruzsálemet, mint hogy szót fogadott volna.

- De ezt csak akkor tudtam meg - buggyant ki szeméből a könny -, mikor már ki kellett váltanom azok közül, akikkel együtt vérében hevert a szalmán a börtön udvarán. Úgy, mint egy gránátvirág.

Már rég elhallgatott, mikor a császár meg a császárné még mindig úgy hallotta, mintha beszélne. Moccanás nélkül álltak ott, szemben a térdelő istenkereskedővel, mint szürke kőből faragott szobrok. Nem tudtak Bionról és a ládáról, nem hallották a feszegetett deszkák recsegését, sőt a matematikus szavát is csak harmadszorra hallották meg, igaz, hogy akkor is nagyon halkan beszélt.

- Itt van Gránátvirág.

Ott volt, a láda fenekéhez és oldalaihoz odaerősített szarkofágban, vastag nemeztakarók alatt, amelyek alól Bion csak térdig szabadította ki. A cseresznyepiros övű, zöld ruha volt rajta, a vér belealudt nagy bíborfoltjaival, szíve fölött a kis cserekeresztrel, fehér nyakán a bárdvágás bíborszalagjával és üveges fényű arcán azzal a mosolygással, amelyet még az olcsó balzsamozók gyors munkája se torzíthatott le róla.

A császárné, egy jajszó, egy sóhaj nélkül behanyatlott a ládába. Bion utánakapott, de ugyanakkor keményen megzörgették az ajtót, nyilván nem először már.

A matematikus odaugrott. Egy rabszolga várakozott ott vésőkkel és szekercékkel. Császári palotában nem könnyű ilyen közönséges szerszámokat találni.

- Várj a vestibulumban, és senkit ne eressz be, ha nem akarsz keresztre kerülni! - mondta neki Bion, és ledobta a szerszámokat, hogy becsukja az ajtót. De hirtelen olyan kacagást hallott, hogy megfagyott tőle ereiben a vér. Annyira meg rémült, hogy ijedtében nem az ajtót csukta be, hanem az egyik szekercét kapta föl, s azzal rohant magatadatlanul a császár felé.

Mert a császár kacagott, annak a Prométheusznak a kacagásával, akinek Jupiter keselyűi tépték a máját.

- Add ide azt a szekercét! - kiáltott Bionra, anélkül hogy a kacagást abbahagyná.

Bion szó nélkül engedelmeskedett, és fejét lehajtva megadással várta az ütest. De a szekerce az olümposzi Jupiter márványszobrán csendült, amely a tengerre néző két ablak közt mosolygott a halhatatlanok derűjével. Egyszer, kétszer, háromszor pendült az ércpenge a márványon, aztán a mozaikpadlón koppant.

- Gyöngye vagyok, Bion - motyogta a császár -, fektess le.

Odaszédült a szobor talapzatához. Bion nem tudta, kin segítsen előbb.

- Gyere csak! - kiáltott a zsidóra.

De az már akkor a vestibulumban alkudozott a rabszolgával, hogy mennyiért ereszti ki. Észrevette, hogy Bion nyitva felejtette az ajtót, és nem akart közeli tanúja lenni annak, hogyan taglózzák le egymást a rómaiak. Elgondolni szép az ilyen, elalvás előtt, az álban, a rothadt szalmán, de látni nem az ilyen szegény, köhögős, öreg zsidónak való. Volt öneki így is része annyi irtózatban, hogy tán még Eskolban sem heveri ki, a szőlőfürtök völgyében. Csak majd ott, a templom falánál, ahol a könnyek mindent kimosnak a szívből, csak Jehovát hagyják benne.

A szolga, aki arra kapott parancsot, hogy be ne engedjen senkit, csak kötekedett Benonival, de nem állta útját. Nagyot lélegzett, most már csak azon az egy-két vágáson és lándzsanyéldőfésen szeretett volna túl lenni, amit a kapuőrségtől várt. De a kaput nem őrizte senki. Nyilván az ostiarusok is, a hastatusok is a gyakorlótérre szaladtak, ahol a zajhoz szokott füle csak nehezen értett meg belőle annyit, hogy a császárt éltetik, s egy kicsit elmosolyodott, mikor arra az öreg túrószacskóra gondolt, akit a tömpe orrú filiszteus császárnak állított. Hogy annak kedvéért ennyi népek ordítoznak!

Csak hogy az acclamatiók nem Diocletianusnak szóltak, hanem Galeriusnak, s egyre hangosabbak lettek. Dél tájban Galerius Tagestől és a miniszterektől kísérvé fölment a palotába. Négyszemközt kívánt beszélni a császárral, akit Bion a hálószoza heverőjén fektetett le, míg a Dominát a gynaeceumba támogatta be.

A caesar és a császár párbeszéde nagyon rövid volt. Galerius azt jelentette, hogy a katonák és a nép több erélyt követelnek a kormányzásban, s őt akarják rákényszeríteni a bíbor fölvételére. Bármilyen kellemetlen is ez neki, úgy érzi, nem tarthatja titokban az előtt, akiben ő nemcsak urát, hanem apját is tiszteli. Alázattal kér utasítást, hogyan csöndesítse le a tömeget.

- Majd én lecsöndesítem - mondta a császár olyan halkán, mintha magában beszélne, és olyan bágyadtan, mint akinek a szó is nehezebbre esik.

Galerius habozott. Mit akarhat a császár?

- Dominus, figyelmeztetek, hogy a tömeget veszélyes várakoztatni.

- Nem várakoztatom - nézett föl a császár. - Gondoskodj a ruhámról. Csak a díszpalást kell és a diadém.

Galerius sohase látta még a császár szemeit ilyen fényteleneknek és zavarosaknak. Most nem sugárzott belőle az az erő, amely előtt még neki is le kellett hunyni a szemét.

Ő maga szaladt előkeríteni a császári díszeket. Közben szót értett Tagesszel. Valahogy úgy érzi, mondta neki, hogy a császár nem fog ellenkezni. De ha csalódna, akkor - semmitől sem szabad visszariadni.

Szinte ölében vitte ki a császárt a szent tölgyek alá, ahol a bíborral bevont szónoki emelvény állott. A tömeg tombolt és tapsolt, amikor ölelkezni látta a két uralkodót. Azt nem vették észre, hogy a császár haja ziláltan hull a diadémra, s hogy a díszköntös alól nem gyöngyös saruk, hanem nyűtt házicipők látszanak ki. Az acclamatíók még erősebbek lettek, amikor az óriás mint egy gyermeket tette föl a császárt az emelvényre. Amikor azonban a bíboros öregember fölemelte két karját, olyan csönd lett az óriás mezőn, mint mikor az áldozó pap az oltárnál kiejti a „favete linguist”.

Nagy csalódást okozott azonban, hogy a császár szavait csak azok érthették meg, akik az első sorokban állottak.

- Öreg ember áll előttetek, aki roskadozik az élet hivatalának terhe alatt, amelyet eddig se magáért viselt...

Mindenfelől zúgás és morgás hallatszott. Az első sorokban állók, többnyire udvari és katonai méltóságok, hátrafordultak és csitítva pisszegtek. Mások, alacsonyabb rendű emberek, azért fordultak meg, hogy tovább adják a császár szavait a mögöttük állóknak. Messziről, a tér közepe tájáról danolás és kurjongatás hallatszott. Akiknek ilyen jó kedvük volt, azok Galeriusnak és embereiknek jóvoltából már kora reggel elkezdték a Titanilláért való gyászt. Azt se igen értették meg, amikor a császár így folytatta beszédét:

- Nekem már nem kell semmi abból, amit az istenek adtak. Vegyenek vissza mindent, amit tőlük kaptam...

Hanem azt mindenki megértette, mikor letépte homlokáról a gyöngyös diadémot, és bágyadt mozdulattal eldobta magától.

- Vegyétek vissza ezt!

Az egész tömegnek egyszerre állt el a lélegzete. Galerius elkapta a diadémot.

- Meg ezt! - A díszköpeny utánaröpült a diadémnak.

Galerius azt is röptében fogta el, s mindjárt a vállára is terítette. A diadémot Tages igazította el a Titán érchomlokán. Egy ugrással fönt teremt az emelvényen, és anélkül hogy törődött volna vele, akarja-e még Diocletianus a beszédet folytatni, szavai máris beharsogták a teret. Igaz, hogy az első szavakat a kis öregember elé térdeltette, aki kuszált, szürke hajával, gyűrött ruhájában, nyűtt cipőjében ott állt mellette.

- Amikor az istenek kegyelme az ő ágyékukból sarjadott Diocletianust, mindnyájunk kegyes atyját...

Olyan tűzzel, a könnyű diadalnak olyan extatikus mámorában beszélt, hogy minden szem részegeződött. Senki se vetett rá ügyet, hogy az istenek kegyelte Diocletianus lassan lebotorkált a szószelekről, és a tölgyek alatt visszaindult a palota felé.

Bion azonban várta a fák között. Megfogta a karját, és azt kérdezte tőle:

- Salonába megyünk, uram?

- Oda, Bion - mondta fáradtan.

- Nevedben már parancsot küldtem hajód vezetőjének. Ruháidat is odahordattam. Kocsisod már szerszámozta az öszvéreket, mikor eléd indultam.

A könnyű kis kocsis már várta is a császárt a palota előtt, hogy a kikötőbe vigye.

- Fölkísérlek, uram? - kérdezte Bion a kapuban.

- Igen, Bion. Le kell hoznunk őket. Segíts nekem.

Először a dolgozószobába mentek. Az ajtóban a császár eltakarta az arcát.

- Te menj előre, Bion.

A matematikus benyitott, de rögtön visszafordult.

- Már nincs itt, uram.

- Magához vitette? Azt hiszed? - támaszkodott a falhoz a császár.

Bion igent intett, s átvezette urát a gynaeceumba. Nem találkoztak senkivel. De lépteik kopogására a hálószoba ajtajában megjelent a császárné. Fekete lepelben, fekete fejkendőben, aminőt Titanilla halála óta az udvarhoz tartozó nők viseltek. A császárné most öltötte először magára a gyászt.

- Prisca! - nyújtotta a császár mind a két kezét -, ide hozattad?

- Ide - felelte a császárné fáradt hangon és száraz szemmel.

- Elvisszük?

- Hová?

- Salonába.

Két kezét még mindig előrenyújtva tartotta. A császárné nem nyúlt utánuk. Inkább beljebb húzódott.

- Én nem megyek Salonába.

- Te... nem jössz? - hebegte a császár, s két keze szélütötten lehanyatlott.

- Nem. Én itt maradok a fiammal, akit te megöltél az isteneiddel.

- Én? Én? - suttopta.

- Te. A keresztényüldöző. Az Antikrisztus.

Azzal behúzódott a szobába, és becsukta maga után az ajtót. Bion a karjába roskadt császárt végigvitte a folyosón, amely a császár és a császárné lakását összekötötte, s ott egy kicsit megállt pihenni. Megrázta a fejét. A császárné ugyanazt mondta ki, amit ő is gondolt, de azért úgy érezte, meg tudná fojtani. De ez csak átvillanó érzés volt, s máris szégyellte magát érte. A maga halott

édesanyjára gondolt, az is ölni tudott volna a fiáért. S különben is hallotta már a császárné zokogását, amelyben talán nemcsak az anya gyásza búgott, hanem a felesége is.

Nem bírta hallgatni, újra megindult a császárral, és beletámogatta a kocsiba. A kocsist azonban nem látta sehol. Nyilván elment az új császárt éltetni. Nem sokáig gondolkozott, fölugrott a kocsis helyébe, és megrántotta a gyeplőt. Az öszvérek megérezték, hogy idegen kéz akar hatalmaskodni rajtuk, s megpróbáltak hűséget tanúsítani. De harmadik rántásra csak megindultak. Egy órával később három lovas vágatott ki a városból, de nem a kikötő felé, hanem a Byzantiumnak vivő szárazföldi úton. Constantinus princeps volt és két centurio-barátja. Fontos híreket akart közölni Diocletianussal Galerius és Maximianus összeesküvéséről. De alig értek be a városba, már hallották az új imperator éltetését. A mámoros csoportokból valaki fölismerte a princepsét, és azt kiáltotta, hogy „halál a keresztényekre!” Erre fordultak vissza, lóhalálában menekülve.

Mivel jövet is vágatva tették meg az utat, agyonhajszolt lovaik hamarosan kidőltek. A princeps a legközelebbi postaállomásnál a futárok számára fönntartott kincstári lovak átengedését kérte a magister vehiculorumtól. A tisztviselő, aki még nem értesült a világ megfordulásáról, készséggel kiszolgált a császári ház tagját. A következő postaállomáson újra lovat váltottak. De míg az új lovakat elővezették, addig Constantinus kísérői elvagdosták az addig használt lovak inát. Tisztában voltak vele, hogy üldözni fogják, s talán azóta már üldözik is a princepsét, s ezzel a régi módszerrel lassították az üldözést.

Az éjszakát már Byzantiumban töltötték, egy hivatalos mansióban. Holtra fáradtan, az izgalomtól is elcsigázva, a princeps hamar álomba merült, s különös álmot látott. Tükhé jött elébe, a sors vak istennője, két apró szárnyal, kezében sceptrummal.

- Ezen a helyen leszel a világ ura - mondta csengő hangon.

Ő elébe ment az istennőnek, s panasszal borult le eléje.

- Most ígéred ezt nekem, mikor Galeriuszt segítették diadalra? Istennő, te nemcsak vak vagy, hanem süket is.

- Emeld föl a fejed, kishitű! - parancsolta neki Tükhé.

Ő erre felemelte fejét, és látta, hogy nem Tükhé az, aki neki ígérte a viláгурalmat. Szárnyai nagyok voltak, vállaitól a földig érők, fején csillagkoszorút viselt, és kezében olyan sceptrumot tartott, amely aranykeresztben végződött.

VI.

SALONA VAGY A VIGASZTALÁS KÖNYVE

XL.

Lactantiusnak, a rhetornak üdvözlétét küldi Bion, a matematikus

- Lactantiusom, ne vedd ítéletbe öreg barátodat, aki még mindig azon a címen szólít téged, amely ma már talán kedvesebb neki, mint teneked magadnak. Sőt, ismervén a halandók természetét, azt is megérteném, ha oly kelletlenül és szégyenkezve tekintenél rá, mint ahogy fiatal peregrinus korunkban az árokparton elhajított, nyiszlett bocskorunkat néztük, amikor lábunkon Fortuna kegyelméből már új saru csikorgott. De te is érts meg engem, rhetorom. Látod, én is matematikusnak nevezem magam még most is, noha már rég nem méricskélem a közömbös csillagok csalárd útját, és nem számolgotok mást, mint hogy mennyi van még markomban a napok szürke kavicsaiból, mert a rózsaszínűek és pirosak, a kékek és zöldek, sőt most már a feketék is mind kihullottak ujjaim közül. Mondom, öreg ember vagyok már én, régi dalok fogatlan dűdölője, s azokat is felejttem már, nemhogy újakat tudnék tanulni.

Nem is sejtem, Lactantiusom, mi cím illet téged, mint az isteni Constantinus császár s az isteni Fausta császárné isteni gyermekének, Crispusnak tanítóját és nevelőjét. Sohase voltam különösebben járatos a nagyérdemű Nonnus halhatatlan tudományában, s az bizonyára nem lényegtelen fejezetekkel bővült azóta.

Az öregség fecsegővé teszi az embert, barátom - ezt meg lepetve tapasztalom most magamon, aki hétszámra eljárkalgotok itt, a salonai palota napos oszlopcsarnokaiban és elvadult fái között, anélkül hogy szót váltanék az árnyakkal, amelyekkel napjaimat és éjszakáimat megosztom. Megpróbálok erőt venni magamon, és követni a te példádát, aki olyan férfias rövidséggel és szabatosággal adtad föl nekem kérdéseidet.

Az első kérdésed az, belátom-e már, hogy az istenek nem voltak halhatatlanok. Nekem úgy rémlik, Lactantiusom, mintha én soha nem is állítottam volna ennek az ellenkezőjét. Nekem az istenek már azóta gyanúsak voltak, amióta fiatal koromban megmásztam egyszer az Olümposzt, és mögéje néztem annak a fényes ködnek, amely szüntelen körülveszi a szent csúcsot, ha alulról tekint föl rá az ember. Én följebb merészkedtem még annál a határnál is, ameddig csak a legoktalanabb kecskék kapaszkodnak föl a tápláló lombokért és rügyekért, én, noha horzsolások, karcolások, sőt tartós foltokat hagyó ütődések árán fölvonsoztam magam egész odáig, ahol Homérosz és Hésziodosz szerint édes semmittevésben töltik napjaikat a halhatatlanok, unaloműző játéku elkörmányozván a világot. Nos, Lactantiusom, nem találtam ott kopasz szikláknál és némi hónál egyebet, melyben különös fajta bolhák ugráltak. Ez után a fiatalon tett tapasztalat után, amely természetesen nem akadályozott meg abban, hogy nekem éppen úgy szavamjárása legyen a halhatatlanok emlegetése, mint a többi halandóknak, nekem nemigen lehetett meglepő az, ami téged meglepetéssel és

diadallal tölt el. A te mértéktelen örömedből, amely felejteni látszik azt, hogy a mértékletesség az igazság nővére, azt következtetem, Lactantiusom, hogy te még bukásuk után is, amelyet gyalázatosnak mondasz, jobban hiszel ezekben az istenekben, mint én, aki nem nyerhettem diadalt, mert nem harcoltam, csak nézelődtem. Abban azonban egyetértek veled, hogy bukásuk gyalázatos volt. Mert, ha Jupiterrel együtt lehull az ég, ha Apollóval együtt kialszik a nap, ha Dianával együtt párává válik a hold, ha Gaiával együtt porrá omlik a föld, és Neptunusszal kiszárad az Óceán, az olyan temetése lett volna az isteneknek, amely méltóvá tette volna őket halálukban a halhatatlanságra. De nézd, rhetor, az alatt a néhány esztendő alatt, amióta az isteni Constantinus ül Diocletianusnak Galerius és Maxentius által megfertőztetett trónján, mi változás van a világban? Csak annyi, hogy az istenek templomainak ajtajait hálóval szőtte be a pók, és azt legföljebb a parasztok szaggatják meg, hogy az omladozó oltárok köveit elhordják káposztáskőnek. Az ég csak olyan kék és csak olyan felhős, mintha Krónion barna szemöldökétől függne az időjárás, a nap csak úgy süt az igaziakra és gonoszakra, a hold csak olyan kellemesen szolgálja az öreg embereket, és csak olyan gyűlöletes a szerelmeseknek, a búzamezők csak úgy termik a kenyeret, a vizek csak úgy ringatják a hajókat, a violák és a rózsák csak úgy illatoznak, a káposztafejek, ezt itt Salonában látom, csak olyan kerek, kövére és kemények, mint ezelőtt, s azt képzelem, ugyanígy állhat a dolog az emberfejekkel és emberszívekkel is: csak annyi az emberi káposztafej, s csak annyi a nevető és a hervadt virágszív, mint akkor volt, amikor jóra, rosszra az istenek adták a példát az embereknek. Lactantiusom, én majdnem azt merném neked mondani, hogy csak az istenek halandók - mert nemcsak a mi isteneink haltak meg, hanem már őelőttük hosszú nemzedéksora a többi névről se ismert isteneknek - igen, az istenek halandók, de a föld, amely termi őket, halhatatlan.

Emlékezel a Nílus-völgyi embereknek arra a meséjére, amelyet kitűnő barátunk, Heptaglossus mondott el nekünk? - Az istenek adjanak neki könnyű nyugodást az alexandriai palota platánjai alatt! A napisten, így hiszik az egyiptomiak, mikor a sötétségtől orvul megtámadva vérébe hal az ég alján, mindig jó reménységben hagyja feleségét, a földet, s ez másnap reggelre megszüli az új napot, aki bosszút áll atyja gyilkosán, a sötétségen, s mire neki is meg kell halni, akkorra ő is otthagyja az új élet csíráját az örök és valóban halhatatlan földanyában. Azt hiszem, mély értelem van ebben a mesében, Lactantiusom, amelyet a mai bikaimádó és krokodilimádó nemzedék elhomályosult elméje nem tud többé felfogni, s amellyel nem hozakodhattam volna elő, ha félnem kellene attól, hogy megbotránkosztalak vele. De tudom, hogy benned az értelem száraz fényét nem párázta be a halandó istenek bukásán való örömed se, s a te istenedet, amint tudom, úgysem a föld teremtetete.

Ennyit az istenekről, Lactantiusom.

Második kérdésed az volt, nem éreztem-e önmagam is nevetségesnek, hogy a már majdnem egészen keresztény Róma szenátusával ünnepi consecratiót rendeztettem a pogány császárnak, akinek halotti máglyáját én gyújtottam meg Mars isten mezején, s hogy nem volt-e balgaság aranykoporsóba zární hamvait,

amelyeknek nem sok örömük lesz a feltámadásban? Mit feleljek neked, Lactantiusom? Talán csak annyit, hogy én már öreg ember vagyok, aki nem sok hasznát venném a hálátlanság erényének, amely nélkülözhetetlen mindazon fiataloknak, akik boldogulni akarván, fölfelé töreksenek. Én életem nagy részét együtt töltöttem azzal a halandó emberrel, akit egyszer mindnyájan Dominusnak neveztünk, te is, Lactantiusom, s aki valóban ura volt a világnak, és én éveken keresztül láttam őt a salonai palota legelhagyatottabb és legszánandóbb lakójának, akinek az én öreg cseléd karom volt egyetlen támasza a világon. És tanúja voltam gyötrődéseinek és önmarcangolásainak, én hallottam jajgatásait és könyörgéseit, én fogtam meg kezeit, hogy ki ne tépje szemeit, amelyekkel örökkön egy fiatal fiú véres árnyát látta, akit áldozatának hitt, pedig csak ő volt áldozat, áldozata az egyetlen Istennek, akit semmi imádsággal meg nem lehet lágyítani: az Anankénak. Igen, én tartoztam neki azzal, hogy számára rendeztessem meg a majdnem keresztény Rómával az utolsó császár-istenítést. Viaszból készült képe hét napig feküdt az aranyszövevvel bevont, elefántcsont nyoszolyán, amelynek belseje bebalzsamozott tetemét rejtette, hét napig tisztelegtek előtte Róma férfiai feketében és Róma asszonyai fehérben. És mikor a hetedik napon a lovagrend válogatottjai vállukon vitték ki a gyásznyoszolyát a Via Sacrán a Mars-mezőre, ahol négyemeletes máglya várta, senkinek sem volt nevezhetnékje. Mindenki érezte, hogy nem egy ember, hanem egy világ ég el ezen a máglyán, hogy az a sas, amely kirepült a füstből és a lángból, olyan léleknek a szimbóluma, amely sokáig fog keringeni az új világ felett is. S ne sajnáld néhai urunktól, barátom, az aranykoporsót sem, amelyhez egykor a te jelenlétben Nagy Sándor koporsójáról vettem a mintát, az alexandriai somában. Az aranykoporsó, amelybe Diocletianus hamvait, a vele együtt elégett világéival szántam, csekély dísz az évezredekhez képest, amelyeket jelképez. De nagy hasznára lesz majd az örökösnek, amely az aranykoporsót szét fogja darabolni, és be fogja olvasztani, hogy olyan alkotásokra használja fel, amelyeket az új élet új céljai kívánnak.

Végül, hogy nem cserélem-e föl az omladozó Salona magányát a te szobád felével, amelyet örömmel ajánlanál fel nekem Byzantiumban, az új világ épülő fővárosában? Nekem talán az utolsó örömöm ez az ajánlat ebben az életben. Látom belőle, hogy azt érzed, amit én, a mi életünk két fél dióhéj, amely akkor is egymáshoz tartozik, mikor már kiszáradóban van belőle az élet bele. De menni nem megyek, Lactantiusom. Énhozzám már csak ez a haldokló palota illik, addig, míg szememre nem húzom nyűtt köpönyegem, amely meleg gyapjúbéllal az öregek egyetlen igaz barátja.

Élj boldogul, Lactantiusom!